

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
MEDYA VE İLETİŞİM BİLİMLERİ PROGRAMI**

**DEVLETE İLİŞKİN TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA BEKA
KAVRAMININ SABAH VE SÖZCÜ GAZETELERİNDEKİ KÖŞE
YAZILARINDA YENİDEN ÜRETİMİ: 31 MART 2019 YEREL
SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans

Ashgöl ALTINER

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hasan TURGUT

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Ashgöl ALTINER tarafından, Dr. Öğr. Üyesi Hasan TURGUT danışmanlığında hazırlanan “Devlete İlişkin Tartışmalar Bağlamında Beka Kavramının Sabah ve Sözcü Gazetelerindeki Köşe Yazılarında Yeniden Üretimi: 31 Mart 2019 Yerel Seçimler Örneği” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 12.11.2020 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan Dr. Öğr. Üyesi Hasan TURGUT Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim ve Tasarımı Anabilim Dalı		☒ Kabul
		☐ Ret
Üye Dr. Öğr. Üyesi Beste N. ERDEM Ondokuz Mayıs Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalı		☒ Kabul
		☐ Ret
Üye Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU Kastamonu Üniversitesi Kişilerarası İletişim Anabilim Dalı		☒ Kabul
		☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır

İmza

16 /03/ 2022

Aslıgül ALTINER

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Devlete İlişkin Tartışmalar Bağlamında Beka Kavramının Sabah ve Sözcü Gazetelerindeki Köşe Yazılarında Yeniden Üretimi: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 10.01.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : %6

Tek kaynak oranı : %1 çıkmıştır.

İmza

16/03/ 2022

Dr. Öğr. Üyesi Hasan TURGUT

ÖZET

DEVLETE İLİŞKİN TARTIŞMALAR BAĞLAMINDA BEKA KAVRAMININ
SABAH VE SÖZCÜ GAZETELERİNDEKİ KÖŞE YAZILARINDA YENİDEN
ÜRETİMİ: 31 MART 2019 YEREL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ

Aslıgül ALTINER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı,

Medya ve İletişim Bilimleri Programı

Yüksek Lisans, Ocak, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hasan TURGUT

Beka söylemi ve kutsal devlet anlayışı, Türkiye'nin son iki yüz elli yıllık macerasını özetleyen travmatik süreçlerin ve ideolojik sentezlerin çıktıkları olarak varlığını sürdürmektedir. Pek çok çalışmanın bulguladığı gibi Osmanlı Devleti'nin dağılma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma süreçlerinde bu psikopatolojik halet-i ruhiye ideolojik spektrumun tüm yüzeylerine yayılmış, Açikel'in (1996) tanımlamasıyla "mazlum Türk", kuşatılmışlık ve mağduriyet duygularının baskın olduğu söylemler ve ideolojik sentezler aracılığıyla icat edilmiştir. Kuşatılmışlığın ve mağduriyetin müsebbibi olan Batı ve içerideki işbirlikçilerine karşı uyanık olmak ve devletin varlığının ve ontolojik güvenliğinin kutsallaştırıldığı söylemler Türkiye kamuoyunda sıklıkla mobilize edilmiş ve neredeyse tüm kamusal tartışmaları biçimlendirmiştir.

Bu çalışma 31 Mart 2019 yerel seçimleri öncesinde Türkiye kamuoyuna egemen olan Beka tartışmalarının söylemsel kurulumunu incelemeyi amaçlamaktadır. Tezin kuramsal kısmı devlet ideasının felsefi ve tarihsel kökenlerinden hareketle, Kutsal Devlet kavramının Türkiye'deki nevi şahsına münhasır niteliğini tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Bu nedenle kuramsal kısım iki bölümden oluşmaktadır. Devlet kavramının ve idealinin felsefi ve tarihsel kökenleri öncelikli olarak incelenmeye çalışılacak daha sonraki bölümde Türkiye'nin kendine has devlet anlayışı ve beka söyleminin tarihsel serüveni tartışmaya açılacaktır. Son olarak bu kuramsal tartışmalar 31 Mart seçimleri öncesinde ve sonrasında Beka söyleminin köşe yazılarında söylemsel olarak nasıl kurgulandığı analiz edilecektir.

Bu nedenle Türkiye tarihinde ortaya çıkan ve devletin varlığına ilişkin tehdit olarak algılanan olaylara değinilmiştir. Tezin konusu neticesinde devlet kavramının kuramsal tartışması yapılmış ve 31 Mart yerel seçimlerinde Cumhur İttifakı'nın sıkça kullandığı beka sorununun Türkiye'deki çevrimiçi medyada nasıl işlendiği irdelenmiştir. Bu bağlamda ideolojik yaklaşımları ile farklılık gösteren Sabah ve Sözcü gazetelerinin çevrimiçi medyada yayınlanan köşe yazılarında devletin bekasına yönelik yaklaşımlar incelenmiştir. Araştırmada, Rult Wodak'ın analiz yönteminden yararlanılarak devletin bekası konusunu Sabah ve Sözcü gazetelerinin seçim öncesi ve sonrası nasıl ele alındığına yönelik söylem ve içerik analizi yapılmıştır. Köşe yazıları incelendiğinde Türkiye'de 31 Mart seçim sürecinde geçen beka söyleminin gazetelerde; ekonomi, rejim ve güvenlik sorunu çerçevesinde işlendiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Beka, Devlet, 31 Mart Yerel Seçimleri

ABSTRACT

REPRODUCTION OF THE CONCEPT OF BEKA IN THE CONTEXT OF DEBATES ON THE STATE IN THE COLUMNS OF SABAH AND SÖZCÜ NEWSPAPERS: THE EXAMPLE OF THE 31 MARCH 2019 LOCAL ELECTIONS

Asligul ALTINER

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Communication Sciences

Media and Communication Sciences Program

Master, January 2022

Supervisor: Dr. Hasan TURGUT

The discourse of Beka and the understanding of the holy state continue to exist as the outputs of traumatic processes and ideological syntheses that summarize Turkey's adventure of the last two hundred and fifty years. As many studies have found, during the disintegration of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic of Turkey, this psychopathological state of mind spread to all surfaces of the ideological spectrum, and, as Açikel (1996) defined, "oppressed Turk", siege and victimization feelings dominated discourses and ideological invented through synthesis. Being vigilant against the West and its internal collaborators, who are responsible for the besieged and victimization, and the discourses that sanctify the existence and ontological security of the state were frequently mobilized in the Turkish public and shaped almost all public debates.

This study aims to examine the discursive setup of Beka debates that dominated the Turkish public before the 31 March 2019 local elections. The theoretical part of the thesis aims to discuss the sui generis nature of the concept of the Holy State in Turkey, based on the philosophical and historical origins of the idea of the state. Therefore, the theoretical part consists of two parts. The philosophical and historical origins of the concept and ideal of the state will be examined first, and in the next section, Turkey's unique understanding of the state and the historical adventure of the discourse of Beka will be discussed. Finally, these theoretical discussions will be analyzed how Beka discourse is discursively constructed in the columns before and after the March 31 elections.

For this reason, the events that emerged in the history of Turkey and were perceived as a threat to the existence of the state are mentioned. As a result of the subject of the thesis, a theoretical discussion of the concept of the state has been made and how the problem of Beka, which is frequently used by the Cumhur İttifakı in the 31 March local elections, is handled in the online media in Turkey. In this context, the approaches to the Beka of the state were examined in the columns published in the online media of Sabah and Sözcü newspapers, which differ from their ideological approaches. In the research, using Rult Wodak's analysis method, a discourse and content analysis was conducted on how Sabah and Sözcü newspapers handled the issue of the Beka of the state before and after the election. When the columns are examined, it is seen that the discourse of Beka in the March 31 election process in Turkey; It has been seen that it has been processed within the framework of the economy, regime, and security problem.

Key Words: Beka, State, March 31 Local Elections

ÖN SÖZ

“Babam Hasan ALTINER’e”

Her çalışma ve her okuma insanı uzun ya da kısa bir yolculuğa çıkarır ve yeni fikirlerin kapısını açar. Yapmış olduğum tez çalışması da beni uzun bir yolculuğa çıkardı ve bu yolda ilerlerken sevdiğim insanların desteği çalışmamı tamamlamama vesile oldu. Öncelikle lisans, yüksek lisans derslerinde ve tez çalışma sürecinde derin bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hasan TURGUT’a teşekkürü bir borç bilirim.

Üniversitedeki eğitim hayatım boyunca bana motivasyon kaynağı olan ve yolumu kaybettikçe bana yön gösteren, bilgi birikimini ve desteğini benden hiç esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Beste N. ERDEM’e sonsuz teşekkür ederim.

Bu çalışma sürecinde yolu birlikte yürüdüğüm, çalışmamın her aşamasında varlığını hissettiğim dostum Emine YÜCE’ye pes etmeme asla müsaade etmediği için ve ayrıca tezimde çalıştığım her konuyu ve çektiğim her zorluğu detaylarıyla birlikte kendisi ile paylaştığımda sabırla beni dinlediği ve destek olduğu için teşekkür ederim.

Çalışmamda bana inanan, güvenen ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen ablam Ayşegül BABACAN’a yanımda olup bana güç verdiği için teşekkür ederim. Tez çalışmam olduğu gerekçesi ile yaptığı her planı ertelediğim ve isteklerini geri çevirdiğim küçük kardeşim Hasan ALTINER’e anlayışı için teşekkür ederim.

Bu süreçte yanımda olan, beni yüreklendiren ve dostluklarını benden esirgemeyen Rabia ÇOBAN ve Yasemin DİKBIYIK’a; maddi manevi bana destek olan Metin KARAPINAR’a ve aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. DEVLET KAVRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER VE TARTIŞMALAR	8
2.1. Antik Yunan'dan Günümüze Devlet Kavramına Dair Tartışmalar	8
2.1.1. Antik Yunan'da Devlet Tasavvuru	9
2.1.2. Teokratik Devlet Anlayışı	11
2.1.3. Hümanist Düşünceден Aydınlanma Dönemi'ne	13
2.1.4. Toplum Sözleşmesi Taraftarları	16
2.1.5. Hegel'de Devlet	18
2.1.6. Marx ve Marksist Gelenekte Devlet Anlayışı	21
2.1.7. Weber ve Devlet	31
2.1.8. Rastlantısal Devlet Görüşleri	35
2.1.9. Doğu Toplum Yapısında Devlet	38
2.2. Fransız Devrimi Sonrası Avrupa'da Monarşik ve Merkeziyetçi Yapıların Dönüşümü	44
2.2.1. Ulus Devletin Oluşumu	45
3. BEKA SÖYLEMİNİN TARİHSEL MEŞRUIYET KAYNAKLARI	48
3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	49
3.1.1. Osmanlı Mirası ve Batılılaşma Hareketleri	50
3.1.2. Balkan Savaşları'ndan Kurtuluş Savaşı'na	54
3.1.2.1. Tebaa'dan Yurttaş Geçiş	54
3.1.2.2. Kurucu Ötekiler: Ermeni / Yunan	56
3.1.2.3. Milli Mücadele Ruhunda İdeolojik Savaş	58
3.2. Cumhuriyet Dönemi	60
3.2.1. Genç Cumhuriyet / Eski Devlet	61
3.2.1.1. Ulus-Devlet	62
3.2.1.1.1. Tarih Tezi / Ulusun İnşası	63
3.2.1.2. Devletin Modernizasyonu	66
3.2.1.2.1. Korporatizm / Cumhuriyet / Toplum Tasarımı	68
3.2.1.2.2. Cumhuriyet Algısı	69
3.2.1.2.3. Tek Parti ve İnkılaplar	70
3.2.2. Çok Parti ya da Darbeler Dönemi	72
3.2.2.1. DP Dönemi (1950-1960)	73
3.2.2.2. 1960 Darbesi	74
3.2.2.3. 1980 Darbesi Netekim	78
3.3. 2000'lerde Düzenleyici Devlet'in Doğuşu	88
3.3.1. AK Parti'nin İktidar Dönemi	89
3.3.1.1. Neo-Osmanlıcılık Anlayışı ile Dış Politika	91
3.3.1.2. 2004 Anayasa Değişikliği	95
3.3.1.3. Mortgage Krizinin Türkiye'ye Etkisi(2007-2008 Ekonomik Kriz)	95
3.3.1.4. Arap Baharı'nın Türkiye'ye Etkisi	97
3.3.2. 2013 Yılında Demokrasi ve Ekonomi Sorgulaması	100

3.3.2.1. Gezi Parkı Olayları	100
3.3.2.2. 17-25 Aralık Operasyonu	104
3.3.3. 15 Temmuz Darbe Girişiminde Beka Söylemi	106
3.3.4. 16 Nisan Referandumu	108
3.3.5. 24 Haziran Seçimleri	109
3.4. 31 Mart Yerel Seçimleri	110
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	111
4.1. Ruth Wodak Eleştirel Söylem Analizi	111
4.2. Gazetelerdeki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	120
4.2.1. Sözcü Gazetesinin Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	120
4.2.1.1. Sözcü Gazetesinin Mart Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	122
4.2.1.2. Sözcü Gazetesinin Nisan Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	123
4.2.2. Sabah Gazetesinin Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	124
4.2.2.1. Sabah Gazetesinin Mart Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	125
4.2.2.2. Sabah Gazetesinin Nisan Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	127
4.3. Sözcü ve Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında İç ve Dış Grup	128
4.4. Gazetelerdeki Köşe Yazılarında Kullanılan Argüman Stratejileri	129
4.4.1. Sözcü Gazetesindeki Köşe Yazılarında Argüman Stratejileri	129
4.4.1.1. Sözcü Gazetesindeki Köşe Yazılarında Kullanılan Temalar ve Argüman Stratejileri	130
4.4.2. Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında Kullanılan Argüman Stratejileri	133
4.4.2.1. Sabah Gazetesindeki Köşe yazılarında Kullanılan Temalar ve Argüman Stratejileri	134
4.5. Sözcü ve Sabah Gazetesinde Önemseme ve Hafifseme Anlatım	137
4.6. Köşe Yazılarında En Çok Kullanılan Kelimeler	138
4.6.1. Sözcü Gazetesindeki Köşe Yazılarında Öne Çıkan Kelimeler	139
4.6.2. Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında Öne Çıkan Kelimeler	140
4.7. Seçim Öncesi “Ayrıştırıcı Beka”	141
4.7.1. Tehdit Olarak Muhalefet	141
4.7.1.1. Kılıçdaroğlu ve Arkadaşları/Hilal Kaplan/06.03.2019/Sabah Gazetesi	141
4.7.1.2. Kılıçdaroğlu’nu kim yanılttı/Deniz Zeyrek/06.03.2019/Sözcü Gazetesi	143
4.7.2. Seçim İçin Yapılan Anket Sonuçlarına Bakış Açısı	145
4.7.2.1. Krizden hangi parti çıkarır?/ Mahmut Övür/08.03.2019/Sabah Gazetesi	145
4.7.2.2. Neredesin Sağduyu/Sözcü Gazetesi: 6 Mart 2019; Rahmi Turan	147
4.7.3. Zillet İttifakı Söylemi	149
4.7.3.1. Bu soruya cevap verin oyumu size vereyim/ Sabah Gazetesi/28 Mart/Salih Tuna	150
4.7.3.2. Hadi Zillet/ Sözcü Gazetesi/13 Mart 2019/Bekir Coşkun	152
4.7.4. Ekonomi	153
4.7.4.1. Seçim ayarlı kur bombası/Sabah Gazetesi/26 Mart 2019/Okan Müderrisoğlu	154
4.7.4.2. Ekonomi, Seçim güvenlik/ Sözcü Gazetesi/29 Mart/Çiğdem Toker	155
4.8. Seçim Sonrası “Bütünleştirici Beka”	156
4.8.1. Seçim Sonucu Sonrası	156
4.8.1.1. 31 Mart dersleri/ Sabah Gazetesi/2 Nisan/Mahmut Övür	157
4.8.1.2. İktidara sarı kart/ Sözcü Gazetesi/1 Nisan/Rahmi Turan	159

4.8.2. Türkiye İttifakı Çağrısı	160
4.8.2.1. Türkiye İttifakı/ Sabah Gazetesi/20 Nisan/Melih Altınok	160
4.8.2.2. AKP-CHP İttifakı/ Sözcü Gazetesi/26 Nisan/Soner Yalçın	162
4.8.3. Kılıçdaroğlu'nun Şehit Cenazesinde Saldırıya Uğraması	164
4.8.3.1. Kızgın demiri soğutmak lazım/ Sabah Gazetesi/22 Nisan/Ersin Ramoğlu	164
4.8.3.2. "Oyun kadar gez" dönemi(Kafamı Bozan Şeyler)/ Sözcü Gazetesi/23 Nisan 2019/Can Ataklı	168
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	175
ÖZ GEÇMİŞ	192

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4. 1: Sözcü Gazetesinin Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	120
Tablo 4. 2: Sözcü Gazetesinin Mart Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	122
Tablo 4. 3: Sözcü Gazetesi Nisan Ayında Yayınlanan Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	123
Tablo 4. 4: Sabah Gazetesinin Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	124
Tablo 4. 5: Sabah Gazetesinin Mart Ayında Yayınlanan Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	125
Tablo 4. 6: Sabah Gazetesinin Nisan Ayında Yayınlanan Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı	127
Tablo 4. 7: Sözcü Ve Sabah Gazetelerindeki Köşe Yazılarında İç Grup Ve Dış Grup	128
Tablo 4. 8: Sözcü Gazetesinde Argüman Stratejini Kullanan Köşe Yazıları	129
Tablo 4. 9: Sözcü Gazetesindeki Köşe Yazılarında Kullanılan Temalar Ve Argüman Stratejileri	130
Tablo 4. 10: Sabah Gazetesinde Tema Kullanılan Köşe Yazısı	133
Tablo 4. 11: Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında Kullanılan Temalar Ve Argüman Stratejileri	134
Tablo 4. 12: Sözcü Ve Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında Önemseme Ve Hafifseme Anlatım	137

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4. 1: Sözcü Gazetesindeki Köşe Yazılarında Öne Çıkan Kelimeler	139
Şekil 4. 2: Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında Öne Çıkan Kelimeler	140
Şekil 4. 3: Cumhur İttifakı/Zillet İttifakı	150
Şekil 4. 4: Türkiye İttifakı	160

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DB	: Dünya Bankası
DSP	: Demokratik Sol Parti
ESA	: Eleştirel Söylem Analizi
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
HDP	: Halkların Demokrat Partisi
GOKAP	: Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi
IMF	: International Monetary Fund
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
PDY	: Paralel Devlet Yapılanması
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SP	: Saadet Partisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
YPG	: Yekineyen Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

1. GİRİŞ

İnsanlar, hayatlarında yer edinen ve hayatlarına şekil veren her şeyi anlamlandırmaya çalışmış ve fikirlerini ortaya koymuştur. Devlet kavramı ve oluşumu da insanların Antik Yunan'dan günümüze anlamlandırmaya çalıştığı bir kavram olmuştur. Bu bağlamda Antik Yunan, Ortaçağ, Aydınlanma dönemi, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve günümüz toplumuna gelinceye dek devlet farklı tanımlamamalar ve farklı oluşumlar içermiştir. Aynı zamanda Doğu ve Batı toplumlarında da farklı anlamlar kazanan devlet, Türkiye Cumhuriyeti'nde de tarihsel öğretiler içerisinde değişim göstermiştir.

Antik Yunan düşünürleri, devleti, insanların yapısı gereği doğal bir oluşum olarak ele alırken bu düşüncenin tam tersi olarak devletin rastlantısal olarak ortaya çıktığını savunan görüşler de vardır. Bu görüşlere göre vahşi hayatta hem devletsiz hem de iktidarsız toplumların olduğu ileri sürülmüştür. Ortaçağ'a gelindiğinde devlet dini bir öğreti ile beslenmiş ve teokratik bir yapılanma ile varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemde Batı'da feodal devlet yapılanması görülmüştür. Aydınlanma sürecinde ise devletin yapay bir varlık olduğu yönünde düşünceler ortaya çıkmış ve Aydınlanma filozofları devletin toplumsal bir sözleşme sonucu var olduğunu iddia etmişlerdir. Bu düşünceyi takiben devletin yetkilerinin serbest piyasa ekonomisi adı altında sınırlılıklarının olması gerektiği fikri, Sanayi Devrimi ile yükselişe geçmiştir. Liberal bir alt yapının oluşması da yine bu dönem içerisinde başlamıştır. Fransız Devrimi'nden sonra ulus devlet anlayışı ortaya çıkmış ve Avrupa'nın içinde milliyetçi düşünceler ile homojenleştiren anlayış zamanla dünyaya yayılmıştır.

Sivil toplumun önemini vurgulayan görüşler, sivil toplumun devletlerde diyalektik bir kazanım yaşanması için önemli bir role sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Böylece kolektif çıkarların devlet düzeyinde korunması için sivil topluma ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Bu düşüncelerin aksine eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur. 19. yüzyılda devlete eleştirel bir bakış açısı getirilmiş ve burjuva ve proletarya olarak ayrılan toplumsal sınıf çerçevesinde devlet, ekonomik gücü elinde bulunduranların işçi sınıfını yönetmek için oluşturduğu bir üst yapı olarak değerlendirilmiştir. Bunun üzerine işçilerin bir devrim ile devleti ele geçirip herkesin yabancılaştığı toplum yapısını değiştirerek zamanla devletin ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesi savunulmuştur. Eleştirel düşünceler, Marksist

çerçeve içerisinde zamanla düşünürlerin devlete yönelik eklemeleri ile farklılık göstererek süregelmiştir.

Weberyen düşünce içinde ise devlet, güç kullanımının halk tarafından meşrulaştırılan bir yapı olarak görülmüştür. Yaşanan olaylar ve devlete yönelik getirilen görüşler her ne kadar çeşitlilik gösterse de küreselleşen dünyada kapitalizmin ilerleyişi devam etmiştir. Egemen düşünceler, kapitalizm üzerinden yeni hayat şartlarını belirlemiştir. Batı toplumlarında devlet yapısı zamanla bu şekilde evrilirken Doğu toplumlarında daha farklı bir sürece rastlanmıştır.

Doğu toplumlarında devlet anlayışı, göçebe toplumlarla yerleşik hayata geçmiş toplumlar arasında değişiklik göstermiştir. İlk devlet yapılanmasının görüldüğü Mezopotamya'da göçebe yaşam süren Sümerlerin, tarım toplumları üzerinde kurduğu bir tahakküm söz konusu olmuştur. Bu tahakküm sonucu devlet yapısının ortaya çıktığını söyleyen araştırmalarda özellikle ticaretin devletin ortaya çıkışındaki önemi vurgulanmıştır. Uzakdoğu toplumlarında ise tarım toplumları, göçebe toplumlara göre daha önce devlet yapısını oluşturmuştur. Göçebe toplumların devlet yapısına geç geçmesinin nedeni ise aralarındaki ticaretin göçebe hayat üzerinde düzensiz yapılanmayı devam ettirmesi şeklinde açıklanmıştır.

Doğu'da incelenmesi gereken bir diğer toplum ise Arap toplumdur. Arap toplumlarında kabile hayatı söz konusu olduğundan devlet yapısının ortaya çıktığı zaman dilimi, Hz. Muhammed ve dört halife dönemi olarak kabul edilmiştir. Peygamberden sonra oluşan devlet yapısında yönetim, insan aklını ve devlet yöneticisinin siyasi otoritesinin yanı sıra yöneticinin halifelik unvanından dolayı manevi hükmünü içermiştir. İslam filozoflarının da devlete yönelik ifade ettiği görüşleri de bu sebepten dolayı devletin kutsallığını içeren görüşler olmuştur.

Türklerde devlet anlayışı da bu bağlamda İslamiyet'teki devlet anlayışına benzetilmiştir. Zira Orta Asya'dan itibaren devlet, dini bir kutsallık ile sarmalanmıştır. Bu durum İslamiyet'in kabulü ile devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışı da devletin benzetilmiş olduğu insan yapısı ile yorumlanmıştır. Bu görüşe göre her devlet doğar büyür ve ölür. Bu çerçevede Osmanlı Devleti de yıkılma dönemine girdiğinde yaşlı adam benzetmesi ile anılmıştır. Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin getirmiş olduğu sömürge arayışı ve Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu fikir akımları Osmanlı'nın yıkılışına zemin hazırlamıştır. Dünyada güç dengelerinin

değişmesinin getirdiği Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yapılan anlaşmalar, devletlerin içinde bulunduğu durumları değiştirmiştir. Batı'nın ilerlemesi ile ağır darbeler alan Osmanlı Devleti, bekasını korumak için adımlar atmış olsa da milliyetçiliğin yaymış olduğu dalgalanmalarda toprak bütünlüğünü koruyamamıştır. Aynı zamanda devletin içerisinde bekanın korunmasına ilişkin farklılıklar söz konusu olmuştur. Yenilen devletlerin içerisinde yer alan Osmanlı Devleti'nin Mustafa Kemal önderliğinde vermiş olduğu kurtuluş mücadelesi de o dönemin devlet yapısı üzerinde ideolojik sınırların belirlenmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşananlar ve bu dönemin aydınlarının fikirleri, yeni devletin soyut ve somut anlamda şekillenmesinde katkı sağlamıştır. Türkçülük fikrinin yükselişe geçtiği ve heterojen bir toplum yapısı oluşturularak kurulması istenen yeni ulus devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarih sahnesine çıkmıştır. Yeni devletin kurulması ile yeni bir düzen oluşturulmaya başlanmıştır. Saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş ve halifelige son verilmiştir. Bu atılımlar gerçekleştirilerek yönetim tek bir merkez üzerinde toplanmak istenmiştir. Devletin bekası için tehdit olarak belirmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Rejim değişikliğinin sindirilmesi ve halkın bilinçlendirilmeye ihtiyacı olduğu düşünüldüğünden çok partili düzen kuruluş yıllarında denense de devlet bekasını riske attığı gerekçesi ile başlamamıştır. Çok Partili döneme gerçek manada 1950 yılında geçilmiştir. Çok partili dönemin gelmesi ile yönetimde sağ bir ideoloji kendini göstermiş ve ideolojik çatışmaların hem halk tabanında hem de bürokraside başlamış olması 1960 Darbesi'ne zemin hazırlamıştır. Bu döneme kadar bir darbenin gerçekleşmemesinin nedeni ise Türkiye'de kutsal olarak kabul gören askerin yine kutsal olarak kabul edilen devleti yönetmesinden kaynaklı olmuştur. Fakat 1950'de her şey değişmiş ve Asker tabanlı kadro, yönetim alanında azalmıştır. Darbe, devletin Kemalist düşünceden uzaklaşması nedeni öne sürülerek yapılmıştır. Yani ülkenin bekasını koruyacak yegâne temel olarak Atatürk'ün görüşleri ışığında bir ilerlemeyi kabul eden cunta, darbe yapma kararı almıştır.

1980 yılına gelindiğinde asker tarafından yönetime tekrar el konulmuştur. Bu darbenin sebebi olarak yönetimin idari yetersizliği gösterilmiştir. Diğer nedenler ise sağ-sol çatışmalarının artması ve ülkede terör olaylarının bombalarla kendini göstermesi olarak sıralanmıştır. 1980 darbesinde ideolojik tutum ise 1960 darbesi ile paralellik oluşturmamıştır. 1960 darbesi Atatürkçü çizgiden çıkıldığı için yapıldığı

ileri sürülürken bu darbeye dini ideoloji ön planda olup Atatürk düşünceleri Kenan Evren'in düşünce yapısı ile aynı doğrultudaymışçasına yansıtılmıştır. Bu durumda ülke bekası ilk gerçekleşen darbeye ülkenin kuruluşun var olan fikirlerinin arka plana atılması olarak karşımıza çıkarken 1980 darbesinde aşırı solun ülkede yükselmesi olarak görülmüştür. Bu durumda dini anlayışın yükselmesinin beka açısından etkilerinin artmasının olumlu olduğu yönünde düşünceler ön plana çıkmıştır. 1980 darbesi sonrasında liberal bir yönetim başlamış, Başbakan Turgut Özal yönetimi ile bu dönem muhafazakâr liberalizm olarak isimlendirilmiştir. Küreselleşmenin etkisi ve ülkede meydana gelen sağ-sol çatışması liberal görüşün yükselişe geçmesini sağlamış ve 1990'lı yıllara gelindiğinde liberal partiler kurulmuştur.

2000'li yıllar, 1990'larda yaşanan olaylar ile siyasi partileri sarsan ekonomik gelişmeleri ile gelmiştir. Bu nedenle yaşananlardan sonra yorgun düşen halk da 2002 yılında yapılan seçimlerde yeni kurulan bir partiye oy vererek AK Parti'yi yönetime geçirmiştir. Bu seçim sonucunda AK Parti'nin yürüttüğü seçim politikasının önemli bir rolü vardır. Neo-liberal anlayışın yükselişe geçtiği 2000 yılları AK Parti'nin serbestleştirme/piyasalaştırma/özelleştirme olarak dengeli bir ortam oluşturulmadan devam ettirdiği yıllardır.

AK Parti, Neo-Osmanlı anlayışını benimseyen bir yaklaşım ile Ortadoğu'yu kapsayan bir proje ile yönetimde olmuştur. İslami bir anlayışın öne çıkarılarak izlenen politika, Arap Baharı sürecinde olumsuz yanlarını somut bir şekilde göstermeye başlamıştır. 2013 yılı Türkiye'nin hem ekonomik anlamda hem de demokrasi anlamında olaylı bir yıl olmuştur. 2013 yılında gerçekleşen Gezi Parkı olayı ağaçların kesilmek istenmesi ile halkın direniş göstermesi sonucunda başlamıştır. Bu direniş karşısında uygulanan orantısız güç, kolektif bilinç içerisinde bir demokrasi-politik-ekonomik direniş perçinlemiştir. Burada halkın ayaklanma nedeni olarak demokratik bekanın tehlikeye düşmesi yer almıştır. Yani beka, Gezi Parkı olayında bir rejim bekası olarak algılanmıştır. 2013 yılında gerçekleşen bir diğer önemli olay ise 17-25 Aralık operasyonu olmuştur. Bu operasyon ekonomik bir yolsuzluk iddiası ile yapılmış ve operasyonda adı geçen birçok iş adamı ve bakan bu yolsuzlukla itham edilmiştir. Bu yolsuzluk operasyonunu, iktidar kanadı ve bazı medya grupları FETÖ'nün bir saldırısı olarak görmüşlerdir. FETÖ'nün açık saldırısı ise ilk defa 2016 yılında darbe girişimi ile olmuştur. 15 Temmuz darbe girişiminde millet kendini bilinmezliğin içinde bulmuştur. Bu durum iktidar partisinin

söylemlerine “tek devlet, tek millet, tek vatan ve tek bayrak” olarak yansımıştır. Bu ifadeye göre homojenliğin oluşturduğu ulus devlet yapısına bir geri dönüş yapılmıştır. Yönetim üzerinde kaygılar oluşturan bu durum, bekanın yönetim üzerinde oluşturduğu tehdit ile 16 Nisan referandumunda başkanlık sistemine geçiş ile yönetimin koalisyon hükümet anlayışının değiştirilmesi ile çözüm olarak halka sunulmuştur. Geçilen başkanlık sisteminin ilk seçimleri de 24 Haziranda gerçekleşmiştir. Seçimin kazananı AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı adayının %50 sınırı geçmesi ile Recep Tayip Erdoğan olmuştur. Genel seçimin bir sene sonrasında ise 31 Mart 2019'da yerel seçim süreci başlamıştır. Bu süreçte Cumhur İttifakı'nın söylemlerinde beka sorunu sıkça gündeme gelmiştir. Cumhur İttifakı adayları ve medyanın da söylemlerinde beka meselesi kendini göstermiştir. Medya bu süreçte beka konusunu farklı şekilde işlemiş ve farklı bakış açıları ile ele almıştır. Bu bağlamda araştırmanın problemi 31 Mart 2019 yerel seçim sürecinde Cumhur İttifakı'nın kullandığı beka söyleminin Sabah ve Sözcü gazetelerinde nasıl ele alındığıdır?

Araştırmada Türkiye'nin devlet yapılanmasına ilişkin yaklaşımlarda hem tarihsel bir süreç içerisinde hem de coğrafi konumu nedeni ile bu yapının nasıl algılandığından bahsedilecektir. Türkiye'de beka kavramının öne çıkış nedenleri değerlendirmiş ve 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde beka söyleminin egemen devlet fenomeniyle nasıl gösterildiğini ortaya koymak amaç edinilmiştir. Aynı zamanda çalışmayı önemli kılan bu amaç doğrultusunda 31 Mart yerel seçim döneminde ulusal basında yer alan köşe yazılarında beka ve devlet ilişkisinin seçim ile bağlantılı olarak nasıl işlendiğini göstermek hedeflenmiştir.

Araştırmanın soruları şu şekildedir:

1. 31 Mart seçimlerinde köşe yazılarında beka meselesi söylemsel olarak nasıl inşa edilmiştir?
2. Gazetelere göre 31 Mart seçimlerinde beka meselesi söz konusu mudur?
3. Beka meselesi söz konusu ise tehdidi neler veya kimler oluşturmaktadır?
4. Devletin bekası hangi konular üzerinden işlenmiştir.

Bu sorulara dayanarak araştırmada beka sorununun; ekonomi, rejim ve ontolojik güvenlik olarak işlendiği düşünülmüştür. Çalışmanın analiz kısmı içerik ve söylem çözümlemesi teknikleri ile gerçekleştirilecektir. 31 Mart 2019 yerel

seçimlerine yönelik ulusal basında yazılan köşe yazıları nicel ve nitel olarak analiz edilecektir. Çalışma 31 Mart yerel seçim sürecinde çıkan köşe yazılarının devletin bekası üzerine yaklaşımlarını kapsamaktadır. Bunun üzerine seçim öncesi son bir ay ve seçim sonrası ilk bir ayda yayınlanan Sabah ve Sözcü gazetelerinin köşe yazıları incelenecektir. Sabah gazetesinde toplam 80 köşe yazısı, Sözcü gazetesinde toplam 65 köşe yazısı olmak üzere 145 köşe yazısına içerik analizi, 14 köşe yazısına ise söylem analizi yapılacaktır. Bahsedilen gazetelerin seçilme nedeni ise ideolojik görüşlerinin farklılığıdır.

Araştırmanın literatür taraması devlet kavramının kuramsal tartışması ile sınırlandırılarak 31 Mart 2019 yerel seçim sürecinde devletin bekası üzerine araştırma yapılacaktır. Buna yönelik olarak seçilen Sabah ve Sözcü gazetesindeki seçim ile ilgili köşe yazılarında “beka” kelimesi geçen yazılar dikkate alınacak ve analiz edilecektir. Aynı zamanda seçimden önce son bir ayda ve seçim sonuçlarından sonra ilk bir ayda yayınlanan köşe yazıları ile araştırma sınırlandırılacaktır.

Çalışmada doküman incelenmesi yapılacak ve 31 Mart yerel seçimleri sürecindeki siyasi kampanyalarda dile getirilen "beka" söylemini incelemek amacıyla seçimlerin bir ay öncesinde ve bir ay sonrasında Sabah ve Sözcü gazetesinde çıkan köşe yazıları Ruth Wodak'ın eleştirel söylem analizi kullanılarak karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilecektir. Buna göre Wodak'ın analiz için ön gördüğü kategoriler excel'de tablo haline getirilecek ve elde edilen köşe yazılarındaki veriler bu tabloda sınıfsallaştırılacaktır. Tabloda aktörler kategorisinde köşe yazılarında geçen karakterler; pozitif, nötr ve negatif kullanımlarına göre ayrılacaktır. Bu kategoriden yola çıkarak köşe yazısındaki siyasi aktör kullanımlarına yönelik veriler grafiğe dökülecektir. Bir diğer kategori hüküm kısmıdır. Hükümde yazarların kendini hangi grup, kişi, örgüt veya ittifak içinde gördüğüne ya da hangilerini ötekileştirdiğine yer verilecektir. Bu durumda yazarın kendini içinde gördüğü sınıf “iç grup”, öteki olarak gördüğü ise “dış grup” olarak isimlendirilecektir. Rult Wodak'ın tartışma kısmında ise köşe yazısında anlatılan konunun hangi stratejik argümanlar kullanılarak şekillendirildiğine bakılacaktır. Bu argümanlar: sorumluluk, gerçeklik, sayısallaştırma, tarih, kişiselleştirme, tehdit, tanımlama, adalet ve aciliyet olmak üzere dokuz stratejik argümandan oluşmaktadır. Köşe yazılarında bulunan temaların pozitif mi yoksa negatif mi işlendiği incelenecektir. En son olarak ise yazarın anlatım dilinin konuyu ele alış şekli incelenecektir. Buna yönelik yazarın anlatımı önemseyen

bir anlatım veya hafifseyen bir anlatım mı olduğuna bakılacaktır. Alaycı bir dil ile işlenen yazılar hafifseyen anlatım, ciddi bir üslupla yazılan yazılar önemseyen anlatım olarak değerlendirilecektir. Elde edilen 145 köşe yazısında hangi kelimelerin hangi sıklıkla kullanıldığı ise kelime bulutu oluşturularak verilecektir. Bunun yanı sıra Rult Wodak'ın analiz yönteminden yola çıkılarak köşe yazılarında kullanılan temalar ve argüman stratejileri bulunacak ve buna yönelik tablo oluşturulacaktır. Oluşturulan tablo ile Sabah gazetesinden 80, Sözcü gazetesinden 65 köşe yazısı olmak üzere 145 haber incelenecektir. İncelenen köşe yazıları grafiğe dökülerek içerik analizi şeklinde araştırmada sunulacaktır. İçerik analizinin yanı sıra metinler aracılığı ile oluşan anlamların geniş kapsamlı çözümlemesinde söylem analizinin daha tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkması tezin yöntemi için söylem analizinin yapılmasını da gerekli kılmaktadır. Araştırmada incelenecek olan iki aylık süreç içerisinde seçim ile ilgili öne çıkan yedi olay ile ilgili söylem analizi yapılacaktır. Mart ayında öne çıkan olaylar şu şekilde sıralanmaktadır: Kılıçdaroğlu'nun Didem Arslan Yılmaz yönetimindeki "Türkiye'nin Nabzı" programında verdiği cevaplar, seçim için yapılan anketler, seçim sürecinde kullanılan "Zillet İttifakı" söylemi ve Ekonomi. Nisan ayında öne çıkan olaylar ise şunlardır: Seçim sonuçlarının açıklanması, Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan'ın "Türkiye İttifakı" çağrısı, Kılıçdaroğlu'nun şehit cenazesinde saldırıya uğramasıdır. Bu seçilen olaylar üzerinden Sabah gazetesinden yedi, Sözcü gazetesinden yedi köşe yazısı olmak üzere toplam on dört köşe yazısına detaylı söylem analizi yapılacaktır.

2. DEVLET KAVRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER VE TARTIŞMALAR

2.1. Antik Yunan'dan Günümüze Devlet Kavramına Dair Tartışmalar

Devletin oluşumu, insanlık tarihi boyunca araştırılan bir konudur. Devlet, tarihsel bir serüven içerisinde ele alındığı takdirde günümüz modern devlet kavramının anlaşılmasını mümkün kılacaktır. Devlet nedir sorusu Antik Yunan'dan günümüze değin açıklanmaya çalışılmış ve birçok düşünür, devlet ile ilgili farklı yaklaşımlarda bulunmuştur. Devleti kısaca şu şekilde tanımlamak mümkündür:

Devlet, toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal kurumlarıyla teşkilatlanmış (örgütlenmiş), bağımsız millet (ulus) veya milletler topluluğudur. Buna göre, devleti meydana getiren üç unsur vardır: Vatan (toprak), millet, egemenlik. ...Devlet bir vatan parçası üzerinde bağımsız ve özgür bir ulusun kurduğu siyasi bir birliktir. (Doğan, 2012: 302)

Bu tanım, devlet üzerine yapılan somut bir tanımdır fakat devletin sosyal bilimcilerin değerlendirdiği soyut tanımlamaları da mevcuttur. Bu da devlet yönelik görüşlerin çeşitliliğini ve ortaya çıkış noktasında üretilen farklı teorilerin nedenini açıklamaktadır.

Farklı zaman dilimlerinde farklı anlamlar kazanan devletin ortaya çıkışı ve varlık sebebi, ilk zamanlarda din ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Tanrı tarafından oluşturulduğu inancı, devletin ilahi bir yapıda olduğu düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra devletin kuruluşunun sebebi olarak güç unsurunu öne çıkaran görüşler de olmuştur. Burada güç unsuru, güçlünün güçsüz olan üzerinde kurduğu hâkimiyetti ifade etmiştir. Gücün kaynağı olarak görülen ekonomi yani maddi güç, sınıfsal yapıların oluşmasının asıl sebebi olarak görülmüştür. Ekonomi, bir çatışma ortamı yaratırken aynı zamanda toplumu birleştiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir (Bayoğlu, 2012: 23).

Devlet oluşumu ve işleyişindeki görüş farklılıklarının yanı sıra yönetim şekilleri de hem zaman içerisinde hem de farklı coğrafyada yaşayan toplumlarda değişim göstermiştir. Bu değişimin nedeni yurttaşların devlet yapısına karşı tutumları ve düşünceleriyle birlikte diğer dış etkenler olmuştur. Bu bölümde, devlet ilk olarak Antik Yunan'da tartışılmaya başlanacak ve dönemler ile birlikte değişen toplumsal yapının devlet mekanizmasına nasıl yansıdığı ortaya konulacaktır. Buna bağlı olarak teokratik devlet anlayışına, hümanist düşüncenin yükselişinin ardından aydınlanma

filozoflarının devlete yönelik görüşlerine yer verilecektir. Aydınlanma dönemi ve Fransız İhtilali ile birlikte yeni toplumsal düzende devletin nasıl ele alındığı Hegel, Marx ve Weber'e göre değerlendirilecektir. Batı toplumlarındaki devlet tartışmalarının yanı sıra Doğu toplumlarındaki devlet anlayışı da ortaya konulmaya çalışılacaktır. Fransız ihtilalinin hem Batı toplumlarında hem de Doğu toplumlarındaki etkisi küresel bazda ulus devlet anlayışını ortaya çıkardığından araştırmada bu konuya da yer verilecektir.

2.1.1. Antik Yunan'da Devlet Tasavvuru

Antik Yunan'da, Platon'un ve Aristoteles'in devlet kavramı üzerine görüşleri devleti anlamak için önemli bir perspektif çizmiştir. Fakat iki filozof da devleti farklı bakış açıları ile ele almıştır. Platon, doğruyu aramak için çıktığı yolda kendini devlet üzerine açıklamalar yaparken bulmuştur. Çünkü Platon'un çalışmalarında insanın iyi olana erişmesi devleti de kapsamıştır. Senemoğlu'nun bahsettiği üzere her iki filozofa göre de devlet, doğal bir oluşum olarak kabul edilmiş olsa da devlet üzerine farklı yaklaşımları da olmuştur (Senemoğlu, 2016: 60).

Platon'a göre insanların birlikte yaşama zorunluluğu devletin olağan bir şekilde ortaya çıkmasının sebebi olarak görüşmüştür (Oppenheimer, 2005: 29). Yaşamlarını sürdürmek ve kolaylaştırmak için iş bölümüne ihtiyaç duyan, aynı coğrafya içinde bir bütünü oluşturan insan toplulukları, hem iç hukukunu korumak ve düzen sağlamak gerektiğinden hem de dış tehditlere karşı kendilerini korumaları gerektiğinden devlete ihtiyaç duymuşlardır. Yönetici grubun oluşmasındaki asıl unsur, ülkenin sınırlarının ve ülke içinde yaşayan insanların korunması gerektiğinden doğmuştur. Bunun yanı sıra devlet, yurttaşlar için hukuku da sağlayan devlet şeklini içermelidir. Platon'un dediği üzere devlet yöneticileri, devleti korumayı en iyi bilenler arasından seçilmelidir (Platon, 1999: 107).

Devlet, tek bir insan bedeninin toplumsal yansımasıdır. Bu bağlamda Platon devleti insan yapısı ile değerlendirmiş ve devlet üzerinde ileri sürdüğü fikirlerini, insan yapısı ile sağlamasını yapmıştır (Platon, 1999: 134). Platon'un düşüncelerini ve ideal devletini eleştiren Aristoteles ise her şeyin ilk halinin onun doğasını yansıttığını düşünmüş ve insanın hem yapı hem de toplumun en küçük parçası olan aile olarak siyasal bir yönetim şeklinin doğasını oluşturduğunu ileri sürmüştür. Aristoteles için aile devlet yapısının oluşmasında önemli bir role sahip olmuştur. Aile içinde de bir

yönetim olduğunu söylemiş ve yönetim şeklini bu bağlamda üçe ayırmıştır. İlki efendinin sahip olduğu despotik yönetim şekli, ikincisi erkeğin karısı üzerinde oluşturduğu siyasi lider anlayışına sahip yönetim şekli ve sonuncusu ise babanın çocukları üzerinde kurmuş olduğu kralca yönetim şeklidir (Aristoteles, 2019: 32). Aristoteles'in bu yönetim şekillerine bakarak denilebilir ki aile, devlet kavramının oluşmasında ve devlet kavramını anlamada kilit bir kurum olmuştur. Çünkü aile devletin küçük bir örneği olarak değerlendirilmiştir.

Aristoteles için devleti oluşturan iki unsur söz konusu olmuştur. Bunlar insan ve vatan olarak gösterilmiştir. İnsan, akıl sahibi bir varlık olarak toplumun değerlerini üretmiş; arzu ve tutkularına bağlı kalarak hak, adalet ve ahlak kavramlarının sınırlarını çizmiştir. (Aristoteles, 1999: 87-89). Bu görüşe göre doğası gereği “insan siyasi bir hayvan” olarak nitelendirilmiştir. Bu siyasi nitelikte olan insanlar, yurttaş olarak tanımlanmış ve devleti oluşturmuşlardır. Aristoteles için yurttaş olarak tanımlanan kişilerin daha detaylı bir tanımını şu şekilde yapmıştır. Yurttaşlar, demokratik ortamda haklarını arayabilen; yasama ve yürütme sisteminde yetkisi olan kişilerdir. Bunun dışında ticaretle uğraşanlar ve kol gücüyle çalışan kimseler yurttaş sınırlandırılmasına alınmamıştır (Aristoteles, 2019: 12, 85, 87, 89, 93). İnsanı “siyasi bir hayvan” olarak niteleyen Aristoteles'in yurttaş sınıfına almadığı kişileri, siyasi vasfa sokmamış olması, toplumda bu kişilerin insani bir yeterliliği olmadığına inandığını göstermiştir. Örneğin; köleler, efendileri için var olmuş ve onların malı olarak görülür. Yurttaşın kendisine yetememe durumunda, köleler devreye girmiştir. Köleye ihtiyaç duyulmasının asıl sebebi de bu şekilde açıklanmıştır (Korkmaz, 2018:41).

Tümevarım yöntemi ile devleti açıklayan Aristoteles; devletin nihai amacının ekonomi üzerine düzenlemeleri yapmak ve ekonomik dengeleri sağlamak olduğunu savunmuştur. Ekonominin siyasi bir temel oluşturduğunu ve buna bağlı olarak devletin ekonomi teorisinin; siyasi ve sosyal teoriye tabii olduğunu düşünmüştür. Bu ekonomik düzen ile devletin, bireyin potansiyellerini geliştirmesinde insanlara yardımcı olduğunu savunmuştur. Siyasi toplumun varlık nedenini, insanların bir arada yaşaması olarak değil, esas eylemlerin gerçekleştirilmesi yolunda engelleri ortadan kaldıran bir unsur olarak açıklamıştır (Pack, 2010: 40).

Antik Yunan filozoflarına göre anlaşılmaktadır ki devlet, insanın yapısı gereği doğal bir oluşum olarak zikredilmiştir. Farklılıklar ise yönetim şekli ve yönetimde bulunanların görevleri ile ortaya çıkmıştır. Fakat devletin varlığı her zaman aynı şekilde anlam kazanmamış veya işleyişi aynı düzeyde devam etmemiştir. Bu bağlamda Roma’da ve Ortaçağ’da dinin daha ön planda olduğu yönetim şekli olan teokratik devlet anlayışı ortaya çıkmıştır.

2.1.2. Teokratik Devlet Anlayışı

Antik Yunan’ın soyut düşüncelerinden uzak olan Roma’da devletin işleyişi farklılık göstermiştir. Daha çok tarım ve askeri güç üzerinden insan gücüne ve emeğine eğilim gösteren Roma, Antik Yunan’ın fikirlerini kendi devlet yönetimlerine uydurarak orijinal hiçbir fikir üretmemiştir. Fakat Roma, yeni bir çağa geçiş sürecinde kilit bir noktayı oluşturmuştur. Çünkü Antik Yunan eserlerini Latinceye çevirmiş ve gündelik hayatta kullanılmasının önünü açmıştır. Bu sayede Ortaçağ Avrupa’sına Yunan felsefi düşünceleri aktarılmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2017: 13-14-15). Fakat Antik Yunan düşünceleri, gerek Roma imparatorluğunda gerekse Roma’nın yıkılışıyla yeni bir döneme başlayan Avrupa’da olumlu sonuçlar doğuracak özgürlük ortamını yaratmamıştır. Bunun nedeni ise Ağaoğulları ve Köker’in (2017: 92-93) bahsettiği üzere Roma’nın yıkılışı ile başlayan Ortaçağ’da toplumun uğradığı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler; “feodalite”, “merkezi iktidar”ın yoksunluğun ve Hristiyanlığın kiliseler adı altında kurumsallaşması olarak ifade edilmiştir. Özellikle kiliselerin “skolastik” düşünce yöntemi, özgürlüğü sınırlandırarak, Hristiyanlığın belirlediği doğrultuda düşünmeye itmiştir.

Ortaçağ Avrupa’sı, halkın devlete yönelik bağımlılığının olmadığı ve gücün kilisenin elinde toplandığı bir çağ olmuştur (Yurdusev, 2006: 36). Tek tanrılı din anlayışının egemenliği devlet yönetiminin farklı bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Din ile birlikte devletin yasama işlemleri ve yönetimi de daha farklı bir işleyişe geçmiştir. İnsanlar, doğüstü tek bir gücün varlığına inanmış, doğada var olan her şeyin insanlar için yaratıldığını düşünmüşlerdir (Özerkmen, 2002: 171).

İlkel zamanda tabiatın üstünlüğü üzerine kurulu ve güçlü olan tabiatın insan üzerindeki üstünlüğü dini bir zorunluluğu gerekli kılmış; tabiat üstünlüğünün yanı sıra, örgütlenen toplum için din soyut bir üst yapıyı da oluşturmuştur. Din, toplumun kendi içinde bir siyaset vazetmesinden doğmuştur (Gauchet, 2018: 40). Toplumun

dini inancını ortaya çıkaran ve doğayı anlamlandırmaya çalışan insan; dini, siyasi bir yol izleyerek güçlendirmiştir. Dinin, siyasete bir fırsat verdiğini de söylemek yanlış olmayacağı gibi siyasi anlayışın dini temsil eden yükümlülüğü de söz konusu olmuştur.

Antik Yunan siyaset anlayışını Ortaçağ Hristiyan siyasetinden ayıran en önemli farklılık “yasa koyucu” unsur olmuştur. Tek tanrılı dinlerde yasa koyucu kavramının ilk profesyonel örneği Yahudilikte görülmüştür. “Musacı hukuk anlayışı” olarak da isimlendiren bu kavram, Ortaçağ’da Platoncu yaklaşım ve teolojik yaklaşımın karakterize edilmesini sağlamıştır (Evkuran, 2003: 43-44).

Platon’un devlet anlayışının her hangi bir yer ve zamanda yer almaması Platon’un düşünce yapısının gelecekte de dikkate alınmasının önünü açmıştır. Fakat Grek siyasi ve yaşamından iyice uzaklaşan ve kendilerine kurgusal sorunlar üzerine çözüm arayan Ortaçağ düşünürleri, antik zaman çalışmalarının mirasçıları olmanın ötesine geçememişlerdir (Cassirer, 2005: 287). Ortaçağ’da yaşayan Aziz Augustinus’un, Platon’un idealar dünyasını Hristiyanlıkla bağdaştırması bu duruma bir örnek oluşturmuştur. Uzun bir serüven olarak gördüğü Platon’un düşünce yolundaki eksikliğini ise Hristiyanlık inancının bu düşüncede yer almaması olarak görmüştür. Zira Augustinus’a göre insanın kurtuluşu, yalnızca tanrının sözünü dinlemekle gerçekleşecektir. Grek yaşantısının üzerinden yedi yüzyıllık bir süreç geçmiş olması sebebi ile Antik Yunan devlet işleyişi ve düşünceleri artık tamamen değişmiştir. Toplum yeni bir yaşam biçimi edinmiş ve Hristiyanlık, zaman devriminde bu dönem için kilit bir noktayı oluşturmuştur. Augustinus, İsa’nın topluma kazandırdığı bu inancın, toplum için en doğru öğrenim olduğunu düşünmüştür. (Cassirer, 2005: 285-286).

Platon’un Ortaçağ üzerindeki etkisi, düşünürlerin fikir uyarlamalarının ilerisine geçememiş sadece teorik bilgi niteliği açısından bilgilendirici olmuştur. Cassirer’in söylediklerinden anlaşılmaktadır ki Ortaçağ devlet yönetimi, insanların özellikle de siyasilere topluma şekil vermek için dinin ön plana çıktığı bir yapının oluşmasından ibaret kalmıştır. İnsanların dini olgu ile ölümden sonraki hayat için kendilerini hazırlama çabaları, insani potansiyelin körelmesinde en önemli sorun olarak Ortaçağ’da kendini göstermiştir.

Bu bağlamda Ortaçağ'ın ön önemli özelliği çok tanrılı inancın yerini monoteizmin alması ve toplum ile birlikte siyasi alt yapının yeni bir şekle bürünmesi olmuştur. Dünyevi hayat yerini, uhrevi bir yaşayışa bırakmıştır. Asıl olanın insanın uhrevi hayata hazırlanması olarak kabul edilmiştir. Yani insan için önemli olan öldükten sonraki hayatı kazanmaktır. Bunun yanı sıra Ortaçağ'ın Avrupa için karanlık bir çağ olarak görülmesinin nedeni, feodal sistemin adaletsiz işleyişi ve bilimin, dinin gerisinde tutularak skolastik düşüncenin tüm Avrupa'yı sarmasından kaynaklı olmuştur (Ağaoğulları ve Köker, 2017: 92, 93, 230).

Bütün bunların yanında tek tanrılı dinin getirdiği bir devlet ikilemi söz konusu olmuştur. İsa'dan sonra, iki başlılık olarak değerlendirilen yeni devlet yapılanması oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda Augustinus, devleti “yeryüzü devleti” ve “gökyüzü devleti” olarak ikiye ayırmıştır. Yeryüzü devletini, insanın insana tahakkümü olarak açıklamıştır. Gücü elinde bulunduran kesim, egemen güç şeklinde kendini göstermiştir. Bu durum eşitsizliğin nedeni olarak görülmüştür. Oysa gökyüzü devletinde Augustinus için böyle bir durum söz konusu olamaz. Çünkü tanrının bütün insanları eşit yarattığına inanıldığı için insanların yalnızca hayvanlar ve doğa üzerinde bir üstünlük kurabileceği düşünülmüştür. Gökyüzü devletinin mümessili bu bağlamda kiliseler olarak kabul edilmiştir. Fakat Augustinus, yine de yeryüzü ve gökyüzü devletlerinin somut konumlandırmasının bu şekilde olduğuna dair kesin bir hüküm ile açıklama yapmaktan kaçınmıştır. Zira dünyadaki devlet için şeytan yakıştırması olarak simgesel bir izlenim vermek istememiştir (Cevizci, 2012: 81-82).

2.1.3. Hümanist Düşünceden Aydınlanma Dönemi'ne

Devlet kavramı her ne kadar Antik Yunan'dan itibaren tartışılmışsa da Devlet Kuramı bireyselliğin yükselmesi ile ortaya çıkmıştır (Akal, 2018: 13-14). Bu 15. ve 16. yüzyıllarda devletin, objektif bir yaklaşıma kavuşması ile olmuştur. “Kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi” olarak anlam kazanan devlet, kurumsallaşmış birden fazla iktidar tiplerinin var olduğu anlamına da gelmiştir. Geniş bir siyasi meydan oluşturan bu yeni tanım, toplumun devlet penceresinden dünyaya bakışından ziyade; kurumsallaşmış iktidar tiplerinin penceresinden dünyaya bakışını ortaya çıkarmıştır. Bu durum hukuk devlet anlayışının da temellerini hazırlamıştır (Akal, 2018: 14). Hukuk devletinin ortaya çıkması yönünde geliştirilen hukuksal kurallar ise toplum tarafından bilinen ve herkesin aslında içsel olarak da benimsediği ve

yapmaktan kaçındığı kurallardan oluşmuştur. Bir toplumun gelenekleri ve görenekleri, insani içgüdüleri ve istençleri bu hukuksal yapının iskeletini oluşturmuştur. Hukuk devleti anlayışı aynı zamanda demokrasi kavramını da tetiklemiştir (Jessua, 2015: 58-60).

Bütün bu değişimin arkasında ise her ne kadar tarihinde kesinlik olmasa da Rönesans hareketleri vardır. İtalya'da 14. yüzyılda başlayan bu hareketliliğin kesin bir tarihle isimlendirilememesinin sebebi ise ortaya çıkan görüşlerde ortak bir noktada buluşulmaması olmuştur. Fakat yine de bu hareketlilik, Ortaçağ zihniyetinden kopuşların başladığını, antik döneme ait eserleri eleştirel bir bakış ile ele alarak toplumun sorgulamaya başladığını göstermiştir. Ayrıca bu hareketliliğin ve hümanizm anlayışının İtalya'da başlamış olması da bir tesadüf değildir. İtalya'nın ticari(deniz) bir kent olması ve dilinin zenginliği bu hareketliliğin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Kıyı tarafında ticaretle uğraşılması soyluların da burjuvalaşmasını sağlamış ve aynı zamanda yaşanan coğrafi keşifler, insanın doğaya ilgisini arttırmıştır. Bunun yanı sıra İtalya'da gökbilimine duyulan ilgi ve eski Roma'nın merkezi oluşu (gladyatörler tarihine sahip oluşları) insanların bilime ve eğlence unsurlarına dönüşünü kolaylaştırmış, ayrıca iklim şartlarından dolayı da doğa güzelliklerinin sanatla bütünleşmesine vesile olmuştur (Akkaya, 1947: 199-208). Çiğdem'in (2017: 38, 42) bahsettiği üzere felsefi olarak edebi metinlerin görüldüğü bu dönemde, özellikle ortaya çıkan romanlar için denilebilir ki insan ilişkilerinin önem kazandığı hümanist bir dönem başlamıştır. Dönemin felsefecileri din üzerine totaliter bir yorum yapmışlardır. Politik düşünce üzerine de siyasal olanla ilgilenerek sistemi eleştirmiş olsalar bile bu dönem filozofları ortak bir noktada buluşmamışlar ve görüş ayrılıkları yaşamışlardır.

15. yüzyıl İtalya'sının, Ortaçağın kabuklarının kırılmasındaki etkisi, yadsınamaz bir gerçektir. Bu kabukların kırılması ile Aydınlanmanın mantığını içeren bireycilik anlayışı yükselişe geçmiştir. Yani İtalya'da başlayan bu hareketlilik Aydınlanma döneminin de yavaş yavaş zeminini hazırlamıştır. Üstelik ticaretten kaynaklı, düşünce akımları tüm Avrupa'yı etkilemiş, Hümanizm düşüncesi bireyciliğin ön plana çıkmasına vesile olmuş ve kişilerin sanatsal uğraşları bireycilik anlayışıyla doğru orantıda seyretmiştir. Sanatın gelişmesi de sorgulamanın önünü açmış, Aydınlanma, gelişen bu olayların sonucunda başlamıştır.

Uhrevi hayattan daha fazla ön plana çıkan dünyevilik, Aydınlanmanın en belirgin özelliğidir. Değişim, Akal'ın (2018) da bahsettiği üzere Devlet'e de yansımış, hümanist düşüncenin dünya üzerindeki dalgalanışı yeni bir devlet anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu dönem, Aydınlanma dönemi olarak isimlendirilerek; insanların bastırılmışlığına karşı, bilim ve aklın ön plana çıkmasını simgelemiştir. Aydınlanma dönemi, İngiliz devrimi ile başlayan ve Fransız Devrimi ile tamamlanan bir zamanı oluşturmuştur (Çiğdem, 2017: 15).

Bu dönem filozoflarının, asıl karşı oldukları görüşün sistem olduğunu söylemek mümkündür. Zira eleştirileri politikaya ve dine yönelik olmuştur. Dönem filozoflarının eleştiri yapmaktaki şansları ise karşılaştıkları sansürlere rağmen kitaplarını yayınlatabilmeleridir. Gay'ın bahsettiği üzere 1750 ve 1763 yılları arasında Malesherbes, hükümetin uyguladığı sansürlerin denetiminden sorumlu olmasına rağmen hükümetin yanında değil yazarların yanında yer almış ve hükümeti yazarlara karşı değil, yazarları hükümete karşı korumuştur (Gay, 1969: 74-75).

İnsanların artık öldükten sonraki hayat için azalan mücadelesi ve insani potansiyellerini keşfetmeleri; bilimin ve iletişimin de devrimselliğini sağlamıştır. Bu sebeple Aydınlanma, insani bağların güçlendiği ve yeni bir döneme atılan adımı simgeleyen bir zaman olarak görülmüştür.

Aydınlanmaya yönelik iki düşünce ön plana çıkmıştır. İlki aydınlanmayı bir dönüşüm olarak, akıl ve eleştiri çağı şeklinde değerlendirmiştir. Berker'in öncülük ettiği ikinci düşünce ise Ortaçağ'ın kalıtlarını oluşturan din totaliter rejiminin yerini, doğanın ve aklın ele geçirdiğine yönelik olmuştur. Bu düşünce aydınlanmayı olumsuz bir şekilde ele almıştır (Çiğdem, 2017: 20-21). Aydınlanma, Berker'in yorumuna göre insanın; akla ve doğaya tapınması olarak değerlendirilmiştir. Fakat Aydınlanma çağındaki görüş çeşitliliği ve farklı düşüncelerin ortaya atılması ayrıca dönemin filozoflarının yaşadığı fikir ayrılıkları, Ortaçağ'da yaşanan olaylara ve fikir dayatmalarına benzememiştir. Öyleyse denilebilir ki dinin kutsallığı akıl ve doğaya verilmiş olsa bile dinin sağladığı yaşam ve kısıtlı özgürlük ortamı ile uyuşmamıştır.

Aydınlanma dönemini ele alırken şu husus göz ardı edilmemelidir. İnsan yaşadığı toplumun ister istemez etkisinde kalmış ve düşünceleri her ne kadar yenilikçi olsa da toplumun bir parçası olmaya devam etmiştir. Düşünceleri şekillenirken de doğup büyüdüğü toplumun etkisi düşüncelerine yansımıştır.

Aydınlanma dönemi filozofları; Kar'ın bahsettiği üzere, dinin etkisinden tam olarak kurtulmamış ve dinin dışına tamamen çıkararak toplumun yaşamını ve dini eleştiren bir çerçeve çizmemişlerdir (Kar, 2014: 191). Bu dönemin filozofları, dine sonradan giren batıl inançların yok edilmesini sağlamak ve karanlık bir çağ olarak değerlendirilen Ortaçağ'ın bireyi sıkıştırdığı kısıkaçtan kurtarmak istemişlerdir.

Aklın ve bilginin temelini oluşturan Aydınlanma, dogmatik düşüncenin tabularını yıkmış; bilgi erişilebilir ve eleştirilebilir konumuna ulaşmıştır. Bu dönem, Ortaçağın skolastik düşünce sistemine bir darbe olmuştur. Aydınlanma döneminde, bu darbenin doğurduğu bir ideolojik görüşte yükselişe geçmiştir. Liberalizm olarak isimlendirilen bu ideolojik görüş ilk zamanlarında “özgür insana yaraşan” (Berktaş, 2014: 49) manasında kullanılmıştır. “Liberal bireyciliğin oluşmasında en önemli toplumsal etkenler, Avrupa'daki din savaşları, 16. ve 17. yüzyıllarda modern bilimin yükselişi ve feodalizmden kapitalizme geçiş (16-19. yüzyıllar)” olmuştur (Berktaş, 2014: 54). Bütün bu gelişmelerle birlikte endüstriyellemenin getirdiği kapitalist sistemden dolayı Saint-Amand (2011: 1), 18. yüzyılı emeğin doğuşu olarak isimlendirmiştir. Bu yeni toplumsal düzen devlete yönelik yaklaşımları da değiştirmiştir.

2.1.4. Toplum Sözleşmesi Taraftarları

Liberalizme yönelik düşünceleri ilk ortaya atan kişi John Locke olmuştur. Bireyin özgürlüğünü içeren en önemli açıklamaları da 17.yüzyılda yine John Locke yapmıştır. Yaptığı çalışmalar ile bireyin özgürlüğüne yönelik siyasal düzenin nasıl olması gerektiğini ve politikanın bu düzen içerisindeki rolünü betimlemiştir. Locke için devlet, yönetilen kesimdeki bireylerin her türlü hak ve özgürlüğünü güvence altına almalıdır. Ayrıca devlet, bireylerin sahip oldukları mal varlıklarını korumak için devamlılığını sağlaması gereken bir kurumdur (Conway, 2011: 86-87). Locke, devlet yönetimini bireysel özerklik sağlanacak şekilde sınırlandırmak ve yerel yönetim şartlarını da bireyin mülkiyeti üzerine yarar sağlayacak şekilde biçimlendirmek istemiştir (Çelik ve Usta, 2010: 132).

18. yüzyıl filozofu Jean-Jacques Rousseau, insanların sürekli olarak ilerlemeci eylemler sergileyemeyeceklerini fakat insanların dünyayı değiştirebileceklerini ileri sürmüştür. Yurttaşlar her ne kadar yönetim gücüne sahip olan krallar tarafından uygulanan hükümler çerçevesinde şekil alsın da, aslında bu durum, tarih boyunca halk

gücünün unutulmasına neden olan mekanizmadan oluşmuştur. Halk, kralın gücünü ve yönetimi değiştirebilecek kudrete sahip olduklarını bu mekanizma içinde unutmuştur. Rousseau'nun değindiği bu konu üzerine ilk örnek, Britanya'da yaşayan bir grup sömürgecinin Amerika Birleşik Devletleri'nde cumhuriyet yönetim şeklini ortaya çıkarması ile kendini göstermiştir. Aynı zamanda halkın yönetimi değiştirebileceğinin diğer bir kanıtı ise Fransız Devrimi olmuştur (Todorov, 2019: 19, 37).

Liberal görüşün öncüleri olan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau, devleti yapay bir varlık olarak tanımlamış; devletin, toplumsal düzenin sağlanmasında, kaosu önlemek için var olduğunu savunmuşlardır. Bu anlayış söylemsel olarak “insan insanın kurdudur” bakış açısı ile oluşmuştur. İnsanların başıboş bırakılıp toplumsal kargaşaya yol açmaması için devletin suni varlığına ihtiyaç duyulmuştur (Özlem, 2000: 11). Bu nedenle üç düşünür için de devletin varlığı, toplumsal sözleşmeye dayanmıştır. Çünkü devlet ortaya çıkmadan önce insanlar, filozofların “doğa hali” diye nitelendirdikleri bir dünyada yaşamıştır. Doğa hali tanımını her filozof farklı yapmış olsa da devletin ortaya çıkma durumunun da fikir birliğine varmışlardır. Toplumsal sözleşme taraftarı olan filozoflar, insanların, toplumsal düzen için bir anlaşma sonucu devlet organını ortaya çıkardıklarını dile getirmişler (Doğan, 2012: 303) ve bu nedenle devleti Antik Yunan filozoflarının bahsetmiş olduğu gibi doğal bir yapı olarak görmemişlerdir.

Örneğin Hobbes (2012: 99-100), insanların varlığı gereği birbirlerinden farklı niteliklere sahip olmalarının aslında insanlar arasında oluşan eşitlik olduğunu ileri sürmüştür. Fakat bu farklı özelliklerin pay edilmesi, insanların birbirlerine olan güvenini de zedelemiştir. Bu zedelenme savaşa yol açan bir nedendir ve bu yüzden devlet de insanlar arasındaki savaşın kontrol edilmesi ve son bulması için ortaya çıkarılmıştır. Hobbes'un, devletin ortaya çıkma nedenini öne sürdüğü açıklamasında görülmektedir ki devletin meydana gelişi insanların barış ve doğal haklarını yaşayabilecekleri bir ortamın sağlanması için yapılan bir anlaşma niteliği taşımıştır.

Liberalizmin, tutucu düşüncelerin gölgesinden insanları kurtarmak istemesi insanın özüne olan güvenden kaynaklanmıştır. Çünkü Liberaller, insanların din ya da statüko tarafından sürekli olarak kısaç altında yaşamak zorunda kalacak kadar insan özünün dizginlenmesi gereken kötülüğe sahip olduklarını düşünmemişlerdir. Bu

nedenle siyasi erkin sınırlandırılması ve bireyin özgürlüğünün devlet müdahalesiyle karşılaşmaması gerektiğine inanmışlardır (Berktaş, 2014: 50-51).

Liberallerin tasarlamış olduğu negatif bir özgürlük alanı devletin, bireyin kararlarını kısıtlamaması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda birey için bu özgürlük alanı, bir başkasının özgürlük alanına girmemeyi nitelemiştir. Yani başka birinin özgürlüğünün başladığı yerde, diğerinin özgürlüğü son bulmalıdır (Bezci, 2006: 236). Devlette tam burada bu gözetimi yapmak ve bu alanları korumak konusunda devreye girmelidir. 18. yüzyılda farklı bir devlet tanımı ise Hegel tarafından yapılmıştır. Hegel'in devlete yönelik düşünceleri, devletlerin işleyişini çözümleyen ve bu işleyişlere yön veren önemli tüyolar taşımıştır. Bu bağlamda Hegel'in devlet yaklaşımına değinmek gerekmiştir.

2.1.5. Hegel'de Devlet

Hegel, devleti canlı bir bütün olarak ele almıştır. Tümevarım yöntemiyle devlet oluşumunu diyalektik bir çerçevede incelemiştir. Bu diyalektik süreçte bütün var olanların temelinde bulunan "ide", "akıl", "töz" ya da "tin (*geist*)" kavramları ile devlet kurumunu açıklamıştır.

Hegel'e göre devlet ahlaki boyutun somut bir yansımasını oluşturmuştur. Ahlakın temel boyutunu oluşturan ve yön gösteren bir yapı olmak ile beraber aynı zamanda bilen ve sürekli olarak kendini geliştiren özelliğe de sahiptir. Bunun yanı sıra devletin özgür bir yapısı vardır. Devletin bu özgürlüğe sahip olması ise devlet bütününe oluşturan parçaların asıl olana ulaşma hedefinde diyalektik süreç içerisinde ilerleme kat etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle devlet, tine ulaşmada kaçınılmaz ve zorunlu bir yapı olarak ele alınmıştır (Hegel, 2016: 203).

Hegel'e göre, idenin sonunda ulaşmak istediği yere varması, ancak özgürlüğüne ve kendi bilincine ulaşma yolunda ilerleyerek kendini bulması ile mümkündür. İdenin kendini gerçekleştirme için bir süreçten geçmesi gerekmiştir. Bu süreci 3 aşamada açıklamıştır. Fakat her aşama da kendi içerisinde çoklu basamaklara sahiptir ve her bir aşama bir sonraki aşama için bir basamak oluşturmuştur. İde, ilk aşamada yalnızdır ve kendisiyle kendi başınadır. Kendi bilincine varması için bir gerçekliğe ulaşması gerekmiştir. Bu sebepten dolayıdır ki ide, kendini en başta doğanın karşısına almış ve kendini doğada gerçekleştirmiştir.

Bu sayede artık kendi yalnızlığından kurtulmuştur. Doğa ile tanışan ide, kendinden başka bir bilinç karşısında kendisine yabancılaşmaya başlamıştır. Doğanın kendine ait bir özü ve bilinci vardır, ancak bu bilinç bilinçsizdir. Kendi özüne uygun yasalara sahip olan doğanın yasaları özün aklına uygun yasalar değildir. Bu sübjektif alan yabancılaşmaya yol açmıştır. İdenin kendini gerçekleştirme ise üçüncü aşamada olacaktır. Bu aşama tinin alanıdır(kültürel alan). İde burada kendi özüne ve özgürlüğüne ulaşmış olacaktır. Çünkü doğanın yasaları zorunluluktan oluşurken tin alanındaki yasalar özgürlüğü içermektedir (Gökberk, 201: 389).

İnsanın kendini gerçekleştirdiği tin alanında öz, artık kendi başına değildir. Sübjektif alanda yaşadığı yabancılaşma ve çelişkiler bu alanda kendini yitirmiştir. İnsan özüne uygun olan bu alanda özgürleşmeye ve kendini gerçekleştirmeye başlamıştır. Toplum, devlet ve tarih; tin alanına ait kavramlar olduğundan dolayı bu alanda özgürlük gerçeklik kazanmıştır. Ancak ide, tin alanının son aşaması olan “saltık tin” de özüne ulaşmıştır. Çünkü bu son aşamada sanat, din ve felsefe bir süreklilik gösterirler; toplum ve devlet gibi sonlu değerlerdir (Gökberk, 2014: 390-391). Devletin gerçekliği, devletin kendi özünün, idesinin ötesinde bir gerçekliğe sahiptir. Bu yüzden Hegel’e göre tekil bir devlet tam anlamıyla gerçeklik kazanmamıştır. Zira tekil olanın kendi özüne denk düşmemesi kavramın sonlu olması ve yitip gitmesi ile sonuçlanmıştır (Kanat, 2015: 22).

Hegel’in devlet anlayışının başlangıç noktası bireyin istenci ile genelin istenci arasındaki bağdan oluşmuştur. İnsan tin alanında ilerledikçe bireyin istenci genel istenç ile çakışmaya başlamıştır. Böylece birey kendini, kendi üstündeki bir yasaya tabii tutmuş ve bu yasayı sahiplenmiştir. Bir bireyin hayatı bireyüstü bir düzene bağlandığı takdirde anlam kazanmış ve birey ahlak kavramına ulaşmıştır. Birey istencinin genel istenç ile çakışmasıyla da ‘objektif ahlak’a varılmıştır. Objektif ahlak diyalektik olarak üç aşamadan oluşmuştur. İlk aşamada bireyin ahlak ile tanışması ailede başlamıştır. Ancak bu aşamada objektif ahlak henüz eksik olduğundan birey ikinci aşamaya ilerlemiştir. Bu aşama “yurttaşlık toplumu”dur. Toplum, parçalara ayrılmış bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Yani her birey kendi istencine sahiptir ancak ortak istençlerden dolayı toplumsal bir yapı haline gelmiştir. İstençler ise ekonomik temel üzerinde şekillenmiştir. Objektif ahlak bu sebeple aileden daha ileri seviyededir. Birey kendi istençlerini gerçekleştirmek için öteki bireylere ihtiyaç duymuş ve amaca giden yolda diğer bireylerin onun için bir araç

olduğu bilgisine ulaşmıştır. Bu aşamada da objektif ahlak hala kendini tamamlamamış, eksik kalmıştır. Bu durum bireyin uğüncü aşamaya geçmesine basamak oluşturmuştur. Hegel'e göre objektif ahlakın kendini tamamlaması devlet ile geręekleřmiř ve bu da uğüncü aşamayı oluşturmuştur. Bu aşamada birey istenci ile genel istenę ortak bir alana denk düşmüştür. Bu uę aşamanın en üstünde olan devlet, bütün soyut basamakları, somut bir varlık haline getirmiştir. Devlet, tek tek bireylerin çıkarlarının bütünü değil, kendi başına tüm bir canlı varlıktır. Devlet bireyin özgürleşmesine giden yolda özün aklına en uygun olan olarak görülmüştür. Hegel, bu aşamada genel istenci herkes aynı derecede kavrayamadığı için direkt muhatapları olan devlet memurlarını, tanrısal töze en yakın olanlar içine almıştır (Gökberk, 2014: 391-392). Hegel'in devlet düşüncesi ile o dönemin devlet üzerine getirilen görüşleri farklılıklar kazanmış ve bireyciliğin getirdiği farklı bakış açıları devlet kavramının tarihsel süreçteki yorumlamalarında 18. yüzyıl tutucu düşünce kalıplarının sarsılmasına neden olmuştur.

Hegel; devleti, farklı fikirlerin mevcut olduğu tanrısal olanın yeryüzündeki yansıması olarak tanımlamıştır. Eylemlerin ortaya konmasında devlet, siyasi bir teşkilatlanma olarak önemli rol oynamıştır. Siyasi teşkilatlanma devlet sayesinde kendini var etmiş ve bu durum uyum içerisinde ilerlediği taktirde düzen sağlanmıştır. Hegel için devlet bir yaşam fonksiyonudur ve devletin bir organizma olarak algılanması gerekmiştir. Bu organizma siyasi teşkilatlanmanın devlet ile uyumunu gerekli kılmış ve bu uyum sağlanmadığında organizmanın bütünlük içerisindeki işleyişi bozulmaya başlamıştır. Yine de devlet, bozulma söz konusu olsa dahi varlığı zorunlu ve sonsuz bir mekanizmadır. Bunun yanı sıra insanların daha güvenli bir ortamda yaşamaları devlet aracılığı ile olmuştur. Güven duygusu ve düzen isteği insanların bir arada yaşamalarının asıl sebebi olarak görülmüştür. Bu nedenle devleti yalnızca güç unsurunu kullanarak insanları bir arada tutan bir mekanizma olarak değerlendirmek yanlış olacaktır (Hegel, 2016: 204-208).

Oluşturulan anayasada ise halkın "ben" kavrayışının yansıması söz konusu olmuştur. Zira anayasa, bireylere çekidüzen veren ve bilinęlerine işleyen bir sübjektif özgürlük alanı yaratmıştır. Anayasalar her milletlerin özelliklerine göre ortaya çıkmış ve bu sebeple ait olduğu milleti yansıtmıştır (Hegel, 2016: 210). Yani anayasa Hegel'e göre yalnızca devlet aracılığı ile ortaya konulmamıştır (Hegel, 2016: 210).

Şerif Mardin'e göre Hegel objektif ahlakın oluşmasında sivil topluma da ayrı yer vermiştir. Onun için sivil toplum; insanların mutluluk, kişisel statü ve kazançlarını koruma altında bulunduran bir yapıyı ifade etmiştir. Kolektif düzeyde çıkar korumak üzerine kurulan sivil toplum, bu çıkarların korunması için devlet adı altında bir güce ihtiyaç duymuştur. Ancak o güç ile istenilen özgürlük ortamı sağlanmıştır (Mardin, 1990: 13)

2.1.6. Marx ve Marksist Gelenekte Devlet Anlayışı

18. ve 19. yüzyıllarda liberal görüşün ve kapitalizmin yükselişe geçmesi yalnızca paralel görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmamıştır. Bu dönemde, Karl Marx'ın öncülük ettiği eleştirel bir yaklaşım da söz konusudur. Marx'ın düşünceleri, hem devlete yaklaşımı ile hem de toplumsal düzenin liberallerin özgürlük adı altında şekillenen görüşünün dışına çıkmıştır. Toplumu tarihsel bir diyalektiğe oturtarak değerlendirmiş ve yaşadığı dönemi, gerek işçi sınıfının gerekse burjuva sınıfının tarihte özel mülkiyet anlayışıyla nasıl şekillendiğini açıklamaya çalışmıştır. Engels ile yapmış olduğu çalışmalar, eleştirel akımın doğuşunu sağlamış ve birlikte yazdıkları "Komünist Manifesto" kitabı o zamana dek devam eden toplumsal düzenin farklı bir perspektif ile değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini ortaya koymuştur.

Marx'ın, devlet ile ilgili görüşleri zaman içinde evrimselleşmiş olsa da iki farklı bakış açısı ile bu görüşleri toparlamak mümkündür. İlki, insanların devletin baskısından kurtularak sivil toplum örgütüne bağlı bir şekilde proletaryanın demokratik kuruluşlar sayesinde sosyalist bir ortamı elde etmeleridir. İkincisi ise kapitalist işleyişin sona erdirilmesi ve erkliğin merkezileşmesi ile ilgilidir (Swingewood, 2014: 188-189).

Marx, düşüncelerinin şekillendiği ilk zamanlarda modern devleti, pasif bir konumda görerek ne ekonomide ne de yeniden üretimde işlevsellik göstermeyen bir kurum olarak tanımlamıştır. Öyle ki modern devlet anlayışını, olumsuz ve sivil toplum örgütlerinin bir türlü bağdaşmayan çatışmaları olarak değerlendirirken demokratik devleti ise halkın ve devletin bütünlük içerisinde olduğu bir yapı olarak ele almıştır (Timuçin, 2005: 29).

Engels ile Marx, tarihin sınıfların savaşlarından ibaret olduğundan bahsetmişlerdir (Marx ve Engels, 2019: 49). Tarihin özel mülkiyet ile şekillenmesi, sınıfsal bir yapıyı da oluşturmaya başlamıştır. Sınıf çatışmaları, 19. yüzyıla değin süregelmiş, yalnızca feodal toplum yapısı modern zamanda yerini, burjuvaya bırakmıştır. Ekonomik ve siyasete yönelik değişim sonucu ortaya çıkan modern devlet anlayışı, sınıfsal bir farklılığı ortaya koyarken burjuva devleti yeni bir sınıfsal mücadelenin de aslında zeminini oluşturmuştur. Bu yeni yaşam standartları; baskı güçlerinin daha belirgin bir şekilde algılanmasına sebebiyet vermiştir (Marx ve Engels, 1977: 132).

Engels, tarihsel oluşumun toplum üzerindeki değişimlerinden bahsederken yabanılık zamanından yaşadığı döneme kadar açıklayıcı anlatım kullanmıştır. Ayrıca aile yapısının da gelişmelerden oldukça etkilenecek değiştiğine, bu değişim sürecinde toplumun nasıl dönüştüğüne vurgu yapmıştır. Engels'in topluma bakışı, tarihsel açıdan Aristoteles ile çelişmiş, Aristoteles'in bahsettiği gibi aile yapısı tek bir tahakküm ile yönetilmemiştir. Aristoteles, devlet kavramı üzerinde aileden söz ederken kendi döneminde mevcut olan aile yapısından yola çıkmıştır. Fakat devletin oluşum sürecini açıklayabilmek için kökene inmek gerekmiş ve doğal bir oluşumdan ibaret olduğunu kökene indikten sonra destekleyerek söylemek gerekmiştir. Tabii ki doğal bir oluşum olduğu, kökene inildiği takdirde söyleneni destekleyici bulgularla mevcut olacaktır. Fakat Aristoteles'in erkek egemenliğinin aksine Engels (2015: 50), yaptığı araştırmasında tarihin ilk bilinen topluluklarında grup halinde evliliklerle oluşan aile kurumlarının olduğunu ve yönetim sürecinde kadının ve erkeğin sözünün geçerliliği olduğu bulgularına varmıştır.

Eski dönem toplumlarında kabilelerden oluşması hem ailenin hem de toplumun parçalara ayrılarak değil bütüncül bir yaşayışla birbirlerine bağlılığı mevcuttur. Engels'in (2015: 59-96) bahsettiği üzere, yabanılık zamanında analık hukukunun¹ olduğu bir toplum anlayışı söz konusudur. Komünist ev ekonomisinin olduğu bu topluluklarda ekonomiyi kadın yönetmekte olup yine kadınlar, klanlarda büyük yetkilere sahiptir. Zamanla insanların evcilleştirdikleri hayvanlar ile besinlerin artması ve evcil hayvanların çoğalması bir zenginliği ortaya çıkarırken, toplumun da dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum mülkiyet sahipliğini ortaya çıkarmıştır. Özel

---

¹ Soy zincirinin kadına göre hesaplanması antikçağda yaşamış bütün halkların başlangıçlarında görülmektedir.

mülkiyetin ortaya çıkması da hem evlilik anlayışının değişmesine hem de analık hukukunun sonunun gelmesine neden olmuştur. Analık hukukunda soy, kadın tarafından devam ettiği için erkeğin elde ettiği mal varlığının kendi çocuklarına bırakabilmesi mümkün değildir. Bu nedenle çocuğun babasının belli olduğu bir soy zincirine geçilmiştir. Evin yönetim şeklini de değiştiren bu anlayış, babalık hukukunun işlevselliği ile erkeğe geçmiştir. Öyle ki Antik Yunan'da ve Ortaçağda evlilikler aile çıkarlarını gözeterek oluşturulmuş, ekonomi ön planda tutularak aile büyüklerinin fikirlerine başvurulmuş ve aile kurmak siyasal bir niteliğe bürünmüştür.

Toplumsal dönüşümü, tarihsel çerçeveden aktaran Engels'in anlattıklarına bakılarak denilebilir ki, toplumun bölünmesi ataerkil yapının özel mülkiyetle birlikte topluma sızması ile olmuştur. Özel mülkiyet kadın-erkek eşitsizliğine ve yönetimin erkek egemenliğine geçmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra mülk sahipliğinden kaynaklı ortaya çıkan üretim ilişkileri, sınıfsal ayrımları da beraberinde getirmiştir. Özel mülkiyet anlayışı, devleti de gerekli kılmıştır. Zira Engels'e göre devlet, sınıfsal farklılıkların korunması ve oluşturulan düzenin sağlanması için ortaya çıkmıştır. Yani devletin oluşumundaki asıl sebep, mülk sahibi olan kimseler ile hiçbir mülke sahip olmayanlar arasında yasa ve hukuksal bir düzenin oluşturulmak istenmesidir (Engels, 2015: 134). Bu bağlamda Engels'e göre devlet, Platon'un ve Aristoteles'in öne sürdüğü üzere doğal bir oluşum değildir. Devlet alt yapının oluşturduğu ve toplumsal eşitsizlikler karşısında halkı dizginleyen bir kurum olarak ortaya çıkartılmıştır. Devlet, edilgen işleyişe sahip fakat etken gösterilerek halkın gözünü boyayan bir kuruluştur.

Toplumun üretim ilişkileri ile parçalanması, gentilice örgütlenmenin² yerini devlet mekanizmasına bırakmasına neden olmuştur. Örneğin; Atina'da devletin doğuşu, sınıfların uyuşmazlığından dolayı ortaya çıkmıştır. Roma'da gentilincenin dışında kalan vatandaşların artan görev ve sorumlulukları aristokrasi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Cermenlerde durum farklı seyretmiş geniş toprak fetihleri devletin doğmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum eski gentilincinin sonunu hazırlamış ve devletin yükselişe geçmesine neden olmuştur (Engels, 2015: 212).

---

² Devlet'ten önce var olan toplumu tanımlamaktadır. Kan bağına bağlı olarak örgütlenen insan topluluğudur.

Engels için toplum ve devlet arasında ilişkinin ve özdeksel hayat şartlarının, tarihsel bir açı ile hukuki, dini ve teorik yargıları incelenerek tümdengelim yöntemi ile çözümlenmesi gerekmiştir (Marx ve Engels, 1977: 37). Yukarıda da bahsedildiği üzere Engels, tarihi bir açı ile toplumun değişen şartlarını ve dönüşümünü ortaya koymuştur.

İnsanların toplu halde yaşamalarını zorunlu kılan ihtiyaçlar onları bu zorunluluklardan doğan bir takım görevlere de mecbur bırakmıştır. Görevler için seçilen kişiler ve toplumsal yaşayışı düzenleyenler, yeni bir mecrayı ortaya çıkarmıştır. Görevler için seçilen kişiler ise insanların vekillik vermesi sonucu bir takım kendilerine has çıkarlar elde etmişler. Böylelikle de devlet meydana gelmiştir (Marx ve Engels, 1977: 61).

Devletin ortaya çıkışı, farklı coğrafyalarda farklı nedenler üstlenerek varlığını göstermiş olsa dahi, aslında oluşmasında Engels'in anlatımı ile tek bir neden bulunmaktadır. O da insanların artık özel mülkiyet sahipliğine geçmeleri ve kişisel varlıklarını, toplumun ortak çıkarları doğrultusunda değil, kişisel ya da aile olarak kullanmak istemelerinde yatmaktadır. Engels (2015: 213, 216) devleti, toplumun değişmesine bağlayarak bu kişisel çıkarlara ilişkin karmaşıklığı önlemek ve çelişkiye sürüklenen anlayışın bastırılması için türetildiğini ifade etmiştir. Kendini toplumun üstünde tutan bir kurum, mülk sahipleri için bir gereksinim haline gelmiş ve zaman içerisinde kendini toplumdaki soyutlayarak yabancılaşan bir güç olmuştur. Aynı zamanda toplumun geçiş süreçlerinde, 17. ve 18. yüzyıllarda soylu ve burjuvazi arasındaki dengenin sağlanması gibi bağımsızlığını korumuştur. Devlet, Antik zamanda köle sahiplerine; Ortaçağda soylulara ve modern zamanda ise emek gücünü sömürenlere aittir. Devlet, vatandaşların servet oranlarına göre haklar tahsil etmiş ve üst sınıfın, yani alt yapıyı oluşturanların zenginlik oranlarına göre bir dengenin oluşmasını sağlamıştır.

Hegel'in devlet üzerine düşüncelerinin düşsel bir gerçeklik olduğunu ileri süren Engels, Hegel'in devlet tanımlamasının dogmatik bir yapıdan uzak; asıl olan devletin sonsuzluğunun ise bu dogmatikliğe sahip olmayan ve bilgiyi kendi içinde sürekli olarak üretebilen bir hayalden, yani Hegel'in ütopyasından ibaret olduğunu ileri sürmüştür. Bu sebeple Engels, böyle bir devletin yalnızca hayali bir varlıktan ibaret olacağını belirtmiştir (Engels, 2013: 17).

Tarihin akışı içerisinde sömüren ve sömürülen grupların, değişen toplumsal şartlar ile birlikte yalnızca isimleri değişmiştir. Bu bağlamda her toplumda sınıfsal ayrımların olduğu ve güçlü olanın güçsüz olan üzerinde bir tahakkümü mevcuttur. Bu tahakküm Antik Yunan ve Feodal devlette köleler ve serfler arasında gerçekleşmiş, sanayi sonrası toplumu temsil eden devlet düzeninde ise emek gücü ile çalışanların sömürülmesi söz konusu olmuştur (Lenin, 2013: 19).

Meta, mülk sahipliği ve kişisel tüketim yerine, değişim gücüne yönelik üretilmeye başlanmıştır. İş bölüşümünü gerekli kılan bu üretim anlayışı sınıfları ortaya çıkarmıştır (Engels, 2015: 219). Hiç kuşkusuz sanayi devrimi ile seri üretime geçilmesi ve paranın gücü, en çok tüccarlar için(meta üretiminden bir haber olmalarına rağmen) kazanç kaynağı olmuştur.

Avrupa'nın Ortaçağı geride bırakmasına sebebiyet veren olaylardan biri olan coğrafi keşifler (Ümit Burnu'nun ve Amerika'nın keşfi), yeni pazarları oluşturmuş ve Feodal toplumda bir devrimin oluşmasını tetiklemiştir. Pazarın büyümesi ile sanayi üretimi bu pazara yetişememiş ve işçi sınıfının manifaktür sistemi yetersiz kalmıştır. Bu durum sonucu dev sanayileşmeye geçilmiştir. Pazarın büyümesi burjuvayı zenginleştirerek modern burjuvazinin oluşumunu sağlamıştır. Sanayinin gelişmesi ile burjuvaziler devletin işleyişini de eline almış ve serbest ticareti geliştirmişlerdir. Burjuvanın oluşturduğu bu yeni toplum daha önceki çağlardan farklı bir ortam oluşturmuş ve toplumun tüm yapısını alt üst etmiştir. Oluşturdukları bu ortam, toplumu bir belirsizlik içine sürüklese de burjuvazi için devamlılık sağlayan bir dengenin oluşmasını sağlamıştır (Marx ve Engels, 2019: 50-53).

Ortaçağ geçişinde özgürlük arayışları, burjuvanın kendi çıkarları doğrultusundaki işletmelere yönelmiş; burjuvalar, toplumun diğer kesimlerini de kendi bilinmezliklerinin peşinde sürüklemiştir. Yani asıl olan ekonomiyi elinde bulunduranların kendi isteklerini diledikleri gibi gerçekleştirecekleri bir yapının inşa edilmesi olmuştur. Bunun yanı sıra ticaretin gelişmesi de küresel bir ortamın oluşmasında atılan ilk adımdır. Bu adımın devamını Marx ve Engels'in (2019: 54) bahsettiği üzere edebiyatın tamamlaması yani edebiyatın ulusal niteliğinin yerini dünya edebiyatı anlayışının alması olmuştur.

Köyden kente göçlerin oluşması burjuvanın kendisine bağımlı hale getirmiş olduğu bir sınıf yapısının oluştuğunu gösterirken bunun yanı sıra Doğu toplumları da

Batı toplumlarına bağımlı hale gelmiştir. Feodal toplumun, manifaktür sistemi ile işliyor olması, bu toplumun gelişmiş olan yeni sisteme ayak uyduramayarak geri planda kalıp yok olmalarına neden olmuştur. Usta-kalfa-çırak yok olmuş, yerini kendini tüm hayatı boyunca işçi olarak var eden emekçi kölelere bırakmıştır. Özel beceri ortadan kalkmıştır. Yeni sistem artık serbest rekabete dayalıdır. Mülkiyetin birkaç elde toplanması siyasetin de merkezileşmesine neden olmuştur (Marx, Engels, 2019: 55, 58).

Komünist Manifesto'da bahsettikleri üzere sınıf mücadeleleri her zaman siyasal bir mücadele olmuştur. Bu siyasal mücadeleyi burjuvalar, işçi sınıfına vermemek için de çeşitli yollar izlemişler. Bu yolları burjuvanın kontrolünü elinde bulundurduğu hukuk, ahlak ve din olarak sıralamak mümkündür. Sınıflar içerisinde orta kesimi oluşturan sınıf, yalnızca kendi varlığını sürdürmek ile ilgilenmiş, bu sebepten dolayı devrim yollarına başvurmayan tutucu bir tavır takınmışlardır (Marx, Engels; 2019: 60,62).

Burjuva yavaş yavaş gücü eline aldığı anda, proletarya sınıfının baskılanması gerektiğinden onlara kendi içinde bir ödev vermiş ve amaç belirlemişlerdir. Bu amaç proletaryanın tüm hayatını kapsayan, sisteme hizmetlerini körükleyen bir gaye olmuş ve onların yapacağı herhangi bir devrimin önüne geçilmesi için ortaya atılmıştır. Bu gaye, proletaryaya, burjuvanın devlet yoluyla verdiği bir izin ile burjuvaya bağımlı bir şekilde mülk elde etmesine izin verilmesi olarak açıklanmıştır. Bu durum işçilere dayatılan bir rekabet ortamını oluşturarak işçilerin birbirlerine yabancılaşmasını sağlamıştır. Fakat Marx ve Engels birbirine yabancılaşmanın bir yerde son bularak devrimci hareketin meydana geleceğine inanmışlardır. Proletaryanın burjuvaziye dönük yürüteceği bu savaşı kazanacağını, sınıfların ve devletin ortadan kalkacağını düşünmüşlerdir (Marx ve Engels, 2019).

Marx ve Engels (2019), bütünleşmiş olan insan ve doğanın ayrı olarak algılanmasını da yabancılaşma terimi ile açıklamışlardır. Emeğini satmak zorunda kalan işçinin kendini gerçekleştiremediğini ve geliştiremediğini öne sürmüşlerdir. Hem fiziksel hem de zihinsel açıdan kendini sadece ondan istenen işe odaklayan işçi, bedenini makinenin bir parçası haline getirmiş ve zihnini de yok saymıştır. Bu durum insanın kendi türsel özelliğinin farkına varamamasına neden olmuştur. Böylelikle kişi, kendi insani özelliklerine ve kendi türüne de yabancılaşmıştır. Var olan sistem

ile toplum, insanın yaratıcı gücünün birleştiği ve insani yetilerin kullanıldığı bir yer olmaktan ziyade, bireyin sadece kendi geçimini sağlamaya odaklı bir alan haline gelmiştir. Geçim derdi, emekleri satın alanların oluşturduğu bir yığını beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak da kişi topluma yabancılaşmıştır. Marx, tarihin insan ile başladığını öne sürmüştür. İnsanların temel ihtiyaçları dışında; bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarının da mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu ihtiyaçlar, hayvani ihtiyaçların dışındadır. Yani insan sürekli olarak yeni ihtiyaçlara gerek duymaya başlamıştır. Düzenli olarak ilerleyen bu ihtiyaç üretimi, insanın doğa ile bütünleşmesini sağlamıştır. İnsan, yeni şeyler ürettikçe ihtiyaçları da farklılaşmıştır. Yeni üretim, yeni ihtiyaçları oluşturmuş ve insan yaşamı üretilenlerle şekillenmiştir. Toplumu, üretim ilişkileri içinde değerlendiren Marx, toplumu üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar olarak ayırmıştır. Üretim araçlarına sahip olanlar ekonomik gücü de elinde bulundurmışlardır. Marx'ın alt yapı kavramını oluşturan ekonomik güç sahipleri, üst yapıyı şekillendirmiştir. İdeoloji, siyaset, din ve benzeri kavramlar, üst yapının içindedir. Bu toplum yapısının değişmesi için de işçi sınıfının siyasal alana ulaşması gerektiğini savunmuştur. Ücretli emeğin son bulması için proletaryanın başa geçmesi gerektiğine inanmıştır (Marx ve Engels, 2019). Burjuva devleti yıkılmalı ve Marksist düşünür olan Engels'in de Bebel'e yazmış olduğu mektubunda belirttiği üzere özgürlüğün söz konusu olabilmesi için devletsiz bir toplum oluşturulmalıdır (Marx ve Engels, 1977: 186).

Marks'tan sonra bu düşünce yapısı yayılmış ve diğer düşünürler tarafından tekrar yorumlanmıştır. Komünist devlet yapısının gelmesi gerektiğini savunan Lenin, burjuva devleti olarak gördüğü modern devlet anlayışının yalnızca proletaryanın ayaklanmasıyla son bulacağına inanmıştır. Burjuva devlet yapısı, monarşik bir devlet yapısının yıkılması ile meydana gelmiştir. Bu devletin en belirgin özelliği bürokrasi ve sürekli ordu olarak tarihsel serüvenin içinde farklılığını ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra modern anlayışın getirdiği devlet yapısı, çeşitli olsa dahi aynı öz üzerine kurulmuştur (Lenin, 2013: 25- 45).

Lenin göre devlet, yalnızca sınıfsal çatışmanın önlenebilmesi için oluşturulmuş “özel bir baskı gücü”dür. Marx ve Engels'ten de aktardığına göre tek bir devlet bile tahakküm altında bulunan sınıflar için özgürlükçü bir ortam içermez ve “halk devleti” olarak tanımlanamaz (Lenin, 2013: 27).

Lenin gibi Gramsci, Althusser ve Poulantzas da kapitalist toplumu, Marksist bir yaklaşım ile ele almışlardır. İtalyan Komünist Partisinin kurucularından olan Gramsci (Anderson, 2007: 61), devletin aydınlanma ile yeni bir boyut kazandığını ve daha çok eğitici devlete dönüştüğünü ifade etmiştir. Ortaçağ devlet anlayışının liberal düşünürlerin çıkarlarına hizmet eden bir dönüşümü meydana geldiğini belirtmiş ve dinsel öğretilerden özerk bir laik devlet anlayışı ile ahlaksal öğretiler ile eğitici öğretilerin temel alındığı bir devlet planlamasının gün yüzüne çıktığını eklemiştir. Feodal sistemde bulunan toplumsal ayrışmayı (sınıfları), kapitalist sistemde de burjuvaların ve işçilerin oluşturduğunu belirtmiştir. (Gramsci, 2018: 294).

Demir ve Göymen'e göre, Gramsci'nin tanımladığı devleti hem dar anlamda hem de totaliter anlamda ele almak mümkündür. Bu nedenle Gramsci'nin devlet tanımlaması iki şekilde yapılabilir. Dar anlamda; hükümet, egemenlik ve yönetim devletle özdeşleşmiş, liberal yaklaşıma uygun bir tanımlama içerisinde. Totaliter anlamda ise devlet, siyasal toplum ve sivil toplum ile bütünleşmesi sonucu ortaya çıkan hegemonik güçtür (Demir ve Göymen, 2012: 99). Gramsci; hegemonyayı, belirli bir grubun topluluk oluşturması ve öteki topluluklar içinde bir tahakküm kurma çabası olarak açıklamıştır. Fakat bu tahakküm, yalnızca zor kullanılarak oluşturulmamıştır. Aynı zamanda diğer gruplar üzerinde tahakkümün oluşması için bu grupların rızasını sağlayan hegemonik aygıtların olduğunu ifade etmiştir. Zor kullanmasının da rızayı oluşturan etkili bir yöntem olduğunu belirtmiştir (Çoban, 2012: 3). Üst sınıf yapısını Gramsci, ikiye ayırmış ve şu şekilde incelemiştir:

Şimdilik, iki büyük 'kat' kurulabilir üstyapılarda; 'sivil toplum', yani halk dilinde 'özel' denilen örgütler bütünlüğü katı olarak adlandırılabilir kat ile, 'politik toplum' ya da 'devlet' katı; egemen grubun tüm toplum üzerinde uyguladığı 'hegemonya' işleviyle, kendini devlette ya da 'hukusal' hükümette dışavuran 'doğrudan egemenlik' ya da buyurma işlevine karşılık düşerler bu katlar. Örgütlenme ve bağlantı işlevlerinin ta kendileridir bu işlevler. (Gramsci, 1986: 318)

Tarih boyunca egemen sınıfın elde ettiği itibardan doğan toplumsal mutabakat, birinci kabullenişi karşılarken; uzlaşma yaşayamayan muhalif fikirler ya da azınlık grupları için de yasal anlamda düzenlemeler getirilmiştir. Bu yasalar uzlaşma konusunda yeterlilik sağlayamadığında devreye, devletin zorlayıcı aygıtları girmiştir. Bu aygıtların tümü tepki çekmemek için toplumun tamamını kapsamıştır (Gramsci, 1986: 318-319). Toplumun ötekileştirilmiş bireyleri için devletin baskı aygıtlarının rol aldığını söyleyen Gramsci'nin yanı sıra Althusser de ideolojiye bakışı ve yorumu ile dikkat çekmiş; devletin ideolojik aygıtlarının da bulunduğunu ifade etmiştir.

Marksist düşünce Althusser ile yeni bir bakış açısı kazanmıştır. Bunun nedeni ise Marx'ın görüşlerine Hegel'in kaynak gösterilmesinin Althusser ile son bulmasıdır. Althusser, Marksist yaklaşımı tarihselci yorumlardan uzaklaştırmış ve daha bilimsel açıdan değerlendirmiştir. Althusser, Marx'ın Hegel ile bağlantılı olarak ele alınmasını doğru sonuçlara ulaştırmayacağını savunmuştur. Çünkü Althusser'e göre Hegel'in amaç veya sona yönelik görüşleri, özneci ve idealist yönden ilerlemiş olması, Marx'ın topluma yönelik yapmış olduğu düşünce akışını karşılamada yetersiz kalmıştır (Oğuz, 2012).

Devletin yalnızca baskı aygıtlarından oluşmadığını bunun yanı sıra ideolojik aygıtlarının da bulunduğunu belirten Althusser, ideolojiye büyük önem vermiştir (Althusser, 2014: 50). İdeoloji kavramı Althusser ile yeni bir anlam kazanmıştır. Althusser için İdeoloji, insanların gerçekteki varoluşları ile hayali temsillerin bulunduğu noktadır. Özellikle dini inançlar söz konusu olduğunda ve despotların insanlar üzerinde hâkimiyet kurmaları gerektiğinde, en birincil koşul insanların hayal güçlerini elde etmek olmuştur. Yani ideoloji aslında bir yanılsamadan ibarettir (Althusser, 2014: 68-70).

Althusser, Aristoteles'in "insan siyasal bir hayvandır." (Aristoteles, 2019) söylemini "insan doğası gereği ideolojik bir hayvandır" olarak değiştirmiş ve ideolojinin insanın doğası gereği ortaya çıkan bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir (Althusser, 2014: 78).

Marksistlerin incelediği devlet aygıtları, Althusser için yetersiz bir incelemedir. Çünkü devlet aygıtları şimdiye kadar "Hükümet, İdare, Ordu, Polis, Mahkemeler, Hapishaneler ve benzeri" olarak ele alınmıştır. Oysa devletin bir de ideolojik aygıtları mevcuttur. Devlet, kendi meşruiyetini sağladığı bu ideolojik aygıtları ise demokrasi adı altında kullanmıştır. Bu ideolojik aygıtları şu şekilde sıralamak mümkündür: "Din, okul, aile, hukuk, siyasal, sendikal, haberleşme ve kültürel." İdeolojik aygıtlar çoğunlukla özel alanları kapsamış olsa da üstyapıyı oluşturanların devleti yalnızca hukuki bir terimle açıklamayacağından devleti, kamusal olarak nitelendirmek de yanlış olacaktır (Althusser, 2014: 50-51). Marx'ın metafiziğin tarihinin olmadığını söylemesi Althusser'in "ideolojinin tarihi yoktur" önermesini ortaya sürmesine neden olmuştur.

Althusser'e göre her birey ideolojik bir varoluşun içinde dünyaya gelmiştir ve bu sebepten dolayı insanı, ideolojinin dışında düşünmenin olanaksız olduğu savunulmuştur. İnsanın kendini tanımlaması hatta dünyaya gelmiş olması (veya daha dünyaya bile gelmeden) bile ideolojinin içinde var olmasında yeterli görülmüştür. İdeoloji bireyi özneye çevirmiş ve bu şekilde bireyin bir bilinç oluşturması da "çağırma" ile bireyin özneye istemsizce dönüştüğünün bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır (Althusser, 2014: 81-83).

İdeoloji, insanın içinde bulunduğu hayatı normal algılamasını sağlamıştır ve toplum içerisindeki koşulları benimsemesinde öncülük etmiştir. Birey için aksi durumlar olduğunda bile kişinin kendisini teselli etmesini ve her şeyin düzeleceğine inanmasını sağlamıştır. Bireyin istemediği olumsuz şartlarda dahi sessizliğini korumasında bile egemen güçlerin öğretileri mevcuttur. Bunun örneği olarak "Hayırlısı olsun!" kelimesi verilebilir (Althusser, 2014: 88). Althusser, hem Marksist düşünürlerce eleştiri alan hem de Marksist düşünürlerin bazılarında ilham kaynağı olan bir düşünür olmuştur. İlham verdiği kişilerden birisi de Nicos Poulantzas'tır (Sotiris, 2015).

Devletin, ekonomik ve ideolojik açıdan köklü değişimi için Marx, Engels, Lenin ve Gramsci'nin proletarya diktatörlüğünü şart koşmalarını sorgulayan bir soru soran Poulantzas, amaca giden yolda, devlet içinde güç kazanma şartının doğru bir yöntem olup olmadığını sormuştur (Poulantzas, 1992: 35). Bu durumun sınıf anlayışında sadece özneleri değiştirerek, gücü tadan kişiler arasında yine aynı şekilde sınıf ayrımına sebep olmaktan başka bir değişim yaratmayacağını düşünmüştür (Poulantzas, 1992).

Marksist devlet yapısının tarihselci bir bütünün anlamlandırılması için "bütünsel dengesini düzenleyici öge" ya da "örgenleşme ilkesi" olarak kavramanın gerekli olduğu savunulmuştur. Ancak bütünsel ögelerin dönüşümü şeklinde devlet olgusu varlığını koruyabilmiştir. Egemenliğini ve üst belirlenimliliğini koruması da bütünselliğini ve yapısal eklemelenmesini sağlayarak oluşturulmuştur. Devlet, yapısal ilişkiler arasındaki ilişkinin deşifre olduğu yerdir. Politik olan ise devletin tarih içindeki rolünün devam etmesini sağlayacak taktiksel ilerleyişi içermiştir (Poulantzas, 1992: 36).

Sınıf mücadeleleri üzerinde özgün politik işlev, ekonomik düzeyde teknik-ekonomik işlev, ideolojik düzeyde de ideolojik işlev söz konusudur. Bütün bunların yanı sıra politik sınıf öncülüğünde devletin sınıflı bir toplum için bütünsel etkinliği, sınıfların bölünmesi üzerine öncülük etmiştir (Poulantzas, 1992: 41). Poulantzas (1980: 313), devletin yalnızca salt bir kuvvet işlevi görmediğini yani sadece baskı aygıtları devreye girerek devlet teorisini ele alan Marksist düşünürlerin eksikliğini Gramsci'nin ele aldığını vurgulamıştır. Devletin sadece salt bir kuvvet olarak değerlendirmesinin eksik kalacağını düşünerek “hegemonyanın örgütleyicisi” görevini de üstlendiğini belirtmiştir.

Poulantzas, devletin görece özerk bir yapıda olduğunu ve sınıfsal ayrımlar konusunda burjuva ve proletarya arasındaki eşitsizliğin ezilen sınıflarca fark edilmemesini sağlayan bir oluşum içerisinde varlık gösterdiğini düşünmüştür. Bütün bu eleştirel akımın görüşleri dikkate alınarak değerlendirildiğinde devlet, ekonomik adaletsizliğin kurumsallaşmış yapısını oluşturmuş ve halkın bu eşitsizlik içerisinde burjuva sınıfının kabulü sağlayan aygıtlar ile oluşan bir düzeni inşa etmiştir (Poulantzas, 1992).

2.1.7. Weber ve Devlet

19. ve 20. yüzyılda yaşayan, devlet kavramına yeni bir bakış açısı kazandıran ve idealist bir düşünür olan Max Weber, devleti anlamak için önemli bakış açılarına sahiptir. Gerek bürokrasi gerekse toplumu oluşturan sınıflara yönelik getirmiş olduğu görüşler, sosyoloji biliminde önemli bir yer edinmiştir. Weber, toplum içerisinde oluşan sınıfları, yalnızca grup içinde yer alan bir tipin öne çıkması olarak tanımlamış ve sınıfların, yalnızca pazar ortamına yönelik bir araya gelen topluluklar olduğunu ifade etmiştir. Siyasi güce sahip olan kişilerin oluşturduğu topluluklar da ise statü faktörü devreye girmiştir. Toplumun özelliklerini de bu grupların tamamının çıkarımlarından meydana gelen etkin hareketliliği ortaya çıkarmıştır (Mardin, 2017: 13-14). Weber'e göre devlet, belirli toprak sınırları içerisinde meşru güç unsurunu elinde bulunduran siyasi bir yapıdır (Heper, 2012: 22).

Siyaset alanının başat yapısı olarak bürokrasiye önemli yer vermiş ve feodalite toplumlarının, hükümetin askeri ve şiddet araçlarını iyi bir şekilde yönetimini yapamaması sonucu ortaya çıktığını söylemiştir. Zira Weber için siyasi yapılarda siyasi gücün sağlanması, iktidarın maddi araçlardaki kontrolüne bağlıdır. Yine de

ekonomik gücü ve siyasi gücü birbirinden ayrı tutmuş ve din ve siyaset ile ilgili olan davranışların tümünü ekonomik bir oyun olarak görmeyip sadece ekonomi ile ilgisi olduğunu belirtmiştir. Kurumların birbirleriyle olan ilişkisini ele alarak bunların ekonomik bağlarının olduğunu savunmuştur.

Devlet, şiddet kullanma yetkisine sahiptir ve devletin bu gücü aynı vatan toprağında bulunan kişiler tarafından kabul edilmiştir. Aynı zamanda çağdaş kapitalizmin rasyonelliğini savunan Weber, rasyonellik üzerine yürütülen her işin arkasında bir profesyonellik olması gerektiğine değinerek bürokrasiyi profesyonellik ile işleyen özel sektörün denetlemesini yapan bir yapıda olduğunu ve bunun yanı sıra özel sektörün tek rakibinin de bürokrasi olduğunu ifade etmiştir (Gerth & Mills, 2017: 71-73).

Weber, bürokrasinin özelliklerini üçe ayırmıştır:

1. Genellikle kurallar, yani yasalar ya da yönetsel yönetmeliklerce düzenlenmiş belirli bir resmi yetki alanları ilkesi geçerlidir.
2. Bürokratik olarak yönetilen yapının amaçlarının gerçekleşmesi için gerekli düzenli çalışmalar, resmi görevler olarak belirli bir biçimde dağıtılmıştır.
3. Bu görevlerin yerine getirilmesi için gerekli emirleri verme yetkisi dengeli bir biçimde dağıtılmış ve görevlilerin kullanımına verilen fiziksel ya da dinsel vb. şiddet araçlarına ilişkin kurallarla kesinlikle sınırlanmıştır (Weber, 2017: 220).

Siyasi olan ve dini olan, yalnızca modern devlet anlayışı ile gelişmiş ve özel sektör de kapitalizmin gelişmişlik düzeyine göre artış göstermiştir. Yönetim şekilleri göz önüne alındığında herkesin sınırlı düzeyde görev ve sorumlulukları mevcuttur. Bu görev ve sorumlulukların denetimi ise üst yetkiler zincirinin oluşturduğu bir denetim ile yani alt-üst ilişkisi ile sağlanmıştır. Bu durum devlet yapılanmasında geçerli olduğu kadar hiyerarşik yapısı bulunan bütün bürokratik olan yapılarda da geçerliliğini korumuştur (Weber, 2017: 220-221). Weber, ideal-tip bürokrasinin kişisel olmayan karakterinin herhangi bir organ tarafından hâkimiyet altında tutula bilirliğine ve bu hâkimiyetin onu kontrol ederek istediği gibi hareket ettirebileceğine değinmiştir (Heper, 2012: 104). Bürokrasinin ilk gelişimi ise patrimonyal yönetimin hâkim olduğu devletlerde, patrimonyal dışı gelişen memur grubudur. Fakat bu memur grubu yine de yönetime sıkı sıkıya bağlıdır. Bunun yanı sıra patrimonyal bürokrasi terimi ise hiyerarşik düzen içerisine ataması olan memur grubunun özgürlük kavramına uygun davranabilmelerinin sınırlanması olarak açıklanmıştır (Weber, 2012: 341 ve 348).

Patrimonyal devlet, sultanizm olarak da isimlendirilen bir iktidar sahibinin egemenliğinin söz konusu olduğu ve yönetsel ve askeri gücü elinde bulunduran yönetim şeklini kapsamıştır. Patrimonyalizmden önce halk, seçkin grubun yönetsel hakkına inanmış patrimonyalizm ile birlikte her şey sultanın aracı olarak kullanılabilmesine dönüşmüştür. Tek bir efendinin olduğu yönetimde sultan, her şeyin sahibi olduğu için hizmetkârlarının olması şarttır. Bunun dışında yönetim kadrosuna istediği kişiyi istediği mevkie yükselterek gücü elinde bulundurduğunu göstermiştir (Weber, 2012: 351, 352).

Weber, bütün siyasi yapıların güç kullandığını fakat bu gücün birbirlerine karşı kullanılmasında ya da birbirlerine tehdit oluşturma noktasında farklılaştığını belirtmiştir. Güç kullanımında ortaya çıkan rollere bağlı olarak siyasi yapının şekli de ortaya çıkmıştır. Yani siyasal iktidar çeşitleri, saldırganlıkları ve izledikleri yayılcı (eğer izliyorlarsa) politikalar ile farklılık kazanmıştır. Güçlü devletler, emperyalist yayılımlarla edindikleri sömürü devletleri üzerinde bir etki sahibi olmuşlardır. Bu sömürü iki açıdan yani hem güçlü devletlerin hem de sömürü devletlerinin buldukları tehdit ile incelenmiştir. Sömürü devletleri; konumları ve siyasi yapıları ile ne derece tehdit altında buldukları ile ayırım yaşarken bu durum güçlü devletlerde ne kadar sömürüden faydalanabildikleri ile değerlendirilmiştir (Weber, 2017: 183).

Bir topluluk için de üstün durumdaki siyasal iktidarın tek amacı, güç unsuru ile ayakta kalmak değil bulunduğu yerde saygınlık kazanmış olmaktır. Siyasal iktidarın şan ve şerefi de bu güçten alınan saygınlıktır. Bu saygınlık yalnızca iktidarın kendi halkı üzerinde elde ettiği üstünlükten ziyade komşu ülkelere yönelik emperyalist yaklaşımındaki üstünlükte gizlidir. Ülkeler arasındaki bu saygınlık savaşı, iktidarların daha geniş alanlarda kendilerini göstermek adına geniş kitlelere yayılma ihtiyacından doğmuş ve üstünlük mücadelelerini kurabilmeleri adına süreklilik arz etmiştir. Büyük bir güç olma yolunda ilerlemeleri de yayılcı bir politika anlayışını beraberinde getirmiştir (Weber, 2017: 184,185).

Yukarıdaki anlatılanlara göre denilebilir ki siyasi topluluğun birincil amacı, dış güçlere karşı korunmak olmuştur. Bunu yaparken de toplumu bir arada tutması gerekmiş ve kurallara uyum sağlanması için şiddet unsurunun ön plana çıkarmasının yanı sıra tarihsel ortaklıktan da yararlanmışlardır. Böylece tarihsel bağdan destek alarak

da halkın ortaklığını güçlendirmiştir (Weber, 2012: 73-74). Tarihsel alt yapısı ile güç unsurunu elinde bulunduran siyasi yapı halkı, kontrol altında tuttuğu gibi onun güce dayalı rızasını da elde etmiştir. Weber'in ele aldığı siyasi güç tanımlamasında da anlaşılacağı gibi devlet, iktidarın güç unsurunun devreye girmesi sonucu yönetimin tarihsel perspektifiyle rızanın oluşmasını da kolaylaştıran bir yapıdadır. Bunun yanı sıra halkın ikiye bölünmesine neden olan iktisadi anlayışta devleti, bir amaç uğruna ortaya çıkaran unsur değildir. Devlet yalnızca ekonomik konularla da ilgilenen fakat onu temel noktası saymayan bir organizedir. Weber (2017: 195, 197) için ekonomik güç, milli duyguları harekete geçirmemiş ve bu nedenle tarihsel başarılar küçük burjuvazinin dahi etkileneceği bir saygınlık noktası yaratmıştır. Gelecek nesillerin de bu saygınlığı yitirmemeleri ve aynı bağı kurabilmeleri için tarih içinde elde edilen başarıların aktarılması milli bir görev olarak algılanmıştır. Buna karşın milleti bir devletin halkı olarak tanımlamak eksik bir tanımdır. Çünkü bir devlet de farklı milletler bulunabilmektedir. Dil de bu ortak noktanın sağlanması konusunda yeterli değildir. Aynı sınırlar içerisinde farklı dilde konuşan milletler bulunabilmektedir. Bu durumda bu milletleri aynı devlet altında bulundurmak için ortak tarihi geçmişe ve ortak bir dini inanışın olmasına ihtiyaç vardır.

Weber'in siyasal iktidarın yani devletin varlığı ve devamlılığı için öne sürdüğü güç ve tarihsel bağ noktasındaki fikirlerine Poggi'nin yaklaşımı, şu şekildedir. Poggi (2016: 3-20), iktidarın üç tipinin ekonomik, kuralcı ve siyasal iktidar olduğundan bahsetmiş, bu üç iktidar için de güç kullanımının önemine değinmiştir. Güç kullanımında Weber'in vurgularına katılırken iktidarın devamlılığı konusunda Weber ile ters düşmüşlerdir. İktidarın devamlılığı için tarihsel bir bağ oluşundan ziyade ortak tarih, siyasal iktidarın yapısında olması gerekenlerin belirlenmesi konusunda önemlilik arz etmiştir. Siyasal iktidar ise hem yayılmacılığını her alanda koruması ve olması bakımından hem de isteklerinin kabul edilmesi yönünde toplumsal olguları oluşturması açısından önem teşkil etmiştir.

Devletin faaliyetlerini ortaya koymak için Renate Mayntz'in beş ana başlığını aktaran Poggi, devlet kavramının önüne getirilen modernlik içindeki yeni bir anlamın kurulması için, bu beş ana başlığın ilk üçünün modern devleti anlamada önemli rol oynadığını ileri sürmüştür. Bu üç maddeye göre milletin toprak bütünlüğünü içeren düzenin dış ülkelerle ilişkilerinin düzenlendiğinin, toplumsal kolektifin ve bireylerin arasındaki ilişkilerin korunduğunun ve düzenlendiğinin ve üçüncü başlık olarak da

kaynak dağılımının siyasi-idarinin giderdiğinin vurgusunu yapmıştır. Buradan yola çıkarak denilebilir ki devlet kurumları, bu maddelerin karşılanması için ortaya çıkmıştır. Bunları dışişleri bakanlığı, adalet, içişleri bakanlığı ve maliye bakanlığı olarak sıralanmak mümkündür (Poggi, 2016: 149).

Modern devlet yapılanmasında emirler, memurların işlerini icraat etmeleri ve emirleri olduğu gibi yerine getirmeleri yönetimin düzenlenmesinde ve ayrıca kurumsal karmaşıklığın da önüne geçilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu düzenin oluşmasında ise hukuk ve fiili güç kullanımı ön plana çıkmıştır. Modern devlet bu durumda kendi çıkarlarını kuruma altına alırken bunun yanı sıra davranışsal kuralları da belirlemiştir (Poggi, 2001: 15). Carl Schmitt'in (2016: 13) Siyasal İlahiyat kitabındaki giriş cümlesinde ise "Egemen, olağanüstü hale karar verendir." ifadesi yer almıştır. Egemen tanımının daha geniş kapsamı ise devlet çıkarına ve kamusal çıkara yönelik karar merkezinin neyin olduğu ve kimin bu aşamada karar verdiğine yöneliktir. Bu kararın verilmesi ise mutlak iktidarı işaret etmiştir (Schmitt, 2016: 14-15). Krabbe modern devlet anlayışında devletin, hukukun altında bulunması gerektiğini öne sürmüştü ve kişilerin değil de kuralların ve maneviyatların ön plana çıktığı bir hâkimiyetten yola çıkarak modern devlet tanımını gerçekleştirmiştir. Bu tanıma destekler nitelikte bir başka devlet tanımını Kelsen tarafından, ortak niyetlerin bir araya gelerek oluşturulan hukuk düzeni şeklinde yapılmıştır (Schmitt, 2016: 27-30). Modern devlet anlayışının ortaya çıkmasının en temel sebebi ise yaşanan gelişmelerden dolayı değişen toplumsal düzendir. Bunların başı ise feodalitenin son bulması ve kapitalizm düzeninin ortaya çıkması olmuştur.

2.1.8. Rastlantısal Devlet Görüşleri

Çalışmanın ilk kısmında belli kuramcılara göre devletin ortaya çıkışının nasıl olduğuna ve nasıl geliştiğine yönelik bilgilere değinilmiş; devletin aile, biyolojik faktör, güç kullanımı ve sözleşmeye dayalı oluştuğunu savunan kuramcılara ve görüşlerine yer verilmiştir. Fakat devletin kökeni ile ilgili çalışmalara bakıldığında ilkel toplumlarda devlet anlayışının söz konusu olmadığına yönelik araştırmalara rastlanmıştır. Çöllü (2019: 5) bu konuda farklı yaklaşım sergileyen kuramcılarının bulunduğunu ve devletsiz toplumların da var olduğu bir yaşamın ilkel toplumlarda mümkün olduğu görüşünü dile getirmiştir. Özellikle süreklilik ilkesinin toplum ve devlet üzerine kurulu olmadığına inanan kuramcılar, devletsiz toplumlardan devletli

toplumlara geçiş sürecinin sancılı ve net bir ayrımla geri dönüşü olmaya bir yol olduğuna inanmışlardır. Devletli topluma geçiş ile güç, otorite, tahakküm ve iktidar kavramları insanların hayatına girmiştir.

Geçiş süreci için değerlendirmelerde bulunan kuramcılar yaptıkları çalışmalarda iki farklı yaklaşımın olduğunu ileri sürmüşlerdir. İlki Durkheim ve Hocart'a göre evrimci yaklaşımdır. Bu görüşe göre tarihsel akışta düzenli nüfus artışı toplumların hem karmaşıklığını hem de gelişimini beraberinde getirmiştir. Artık toplumun merkezileşme ve iş bölümüne geçiş süreci yaşaması gerekmiştir. Bu süreç kaçınılmaz olarak toplumun değişimine neden olmuştur. Bu düşünceye göre süreç bu şekilde ilerlemiyorsa evrimi engelleyen bir sorun vardır ve bu sorunun nedeni ise rastlantısal durumdur. Aksi takdirde toplumun evrimi kaçınılmaz görülmüştür. Bu görüş karşıtları ise devletin ortaya çıkmasındaki gelişmelerin tam tersi bir şekilde ilerlediğini düşünmüşlerdir. Yani rastlantısal gelişmeler sonucunda evrim gerçekleşmiş ve devlet ortaya çıkmıştır (Akal, 2016: 137,138).

İnsanların devlet için var olduğunu düşünen ve bu düşünce içerisinde vahşî hayatın işleyişini görmezden gelen toplum bilimciler(siyaset bilimciler), insan topluluğunu uygarlık ile ele alarak vahşî yaşamın etno-merkeziyetçi yaşayışını tarihin geri planında tutmuşlardır. Devlet olmadan toplum düşünülemez mantığı ile vahşî hayatın, devlet olmadığı için siyaset biliminde kabulü söz konusu değildir. Fakat ilkel toplumlar, “gelişimini tamamlayamamış” devletsiz toplumlardır. Uygar bir yaşamdan uzak olan ve devlete sahip olmadıkları için büyük bir eksiklik yaşayan bu toplumlar, uygarlığa devletle adım atmışlardır. Günümüz şartlarıyla ve tarihteki buluşlar üzerinden sürekli olarak eksik bir nitelik üzerinden değerlendirilen vahşîler, (her ne kadar yetersizlikleri ile ele alınsa da) yaşadıkları döneme göre eğer egemenlik uğraşları ile değerlendirecek olursa o zaman tekniksel bir gerilikten bahsedilmesinin doğru olacağı savunulmuştur. Brezilya'nın yerlilerini araştıran arkeologlar, orada yaşayan erkeklerin, kendilerini geçindirecek kadar çalışıp geri kalan zamanlarını ise kendilerine ayırdıklarını bulmuş ve süslenerek bu zaman dilimini tamamladıklarına rastlamışlardır. Fakat Brezilya yerlilerinin bu benimsedikleri yaşam, insanların devlet buyruğu altında çalışmaları gerektiğini düşünen kişiler için kabul edilemez bir davranış olarak karşılanmıştır (Ciastrés, 1991: 152-153,155-156). Devleti, insan tarihi ile bir tutan görüşler; devletin varlığına, kutsallığına inanan ve olması gereken yegâne bir yapı olarak benimseyen görüşlerdir.

Devletsiz toplumları işaret eden uygarlığa ulaşmamış kabile yaşantıları, onlar için siyaset tarihinde bahsedilmesi pek de gerekli olmayan bir ayrıntıdan ibarettir. Çünkü toplumlar keşiflerle şekillenir ve insanlık tarihi de devletin olağanlığından bahsedenler için devletin keşfi ile başlamıştır. Fakat tam da bu durumda E. Evans Pritchard (Pritchard, 1998: 77), “Sosyal Antropoloji” eserinde ilkel insanların bireycilikten topluma geçişi şu şekilde ele almıştır.

(İlkel insan) ...önce fakirlik, şiddet ve korku içinde yaşayan küçük bir hayvandan az öte bir şeydi; daha sonra zenginlik, barış ve güven içinde yaşayan bir beyefendi oldu. İlk yasadışı idi; sonra yasa ve örfün bir kölesi oldu. Başlangıçta herhangi bir dini duygulanım veya inançtan bağımsız idi; sonra tümüyle kutsalın egemenliği altında ve ritüele gömülü hale geldi. İlk zayıf ezen bir bireyselci idi; sonra toprak ve eşyaların ortak kullanımını savunan bir toplumsalçı oldu. Önce rastgele cinsel ilişkide bulunan biriydi; sonradan ailevi erdemini bir modeli haline gelmiştir. Önceden uyşuk ve ıslah olmaz biçimde tembel iken, sonra uyanık ve çalışkan olmuştur.

Pritchard'ın sözlerine dayanarak denilebilir ki, insan ilk varoluşunda sosyal bir hayvan tanımlamasına sahip değildir. İnsan, gösterdiği gelişmeler ve keşifler sonrasında toplum bilincine sahip olmuş ve toplumdan dolayı elde ettiği örf kuralları ortaya çıkmıştır. İnsanın, yukardaki bahsedilen her bir gelişimi bir buluş niteliği taşımıştır. Buluşlar ise bireye artık toplum içinde yaşayan ve toplumsal uyuma zorlayan, geri dönüşü mümkün olmayan öğretiler kazandırmıştır. Bu kazanımlar insanın devletle tanışmasına vesile olmuş, yani zamanla insan, devleti keşfetmiştir.

İlkel toplumlarda devletsiz toplumların olduğu gibi bir de iktidarsız toplum vardır (Ciastrés, 1991: 17). Devletsiz toplumlarda (yani ilkel yaşayışta), kabile şeflerinin olduğu ileri sürülmüştür. Şeflerin gücü sözden geçer ve aslında onlar söz ustalarıdır. Devletli toplum ile benzerlik gösterse de aralarında keskin bir ayrımın mevcut olduğu ifade edilmiştir. Devletli toplumlarda söz iktidarın hakkı iken, devletsiz toplumlarda söz şeflerin görevidir (Ciastrés, 1991: 125). Devletsiz toplumlarda iktidar şeflerin elinde olmadığı için onun sözü otoritenin sözü değildir ve emir verme yetkisi de yoktur. Bu bağlamda iktidar, ilkel toplumda şefe ait değildir, zira iktidarın kaynağı şef değil, toplumdur (Ciastrés, 1991: 127).

Devletsiz toplum görüşü ve bu görüşü savunan kuramcılar, Antik Yunan filozoflarının dönemlerine göre, devletin neden ve nasıl ortaya çıktığına yönelik görüşlerinden farklı bir yol çizmiştir. Bu durumda devletsiz bir toplum daha kabul edilebilir bir izlenim kazanırken, eleştirel söyleme sahip Marx ve Marksistlerin savunduğu devletin olmadığı bir yapının mümkün olduğunu gözler önüne sermiştir.

Fakat Marksist yaklaşımda elbette ki ilkel bir yaşayışa tamamen dönüşün benimsendiği bir anlam çıkmamalıdır. Ki böyle bir durum tarihsel gelişimler karşısında pek de mümkün değildir. Bu nedenle Marx ve Engels'de, dönemin şartlarına uygun bir devrimsel düşünceye sahip aşamalarla devletin yok oluş planını çizmişlerdir.

Çalışmanın bu kısmına kadar Batı toplumunun devlet ile ilgili görüşlerine ve devletin işleyişine yönelik bilgi verilmiştir. Fakat Batılı filozoflar tarafından geçmişten günümüze değin çok farklı yorumlarla ele alınan devlet, Doğu toplumlarında farklı bir gelişme göstermiştir. Hem devletin görevi hem de yorumlanması, toplumsal yaşayışlar ve inanışlar nedeni ile Batı'daki anlayıştan daha farklı değerlendirilmiştir.

2.1.9. Doğu Toplum Yapısında Devlet

Doğu toplumlarında devletin doğuşu ve devlet üzerine getirilen yorumlar, Batı toplumlarından daha farklı bir yol izlenerek oluşturulmuştur. Doğu'da devlet anlayışı, tarihsel çerçevede Batı toplumlarında hem dış ülkelerle ilişkisi bakımından hem de toplum-devlet arasındaki tutum bakımından ayrılıklara sahiptir.

Mezopotamya'nın verimli topraklarının yaşam koşullarını olumlu yönde etkilemesi ile devletin ilk olarak bu bölgede ortaya çıktığı görülmüştür. İlk devlet olarak kabul edilen ve göçebe bir hayat yaşayan Sümerler, tarım toplumları üzerinde kurdukları güç ve savaşmaları ile elde ettikleri egemenlik sayesinde, devletin oluşmasını sağlamış, çobanların çiftçiler üzerine kurdukları otoriter güç ile devlet ortaya çıkmıştır (Düvenci, 2018: 67).

Tarih sahnesinde birçok devlete ev sahipliği yapan Mezopotamya'da ticaret, devletin varlığını göstermesinde önemli bir etkiye sahiptir. Ticaret nedeni ile ortaya çıkacak anlaşmalar ve yaşanması muhtemel kısıtlıların kontrolü, merkezi gücü gerekli kılmış ve devleti ortaya çıkarmıştır. Çevreden başkente, başkentten çevreye bir bağlılık söz konusu olmuştur (Cohen, 1993: 63). Nil, Fırat ve Dicle havzalarının bulunduğu Mezopotamya'da Asur, Sümer, Babil, Akad gibi medeniyetler varlıklarını göstermiş ve tarihsel kronolojinin en başında yerlerini almışlardır (Dursun, 2005: 312).

Mezopotamya dışında diğer Doğu toplumlarında da devleti anlayabilmek ve kökenine inebilmek için öncelikle toplumsal düzenlerini ortaya koymak şarttır. Doğu'da devlet tartışmaları, Batı'da olduğu gibi gelişmemiştir. Fakat devletin nasıl bir güç olduğunu ve neden ihtiyaç duyulduğunu anlamak için geçmişe bir yolculuk yapmak gerekecektir. Aynı zamanda devletin halk tarafından nasıl algılanıp değerlendirildiği de ortaya konmaya çalışılacaktır.

Doğu toplumlarının devlet kökenine indiğimizde önce toplum yapılarını ve bu bağlamda göçebe-tarım toplumlarında devlet olgusunun nasıl geliştiğine değinmek gerekmiştir. Göçebe toplumlar içinde yer alan Türkler, Moğollar ve Asya'nın diğer göçebe topluluklarının tarım toplumlarından daha geç devlet yapılanmasına geçtiği, bu geçişin ise bin, bin beş yüzyıl sonra olduğu iddia edilmiştir. Fakat devletli toplum yapısına geçmelerinin tarım toplumlarından etkilenecek mi oluşturdukları belli değildir (Krader, 1993: 139).

Asya topluluklarının ilk zamanlarına baktığımızda ilk önce o toplulukların ticari gelişimini değerlendirmek, doğru bir yol izlemenin önünü açacaktır. Zira Krader'in (1993: 140-144) bahsettiği üzere, Asya toplumlarının birbiri ile iletişimi ticaret ağı sayesinde oluşmuştur. Göçebe yaşayan topluluklar (Moğollar ve Türk toplulukları³) hayvansal ürünlerini, tarım toplumlarının (Çin) tarımsal ürünleri ile değiştirerek alışverişi gerçekleştirmiştir. Bu alışveriş, göçebe toplumların uzun süre yerleşik hayata geçmemesine neden olmuştur. Bu toplumlarda köy, eyalet, ulus yapıları varlıklarını göstermiş olsa da bir iş bölüşümü söz konusu olmuştur. Tarım toplulukları ile ticari ilişkiler içerisinde bulunmaları bu iş bölüşümünün bir parçası haline gelmiştir. Görülmektedir ki, Doğu'daki bu iş bölüşümü Batı'daki toplumsal yapılardan farklıdır. Batı devletlerindeki iş paylaşımı, etnik kökene dayanırken; Doğu da durum farklı etnik kökene sahip olan toplumların iş paylaşımları ile devam etmiştir. Fakat bu oluşan pazar, her zaman kusursuz bir şekilde işlemediğinden zaman zaman yağmalamaya ve savaflara yol açtığı için fetih hanedanlığının oluşmasına neden olmuştur. Oluşturulan iş paylaşımı, sınıfsal yapıyı da beraberinde getirmiştir. Çobanlık ile uğraşan toplumlarda artığın üretimi, yalnızca dış topluluklar için değil, yönetici gruplar için de söz konusu olmuştur. Yönetici gruplar(Han'lar-

---

³ Tatarlar olarak da bilinir.

soylu) için çobanların oluşturduğu sınıfın ürettiği artı üretim, Batı'da olduğu gibi Doğu'da da kendini göstermiştir (Krader, 1993: 140-144).

Göçebe olarak yaşayan Tatarlarda (Türkler ve Moğollarda), hem eski çağda hem de ortaçağda sınıflara bölünmüş toplum yapıları görülmüştür. Çin, İran ve Hindistan'ın tarihi serüvenlerindeki devletin doğuşu ile Tatarlarınki birbirlerinden farklıdır. Bu durumda devletin tarihi ele alındığında denilebilir ki devlet, doğuşundan yayılımına kadar çeşitlilik gösteren bir kurumdur (Krader, 1993: 152).

İncelenmesi gereken bir başka Doğu toplum yapısı ise Arap kültürüne ait devlet yapısıdır. Arap kültüründe, coğrafi yetersizlikler nedeni ile insanlar kabile boyları olarak yaşamışlardır. Fakat İslam'ın gelişi Araplarda bir devlet kurulması gerektiğini işaret eden cihat anlayışını ortaya çıkarmıştır. İlk İslam devleti, Peygamber ve dört halife zamanında ortaya çıkmıştır. Devlet yapılanması, İslam dininin geniş bir çevreye yayılmasını sağlamıştır. İslam devlet anlayışının İran'da Abbasi Devleti döneminde büyük ölçülere yayılımı gerçekleşmiştir. İslam devletinin kuralları ise insan aklı ve Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran-ı Kerim ayetleri temel alınarak işlemiştir. Devletin siyasi yöneticisi, siyasi otoriterliğin yanı sıra halife(Allah'ın Elçisi) olan Hz. Muhammed'in vekili sayılmış bu sayede manevi bir yöne de sahip olmuştur (Bıçak, 2013: 219-224).

İlk İslam filozoflarından olan Farabi'nin devlet ile ilgili görüşleri gerçeklikle ilişkisi bakımından önemli bir nitelik taşımıştır. Her filozof yaşamış olduğu çağdan şüphesiz ki etkilenmiş ve görüşleri yaşadığı çağa göre şekil almıştır. Farabi de devlet ile ilgili görüşlerini yaşadığı dönemin şartlarına uygun bir şekilde ifade etmiş, bunun yanı sıra Aristoteles ve Platon'un yazılarından etkilenmiştir (Turgut, 2013: 171-172). Farabi'ye göre devlet ve toplum arasındaki bağ, insan bedeni ile bir benzerlik içermiştir. Nasıl ki insan beyni diğer organlara verdiği emir ile hareketlerini sağlamasında üstün bir yapı olarak görülebilirse, devlette bu rol çerçevesinde beyin görevi görendir ve üstündür. Devlet dışında oluşan toplumsal yapıdaki role sahip olan sınıflar ise mükemmelliğe sahip değildir. Devlet halk için değil, halk devlet için vardır (Farabi, 2016: 99-101). Demokrasi ile ilgili görüşlerini de demokrasiyi olumsuzlayarak ortaya koymuş ve bireye verilen özgürlük ortamının devleti değersizleştireceğini düşünmüştür (Turgut, 2013: 172).

Farabi'nin devlete yönelik düşünceleri metafizik ağırlıklıyken bir diğer İslam felsefecisi olan İbn Rüşd, devlete daha tarafsız bir yaklaşım ile bakabilmiş, Yunan ve İslam dünyasına karşı daha eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. İbn Rüşd, siyaseti, ahlakın ürettiği siyaset ve siyasetin ürettiği ahlak olarak iki grupta incelemiştir. Ahlakı, metafizik temelli ele alarak; iyiyi, doğruyu, saygıyı ve erdemi içeren fitrat ve vahiy tarafından ulaşılabilen bir olgu niteliği taşıdığını belirtmiştir. Yönetenler de bu durumda bireyleri, erdemli birer insan olmaya yönelten topluluğa dönüştürme görevini üstlenmiştir (Aşkit, 2018: 50, 63-64).

Platon'un devlet anlayışını işleyen İbn Rüşd, erdemli şehrin(ideal devletin), yalnızca dört halife dönemine ait zamanlarda gerçekleştiğini, dört halife döneminden sonra teokratik anlayışa geçildiğini savunmuştur. Yunan siyaset felsefesini ve yaşadığı şehrin ortak noktalarını ortaya koymuş ve bunu evrensel tabanda ele alırken, ahlakın siyasetle bir bütün olduğunu söylemiştir (Şulul, 2009: 250-251).

Bir başka İslam filozofu olan İbn Haldun, devletin yönetiminde asabiye terimini kullanmış. Bu terim, bir üstünlük belirtmiş ve babadan oğula geçen veya kardeşlik vasiyeti içeren soy zincirini ifade etmiştir. (Yumuk, 1978: 234). Kolektif düşünce ve harekete geçme, eşitlik, dayanışma, mertlik gibi davranışlar bedeviler üzerinden asabiye terimi ile açıklanmıştır. Kolektif bir şekilde hareket etmek asabiye kavramının ön önemli karşılığını oluşturmuştur. Zira toplumlar, kendilerini güvende hissetmek için bilinmeyene karşı ya da düşmana karşı korunmak zorunda hissetmişlerdir. Bu durumda "birlik duygusu" asabiye teriminde mevcuttur. Soy bağının oluşması asabiyenin ortaya çıkışındaki ilk unsurdur. Bu soy bağı neticesinde kendinden olanı koruma durumu, oluşan duygusal bağ ile ortaya çıkmıştır. Bu nedenle asabiye, yalnızca soyut bir ortak düşünce anlamı taşımamış aynı zamanda kolektif bir şekilde harekete geçmeyi de içermiştir. Bunlar düşmana karşı koyma, kendini koruma, fetihler ve kazanımlar olarak sıralanmıştır. Asabiye hem sosyal olayları hem de siyasi olayları geliştirmiştir. Zira asabiyenin, siyasi bir yönetim olmaksızın bir toplumu ortaya çıkarması mümkün görülmemiştir. Öyle ki, barbarlık döneminde devletin ortaya çıkmasının minimum koşulu; uygarlık döneminde ise zaruri olanıdır. Fakat uygarlık döneminde gelişen toplumun üretimi ve tüketimi (ekonomi) bir düzen içerisinde geliştirilemediği takdirde bu durum asabiye zarar vererek o devletin dağılmasına neden olmuştur. Fakat devletin, farklı bir formda yine

asabiye ile yeniden oluşması kaçınılmaz olarak görülmüştür (Hassan: 1977: 205-247).

Asabiye kavramı, akrabalık bağlarını simgeleyen bir kavram olsa da bu asabiyet zamanla akrabayı aşarak ırkı ve aynı ideolojiden olan kişileri kapsamıştır. Aynı dine inanan kişilerin oluşturduğu topluluğu bir arada barındırmak da İbn Haldun için asabiyeden geçmiştir (Yumuk, 1978). Hassan'a göre İbn Haldun için İslam dini, kan bağına yönelik oluşan toplumun yönetenleri için çıkar ilişkilerinin önüne geçmiştir. İslam dini asabiyenin olumsuz özelliklerini törpüleyen ve adil işleyen bir toplum tasarısını sağlamıştır (Hassan, 1977: 234). Bu düşünceye göre çekirdek yapı olan aileden evrensel yapıya ulaşmak inanç ile mümkündür ve yalnızca asabiye terimi ile devletin varlığından söz edilebilir. Fakat devlet kurulduktan sonra asabiye aynı etki ile devam etmediği ve canlılığını koruyamadığı takdirde zamanla devletin yok oluşuna neden olmuştur. Devleti biyolojik bir yapıyla eşleştiren İbn Haldun, çöküş döneminde olan bir devleti ihtiyar bir insana benzetmiştir. Asabiye, insanları bir arada tutan ruhu oluşturur fakat zamanla bu ruh yitirmeye başlanır ve devletin doğumunu sağlayan bu terim yıprandıkça; o devletin ölümü gerçekleşir (Yumuk, 1978).

Görüşük'e (2015: 94) göre Kutadgu Bilig'de halk devletten gelen her şeyi sorgusuz sualsiz kabul etmiştir. Halk, devleti üstün bir nitelikte görerek siyaset alanında yönetilen grup olan kendini pasif görmüştür. Devlete sonsuz bir güven duyan halk, kendisi için verilecek en doğru kararların devlet tarafından verileceğini düşünmüştür. Bunun yanı sıra ezilenlerin de devletin himayesi altında korunabileceğini ifade etmiştir. Akıl yoluyla doğrunun elde edilmesinden ziyade devletin, tanrısal bir olgu ile çevrilen devlet yöneticilerine bırakılması gerektiğine inanılmıştır.

Marx'ın Doğu toplum görüşünü ele alan Divitçioğlu (2015: 41), Doğu toplumlarında bütün mülkün devlete ait olarak kabul görmesi sebebi ile özel mülkiyet anlayışının oluşmadığını belirtmiştir. Merkezi bir hükümetin bulunması her ne kadar sınıfsal bir yapının oluşmamasını sağlasa da yine de bu durum yönetilen kesimin köle olarak ele alınmasına neden olmuştur. Zira toprağı ekip biçenler, köylüler, kendilerine ait olmayan toprağı kendi mülkleriymişçesine özen göstermiş ve çalışmalarından devlet payını ödemişlerdir. Asya toplumlarının tarihsel deviniminin

durağanlığına sebebiyet veren merkezîyetçi yapısı, özel mülkiyetin getirdiği feodal sistemde bulunan sınıf toplumlarını oluşturmamış olsa da devlet üst, halk ise aşağı bir konumda yer almıştır.

Dünya tarihinde bir devir olan ve yeni bir çağı başlatan Batılı'nın sanayisi ile Doğu toplumunun konumunu değiştiren yeni çıkar yol arayışları, tüm dünyanın bir değişim sürecine itildiğini göstermiştir. Bu değişim sürecini 19. yüzyılda Rusya, Çin ve Japonya izleyerek modernleşme çağına ayak uydurmuşlardır. Bu ülkeleri peşi sıra İslam devleti Mısır takip etmiş ve ardından 20. yüzyılda Türk modernleşmesi başlamıştır (Gencer, 2012).

Batı'nın yeni yer keşifleri ile başlayan sömürü anlayışı, aynı zamanda küresel bir dünyanın başlamasında da ilk adımları oluşturmuştur. Sömürge anlayışını ilk olarak Portekiz ve İspanya başlatmıştır (İşler & Savaş, 2018: 759). Emperyalist dönemde de sömürgecilik döneminde yaşanan yayılcılıkta olduğu gibi Avrupa'nın uyguladığı yöntemlerin benzerliklerine rastlamıştır. Ancak Sömürgecilikte, sömüren devletin ilk amacı, geçiş yaptığı farklı topraklara kendi halkını taşıyarak nüfusunu artırmayı hedeflerken, emperyalizmde kültürünü egemen hale getirmek, sömürgeleştirmek ve uygarlaştırmak temel amaç olmuştur. Batı'nın farklı toprakları uygarlaştırmaktan anladığı şey, o toprakları Hristiyanlaştırmaktan geçmiştir. Bu sayede emperyalizmde Batı devletleri kültürünü egemen kılmayı amaçlamıştır. Böylece kendine uygarlaştırmak adı altında bir sömürge yaratmış ve kültürel alanda da bir hegemonya oluşturmuştur (Ferro, 2002: 35-37).

Ticari güç hâkimiyeti, Batı'nın eski fetih anlayışının yerini emperyalist bir yaklaşıma bırakmasına neden olmuştur. Emperyalist yaklaşım ile ilgili yukarıda anlatılanlardan yola çıkılarak denilebilir ki, ideolojik bir yayılma sonucunda sömürü haline getirilen toprakların ve devletlerin kültürel fethi söz konusudur. Sömürülen devletler her ne kadar Batı devletlerine karşı mücadele vermiş olsalar da bağımlı hale getirilene kadar ideolojik saldırıya uğramaları nedeni ile gücünün emilmesine engel olamamıştır (Ferro, 2002: 36).

Sömürgeciliğin bu şekilde yayılması aynı zamanda devletlerde kolonileşmenin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bir ülkenin sömürüye açık ve kolay himaye altına alına bilmesi için bölünmüş olması, Avrupa devletlerinin işine geleceğinden birçok Doğu devleti küreselleşmenin başlamış olduğu 15. yüzyıl itibari ile bağımsızlıklarını

ilan etmişlerdir (Sayın, 2016: 65-70). Özellikle çok uluslu devletler bu akımdan olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Batı'daki gelişmeler dünyanın o zamana kadar sahip olduğu düzeni yerle bir etmiş ve yeni bir dönemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğunun sahip olduğu merkezi iktidar anlayışı ve fetihler üzerine dayanan güç dengesi yerini, Batı'dan gelen bir emperyalist akışa bırakmıştır. Sömürü mantığı ile oluşturulan ve daha çok kültür, fikir ve toplumsal yapıları derinden sarsacak ideolojilerin yerleştirilmesindeki temel amaç, ülkelerin ham maddelerini elde ederken aynı zamanda kendilerine bir pazar oluşturmak olmuştur. Batı ülkelerinin birbirleri ile girdikleri bir sömürge yarışı söz konusudur. Bu tarihsel serüveni Fransız devriminden itibaren ele almak mümkündür (Sayın, 2016: 67-68).

2.2. Fransız Devrimi Sonrası Avrupa'da Monarşik ve Merkeziyetçi Yapıların Dönüşümü

Sanayi devriminin getirmiş olduğu gelişmeler ekonomik düzeyde dünyayı etkilemiş ve bu etkiler sonucunda dünya, ekonomik ve toplumsal sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmış ve İngilizlerin endüstri çağına uyum sağlama çabası içerisine girmiştir. Fransız Devrimi de dünyaya ideolojik bir darbe indirmiştir. Fransız devrimi, dünyanın ideolojik ve siyasal olarak yeniden şekillenmesine neden olmuş, öyle ki 1789 ve 1917 yıllarında ortaya çıkan yeni devletlerin bayrakları bile üç renk ile etkileşim sürecinde olduklarını kanıtlamışlardır. Radikal demokrat siyaset ile liberal görüşler, ülkenin kendi sınırlarını aşarak dünyanın çoğu ülkesinde tartışılır hale gelmiştir. Avrupa düşünce yapısına direnen eski medeniyetlere, Fransız Devrimi ile modern dünya ideolojisi aşılanmıştır (Hobsbawm E. J., 2003: 63).

Fransız devrimi öncesi İngiltere ve bazı ülkeler hariç dünyanın çoğu ülkesinde var olan yönetim şekillerine monarşi hâkimdir. Monarşinin olmadığı ülkeler anarşinin olduğu veya güçlü ülkelerin sömürüsü altında ve bu ülkeler içinde barınan hâkimiyeti kaybetmiş ülkelerdir. Fransa'da ise mutlak monarşi söz konusudur (Hobsbawm E. J., 2003: 31, 34). Birey özgürlüğünün mevzu bahis olmadığı bu yönetim, yaşam ve sahiplik ile ilgili bireye hiçbir hak tanımamakla birlikte bu hakların önüne geçebilmek adına ahlaksal engeller koymuştur. Tam da bu noktada devrim, mutlak monarşiden kopuşu ve ahlaki engelleri aşışı ifade etmiştir. Devrim ile feodal hukuk sistemi son bulmuş ve halk mutlak monarşinin kara bulutlarından

sıyırılarak hak sahibi olabileceği özgürlükçü bir dünyanın kapısını aralamıştır (Ağaoğulları, 1989: 195).

Yine de bu devrim, yalnızca özgürlük mücadelesi adı altında gerçekleşmemiştir. Devrimin asıl nedeni ekonomik boyuttur. Fransa’da yöneticiler, monarşiyi ayakta tutmak için 1780 ve 1786 yılları arasında reformcu kararlar alsa da bu kararlar, ekonomi iyiye gitmediği için yeterli olmamış ve mutlak monarşinin sonunun gelmesinde bardağı taşıran son damla olmuştur. Dönemin şartlarının bir getirisi olarak ortaya çıkan durumlar, burjuva sınıfı içerisinde genel bir fikrin oluşmasını sağlamış ve burjuvalar 1789 yılında çıkardıkları İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde hiyerarşik düzeni eleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra aynı bildirmede demokrasi ve eşitlik üzerine söylemlerde bulunulmuştur. Fakat bu söylemlerde her insanın eşit olduğu dile getirilmişse de toplumsal ayrımların varlığının yadsınamayacağına da değinmişlerdir (Hobsbawm E. J., 2003: 68-69).

2.2.1. Ulus Devletin Oluşumu

Fransız Devriminin en önemli etkisi, dünyanın sarsılmasına neden olan ulus kavramını ortaya çıkarmıştır (Demircan, 2016: 2). Demircan’ın (2016: 3-4) İngilizce Sosyal Bilim Sözlüğünden aktardığına göre ulus kelimesi şu anlama gelmektedir.

...ortak kültür ve bilinçaltında birleşmiş en büyük insan topluluğu... Ulus toprakları bir ülke vatandaşlarının ortak bir toprağa sahip olması içindir. Ulusun en önemli itici gücü güçlü tarihinden, özel dini, dili ve benzersiz kültüründen türemiştir. Bir ulus politik otonomi ve devlet olma durumu olmadan ancak tarihsel topluluk ve kültürel bağlantı noktası olarak kalabilir.

Fakat bu tanımda yer alan öğeler (dil, din, kültür) bir ulusun her ne kadar bir araya gelmesinde önemli bir etken olsalar da bazı durumlarda ulusun bir araya gelmesinden sonra da meydana gelebilirler. Tarihe bakıldığında bazı devletlerin ulusu oluşturan özelliklerinin devlet kurulduktan sonra tamamlandığı görülmüştür. Örneğin Massimo d’Azeglio⁴ İtalya krallık parlamentosunun ilk oturumunda, “İtalya’yı yarattık şimdi de İtalyanları yaratmalıyız.” İfadesini kullanmıştır (Hobsbawm E. J., 1995: 63). Zira İtalya kurulduğunda İtalyanca konuşma oranı %2,5’tir. Halkın büyük bir kesimi birbirinden farklı dillerde konuşmaktadır (Hobsbawm E. J., 1995: 55-56). Aynı zamanda ulus demek aynı ırkın bir araya

⁴ 1870’lerde İtalya kurulduğunda görevde olan İtalyan devlet adamıdır.

gelmesi sonucu oluşan topluluk da demek değildir. Öyle ki dünya üzerinde saf ırk olarak kalabilen bir insan topluluğu yoktur. Aslında ulusu oluşturan en önemli unsur insanların bir arada yaşama isteği ve ruhsal şekillenmedir (Demircan, 2016: 4).

Ulus devlet oluşumunun tarihine baktığımızda ise ilk olarak 1648 yılında Westphalia Anlaşması ile Avrupa'da başladığı görülmüştür. Westphalia Anlaşması ile dünya düzenini değiştirecek bir sapma yaşanmasının yanı sıra yeni bir söylemi içeren ulus devlet, merkezileşmeye, yöre kontrollerinin kuvvetlendirilmesine, devletin işlevlerine göre farklı kollara ayrılmasına ve idari organizmaların toplum içerisine nüfuz etmesine öncü olmuştur (Farr, 2005: 156-159).

17. yüzyılda Avrupa'da ulus-devletin doğuşuna sebep olan Westphalia Antlaşması, yeni uluslararası bir düzeni tetiklemiş ve 18. yüzyılda Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız Devrimi; tüm dünyada ulus devlet anlayışı üzerine gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu yaşanan olaylar ulusun kendi kaderini tayin etmesi ve ulusal egemenlik kavramlarının önünü açmıştır. İtalya, Habsburg, Osmanlı ve Rus İmparatorluğu gibi devletler bu yeni çıkan kavramların ilerleyişinde rol oynamışlardır. (Üngör, 2016: 30,31) .

Bugünkü ulus devlet sistemi üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama Avrupa'da çekirdek ulus devletlerinin ortaya çıkması olmuştur. Bu aşamada mekânın milliyetçi fikirlerle homojenleşmesi amacı yer almıştır. İkinci aşamada ise bu sistemin kendi içinde sağlam bir yapıya bürünmesinin yanı sıra Avrupa'daki farklı bölgelere sıçraması söz konusudur. Tüm dünyaya yayılması, ulus devletin üçüncü aşaması⁵ olarak değerlendirilmiştir. Bu son iki kademedeki zor kullanılan ve bir takım önlemleri içeren politik bir varoluş başlamıştır. Ulus devlet anlayışının yayılması sonucu ulusu var edebilecek farklı nüfus politikaları izleyen homojen bir devletin varlığı kendini göstermiştir (Üngör, 2016: 29,30).

Milliyetçi düşüncenin siyasallaşmasının aracı olan ulus-devlet, insanları olağan görünen ve niteliksel olarak birbirine eş değer kabul edilen toplulukları ulus adı altında birleştiren ve sebep doğrultusunda meşru hükümetlerin ulusal hükümete dönüştüğü bir yapıyı içermiştir (Kedourie, 1994: 1). Ulus devlet, bu bağlamda iki

---

⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrası alternatif sistemlerin çöküşü ile birlikte ulus-devlet olgunlaşma evresine geçmiştir ve çok taraflı diplomasinin gerçekleşmesi ile global çapta bir örgütün yani Birleşmiş Milletlerin kurulmasına neden olmuştur.

ana unsur üzerine inşa edilmiştir. Bunlar bölgesellik ve kendinden olmayanın o bölge dışına koyulması olmuştur. Ulus devlet yapısının oturması için de devlet, kendi sisteminde yeniliklere yer vermiş ve ulus devlet düşüncesini ulusal ölçün, kanunlar, kültürel kodlar ve sınırların belirlenmesi ile sistemleştirmiştir (McNeely, 1995: 1-13).

Avrupa milliyetçiliğinin ürünü olan ulus devlet, Üngör'ün (2016: 34) bahsettiği üzere seçkin zümrenin yaydığı milliyetçilik düşüncesinin halk tarafından kabulü sonucu doğmuştur. Tarım toplumunun yerini sanayi toplumuna bırakması ile toplumda yeni bir düzen oluşmuştur. Tarım toplumunda 'nispeten var olan bölge', meslek grupları, akrabalık ve rütbelendirme söz konusudur. Bunun yanı sıra kültürel farklılıklar bir kargaşa değil bu var olan yapıyı dengeleyen özelliكتedir. Sanayi toplumunda bu düzen yerini daha akışkan bir yapıya bırakmıştır. Kişilerin mesleki seçimleri, tarım toplumunda belirli ve değişmesi daha zor iken sanayi toplumdan bir bireyin bir işte çalışmasının herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Alt kültürler, sanayi toplumuyla yıkıma uğramıştır. Artık heterojen yapının oluşturulmak istenmesi, ulus devlet yapısının oluşturulmasında önemli bir role sahiptir (Gellner, 1992: 107).

3. BEKA SÖYLEMİNİN TARİHSEL MEŞRUIYET KAYNAKLARI

Şükrü Argın (2009: 84, 85), Türk toplumundaki devlet algısını Tuba ağacına benzetir. Bunun nedeni Tuba ağacının cennette yani semada olması, kutsallığıdır. Ağacın köklerinin semaya tutunan; çiçek ve meyvelerini yeryüzüne sarkıtan bir yapısı vardır. Bu sayede insanlar, onun meyvelerine ve çiçeklerine ulaşırken asla köklerine zarar veremezler. Köklerin semada oluşu, devletin bekasına yönelik yapılan vurguyu ortaya çıkarmaktadır. Meyvelerinin kimisi zehirli olsa bile köklerinin semada oluşu o ağacın asla suçlu olarak algılanmasına neden olmaz. Tuba ağacı, kutsaldır ve tertemizdir. Hatalı olarak algılanması mümkün değildir. Tuba ağacı, Türklerdeki devlete bakışın özeti niteliğinde bir yapıya sahiptir. Devleti benimsemiş olmanın da kutsallıktan gelen bir tabunun karşımıza çıkmasına neden olmaktadır.

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nden günümüze devlet algısının nasıl şekil aldığı ve devletin bekası için tehdit olarak görülen gelişmeler Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren Batı'daki modernleşmenin Osmanlı Devleti'ne yansımaları ile birlikte verilmeye çalışılacaktır. İmparatorluğun bekası için reformların getirilmesi ve bu reformların etki alanına (askeri, siyasi, toplumsal...) değinilecektir. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan toplumsal ve yönetsel gelişmelerin, devleti nasıl bir yapıya bürüdüğünün yanı sıra cumhuriyetin ilanı ile ortaya çıkan yeni düzende bekanın nasıl inşa edildiği tartışmaya açılacaktır. Çok Partili süreç ve akabinde gerçekleşen darbeler ve bu darbelerin nedenlerine yer verilerek; beka söylemini kuran tehditlerin neler olduğu araştırılacaktır. Çok partili hayata geçişin merkez-çevre arasındaki iktidar ilişkilerini dönüştürdüğü, çevrenin (özellikle irticai faaliyetlerin sorumlusu olarak Türkiye'yi modernleşme hedefinden saptırma korkusu) tehdit olarak algılanmasına neden olduğu iddia edilecek ve bu bağlamda beka söyleminin 2000'li yıllara kadar olan serencamı ortaya konulacaktır. Son olarak ise 2000 sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarları döneminde beka söyleminin özellikle irtica kaygısı ve 15 Temmuz 2016 yılındaki darbe girişimi sonrasında ivmelenen ultra-milliyetçi söylemle nasıl ilişkilendirildiği ve eklemlendiği incelenecektir.

3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

18. yüzyıl, Osmanlı Devleti için yenilik ve ıslahat düşüncesinin yerleşmesi bakımından oldukça önemlidir. Avrupa'nın keşiflerinin yanında Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünü korumak ve devletin bekasını sağlamak adına ileri sürülen görüşler ile eski yönetim şeklini ve düzeni yeniden tesis etmeyi amaçlamıştır (Ortaylı, 2009: 37). Osmanlı Devleti, yükselme döneminde kendi uygarlığının Batı uygarlığından daha üstün olduğunu kabul etmiş ve bu sebeple Osmanlı Devleti için Batı'daki gelişmelerin bir "model" olarak görülmesi sorun teşkil etmemiştir. Ancak gerileme döneminde oluşan toprak kayıpları, Osmanlı Devleti'ni devlet yönetiminin bozulduğu gerekçesiyle İmparatorluğun bekasını korumak için Batı'nın askeri üstünlüğüne karşı askeri reformlar yapmaya itmiştir (Mardin, 2015: 9-10). Bu çerçevede Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda İbn Haldun'un (2007: 350) bahsetmiş olduğu "ihtiyar devlet" olarak tanımlanmıştır. Eski sağlığına kavuşması için, yönetimin eskiye dönmesi gerektiği düşüncesi güçlenmiş, reformların askeri yönde olması, ekonomi ve toprak sistemini de etkilemiştir (Ortaylı, 2009: 38). Ne var ki 18. yüzyılda III. Selim, Fransa Kralı XVI. Louis ile yazışmaları sonrasında Osmanlı devlet sisteminin Avrupa'yı model alarak yeniliklerin yapılması gerektiğine inanmıştır. Yenilikler sonucunda merkezîyetçi bir ekonominin devleti daha iyiye götüreceği inancıyla tımarlardan elde edilen mali kazancın, merkez hazinede toplanması ve yönetilmesi istenmiştir. Bu işleyişin sorunsuz bir şekilde ilerlemesi ve vergilerin toplanması için âyanlık kurulmuştur. Bu yenilikler ve dünya değişimi, karşıt fikirleri de ortaya çıkarmış ve ilerici-gerici, cahil-aydın olarak düşüncelerini dile getiren kişileri keskin bir şekilde ayırmıştır. Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda siyasi düzeyde Batılılaşma yoluna girmiş, fakat buna bir isim vermemiştir (Ortaylı, 2019). Batılılaşma, modernleşme olarak görülmüş ve Batı dışı toplumların Batı'yı model almaları ile modern bir siyasi yapının oluşacağı düşünülmüştür (Diner, 2003: 26). 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, Batılılaşma daha çok insanların yaşam biçimini şekillendirmiş, Fransız Devrimi'nin getirmiş olduğu düşünce akımlarının farkına henüz varılmamış, Batılılaşma, lüks yaşam ve geleneksel alışkanlıkların dışına çıkmak olarak algılanmıştır (Ortaylı, 2009: 40).

Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu ve Osmanlı Devleti'ni toprak bütünlüğü bakımından olumsuz etkileyen milliyetçilik akımı ve Osmanlı Devleti'nin öncesinde Avusturya'ya ve Rusya'ya toprak kaybetmiş olması, Avrupalı devletler için doğal bir

durum olarak karşılanmıştır (Akşin, 2017: 88). Bunun asıl nedeni ise Osmanlı Devleti'nin hem Avrupalıların benimsedikleri dine inanmaması hem de Avrupalılar tarafından Anadolu toprakları üzerinde istilacı olarak nitelendirilmeleridir (Akşin, 2017: 88). Avrupalılar, Anadolu ve Rumeli'yi Eski Roma ve Yunan toprakları olarak görmüşlerdir. Türklerin uygar olmadıklarını düşünen Avrupa, bunun yanı sıra din konusunda da Türkler Hristiyan olmadığı için Anadolu'yu dindaşlarına verme çabası içerisindeydi. Sevr Anlaşması ise bunun kanıtı niteliğindedir (Akşin, 2017: 88). Akşin'e göre Türkler, Avrupalılar için 1071 yılından beri istilacı durumunda Anadolu'da yaşamış, uygarlık adına ne öğrendilerse Bizans'ı taklit ederek öğrenmişlerdir. Bu nedenle Weber'in bahsetmiş olduğu devletin devamlılığı konusundaki tarihsel ortak bağ, Osmanlı devletinde Enderun'da verilen Osmanlı tarihi ile sınırlı kalırken; Tanzimat ile birlikte Osmanlı dışında da Türklerin var olduğu üzerine çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların amacı, Fransız Devrimi ile öne sürülen milliyetçilik akımının etkisini azaltmak ve Türklerin Rumeli ve Anadolu'yu istila eden bir topluluktan ibaret olmadığını kanıtlamaktır (Akşin, 2017: 92, 93).

3.1.1. Osmanlı Mirası ve Batılılaşma Hareketleri

Osmanlı Devleti, imparatorluk sürecinin ebedi olarak devam edeceği fikrine sahip olup “devlet-imparatorluk” fikrini her şeyin üstünde tutmuştur (İnalçık, 2019: 238-239). Askeri reformlar ile başlayan Osmanlı Devleti'nin yüzünü Batı'ya dönmesi, 1839'da yayınlanan Tanzimat Fermanı ile Osmanlı topluluk fikrini ön plana çıkarmıştır. Osmanlılık olarak sirayet eden bu düşüncenin oluşmasındaki etken ise imparatorluk bekasının yalnızca dışarıdan gelen saldırılar neticesinde bir tehdit ile sınırlı olmamasıdır. Zira Osmanlı Devleti'nin toprak kaybı, diğer devletler ile olan savaşlarla sınırlı kalmamış, devlet bünyesindeki farklı etnik kökenler ve farklı dinden olan toplulukların, toprak talepleriyle imparatorluk bekasının sarsılması söz konusu olmuştur. (Kushner, 1979: 11).

Tanzimat dönemi, Batılılaşma sürecinde önemli bir adım oluşturmaktadır. Bu dönem siyasal/toplumsal düzeni yeniden biçimlendiren ve birliğin oluşmasını öncelleyen bir süreç olmuştur. Siyasal, yönetsel, hukuki ve sosyo-ekonomik alanları modern devlet paradigmasına göre yeniden üreten bir içeriğe sahiptir. Tebaadan

yurttaşa geçiş sürecinin ilk adımları atılmış ve merkez-çevre alanında devletin üstünlüğünün korunması amaçlanmıştır (Kandeğer, 2019: 601-602).

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş dönemindeki mali dengelerini ve savaşlardaki başarısını kaybetmeye başlaması ve dünya düzenindeki gelişmeler ile birlikte düzenin dejenere olması onu, bürokratik ve siyasal açıdan değişimlere itmiş, Tanzimat dönemi (1839-1876) ile bu iyileştirme çalışmaları yükselişe geçmiştir (Heper, 2012: 16). Fakat Mardin'e göre Tanzimat dönemi aydınları, Yeni Osmanlılar tarafından yoğun eleştiriye maruz kalmıştır. Zira Yeni Osmanlılar, Tanzimat aydınlarını Avrupa'nın kültürünü Osmanlı Devleti'nin kültürünü yozlaştıracak şekilde gündelik hayatlarına geçirdiklerini ileri sürerek eleştirmişlerdir. Yeni Osmanlılar, "Batılı" tabirinin bu aydınlar için yüzeysellikte kaldığını ifade etmişlerdir. Onlara göre Batı'nın teknolojik gelişmeleri alınmalı fakat Osmanlı'nın kültürel değerlerine sahip çıkılmalıdır (Mardin, 1991: 15-16). Aynı zamanda Tanzimat yalnızca batılılaşma olarak değil yıkılma dönemine giren imparatorluğu kurtarmak için atılan siyasal/hukuksal/toplumsal bir adım olarak algılanmalıdır (İnalçık, 2019: 238; Kandeğer, 2019: 601). Ne var ki Tanzimat Fermanı, tam olarak uygulanamamış ve Mardin'in ifade ettiği üzere 17 yıl sonra Islahat Fermanı, azınlıkların haklarını gözetecek toplumsal "organik anayasa" olarak ilan edilmiştir. Islahat ile birlikte ayrılıkçı ifadelerin son bulması ve toplumsal bütünü koruma kaygısı, Osmanlıcılık düşüncesinin yükselişe geçmesini sağlamıştır. Fakat bu amaçlanan "birlik bütünlük" sağlanamamış, gayri Müslümlerin ve yabancıların hukuksal üstünlüğü, Müslüman tebaayı geride bırakmıştır (Mardin, 1991: 16).

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde yoğun sansürün yaşandığı ve hükümete karşı olan aydın kesimin yönetimi değiştirmek istediği bir dönemdir. 1867 yılında düzene karşı olan aydınlar, yönetimin toprak bütünlüğünü korumada yetersiz olduğu gerekçesiyle hükümet tarafına bir darbe yapmanın gerekli olduğuna inanmışlardır. Buna yönelik "Meslek" adı altında gizli bir kuruluş ile birleştikleri görülmüştür. Fakat bu kuruluş istediği başarıya ulaşamamıştır. Bu darbe girişimini dönemin aydınlarına düşündüren asıl unsur imparatorluğu korumak ve devletin parçalanmasının önüne geçmek olmuştur. Bu parçalanmanın önüne ise Batıcı fikirler ile geçilebileceğini düşünmüşler ve bu nedenle yönetime geçme isteği duymuşlardır (Akşin, 2017: 52,53).

Osmanlı Devleti'nin, tarihindeki öğretilerinden kopmaması, düzen içerisindeki zıtlıkların fikir çatışmalarını ortaya çıkarmıştır. Yani Batıcı görüşler ve geleneksel görüşler bir çatışma ortamı yaratmıştır. Bu Batıcı görüşlerin Osmanlı'ya yayılan düşüncelerinden biri de liberal düşünce olmuştur. Liberalizm düşüncesi, Osmanlı Devleti'nde 1865 yılında Yeni Osmanlı hareketi ile biçim kazanmış ve yüksek düzey memurları hedef almıştır. Fransız Devrimi'ne benzerliğini ise düşünce bakımından bu yönüyle göstermiştir. Zira Fransız Devrimi'nde de devrimcilerin asıl problem olarak ele aldığı durum, devlet insanlarının yönetimdeki idaresizliği olmuştur. Tanzimat fermanı her ne kadar padişahın kararlarını bağlayan bir niteliğe sahip olsa da eskiyi baltalayan herhangi bir içeriğe sahip değildir. (Mardin, 2009: 43-44).

Osmanlı toplumunun bağlayıcılığının pekiştirileceği düşüncesi ile askeri okullar açılmış, bu okullarda yetişen kişilere ise Batılılaşma düşüncesi aşılanmıştır. Jön Türklerin 1908 yılında yapmış olduğu devrimin ilk adımları ile Batılılaşma düşüncesini ideal olarak kabul gören bir neslin yetişmesi sağlanmıştır. Açılan askeri okullar ve askeri alanda gerçekleştirilen reformlar, devleti militarist olarak kutsallaştırmıştır (İnalçık, 2011: 28).

Osmanlı Devleti'nin son yıllarını daha Marksist bir açıdan ele alan Çağlar Keyder ise bürokrasi dışında yer alan ekonomik güç sahibi burjuvaların da (aydınlar) devletin toprak kaybetmesi ile ekonomik, siyasi ve ideolojik güçlerini kaybetmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda gücünü kaybeden Batılılaşma taraftarı aydınlar, bürokratlara yer açmış ve iktidar bürokrasiye kalmıştır (Keyder, 2017: 10, 11).

Batı uygarlığına yoğun ilginin olduğu Meşrutiyet Dönemi'nde Batı yorumlaması farklı açılar ile ele alınmış ve Batı, hümanist çerçevede gösterdiği ilerleyişle Osmanlı Devleti'nin İslamcı toplum anlayışından ayrılmıştır. Bu nedenle Batı'nın maddi gücü elde edilmek istense de bunu geçmiş öğretilerden kurtulmadan İslam'ın kattıkları ile birlikte ilerlemesi istenmiş, fakat başarılı bir sonuç ortaya konulamamıştır. Zira İslam'ın öğretileri bireyselliği öne çıkaran dünyevi hayatın ruhsal doyumlarını içermemektedir. Fakat Batı'daki Aydınlanma ile değişen toplum, Hristiyanlığın öğretilerinden (Ortaçağ'da din üzerinden yapılan baskı ve öğretiler) yaşadığı kopuş ile sanat, felsefe, bilim gibi uğraşlara dönerek doğayı anlamlandırma çabasına girmiş, bu da onları Doğu toplumlarından ayıran bambaşka bir yapıya

bürünmelerine neden olmuştur. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde İslam'ın kusursuzluğu üzerinde durulmuş ve Batı'daki hümanist düşünce itilerek sorunun Hristiyan dininde olduğu kabul edilmesi kolay bir gerçeklik ile ele alınmıştır. Batı, İslami açıdan ele alındığında ise İslam dininin akılcı üretim ile bir derdinin olmadığı, hatta bunun gerekliliğinin öğretisine sahip olduğu ileri sürülmüş ve hümanist çerçeve içinde değil, dini kusurlulukla değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti, ruha doyum veren ve bilime yönelim ihtiyacı üzerine değil, güç odaklı bir devletin var olması kimliğine bürünmüştür (Berkes, 2002: 415-417).

Yukarıda modernleşmeye yönelik tedirginliklerin yanı sıra bir milleti “millet” yapan unsurların (kültürel yozlaşmanın yaşanmaması açısından), Batı'ya olan önyargıların bütünü, ulusçu çerçeveden ele alarak Batı'nın farklı okumasını yapanlar da vardır. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura bunların başında gelmektedir (Dursun Ö. S., 2010: 50). Bu düşünürlerin devlet planlaması, milletin bekasını koruyarak Batı'nın ilerleyişini yakalamak ve ulus devleti ortaya çıkaracak dini bütünlüğü bozmayacak bir gelecek planlamasıdır.

Ulusçu bir çerçeve ile Batı'yı değerlendirenler, Batı'yı farklı ulusları topladığı ortak paydalar üzerinden birleşmesi olarak görmüşlerdir. Bu ortaklık içerisinde dinin de olduğu gibi teklik algısının oluşmasında farklı kültürlerin ortaklığı ön plana çıkmıştır. Bu görüşü savunanlar bunun Türk milletine zarar vereceğini düşünürlerken aynı zamanda dünya üzerinde bütünlüğün sağlanmasında farklı dinlerin kabulünün de olduğu, ortak bir ulusçuluğun gerçek anlamda meydana geleceğini ileri sürmüşlerdir. Yani Batı uygarlığında yer almak için onların kültürlerinin benimsenmesine gerek duymamışlardır (Berkes, 2002: 418).

Zayıflayarak dağılma durumuna gelen aynı zamanda dışa bağımlı olan Osmanlı Devleti'nin beka sorununun ortadan kalkması için farklı fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bunlar Türkçülük, İslamcılık ve Osmanlıcılıktır. Türkçülük görüşünde İslam dininin önemine vurgu yapılmış olsa da ırksal bir bütünlük çerçevesinde, dinsel hizmetin olması gerektiği kanısı vardır. Osmanlıcılık düşüncesinde Osmanlı'nın çeşitli milletleri birleştirerek temsil edebilecek yeni bir Osmanlı Milleti ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. İslamcılık düşüncesinde ise halifeliğin Osmanlı hükümdarında olması nedeni ile tüm İslam ulusunu Osmanlı Devleti altında birleştirme arzusu vardır (Akçura, 1995: 72, 99).

Batı ilerleyişine ve modernleşmeye yönelik ortaya çıkan görüşlerin ortak paydasında bekaya yönelik endişelerin olduğunu görülmüştür. Fakat bu bekaya yönelik endişeler, devlet üzerinden kendini göstermiş olsa da belirli başlıklar altında din, kültür ve millet bekası olarak yorumlanabilmektedir.

3.1.2. Balkan Savaşları'ndan Kurtuluş Savaşı'na

İttihatçılar, fikirlerinde adem-i merkezîyetçi ve özerkliği benimsememiş ve bu iki düşüncenin de Balkan topraklarında Avrupa müdahalesini arttıran etkenler olacağını düşünmüşlerdir. Avrupa müdahalesi, imparatorluğa zarar verecek ve parçalanmaya yol açan bir tehdit olarak beka meselesi haline gelmiştir (Kansu, 2002: 266). 1821 yılında Milliyetçilik akımının etkisi ile ayaklanan Yunanlardan sonra Balkanlarda da ayaklanmalar başlamış ve 1875 yılında ise bu ayaklanma Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır (Zürcher, 1987: 22-23). Batı'nın sömürge yarışlarının Osmanlı'yı hedef alan planları, Balkan topraklarından geçtiği için Balkan toprakları stratejik önem taşımıştır (Glenny, 2001: 128).

II. Meşrutiyetin ilanından sonra peş peşe yaşanan gelişmeler ve olaylar ile devletin birlik ve bütünlüğünün yeniden sağlanması amaçlanırken tam tersi etki yaratmış, Osmanlı Devleti'nden kopmak isteyen milletlerin isteklerini körüklemiştir. İtalya'nın Trablusgarp Savaşını başlatması Balkanlardaki devletlerin (Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan) Makedonya topraklarını ele geçirebileceği fırsatını vermiştir (Armaoğlu, 1997: 651).

3.1.2.1. Tebaa'dan Yurttaş Geçiş

1908 yılı sonrasında Boratav'ın bahsettiği üzere dönemde öne çıkan iki ana grup vardır. İlki 1908 ve 1918 yılları arasında İttihatçılar, ikincisi ise 1919 ve 1922 yılları arasında Mustafa Kemal ve arkadaşlarıdır. İlk grup bir süre siyasi iktidar üzerinde denetleme ve düşünce paylaşımı içerisinde olsa da son yıllarında iktidar denetlemesinin üzerine geçip karar mekanizmasını oluşturmuş, ikinci grup ise emperyalist devletlerin baskısı altında olan İstanbul hükümetine karşı Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da yeni bir siyasi iktidar kurmuştur (Boratav, 2018: 24).

1908 sonrasında okullarda yurttaşlık bilgisine yönelik öğrenim başlamış ve gelecek nesli yetiştirmek adına müfredata eklenmiştir. Bu öğretiye öncülük eden İttihatçılar, devletin bekası için yatırım yapma uğraşı içinde olmuş, bu süreci Balkan

savaşlarına dek devam ettirmiştir (Üstel, 2008: 33). İttihat ve Terakki, Batıyı bu süreçte “güçlülük” ile bir tutmaya devam etmiştir. Fakat yine de İttihat ve Terakki, Batı’dan ne ölçüde yararlanılması gerektiği konusunu araştıran aydınları da içerisinde barındırmıştır (Mardin, 2015: 16). II. Meşrutiyette tebaadan yurttaşa geçiş, Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda yürürlüğe giren kanunlar ve Kanun-i Esasi ile olmuştur. Bireyin haklarının kanunlaştırılmasına dayalı bu geçiş sürecinde gayri-Müslümlere yönelik yasalar oluşturulmuş ve bu yasalarda, din ve mezhep gözetmeksizin herkesi kapsayan Osmanlı vatandaşlığı ön plana çıkmıştır (Üstel, 2008: 25). Askerlik, yurttaş olma yolunda en “şerefli” yol olarak inşa edilmiştir. Tanzimat ile birlikte Gayri-Müslim ve Müslümanlar arasındaki farkın yok edilme çabası ile ortaya çıkan tebaa askerlik ile eşitlenmiştir. Zamanla gayri-Müslimlerin bu ‘kutsal görevden’ kaçınması ulusal bağımsızlık anlayışının Müslümanlara, giderek de Türklere bırakılmasına neden olmuş, böylelikle Türkçülük anlayışının benimsenmesinin önü açılmıştır. Özellikle Balkan Savaşlarında Türkçülük, çocuklara dahi dergiler ile aşılınmış ve yeni nesil, milliyetçi kimlik etrafında seferber edilen öç/intikam duyguları ile yetiştirilmiştir (Koloğlu, 1999: 24).

İttihatçı ideolojisine yönelik öğretilen ve yurttaşlık bilgisine verilen önem, küçük yaşta çocukların yetiştirilmesi ve tek bir düşünce çerçevesinde halkı toplama amacı taşımıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile ‘yurttaş’ tanımlamasına gidilmiş ve tanımlanan bu yurttaşlık, üretilmeye başlanmıştır. Bu durum tebaadan yurttaş olmaya ve bütünlüğün korunmasındaki öğretiye dayanmıştır. Artık yurttaş kavramı ile birlikte yurt barınılan evi ifade etmiş ve yurttaş da bu evde yaşayan fert anlamı taşımıştır. Bu anlam ile birlikte bir bütünün parçası haline gelen yurttaş, birey kimliği ile değil toplumsal kimlik ile varlığını oluşturmuştur. Bu durum ‘biz ve öteki’ üzerinden yeni bir tanımı ortaya çıkarmıştır. Türkçülük akımının getirmiş olduğu yeni birlik duygusu ve oluşturulan yurttaş tanımlaması, vatana karşı herhangi bir saldırının bu bütünlüğe yapılmış bir saldırı olarak özel olan alana girildiği düşüncesi ile korunması gerektiği fikrini oluşturmuştur. “Asker millet” anlayışı yurttaşın vatan için savaşmaya her daim hazır bir rolü üstlenmesini sağlamıştır. İmparatorluk bekası, yerini devlet-millet bekasına bırakmış ve içerden ya da dışardan gelişen herhangi bir saldırı, Türk milletine yapılmış bir saldırı olarak algılanmıştır. Bu durumda vatani savunmak milleti korumak ile eş değer görülmüş, milletin korunması ise vatani savunmak anlamını taşımıştır (Üstel, 2008: 73,85).

20. yüzyılın başlarında Türkçülüğün benimsenmesi bu yönde çalışmaların artırılmasını sağlamıştır. Akçura'ya göre Osmanlılık, başarılı bir sonuç vermeyen verimsiz bir akım, İslamcılık ise Batılı devletlerin din üzerinden Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesi nedeni ile birliğin sağlanmasında hayali bir durum olarak görülmüştür. Bu durum, Türk birliğine dayanan Türkçülük akımının öne çıkmasını sağlamıştır (Akçura, 1995: 145).

Osmanlı'nın zayıflaması padişahın İslamcılık görüşünü sınırladığı gibi II. Abdülhamit döneminde Çarlık Rusya ile olan savaşta Orta Asya Türklerinden yardım çağrısında bulunulması söz konusu olmuştur. Osmanlılık akımının başarısızlığı da yerini Türkçülüğe bırakmış ve Avrupa'ya sürgüne gönderilen İttihatçıların da benimsediği Türkçülük akımı, dil birliği ve geçmişe yönelik Türk ırkının tarihsel çizgisinin genişlemesinden gücünü almıştır. Balkan Savaşları sonrasında bu dil birliğine dayanan ve adı 'Turan birliği' olarak da geçen akım, yükselişe geçmiştir. Böylelikle içerdeki bütünlüğü sağlayacak bir ortak nokta oluşturulmuş ve biz-öteki arasında sınırlar belirlenmiştir (Kushner, 1979: 71). Dönemin ortaya çıkan bu üç akımının devletin devamlılığı neticesinde ele alan Akçura da bu düşünce akımları içerisinde Türkçülük akımını benimsemiş, Türkçülük Jön Türkler tarafından Rus ordusunun 1917 yılında çöküşü ile yükselişine devam etmiştir. Bu yükseliş ile hem içeriden tehdit olarak tanımlanan öteki hem de dışarıdan devlet için tehdit oluşturan ötekilere karşı 'yurttaşlar' mücadele içerisine girmiştir (Zürcher, 2000: 196, 197).

3.1.2.2. Kurucu Ötekiler: Ermeni / Yunan

II. Abdülhamit devri sırasında Yunan ve Ermeni sorunları, Osmanlı'yı olumsuz etkileyen milliyetçilik fikrinin hızla yayılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Balkanlarda kaybedilen topraklar Osmanlı hükümetini etkilemiştir. Anadolu'da farklılığa dayalı bir parçalanma yaşanmasının önüne geçmek için aslında Anadolu topraklarında yaşayan herkesin (melez da olsa) Türk ırkına bağlı olduğu görüşüne yani "Türk Anadolu" fikrine tutunmalarına sebebiyet vermiştir (Kushner, 1979: 80). Osmanlı Devleti, Ermenilerin yeni bir devlet olarak ortaya çıkmalarını kendi özcülerinden uzaklaştıklarını düşünerek gereksiz görmüştür. Ermenistan toprakları içerisinde yalnızca Ermenilerin yaşamadığı telkin edilmiş ve eski zamanlarda orada bir Ermeni devletinin olması yeni bir devletin kurulmasında yeterli bir sebep olarak da görülmemiştir. Bunun yanı sıra Batı Anadolu halkında Yunan kültürüne ve diline yönelik gerileme olarak ifade edilen bir durum da söz konusu olmuştur. Böylelikle

Türk kimliğini oluşturan özellikler içerisinde coğrafi dağılımlı çalışmalar çıkmıştır. Şemsettin Sami bu çalışmaların en önemli isimlerindedir. Yaptığı çalışmada Ege kıyısındaki ticari kentlerde ve Anadolu adalarında Hristiyan Rumların bulunduğunu ileri sürmüştür. (Kushner, 1979: 80).

Ermenilerin, 18. yüzyıldan beri Çarlık Rusya'dan güç alarak Osmanlı'ya karşı giriştikleri ayaklanmaların giderek büyümesi ve Osmanlı topraklarında kurulmak istenen bir devlet talep etmeleri, Osmanlı'nın Ermenilere karşı koruyucu bir karar almasına neden olmuş fakat bu kararlar ayaklanmaların sonlandırılmasında yeterli güce sahip olmamıştır. Özellikle 1. Dünya Savaşında Ermenilerin, Rusların yanında yer alarak Osmanlı'nın iletişim ağlarına zarar vermesi hükümetin 1915'te tehcir kararını çıkarmasına neden olmuştur. Bu karar ile Ermeniler güneye doğru yine Osmanlı topraklarında yer alacak şekilde göç etmeye başlamışlardır. Bu göç sırasında salgın hastalıkların ortaya çıkması ile Ermenilerin göçünü kontrol eden jandarmalar dâhil birçok Osmanlı vatandaşı da salgının etkisinde kalmış, gerçekleşen ölümler ilerleyen zamanlarda soykırım olarak dünyaya tanıtılmıştır (Moroglu, 2015: 604). Bu durumda devletin bekasını tehlikeye atmaları tehcir kararının çıkartılmasının gerekçesini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü bozma girişimlerinin tarihi ise yine Osmanlı-Rus savaşına kadar dayanmakta ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü sağlaması yönündeki politikasının değişimine neden olmuştur. İngiltere'nin sömürgelerine giden yolda bir seçenek olan Osmanlı Devleti üzerine farklı etnik kökenlerden olan milletler bahane edilerek müdahaleler söz konusu olmuştur. Bu müdahaleler, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda kaybettiği toprakların yanı sıra İngiltere'nin Yunanlara verdiği destek ile 1. Dünya Savaşı'ndan sonra Ege Bölgesini de kapsamıştır (Ediz, 2011: 1). Büyük Yunanistan hayali ile Hristiyan halkının can güvenliğinin olmadığı öne sürülerek Yunan İşgalinin gerçekleşmesi (Ediz, 2011: 1, 28) ve Ermeni işgali, mahalli vatan bilincini ortaya çıkarmıştır.

Batı Anadolu'da Yunan, Kilikya'da Ermeni işgali başladığında halkın birlik olması, bir zamanlar Osmanlı Devleti tebaası olan halkın boyunduruğuna girmenin Batılı ve güçlü devletlerin boyunduruğuna girmekten çok daha farklı bir siyasi anlamını ifade etmiştir (Dursun Ö. S., 2010: 135). İşgallere, milli birlik bilinci ile insanların tepki göstermesi ve vatan savunmasının söz konusu görünür öznelerinin

yeni Yunan ve Ermenilere karşı sergilenmesi Milli Mücadele dönemi için önem taşımış; içeride bulunan tebaalar, güvenlik bekası nedeni ile Türklerin, işgallere karşı durmalarına neden olmuştur. Ermeni ve Yunanlar, Batılı devletler ile iş birliği içinde bulunan öteki olarak tanımlanmış; içerdeki tehdit, Milli Mücadele yıllarında Türklerin birlik olmasında asıl etkiyi yaratmıştır. İtilaf Devletlerinin boyunduruğu altına girmek aynı yönetim içindeki tebaanın topraklar üzerinden söz sahibi olmasındansa daha tercih edilebilir olmuştur (Dursun Ö. S., 2010: 161).

3.1.2.3. Milli Mücadele Ruhunda İdeolojik Savaş

Siyasi iktidar yapılanmasında farklı görüşlerin benimsenmesi nedeni ile tartışmalar yaşanmış, en önemli olaylardan biri de 1921 Anayasa'sı olmuştur. Anayasanın gündeme geliş sebebi, Osmanlı Devleti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin güç dengesindeki algılamının yarattığı sıkıntılar olmuştur. Alınan kararların hükümetin onayından geçip geçmemesi gerektiği ve Türk Ordusu'nun Osmanlı Devleti ordusu olarak anılması da yine bu tartışmanın başını çekmiştir. Bunun yanı sıra illerde alınan farklı kararlar ve mebusların tek bir yasa karşısında ortak ve aynı uygulamayı yürürlüğe sokması gerektiği düşüncesi baskın gelmiştir. Zira anayasa uygulaması ile bu tartışmaların son bulacağını düşünen Erzurum Mebusuna karşılık diğer mebuslardan yeni anayasanın sorumluluğunun alınmaması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu ikiliğin yaşanmasındaki sebep, Osmanlı Devleti hükümetinin öteki olarak algılanıp algılanmaması olmuştur. Osmanlı Devleti hükümetinin alınan kararlarda yok sayılmasının milli mücadele sürecinde daha faydalı bir yol olacağı kararı verilmiştir. Nitekim çift başlı bir anlayışın son bulması noktasında 20 Ocak 1921 yılında anayasa⁶ kabul edilmiş, bu sayede tek elden iradeye sahip olan meclis, sola yatkinlik içeren “ulusal anlayış” ve “ulusal sınır” içinde var olan bağımsızlığı hedef edinmiştir. Halkçılık olarak benimsenen bu anlayış, aşırı sola güç vermiş ve aşırı sol olarak tabir edilen komünist düşüncenin daha sonra bastırılması için uygulamalara girişilmiştir. Bakanın korunması için ‘biz’ olarak sağlanan bütünlüğün sınırları yeni çıkan ideolojilere karşı da çizilmeye başlanmıştır. Anayasada var olan “ulusal anlayış” ve “ulusal sınır” saltanatın sonunun hazırlanmasında önemli roller içermiştir. Yeni kurulacak olan devletin alt yapısı ve ideolojisi böylelikle oluşturulmaya başlanmış ve devlet bekası üzerine tehditlerin neler olabileceğinin sınırları belirginleştirilmiştir (Goloğlu, 2006). Yaşanan gelişmeler göstermektedir ki

⁶ Anayasanın ilk maddesi: “Hâkimiyet Kayıtsız ve Şartsız Milletindir”

Milli Mücadele ruhu, ulusun sevk ve idaresini korumak adına verilen en önemli beka mücadelesi olmuştur.

Bu yeni yapılanma, iktidar savaşı içerisinde hem birlik kurmaya çalışan hem de emperyalist güçlere meydan okuyarak teslimiyetçi yaklaşımları reddeden yeni devletin filizlenmesi olmuştur (Boratav, 2018: 24). Fakat bu süreç oldukça sancılı geçmiş, hem iç hem de dış siyasi işlerin yürütülmesi gerekmiştir. İtilaf devletleri tarafından kuşatılmış olan Osmanlı Devleti'ne ağır şartlar içeren Sevr Anlaşması imzalatılmak istenmiş ve anlaşma İstanbul hükümeti tarafından kabul edilmiş olsa da Anadolu'daki siyasi iktidar bu anlaşmayı kesin bir tavırla reddetmiştir. Bu anlaşma bundan sonraki yıllarda Türk milletinde meydana gelen "Sevr Paranoyası"nın ortaya çıkışına neden olmuştur. Bu paranoya durumu Cumhuriyet tarihinde pek çok güç odakları tarafından devletin bekası öne sürülerek kullanılmıştır. Sevr Paranoyası güçlü devlet anlayışını da sağlamlaştırmıştır (Aydın, 2009: 20).

Büyük Millet Meclisi hükümetinin dış işleri bakanı olarak görevlendirmiş olduğu Muhtar Bey, 1921 yılında Osmanlı Devleti için sunulan Sevr Anlaşmasına yönelik, Misak-ı Milliye sınırlarını kabul eden meclis için onaylanamaz bir anlaşma olduğunu söylemiştir. Bu sebeple (İtalya'nın sunmuş olduğu) şartların iyileştirilmesi sonucunda dahi imzalanacak bir anlaşma olarak görülmesinin mümkün olmadığını asıl hedefin ekonomik ve politik bağımsızlık olduğunu ifade etmiştir. Dış politika işlerinde eğer bir devlet meclis ile görüşme yapmak istiyorsa bunun ancak meclisin sunmuş olduğu ekonomik, politik bağımsızlık ve Misak-ı Milli kararlarını tanıyan bir yaklaşım doğrultusunda kabul edileceğini söylemiştir. Meclis herhangi bir devlet ile görüşme yapmaktan kaçınmamış, Muhtar Bey bunun örneğini Ermenilerle imzalanan Gümrü anlaşması olarak göstermiştir. Zira Ermeniler, Misak-ı Milli sınırları içerisinde ulusların kendi kendini yönetme prensibi ile Doğu bölgesinin sınırlarını kabul ettikleri için meclis, bir görüşme yapmaktan geri durmamıştır. O dönemdeki Büyük Millet Meclisi'nin Rusya ile birlik içinde olması ise emperyalist güçler ve kapitalist devletler karşısında bir birlikten ibaret olmuştur. Bunun dışında ideolojik olarak komünist düşüncenin meclis içinde benimsenmesi ve halka yayılması söz konusu olmamış, Komünizme karşı Büyük Millet Meclisi net bir tavır sergilemiştir (Goloğlu, 2006).

1920’li yıllarda dikkat edilmesi gereken bir diğer durum ise aşırı sağ ve aşırı sol⁷ görüşlerdir. Hilafet yanlısı olan aşırı sağın emperyalist güçlere fırsat vereceği düşünülürken aşırı solun ise Misak-ı Milli’yi Rusya’nın sınırlarına iteceği düşünülmüştür (Goloğlu, 2006). Rusya’nın benimsemiş olduğu Komünist düşüncenin farklı alanlarda farklı bir işleyişle uygulanamaz oluşu, meclisin tutumunu bu konuda netleştirmiştir. Emperyalizm ve kapitalizme karşı sergilenen tutumun, Bolşevik düşünceye karşı da sergilenmesi gerektiği düşünülmüştür. Çünkü meclisin yaptığı devrim ile Bolşevik devrimi bir tutulmamıştır. Komünist düşüncenin içinde yer alan devrim anlayışının kabul edilemezliğine vurgu yapılarak eğer bir komünist düşünce Türkiye’de kendini gösterecekse bu, sosyal yaşantı içerisindeki mutluluğa zarar vermeden ve İslam’ın öngörüsünde ilerleyen bir anlayış ile olması gerektiği savunulmuştur. Bu unsurlara dikkat edildiği takdirde sosyalist düşüncenin Türkiye’de varlığından söz edilebilir. Lakin Türkiye, Bolşevikliğe özenmeden ve toplumsal yapısı göz önünde bulundurularak sosyalist rejimde var olmalıdır (Cerrahoğlu, 1995: 384-390). Öyle ki bu konuda Yusuf Nadi “sosyalizm vadisinde bir inkılapçıyız” (Cerrahoğlu, 1995: 390) sözünü söylemekten geri durmamıştır.

Askeri reformlar ile başlayan yenileşme ya da modernleşme hareketleri, öncelikle askeri başarısızlıkların ortadan kaldırılmasına ve bozulan düzenin yeniden tesis edilmesine yönelik bir beka kaygısı ortaya çıkarırken Tanzimat sonrası dönem ve nihayetinde Balkan Savaşı’nda beka kaygısını imparatorluk bakiyesindeki farklılıkların bir üst kimlik içerisinde toparlanmasına yönelik olarak kurgulamıştır.

3.2. Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı Devleti’nin Patrimonyal yapısı nedeni ile merkez, çevreyi anında etkisiz hale getirebilmiştir. Feodalizmin görüldüğü İngiltere ve âdem-i merkeziyetçiliğin söz konusu olduğu Fransa’da, çevrenin de güce sahip olması bir dengenin kurulmasını sağlamış ve kararların uygulanmasında direkt bir kabulün önüne geçmiştir. Fakat Osmanlı’da böyle bir durum patrimonyal yönetimden dolayı söz konusu olmamıştır. Cumhuriyet döneminde de güçlü devlet ve zayıf çevrenin neden olduğu bir meşruiyet sorunu ortaya çıkmıştır. Fakat devletin Türk kültüründeki önemi ve saygınlığı, Cumhuriyet döneminde de geçerliğini korumuş, birçok

---

⁷ Aşırı sol görüşünün 1920’li yıllardaki örneği ise Çerkez Ethem olarak karşımıza çıkmaktadır. Çerkez Ethem’in Bolşeviklerden aldığı silahlı güç Büyük Millet Meclisi’nin kabulünün söz konusu olmadığı ideolojiyi içermektedir.

toplumda görülmeyen itibarlı konumunu devam ettirmiştir (Heper, 2012: 37, 41, 42). Tabii ki bu itibarlı devlet içerisinde muhalif bir takım görüşler de ortaya çıkmış, Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı sonrasında getirdiği her yenilik kayıtsız şartsız kabul görmemiştir.

Kurulan yeni devlet, yayılmacı politikaları terk edilmiş ve kaybedilen toprakların geri alınma uğraşı son bulmuştur Bunun yerine kazanılmış topraklarda ulus devlet anlayışı ön planda tutulmuştur (Parla, 1993: 18).

3.2.1. Genç Cumhuriyet / Eski Devlet

Demet Diner'in (2003: 17) makalesinde bahsetmiş olduğu gibi Osmanlı'da var olan güçlü devlet anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda da Batılılaşma sürecinin içerdiği yenilikler halka dayatılan gelişmeler ile devam etmiştir. Bu sebeple Osmanlı'dan aldığı devlet geleneğini koruduğu için Avrupa'da yaşanan tarihsel gelişmelerin Türkiye'de aynı şekilde örnekleri görülmemiştir. Zira halkın istençlerinin geri planda kaldığı ve tepeden alınan kararların ulusa aşılarmaya çalışıldığı bir dönem devamlılığı sağlanmıştır.

Cumhuriyet, hem iç hem de dış kargaşanın devam ettiği süreler eşiğinde ve Metin Heper'in (2012: 90-91) söz ettiği gibi heterojen bir sosyal yapı mevcutken ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetten önce kaybedilen topraklar ve yapılan nüfus mübadelesi, heterojen düzeyde Atatürkçü düşüncenin geliştirdiği devlet yapılanmasını ön plana çıkarmış; ancak bu, soyut değil somut düzlemde önemli gelişmeler olduğu bir zaman dilimini oluşturmuştur.

Devrimin başladığı yıllarda Mustafa Kemal'in silah arkadaşları (Rauf, Refet, Kazım Karabekir), hilafetin kaldırılmasına büyük tepki göstermiş ve karşı çıkmışlardır. Mustafa Kemal buna karşılık kendi devrimci kadrosunu oluşturmuş, Türkiye'yi gezerek konuşmalar düzenlemiş, karizmatik bir lider oluşunun da etkisiyle bu konuşmalar devrimci yeniliklerinin kabulünü kolaylaştırmıştır (İnalçık, 2016: 48, 49).

“Evrensel egoizm” alanı olarak düşünülen Cumhuriyet dönemi devlet anlayışında, Hegelyen bir bakış açısı söz konusu olmuştur. Zira devlet seçkinleri, toplum ve devlet çatışmasında devletin devamlılığının sağlandığını düşünmüşlerdir (Heper, 2012: 40). Heper, Mustafa Kemal'in Hegelyen yaklaşımının sebebi olarak

sivil topluma verdiği değeri göstermiştir. Fakat bu yaklaşımda Mustafa Kemal, mutlak sınıfın genel çıkarlarının koruması hususunu reddetmiştir (Heper, 2012: 103).

Nasıl ki, Aydınlanma dönemi sonrası ideologlar, devrimden sonra da eski rejime yönelik bir savaşım verdilerse Atatürk dönemi ve sonrasında da demokrasinin doğru anlaşılması için aynı savaş verilmiştir. Bu savaşım ile milli irade yerine getirilebilecek güce sahip olmuştur. Bunun yanı sıra Heper, Atatürk düşüncesinin kapalı ve net sınırları olan bir düşünce biçimine sahip olmaması ve değişime olan açık görüşlülüğü ile bir ideoloji olarak nitelendirmenin doğru bir tabir olmayacağını ifade etmiştir. Atatürk'ün düşünceleri, illa ki bir ideoloji olarak görülmek isteniyorsa da ideolojinin tanımının, “gerçeği keşfetme ve aldatıcı görüşlerden kaçınma tekniği” olarak yapıldığı takdirde doğru bir kullanım olacağına değinmiştir. Aksi halde ideoloji olarak tanımlanması, Heper için doğru bir kullanım olmamıştır (Heper, 2012: 114, 117). Heper'in bu titiz yaklaşımına yönelik Sina Akşin, Atatürk ideolojisini kullanmaktan çekinmemiştir. Bununla birlikte TDK (Türk Tarih Kurumu)'nin kuruluşunun da ideolojik bir boyutunun olduğunu, Avrupalı devletlerin iddialarının boşa çıkarılmasında önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir (Akşin, 2017: 95). Atatürk düşüncesi belirli sınırlarla net bir şekilde çizilmemiş ve değişime açık bir pay bırakılmış olsa da ideolojik bir boyutu vardır. Fakat yine de Metin Heper'in Atatürk ideolojisine yönelik yapmış olduğu tanım içerisinde bu düşünce sistemi değerlendirilmelidir.

3.2.1.1. Ulus-Devlet

18 Eylül 1920'de mecliste okunan Halkçılık ilkesi eşitsizlik, cehalet ve baskı içerisinde yaşamının durdurulmasını içermiştir. Bu bağlamda ileride alınan kararlar ise 1922'de saltanatın ve 1924'te hilafetin kaldırılması olmuştur. Fakat bu gelişmeler ağalık ve şeyhlik sistemine bir darbe olduysa da uzun yıllar boyunca bu sistem ile mücadele devam etmiştir (Akşin, 2017: 124). Türkiye'nin doğusunda ağalık ve şeyhlik üzerine devam eden sorunlar, aşiretlerin güvenilirliği ve güvenilmezliği göz önünde bulundurularak tutumların şekillenmesine neden olmuştur. Kürtlerin bulunduğu bölgelerde devlet siyasi kararlarını, ulus devlet rejimi doğrultusunda almış, devletin müdahalesini kolaylaştırmak adına farklı görev kollarında icraat atılımları gerçekleştirmiştir. Ulus devlet olma yolunda gerçekleştirilen bu atılımlar, göçmen aşiretleri vergiye tabii tutulabilmesi adına yerleşik hayata geçirmek ve homojenleştirilerek oluşturulan bir milliyetçi politika ile Türkleştirme girişiminden

ibaret olmuştur (Üngör, 2016: 195-198). Birinci Dünya Savaşı sonrasında devam eden milliyetçilik akımının izleri Ortadoğu’da da devam etmiş ve Türkiye’de Kürt isyanları başlamıştır. Politik bir eyleme dönüşen bu isyanlar ancak 1938 yılında durdurulabilmiştir (Bruinessen, 2018: 47-48).

Ulus devlet oluşumunda Ziya Gökalp’in düşüncelerinin ön plana çıktığını görülmüştür. Bu bağlamda Gökalp, milliyetçi görüş perspektifinde ulus devletin şekillenmesinden bahsederek ırkçı tutum içermeyen yaklaşım ile bir bağ oluşturmuş ve dini ikinci plana itmiştir. Burada milliyetçilik kültürel birliği temsil ederek eşitlikçi bir yaklaşımın sergilenmesinden tarafken, din ahlaki boyuttu oluşturmuştur. Bu sayede bütüncül bir toplum yapısına ulaşılmasını mümkün görmemiştir. Kültürel Türkçülük anlayışında dil ve kültür milliyetçiliği ön plana çıkmış ve bu birlik içerisinde bir toplum tasavvurunu temsil etmiştir. Dilin ön plana çıkması ortak eğitim, kültür ve duyguları içermesi yönünden homojen yapının oluşmasında en önemli etkiyi beraberinde getirmiştir. Devlet içerisinde yaşayan halkın bu sayede manevi yönü arttırılmıştır. Ulus yapı, ülke bütünlüğünü sağlaması ve diğer Türk devletleri ile ilişkilerin güçlendirmesi açısından etkili olmuştur (Parla, 2009: 65, 82, 86).

Ulus birliğinin inşası için ortak tarih bütünlüğünü sağlamak ön plana çıkmıştır. Bunun için de ortak bir hafıza ihtiyacı duyulmuştur. Bu hafızada neyin yer alacağı ise yine önemli bir etkiye sahip olmuş, bu aşamada çelişkili durumların yer almamasına dikkat edilmiştir. Ortak kahramanlığa dayalı olaylar örgüsü ve bu kahramanlığı hatırlatan milli bayramlar, ulusun hafızasına hatırlatma yapan dayanakları oluşturmuştur. Bütün bu oluşturulan toplum içerisinde tarihsel bir ardağan bilgisinin de varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Bu sayede açığa çıkan bir toplum varlığından bahsetmek mümkün olmuştur (Başaran, 2007: 65). Cumhuriyet’in ilk yıllarında da bu anlamda ulus devlet aşılması yapılırken, toplumsal bütünlüğü eşitlik üzerine sağlamak adına ulusallaşma yolunda ilerleyişler sergilenmiştir.

3.2.1.1.1. Tarih Tezi / Ulusun İnşası

Osmanlı Devleti’nin son yüzyıllarında çıkan topluluklardan Jön Türkler, hürriyet ile ilgili dertleri; İttihatçılar ise Osmanlı’yı kurtarma hedefleri barındırmıştır. İttihatçılar, devletin zayıf noktasını hürriyet yoksunluğu olarak görürken, Jön Türkler milletin uyanması gerektiğini düşünmüştür (Mardin, 1991: 100-101). Her ne kadar

bu düşünce, birliğe işaret eden anlamlar taşımış olsa da ulus devlet anlayışının benimsenmesinin nedeni olmamıştır. Yine de 1908 yılında Ziya Gökalp “hak yok, vazife var” diyerek ulusal düşünce anlayışının altını çizmiştir (Parla, 1993: 146-147). İzlenen bu yollar devletin bekasını gözetmiş, devletin toprak kaybını önleyecek atılımların sağlanmasını ve eski gücünü yeniden elde etmesini içermiştir.

Osmanlı'nın modernleşme geçmişinin içinde devlet merkez konumunu korumuş ve bu durum Cumhuriyet tarihinde de devam etmiştir. Bireysellik, Avrupa'da olduğu gibi ön plana çıkmamış; devlet, Cumhuriyette de başrolü oynayarak ulus devlet adı altında ülke bireylerini şekillendirmiştir (Diner, 2003: 17).

Ülke birliğinin oluşmasında yaşanan olayların aynı şekilde hatırlanmasını sağlayacak belirli hatlar çizilmelidir ki ortaklık üzerinde bir çatışmaya veya çelişkiye neden olmasın. Bu durumda bireyin farklılıklar içeren belleği değil toplumsal bellek kendini göstermiştir. Yani topluma tutunan birey kendi belleğini oluştururken genel algıdan etkilenmiş ve kültürel beslenmesinin vermiş olduğu bir öğreti ile olayları kavramıştır. Bir olayın okuması ve aktarılması için bireyin yaşanan olayı farklı görmesi ve etkilenmesi söz konusu olabileceği için toplum hafızasında olaylar, sınırları çizilerek ortak kahraman ve ortak düşmanın belirleyicisi olmuştur (Başaran, 2007: 66).

Gökalp'in toplumsal bütünlüğün korunması için Türkçülüğün birleştirici unsurunda ahlakın başat bir rol oynadığı aşikârdır. Bu durumda anayurt, ulus ve ulusal kültürün sevgisi vatan ahlakı tanımlamasında öne çıkmıştır. Bu sevgi özyönetime, eşitliğe, barışa, demokrasiye, insana ve kadın hakları ve dayanışmaya bağlılık üzerine kurulmuştur. Bu ilkeler ışığında cumhuriyetçi bir yapının gerekliliği olarak aile de eşitliği ve özgürlüğü temsil ederek toplumun bütününe yansıtılmış ya da toplum bütününe oluşturan ailenin bu ilkeler ışığında bir yapıyı temsil etmesi gerekmiştir (Parla, 1993: 119, 121). Bu vatan ahlakı çerçevesinde “öteki” olanlar ayrımı yapılmıştır. Zira vatan için iç ve dış düşmanların belirlenmesi toplumsal hafızanın da temelini atılmasını sağlamış, ülke bekası bu anlayış üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle ulusal kahramanlar ve karizmatik tarihsel olaylar yaratarak toplumsal hafızada yer edinmesini sağlamıştır (Başaran, 2007: 67). Milli mücadelenin ilk yıllarında da vatanperverlik kapsamında bütünleştirici bir tutum sergilenerek yola koyulmuş ve “millet, milli ve milliyetçi” terimleri Türk, Kürt,

Çerkez, Arap ve Laz olmak üzere birliği sağlayan adımların atılmasında bütünleştirici rolü üstlenmiştir. Bu bütünlük çerçevesinde Misak-i Milli sınırların belirlenmesi söz konusu olmuştur. Belirlenim sonucunda Türk ve millet kelimesi her ne kadar tartışmalı bir konu olarak meclis üyeleri tarafından gündeme getirilmiş olsa da burada Türk ifadesi Müslüman olan kişileri kapsamış, hatta Yahudileri de içine alarak homojen bir ulus anlayışını oluşturmuştur (Ahmad, 2006: 98-100).

Milli Mücadele yıllarında geçmiş hafıza ve bugünün tutarlı ilişkisi Mete Han ve Mustafa Kemal arasında oluşturulmuştur. Zira toplumsal hafızanın hatırlanmak istenen olaylar zincirinin olumlu dönüşleri o yıllar için ‘hasta Osmanlı Devleti’nin tarihinde kazandığı zaferlerden ziyade devlet kurucu role sahip olan Mete Han olması da şartlar göz önüne alındığında şaşırtıcı olmamıştır. Zira Osmanlı Devleti’nin güçlü bir devlet konumuna olan özlemine dem vurularak yeni bir hükümetin tasarlanmasını mümkün kılmamıştır. Bu nedenle yeni devlet kurma yolunda, yeni devlet kurucu özelliği ile öne çıkan Mete Han karakteri uygun bir profil olarak çizilmiştir. Diğer bir rol model de Cengizhan olmuştur (Başaran, 2007). Her ne kadar ulus olarak kahramanlık topluma atfedilse de asıl kahramanlığı sergileyen, o toplumun gelişimini sağlayan, kuran, büyüten ve yol gösteren Mustafa Kemal olarak öne çıkmıştır. Zira Mustafa Kemal “halk için halka rağmen” mücadele eden kişi olarak öne çıkmış ve düşünceleri geçmiş öğretilerin dizaynı ile yeni bir toplum kurma çabasında ve kurulan toplum çağdaş olarak isimlendirilen yeni öğretilere sahip olması gereken bir yapı olarak inşa edilmiştir (Parla, 2008: 30,31). Öğrenilen yeni düzende, Başaran’ın da bahsetmiş olduğu üzere tarihte neyin hatırlanıp neyin hatırlanmaması gerektiğinin bilgisi halka aktararak kurulmuştur. Bu düşüncenin temeli de halkın iyiliğinin düşünüldüğü inancı ile var olmuştur. Halkın iyi olması için de devletin başarılı olması şart görülmüştür (Başaran, 2007). Batıcı restoresi ve tarihi ardaşları ile oluşturulan yeni devlet, fikirsel adımlarını Kemalizm ideoloji olarak birleştirilmiş ve aslında yeni homojen ulus yapısının yanında fikirsel özgünlüğü de bu ideolojinin homojenliği ile oluşturmuştur.

Düzenlenen devlet yapısında Gökalp’in düşüncelerinin izleri ahlaksal ve kültürel yapı ile kendini gösterirken Mustafa Kemal’in burada öne çıkan düşünür kimliği de bu ön görülen çağdaş devlet yapısı için başat bir kişiliği temsil etmiştir. Fakat Atatürkçü düşüncenin farklı okumalarının yapılması mümkün olmuş ve bu nedenle aydınlar tarafından ya da ideolojilerin kendilerine almış olduğu fikirler

açısından en doğru Kemalizm'in kendilerinininki olduğu iddialarını beraberinde getirmiştir. (Parla, 2008: 19-20).

3.2.1.2. Devletin Modernizasyonu

Yeni devletin dizayn edilmesi sürecinde eski usullerin terkedilmesi gerekliliği ile yeni anlayışlar getirilmiş, bu anlayışlar iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası içerisine de yerleştirilmiştir. Fırkanın simgesi haline gelen altı ok yeni devlet anlayışını da yansıtmıştır (Ünal Çınar, 2019: 32). Bu bağlamda altı ok şu şekilde sıralanmıştır: Cumhuriyetçilik, Devletçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laikçilik ve İnkılapçılık (CHF Nizamnamesi, 1931: 31).

Altı okun devleti şekillendiren ilkeleri, Ziya Gökalp'in düşüncelerinin birer yansıması olmuştur (Parla, 1993: 161). İttihatçılar, hürriyeti meşrutiyet ile var ederken Gökalp'in gençlik şiirlerinde bile monarşiye karşı eleştirilere rastlanmış ve cumhuriyet yönetimi isteğinin izleri görülmüştür. Öte yandan cumhuriyeti, Batı'nın doğal hukuku ya da klasik liberal hukuk çerçevesinde bir yönetim olarak değerlendirmemiştir. Bu ilke, aslında hukuksal dayanışmayı yansıtan bir yönetime işaret etmiştir (Parla, 1993: 146-147).

Cumhuriyetçilik, halkın demokratik anlayışını temsil etmiş ve CHF'nin Cumhuriyetçiliği korumak için üstlendiği sorumluluğun altını çizmiştir (CHF Nizamnamesi, 1931: 32). Zira Cumhuriyetçilik ilkesi 1923 yılında cumhuriyetin ilanı ile kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmış (Parla, 1993: 146), kurulan ve yönetim şeklini yansıtan bu anlayış ile getirilen sistemin benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu düzlemde demokratik işleyişin sarsılmaması ve halk huzurunun güvencesi için cumhuriyetin anlaşılması koşulu, Atatürk döneminde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu sebeple milletin eğitim açılığının giderilmesi şart olarak görülmüştür. Aynı zamanda imkânların el verdiği kadarı ile millet eşit şartlar altında değerlendirilmiş ve bu bağlamda milliyetçilik ilkesi, Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan tüm vatandaşların eşit olması gerekliliği ile öne çıkmıştır. Bu doğrultuda her vatandaşın etnik kökenine değil kendi yaptığı işlerden sorumlu tutularak yargılanması gerektiğini, şahsi olarak yükümlülüğünün olduğunu ve ulusalcılık kimliği ile Türkiye sınırlarında var olduğunu savunmuştur (CHF Nizamnamesi, 1931: 32). Milliyetçilik ilkesi etnik köken fark etmeksizin Türkiye sınırları içerisinde yaşayan herkesi kapsamış ve İttihatçıların Osmanlı Devleti adı altında yapmak

istedikleri Turancılık akımının, Türkiye Cumhuriyeti'nin getirmiş olduğu farklı bir boyutunu yansıtmıştır. Bunun nedeni ise birlik ve bütünlüğün sağlanması ve ülke bekasını tehdit edebilecek herhangi bir hareketin önüne geçmektir.

Milliyetçilik ilkesi kimi zaman farklı anlamlara büründürülerek Türkiye tarihinde kullanılmış olsa da Atatürk milliyetçiliği “Yurtta sulh, cihanda sulh” anlamını taşımıştır. Kişilerin etik ilkeler konusunda benimsedikleri ne olursa olsun bu ilkelerin hiç biri toplumsal ve ulusal ahlaktan daha önemli bir mahiyete sahip olmamış asıl olanın ulusal huzur, birlik ve refah olduğu öne çıkarılmıştır. Aynı zamanda toplumda tek bir sınıfın çıkarlarına hizmet etmenin önüne geçilmesi gerektiği ve bu nedenle liberal görüşün savunduğu hukuk sistemi ve ahlaki yaklaşım ile zıtlık gösterdiği söylenebilmiştir (Parla, 1993: 146).

Halkçılık ilkesi de iradenin millete ait olduğuna yönelik demokrasiyi temellendiren bir hususa sahip olup devletle vatandaş arasındaki anlaşmayı işaret etmiştir. Bu anlaşma devletin halka, halkın da devlete karşı sorumluluklarını hatırlatan ve herhangi bir ayrıcalığın kanun önünde yaşanmasının önüne geçen güvenceyi simgelemiştir (CHF Nizamnamesi, 1931: 32). Burada halkçılık demokratik yaklaşım ile bağdaştırıldığında, Ziya Gökalp'in düşünceleri öne çıkmıştır. Bu düşünceye göre demokrasi ve adil yönetim şekli yalnızca kandırılmaya müsait olan halkın eline bırakılmamalı, seçkinlerin burada devreye girmesi gerekmektedir. Zira bu işin denetimine dönemin şartları düşünüldüğünde de ‘cahil’ halkın yetişmesi mümkün değildir. Seçkinler denetimi iyi yapmalı ve toplumsal çıkarı gözeten kişiler olmalıdır. Bu perspektif ile bakıldığında halkçılığın dayanağı Gökalp'e göre “Halk için, halka rağmen” anlayışı ile ilerlemelidir. Faydacı bir ülke düzenlemesi göz önüne alındığında halkın sınıfsal yapılarındaki farklılıklar toplumsal refahı gözeten ve hukuk önünde herkesin eşit hak ve yasalara sahip olan bir bütünü oluşturmalıdır. (Parla, 1993: 149-150).

Devletçilik ilkesinde ise devletin halka karşı hizmetine yer verilmiş ve milletin refah seviyesini yükseltmek için var olduğu vurgulanmıştır (CHF Nizamnamesi, 1931: 32). Gökalp, devletin rolünü “iktisadi devlet” olarak ön görmüş ve bu devletçi anlayışın idari olarak ülkenin tüm ekonomik yapısının sadece devlet tekelinde olmaması gerektiğini yani “idari devlet”in ortaya çıkmasının doğru olmadığını ileri sürmüştür. Bu görüşü de solidarist korporatizm düşüncesi eşliğinde özerk bir

ekonomik çizgi ile değerlendirilmiştir (Parla, 1993: 201). Laikçilik ilkesi dini işlerin devletin dünyevi işlerinin aksamaması için oluşturulmuş ve maneviyatın devlet işlerinden ayrı tutulması gerektiğini belirterek devletin asıl amacının refah seviyesini artıracak işler ile meşgul olması gerektiğini vurgulamıştır (CHF Nizamnamesi, 1931: 32). Devletçilik ilkesinde, ekonomik gelişmeler ve yönetimin görevleri üzerine yapılan hatırlatmalar mevcut olup yöneticilerin din üzerinden halkın sömürsünü yapmaması ve aynı zamanda bölücü bir dilin siyasetten uzak durması amaçlanmıştır. Vatanın bekası için Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde yaşamış olduğu dini sıkıntıların yansımalarının önüne geçilmek istenmiştir.

İnkılapçılık ilkesi, yapılan yenilikler üzerine alınan kararların gerekliliğinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda dünya ülkelerinin gerisinde kalınmaması ve muasır medeniyetler arasında yer alınması için inkılapçılığın (yenilikçiliğin) önünün açık olması gerektiğini simgelemiştir (CHF Nizamnamesi, 1931: 32). Cumhuriyet Halk Fırkasının altı ok simgesi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin işleyişlerini de yansıtmış, bu doğrultuda inkılaplar gerçekleşmiştir.

3.2.1.2.1. Korporatizm / Cumhuriyet / Toplum Tasarımı

Yukarıda bahsedilen altı ok, oluşturulmak istenen devlet düzeninin solidarist korporatizm anlayışı ile inşa edildiğini göstermiştir. Parla'nın ifade ettiği üzere korporatizm, anti-Marksist ve anti-sosyalist anlayışı ile kapitalizmin de Avrupalı yapısını kabul etmeyen bir sağ görüşü içermiştir. Kapitalizme karşı anti-liberal bir yaklaşım ile normatif düzlemde hukuk sistemi de dâhil olmak üzere toplumun ortak çıkarı sağlanması için oluşturulan bir ahlaki durum olarak görmüştür. Atatürk'ün yapmak istediği devlet isteminde de toplumdaki farklı meslek gruplarının birbirlerini tamamlayan ve her mesleğin zincirin bir halkasını tamamlayacak şekilde faydacı bir icraatta bulunması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Bu durumda oluşan toplum yapısının emek-sermaye konumu üzerinden tek bir sınıfın zenginleşmesi düzenine karşı çıkmış, asıl olanın toplumsal çıkar olduğunu hatırlatılmıştır (Parla, 1993: 7-8). Korporatif düşünce liberalizmin bireyciliğini ve bireyin edindiği özgürlüğü eleştirmiş, bu düşünce yapısına göre asıl olanın birey değil toplum olduğu fikriyle belli kişilerin elinde sermayenin toplanmasının önüne geçilmiştir. Toplumun bütünlüğü ve kalkınması açısından liberal düşünce ile ters düşmüş ve bu zıtlık hukuksal alanda da politik olarak yer almıştır (Öztañ, 2008: 525-526). Bu durumda emek veren ve sermayeci ikiliğine devlet de katılmış (Parla, 1993: 8), devletin tüm

toplum çıkarı üzerinde denetleyici rolünü üstlendiği ileri sürülmüştür. Toplumun birey ile bağının, Batıcı bir yıkım ile kopacağından korkan Gökalp; korporatizmi, devlet örgütlenmesi olarak değil toplumsal vicdan ve kültürün korunması için bir savunma aracı olarak görmüştür. Buna ek olarak toplum; aile, sınıf, korporasyon, devlet veya milli duygular ile birlik içerisinde düzeni oluşturmuştur. Bireysellik bu anlamda düzen bozucu bir yönelim olarak değerlendirilmiş, Gökalp'in düşünceleri 1923 ve 1950 yıllarında Türkiye'nin pusulası olmuştur (Karpat, 2009: 328-329).

Gökalp'in toplumsal algı toplumunun devamlılığı konusundaki görüşlerinin milli birlik ve bütünlüğü yaratacak duyguların inşası ile Türkiye Cumhuriyeti'nde görüldüğü gibi toplum yapısının cumhuriyet yönetim şeklinin bu duygular ile benimsenmesi de aynı önemi arz etmiştir. Bu sebeple Atatürk'ün kurmak istediği düzenin yönetim şekli olan cumhuriyet, demokratik bir rejimi yansıtırsa da ön görülen demokratik rejime ulaşmak için belli yolların kat edilmesi gerekmiştir.

3.2.1.2.2. Cumhuriyet Algısı

Heper'e göre Machiavelli cumhuriyet tanımını, halkın kendi kendini yönettiği rejim olarak yapmış, egemenliğin halka ait olduğunu belirtmiştir. Bu tanıma göre dönüştürücü bir siyasal yapı söz konusudur ve eski çağlarda demokrasi olarak anılan bir rejimi ifade etmektedir (Heper, 2012: 108). Fakat cumhuriyetin ilan edildiği ilk yıllarda Atatürk, Türkiye'de Machiavelli'nin yapmış olduğu tanım üzerinden bir yönetim biçimini doğru bulmamıştır. Zira halkın henüz buna hazır olmadığı düşünülmüş, ayrıca milli egemenliğin yalnızca yönetim üzerinden bir tanımının olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü kurucular tarafından milli egemenlik biçimsel değil özsel bir durum olarak görülmüştür. Bu sebeple milli egemenlik ve cumhuriyetin birbirine eş tutulmaması gerektiği savunulmuş ve halkın dini yönetim ve saltanat düzenine olan alışıklığının, Osmanlı Devleti'nin çöküş yıllarında başlayan ve benimselmeye çalışılan modernliği riske atacağı düşünülmüştür (Heper, 2012: 108, 109; Akşin, 2017: 126-129). Akşin de bu görüşü destekler nitelikte demokrasinin yalnızca çok partili hayata geçmek ile sınırlı olmadığını ifade etmiş fakat Türkiye'de demokrasinin çok partili hayata geçiş ile eş değer tutulduğundan bahsetmiştir. Akşin'e göre cumhuriyet, halkçılık üzerinden eşitlikçi bir sistem olarak tanımlanmıştır. Buna göre cumhuriyet; sağlık, eğitim, gelir düzeylerinin eşit bir şekilde dağıtılması ve çocukların geleceğe modern düşünce eşiğinde hazırlanması olarak açıklanmıştır. Bu durum o yıllarda çok partili hayata geçişin demokrasiyi

halka sağlamakta yeterli olmayacağının göstergesi olarak sunulmuş aksinin beka için bir tehdit olacağı dşunlmştr. Bu düşünceye göre halkın, modernliği ve yeni devleti iselleştirmediği takdirde, kurulan devletin öğretilerine karşı bir tehdit oluşturacağına inanılmıştır (Akşın, 2017: 126).

3.2.1.2.3. Tek Parti ve İnkılaplar

Cumhuriyetin ilk yıllarında hilafetin son bulması, tepkileri beraberinde getirmiş olsa da bu tepkiler siyasi bir örgütlenme şeklinde bir parti olmamıştır. Fakat yine de Atatürk döneminde çok partili hayata geçiş denemeleri bulunmuştur. Cumhuriyet dönemi ilk çok partili denemenin mecliste kendini göstermesi, 1924 yılında Kazım Karabekir nclğnde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TCF) ile olmuştur (Yüceer, 2002: 534,536). Halkın kurduğu Cumhuriyet Halk Fırkası ise partiye karşı tepki göstermiş ve olumsuz düşünceler giderek artmıştır. şeyh Sait İşyanı sonrasında TCF kapatılması gerektiği düşüncesi nksetmeye başlamış, dinin siyasete alet edildiği düşüncesi ağır basınca da partinin kapatılması kararı alınmıştır. Bir başka deyişle partinin oluşturulmak istenen Türkiye'nin bekasını sarstığı gerekçesiyle kapatılma kararı alınmıştır. Yine de muhalif düşünceye son vermemiş, Cumhuriyet Halk Fırkasının içinde muhalif düşünceler varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Yüceer, 2002: 543-544, 549).

Daha önce de belirtildiği gibi hilafetin kaldırılması, devletteki din yönetiminin uzaklaştırılması için demokrasi yolunda atılan en önemli adımlardan biridir. Nasıl ki, aydınlanma döneminde dinin, toplumsal yaşamı düzenleyen yönetimine tepkisi Fransız Devrimi ile bütünleşerek kendini göstermiş ise bu durum Türkiye'de de hilafetin kaldırılarak laiklik anlayışının getirilmesi ile oluşmuştur (İnalçık, 2016: 115). Sinanoğlu'na göre Atatürk devrimleri skolastik düşünceyi reddederken hümanist bir düşünceyle Türkiye'yi kucaklamıştır (İnalçık, 2013: 282). Tabii ki bu sistemin getirmiş olduğu din ve devlet işlerinin ayrı yürütülmesi ve toplum nezdinde kabul görülmesi için uzun bir zaman gerekmiştir.

Devrimlerin kabulü ve benimsenmesi için Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduğunda “geçici ılımlı aşkın devlet” anlayışını amaçlamıştır. İlimli aşkın devlet özelliği ise Osmanlı Devleti'nin özellikle Tanzimat dönemi ile benzerlik göstermiştir. Yine de hem sivil bürokrasinin bir yönetim aracına indirgenmesi hem de devletin önce TBMM'de sonrasında ise Cumhurbaşkanlığında yapılanması ile

farklılık ortaya çıkmıştır. Atatürk için dönemin şartları düşünüldüğünde ılımlı aşkın devlet, halkın yenilikleri kabul etmesi açısından stratejik bir hamle olarak geçici bir süreci ifade etmiştir. Fakat Atatürk'ün taktiksel yaklaşımının farkına varılmadığından aşkın devlet anlayışının devamlılığı söz konusu olmuştur (Heper, 2012: 33, 113).

Aynı zamanda 1924 yılında yapılan eğitime yönelik yenilikler de homojen yapının oluşmasında önemli bir diğer etken olmuş, yeni sistem ile Milli Eğitim Bakanlığı kurularak ülke çapında vatana dair öğretilerin yayılması kolaylaştırılmıştır. Osmanlı Devleti'ne ait eğitim sisteminin sınıfsal olarak bölünmesine son verilirken eski devletin izlerini taşıyan İslam'a yönelik eğitim sistemi de kapatılmıştır. Eğitim sistemi ile yeni kuşağın inkılapları benimsemesi, geçmişin izlerinden ziyade kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne adaptasyonları kolaylaşmış ve böylece Cumhuriyetin ne demek olduğu ve nasıl işlenmesi gerektiğinin bilincinde olan bir nesil yetiştirmek hedeflenmiştir. Bu neslin yetiştirilmesindeki amaç, Tanzimat döneminden başlayan modernleşmenin devamlılığını sağlamak ve yeni kurulan ülkenin bekası için sorun yaratacak tehdit, bu modernleşmeden uzaklaşmak olarak görülmüştür (Kezer, 2015: 199-200).

İkinci çok parti denemesi Büyük Buhran ile birlikte kötüye giden ekonominin bir beka sorunu yaratmaması için stratejik bir hamle olarak gerçekleştirilmiştir. Zira halkın dikkatini farklı bir noktaya çekmek hedeflenmiş, bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Fakat İzmir'de yaşanan olaylar neticesinde modernleşme sürecinin riske girdiği düşünülerek çok parti denemesine son verilmiştir (Tabak, 2002).

Lozan Anlaşması ile adaların, Hatay'ın ve Musul'un Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almasına rağmen dışta kalması, devletin toprak bekasını koruması adına uğraşlar vermesine neden olmuştur. Hatay halkının, Türkiye'de uygulanan inkılapları benimseyerek hayata geçirmeleri, Hatay'ın Misak-ı Milli sınırları doğrultusunda Türkiye'de kalmak istediğini göstermiştir. 1936 yılında Suriye'nin sözde bağımsız bir devlet olması adına Fransızların karar alacağını duyulması üzerine Hatay planları da Türkiye'de filizlenmeye başlamış ve Fransa ile görüşmeler yapılmıştır. Fransa, Milletler Cemiyetinde bu kararın alınmasının doğru olacağını düşünmüş ve Hatay halkının güvenliğini incelemek istediğini teklif etmiştir. Hatay

sorununun çözüme kavuşması noktasında gözler Milletler Cemiyetine çevrilmiş, Milletler Cemiyetinin üç kişilik kurul ile Hatay'ın incelenmesi kararı alınması sonucunda beklenmeye başlanmıştır. Uzun uğraşlar sonucu 2 Eylül 1938 yılında Hatay Türk Devleti olarak tarih sahnesine çıkmıştır (Goloğlu, 2009). Fransızların Hatay'ı terk etmesi sonucunda da 23 Temmuz 1939 yılında Türkiye topraklarına katılmıştır (Türkmen, 2019: 360).

3.2.2. Çok Parti ya da Darbeler Dönemi

1946 yılında çok partili süreç için alınan karar ile birlikte Türkiye yeni bir döneme adım atmıştır. Fakat böyle bir adım atılmış olsa da seçimlerin şaibeli geçmesi nedeni ile çok partili anlayış tam olarak 1950⁸ yılında kendini göstermiş, mecliste artık muhalefet kanadının da bulunduğu ve halka yönelik bir seslenişin olduğu zamana geçilmiştir.

1946 seçimlerinde açık oy gizli tasnif yönteminin kullanılması seçimlerin şaibeli olarak görülmesine sebep olmuştur. Fakat 1950 yılına gelindiğinde Türkiye artık demokratik sürece girmiş ve gizli oy açık tasnif sistemi başlamıştır (Ortaylı, 2017: 93). 1945 yılında alınan çok partili hayata geçiş kararı, liberal dünyaya eklemlenme çabası ve 2. Dünya Savaşı ile İtalyan faşizminin yarattığı korkudan kaynaklı olmuştur. Denilebilir ki dış düşman korkusu, Türkiye'nin çok partili hayata geçişine neden olmuştur. Türkiye'nin Batı şemsiyesi altında kalabilmesi için liberalizmi benimsemesi ve siyasi hayatı entegre etmesi gerekmiş, bu nedenle çok partili hayata geçiş yapılmıştır (Akıncı ve Usta, 2016: 279-280). 1946 yılında DP'nin bir şekilde seçimi kaybetmesi, parti kurucularının demokratik çizgi içerisinde ülkenin dört bir yanını gezerek seçim için oy toplamalarına neden olmuştur. DP'nin halk ile iç içe görünmesi ve halkın vaatlerini ve sorunlarını dinleyen bir parti olarak seçim meydanına çıkması, halktan bağımsız ve tepeden bakan bir parti olarak konumlanan CHP için dezavantaja dönüşmüştür. DP'nin 4 yıllık süreç içerisindeki uğraşı, 1950'ye gelindiğinde halk tarafından meyvesini vermiş ve seçimin kazananı olarak tarih sahnesine çıkmalarına vesile olmuştur. (Yücel, 2002: 835-838).

---

⁸ 1950 yılında seçime katılan partiler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Millet Partisi, Milli Kalkınma Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi.

3.2.2.1. DP Dönemi (1950-1960)

Çok partili hayata geçmeden hemen önce tüm dünyada yaşanan ekonomik sıkıntılar, Türkiye’de de çok yoğun hissedilmiştir. Bu sıkıntılara çözüm olarak alınan ekonomik kararlar, halka yönelik ağır şartlar içeren zorlayıcı bir takım vergilerin getirilmesi olmuştur. Ağır şartların toparlayıcı yönden iyi gelebileceğinin düşüncesi ise yeni bir kalkınma planı ile Demokrat Parti tarafından gelmiştir. Akşin’in (2017: 180) bahsetmiş olduğu üzere Atatürk devrimi her konu üzerine bir kalkınma planı içermiş olsa da 1950 yılından sonra yalnızca maddi kalkınma modeli söz konusu olmuştur.

Siyaset, seçkin zümreden halka geçmiş, artık iktidarın belirleyicisi olan bürokrasinin yüzünü seçmene döndüğü yeni bir dönem başlamıştır. Oluşan bölünme ve muhalefetin millete yönelik seslenişleri ile meclis, bir çatışma ortamının da yaşandığı yer olmuştur. Fakat iktidar kanadı da sözlerinin millete ait tek sesliliğe sahip olduğunu iddia eden bir popülist söylemin öncülüğünü yapmaktan geri kalmamıştır (Keyder, 2017: 147).

Mecliste yaşanan çok sesli siyaset “biz” ve “öteki” olarak yansımalara dönüşmüş, bu bölünme ile siyasetin kaçınılmaz sınıflandırılması ortaya çıkmıştır. 1946 döneminden 1960’lı yıllara gelene kadar kurucuların düşüncelerinde bir farklılık görünmese de ideolojik ayırım, taban kısmında kendini göstermiştir (Demirel T. , 2009: 413, 418). 1950 yıllarında Demokrat Parti’nin kurucularından olan Celal Bayar, cumhurbaşkanı olduktan sonra başbakan olarak Adnan Menderes’i seçmiş, millet ve DP arasında güçlü bir bağın kurulmasını sağlamış ve on yıl sürecek olan Menderes dönemini başlatmıştır (Yücel, 2002: 838).

Demokrat Parti’nin, Dış politika konusunda aldığı ilk önemli kararlar da Birleşmiş Milletler Cemiyeti’nin isteği doğrultusunda Kore Savaşı’na Türkiye’den asker göndermek olmuştur. Türkiye kendi sınırlarından oldukça uzak bir ülkeye tarihte ilk kez asker göndermiştir. Bu sayede NATO’ya girebilmek için Amerika’nın desteğini almış ve İnönü döneminden beri verilen uğraş 1951 yılında Türkiye’nin NATO’ya girmesi ile sonuçlanmıştır. NATO’ya girmenin önemi ise Soğuk Savaş döneminde SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği) tehdidine karşı kendini korumaya aldığı anlamına gelmiştir (Yücel, 2002: 838-844).

DP'nin başa gelmesi ülke için kritik kararları da beraberinde getirmiştir. Partide yer alan devletçilik anlayışı ile sanayiye verilen önem artmış, fabrikaların kalkınması ve ekonomiye olumlu yansımaları için devlet bunları tekelinde bulundurmaya istemiştir. İlk atılımlarda devletin ekonomiye müdahalesi, özel üretime yönelik bir kapı açması gerektiği düşünülse de devletin iktisadi yatırımlara müdahalesi gittikçe artmıştır. Buna rağmen kontrollü özelleştirme konusunda parti, düşünülen başarıyı sağlayamamış, yine de 1950 yılından 1960 yılına gelindiğinde özel sanayide iki katı aşkın artış görülmüştür (Albayrak, 2002: 855-856). Yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra basına liberal bir yaklaşım sergileyen Demokrat Parti, her ne kadar 1950'lerin ilk yarısında, önceki iktidarın baskısı içinde bulunan basına özgürlükçü bir ortam sağlamış olsa da bu durum 1950'lerin ikinci yarısında değişmiştir. Basının DP'ye olan muhalifliği sonucunda parti tarafından basına yönelik davalar artmaya başlamıştır (Yıldız, 1996). Akşin (2017: 62) çok partili süreci kısmi karşı devrim olarak yorumlamış ve bu sürecin başlaması ile şeriat düşüncelerinin devlet üzerindeki baskınlığından bahsetmiştir. Bu durum modernleşmenin önünde bir engel olarak yorumlanmış ve Atatürk ilkelerinden uzaklaşılması olarak görülmüştür.

3.2.2.2. 1960 Darbesi

1960 darbesi Orgeneral Cemal Gürsel öncülüğünde, demokrasinin sekteye uğradığı gerekçesiyle yapılmış ve radyo aracılığı ile Albay Alpaslan Türkeş tarafından bildirinin okunması ile halka duyurulmuştur (Zürcher, 2000: 351). Bildiri şu şekildedir:

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek amacıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır (Sırıklı, 2016).

Cemal Gürsel darbeden sonra devlet başkanı, başbakan ve Milli Savunma Bakanı olarak görevlendirilmiş, darbe; aydınlar ve okumuş kesim tarafından sevinçle karşılanırken halk sessizliğini korumuş ve tepkisiz kalmıştır (Zürcher, 2000: 351-352).

DP'nin "Türkiye'yi baskı rejimine ve kardeş kavgasına" götürdüğü gerekçesi ile 1960 darbesi 27 Mayıs günü ordunun yönetime el koymuştur. Ülkede artan

öğrenci eylemleri ve CHP'nin genel başkanı olan İnönü'nün, miting için gittiği yerlerde saldırıya uğraması ülkede kargaşanın başlamasına neden olmuş, sorumlusu olarak da ordu için ülkenin yönetimini elinde bulunduran DP görülmüştür. Bu nedenle yönetime el koyulmasının ardından Başbakan Adnan Menderes de dâhil olmak üzere Yüksek Adalet Divanı 15 sanığı idam cezasına çarptırmıştır. İdam cezaları diğer ülkelerden gelen tepkiler sonucunda üç kişi hariç affedilmiştir. İdama mahkûm edilen kişiler; Adnan Menderes, eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan'dır. Dönemin Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar ise yaşı nedeni ile idam cezası almamış, müebbet hapis cezası ile yargılanmıştır. Fakat rahatsızlığı nedeni ile 1964 yılında tahliye edilmiştir (Sırıklı, 2016).

Darbeye farklı bir açıdan bakmak gerekirse ordunun, 1960 yılına kadar kendini bir darbe yaparak göstermemesinin sebebi, DP öncesi iktidarların ordu tabanlı olmasıdır. Bu durumda kutsallaştırılmış ordu, kutsal olan devlete karşı darbe yapılmasını gerekli bulmamıştır. 1950 yılından itibaren millete dönük bir politikanın Türkiye'yi karşılamasını ordunun sindiremediğini ve gerekçelerini de Atatürk ilke ve inkılaplarına yönelik ilerici adımların atılmasına inandığını öne sürerek yapması, ordunun bu darbeyi gerçekleştirmesindeki neden olmuştur. Bir başka deyişle devlet tarafından aşılınmaya çalışılan modernleşme, DP'nin iktidara gelişi ile sarsılmış ve beka için tehdit oluşturan durum modernleşme sürecinin kesintiye uğraması olarak görülmüştür (Bozarlan, 2015: 324). Ordu, on yıllık süreç içerisinde halkın istekleri ve görüşlerinin dizginlenmesi gerektiğini, tarihsel geleneğinden ve inançlarından kopamamış düşüncelerinin yanı sıra aşırı solun ortaya çıkmasını ve dünyanın ideolojik çalkantısı içinde kendine yer bulmaya çalışan zihinleri de darbe ile dizginlemek istemiştir. Güler (2007: 57); 'Yeter Söz Milletindir' sloganı ile başlayan bu dönemi, çevrenin merkez üzerinde yetki sahibi olması şeklinde yorumlamış ve 1960 darbesinin de bu sebeple (modernleşme sürecinin kesintiye uğradığı gerekçesiyle) yapıldığını ifade etmiştir.

1960'lı yıllarda bu hareketliliğin yanında sosyalizm de baş göstermiş fakat bu akım yalnızca okuryazar olan üniversitelerde yaygınlık gösteren düşünce olmuştur. Türkiye İşçi Partisinin aldığı %3 oranındaki oy, halk tarafından bu düşüncenin benimsenmemiş olduğunu göstermiştir. Bu oran karşısında sosyalizmi benimseyen üniversitelilerin iktidara el koyma uğraşı ise 1971 askeri darbesine sebebiyet vermiştir (Akşın, 2017: 59). Askeri baskının sürekli olarak hissedilmeye başlanması

diken üstünde duran siyasetçileri, darbeler ile kafası karışan ve ideolojilerin keskin çizgileriyle bölünen bir halkı ortaya çıkarmıştır. Bu ideolojik bölünmeler beka için yeni tehditler yaratmış fakat bekanın sağlanması için girilmesi gereken yol her zaman aynı rota üzerinden çizilmiştir. Bu da Atatürk ilke ve inkılaplarını ve modernleşme sürecini halka benimsettirecek güçlü bir merkez yaratılması olmuştur.

Askeri muhtıradan önce iktidarda, Demirel'in öncülüğünde olan AP (Adalet Partisi) bulunmaktadır. AP, 1965 seçimlerinde %52,9 oy alarak iktidara tek başına gelmiş, 1950 yıllarındaki Menderes gibi Demirel'de halkın içinden bir ses olarak kendini yansıtmayı başarmıştır. Bu iki lider de aydın kesim tarafından eleştirilen fakat halk tarafından yüksek oylar alarak başa gelen ve halkın benimsediği kişiler olmuştur. Fakat Demirel hükümeti, 1971 yılına gelindiğinde başarılı bir kriz yönetimi yapamamış, ülkede sağ ve sol çatışmalarını bastırabilecek yasal bir düzenlemeyi gerçekleştirememiştir. Bunun üzerine 1971 yılındaki muhtıradan ordu, anarşinin son bulmasını ve Atatürk düşüncelerine geri dönülmesi üzerinde uyarıda bulunmuş aksi halde yönetime el koymak ile iktidarı tehdit etmiştir. Demirel ve İnönü, ordunun siyasi hayata burnunu sokmasına tepki gösterse de sonrasında uzlaşmacı bir tavır ile olaya yaklaşımlarını değiştirmişlerdir. Ordu, 1970'lerde de partilerin çevreyi baz alan politikalarını beka sorunu olarak görmüştür (Zürcher, 2000: 364-365, 375-376).

Ordu, Demirel'i istifaya zorlayarak yerine tüm partilerin zoraki de olsa kabul ettikleri bir hükümetin kurulmasını izlemiştir. Karar merci ordu olup uygulama ise kurulan hükümet tarafından gerçekleşmiştir. Siyasiler hiç değilse meclisi kapatılmamayı başarmış fakat sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş ve dernekler kapatılmıştır. 12 Mart 1971 muhtırası, sol görüşlüler için sorguların ve işkencelerin başlamasına neden olmuş, 1972 yılında ise Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'a idam cezası verilmiştir. Düzene karşı yaptıkları eylem ve eleştirilerin sonucu Milli Devrim olarak isimlendirilen fikirler, Türkiye bekası için bir tehdit olarak görülmüş ve idam ile sonuçlanmıştır (Ünlü, 1998).

1971 Muhtırası ve yaşanan gelişmeler DP ve AP'yi iktidardan uzaklaştırmayı başarsa da solu (CHP) tamamen ortadan kaldıramamıştır. Bununla birlikte Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) siyasette büyümeye başlamış fakat yaşananlar onların önüne de engeller koymuştur. Çatışma yalnızca sağ-sol çatışması olarak iki kutupla sınırlı

kalmamış, MHP'nin kızıştırdığı Sünni-Alevi ayrımları da gözle görünür boyuta ulaşmıştır. Kürtler ise artık politik temellerinin adını atmıştır. 1971 Muhtırası, bu çatışmaları yok etmek yerine daha görünür kıldığı için başarısızlıkla anılmıştır. Türkiye, 1970 yıllarının ikinci yarısında da sivil hükümetlerin başarısız yönetimi ile karşı karşıya kalmıştır (Belge, 2008: 25). 1971 muhtırasını 1960 darbesinden ayıran, sağ kesime yönelik yapılmamış olmasıdır. Öyle ki, bu muhtıra komünist tehdide karşı üst komutanların aldığı karar olmuştur (Zürcher, 2000: 376).

Batı dünyasının çizmiş olduğu liberal akımın Türkiye'de uygulanışı aslında Batı örneği üzerinde bir ilerleme olarak değerlendirilmiştir. 1960 ve 1970'li yılların başlangıcında da bu doğrusal örnek üzerinden ilerleyiş, Türkiye'nin aşırı devlet yapısı ile tepeden inme kararlarla benimsetilmeye çalışılmış bir sistemi oluşturmuştur (Demirel A. , 2005: 184).

Dünyada yaşanan Keynesçi politikanın çöküşü (1973-1974) ve ekonomik kriz, 1970'lerin sonlarında Türkiye'yi de sarsmış, Türkiye kendini yine ekonomik bunalım içinde bulmuştur. 1974 yılında Milli Selamet Partisinin kurduğu bir koalisyon hükümet ile başbakan olan Ecevit, ekonomik bunalımı iyi yönetememiş ve 1979 yılında tekrar başa gelen AP de Türkiye'yi içinde bulunduğu zorluktan çıkaramamıştır. DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Konfederasyonu)'in yapmış olduğu grevler ve fabrika işgalleri Türkiye'deki karışıklığı iyice körüklemiş, hükümetin ekonomi politikasını yürürlüğe koymasının önüne geçmiştir. 1970'lerin sonu, yalnızca ekonomik bunalımı ifade etmekle kalmamış, tıkanan bir siyasi sistemin ve radikal İslamcı yaklaşımların artmasıyla düzenlenen eylemlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Yaşanan olumsuz gelişmeler, 1980 yılında yeni bir darbe yapılanmasının nedeni olarak görülmüştür (Zürcher, 2000: 388-391).

1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı ambargo, kamuoyundaki düşman algısını dönüştürmüş, Batılılaşma sürecinin somut adımları olarak görülen AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) üyeliği gibi Batılı kurumlarla kurulacak işbirlikleri ve ortaklıkları sorgulamaya açmıştır. Bu süreçte kamuoyunda ve siyasal karar alıcılar nezdinde Sevr sendromu olarak adlandırılan, "Batılı güçlerin Türkiye'yi bölmek istediği" iddiası popüler bir söyleme dönüşmüştür. Bunun neticesi olarak dış politikada kimlik temelli politik, ekonomik işbirlikleri ve denge politikası

oluşturulmaya çalışılmıştır (Bozdağlıoğlu, 2003: 67, 134). Bu paranoyayı tetikleyen unsurlara azınlık sorunları eklenerek devam etmiş ve cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren eğitim sistemi ile yetiştirilmeye çalışılan “yurttaşlar” biz-öteki ayrımı ile yetiştirilmiştir. Diğer tetikleyici unsurlar ise Ermeni, Kürt ve İslam olarak gösterilmiştir. Paranoyanın devamlılık sağlamasına ve beka sorunu olarak algılanan unsurlara neden olan öğretiler söz konusu olmuştur. Bu öğretiler, emperyalistlerin ve Hristiyanların toprakları parçalamak istemesi, irticanın ortaya çıkması ve İslam’ın baskıcı rejiminin uygulanmak istenmesi şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca yaşanan olumsuz gelişmelerden demokrasi sorumlu tutularak ordunun iktidara geçişinin meşruluğu ortaya çıkmıştır. Ordunun iktidara yönelik sürekli tehdit oluşturması ise demokratik sürecin modernleşme çizgisinden çıkarak ülke bekası için tehdit oluşturması olarak sunulmuştur (Oran, 2011: 612-613).

1977 Türk solunun yeniden yükselişe geçtiği bir yıl olmuşsa da 1 Mayıs olayı bu yükselişin ivmesini düşürmüş, arka arkaya gelen katliam ve suikast girişimleri halkı korkutmuştur. Aynı yıl hükümetlerin devrildiği, erken seçimlerin kendini gösterdiği ve ordunun yeniden hareketlenmesinin yılı olmuştur. Ekonomik kriz baş göstermiş ve ekonominin kötüye gidişi dış ticaretinde kötüye gitmesine sebebiyet vermiştir. Yaşanan krizlerin giderilmesi içinde halk yüzünü tekrar sola dönmüş ve erken seçim tartışmaları içine girildiği bu yılda Milliyetçi Cephenin devrilmesi için hareketlenme başlamıştır. Kanlı 1 Mayıs olayının faillerinin bulunamamasının yanı sıra 1 Mayıs olaylarının sonucunda sol daha çok bölünmüş, bu da kendi aralarındaki çatışmanın artmasına neden olmuştur. Ayrıca “sağcılar ve solcular” kendilerine dış görünüş olarak da şekil vermeye başlamıştır. Ülkedeki kargaşa durumu daha çok artmış, herhangi bir yerde karşılaşan iki kutup birbirlerini dış görünüşlerinden tanıdıkları için (ideolojik tanışıklık) çatışmaları söz konusu olmuştur (Ünlü, 1998). 1977 yılında sağ ve sol kesimler, ülkeyi kurtarılmış bölge olarak isimlendirilen bölgelere ayırmış, siyasiler bu duruma müdahale edememiş ve 1980 yılında gerçekleşecek olan darbenin zeminini hazırlamıştır (Ünlü, 1998).

3.2.2.3. 1980 Darbesi Netekim

Atatürkçü düşünceyi her partinin kendine göre yorumlaması ve Atatürk’ün birçok konu hakkında söylediği sözleri, partililerin istediği yöne çekebilmesi ile Atatürkçü düşünce belirsizlik içinde kalmış ve anlaşılması zorlaşmıştır. Propagandalarını ve söylemlerini ustalıkla halleden partiler dar bir çerçeveye

yerleştirdikleri Atatürk dūřünceleri ile yönlendirdikleri bir devletçilik anlayışını sahneye çıkarmışlardır. 1980 yılında da Atatürk'e bağımlı olduğunu kanıtlamak isteyen partiler kendilerini biçimlendirdikleri görüşlerle ifade etmişlerdir. Bu durum yalnızca Atatürk dūřüncesini sınırlandırmamış partilerin de tek bir noktaya doğru yönelmesine neden olmuş ve Türkiye'yi "siyaseti siyasetlesizleştiren" bir akışa sokmuştur (İnsel, 2009: 27). Muhafazakâr tabanın sayıca fazla oluşu ise Atatürk dūřüncesini muhafazakâr dūřünce kalıplarıyla algılanmasının daha kabul edebilir bir kitlenin var olduğunu göstermiştir (Belge, 2009: 40). Atatürkçülük meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmiş ve farklı kesimler tarafından söylemsel olarak dönüştürölerek kullanılmaya başlanmıştır. Bu da 1980 darbesi sonrasında Atatürkçölüęün muhafazakâr bir yorumunun egemen kılınmaya çalışıldığını ve bu olgunun da beka söyleminin Atatürkçölük üzerinden yeniden oluşturulduğunu göstermiştir.

12 Eylül darbesinin alt üst ettiği bir siyasal düzen karşımıza çıkmasına rağmen basın, bu darbenin beklendiğini hatta geç bile kalındığını ileri sürmüştür. Sebebi ise sağ-sol çatışmalarının yarattığı kargaşadır. Bununla birlikte hükümetin ordu ile yaşadığı anlaşmazlık gerekli tedbirlerin uygulanmasının önüne geçmiştir. TBMM, daha cumhurbaşkanını bile belirleyememiş olmasına rağmen darbenin gerçekleşmesinde "geç bile kaldılar" gibi söylemler her yerde dalgalanmaya başlamıştır (Ortaylı, 2017: 128-135).

Meclis, darbeden sonra dağıtılmış, siyasal parti genel başkanları da tutuklanmıştır (Zürcher, 2000: 405). İki radikal sendikanın çalışmalarına yönelik durdurma kararı alınmış ve olağanüstü hal ilan edilmiştir. Darbenin gerekçeleri ise 1960 darbesi ile benzerlik göstermiş, generaller demokrasinin sekteye uğraması sonucu yapıldığını iddia ederek demokrasiyi politikacılara bırakmamışlardır (Lewis, 2007: 19). Anayasada düzenlenmeye gidilmiş fakat bu düzenleme 1961 Anayasası'nda alınan kararların yok sayılmasından ibaret olmuştur. Sonrasında siyasi partilerin genel başkanlarına beraat kararı çıkmış olsa dahi MBK, bu genel başkanların siyasi konularda tartışmalarını yasaklanmış, on yıllık süreyle de politikadan uzaklaştırmıştır. Geçmiş, gelecek ve hâttâ bulunulan zamanla ilgili fikir dile getirmek bile bu yasağın içine dahil edilmiştir (Zürcher, 2000: 405, 406).

1961 Anayasası'nda yasama ve yürütmenin yetkileri azaltılırken (Lewis, 2007: 20) 1982 Anayasası'nda yürütme organı iktidarın eline verilmiş, cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Kurulunun yetkileri artırılmış fakat kişi hakları ve özgürlükler kısıtlanmıştır. (Zürcher, 2000: 409). TSK'nin anayasaya getirmiş olduğu yeni madde ile artık başka bir darbeye gerek kalmadan ikinci hükümet olarak yönetime şekil vermesi söz konusu olmuştur. Diğer yandan 1980 yılında siyasetten uzaklaştırılan liderlerin, 1983 yılından sonra tekrar siyasi bir parti kurmasına izin verilmiş fakat kurulan partilerin Milli Güvenlik Konseyi'nin onayından geçmesi nedeni ile CHP ve AP'den çıkma bazı partilere yasak getirilmiştir (Zürcher, 2000: 410).

12 Eylül Darbesini hazırlayan ve neden olan olaylar zincirine bakıldığında ordunun yönetimde olan partilerin ülkeyi idare yetersizliği öne sürülmüş, sağ-sol çatışmalarının artmasının yanı sıra terör olaylarının da baş göstermesi bu sürecin fitilini ateşlemiştir. Terör örgütünün bombalı saldırıları ile ülkede yaşanan ve ordunun algıladığı bir beka sorunu ortaya çıkmış, bu nedenle meclise yeniden el konulmuştur. 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Fis köyünde, Partiya Karkeren Kürdistan (PKK) terör örgütü kurulmuştur. Örgüt, Türkiye'nin bir kısım topraklarını da içine alan "Kürdistan Devletini" kurmayı amaçlamıştır. (Kaplan S. , 2019). Anarşinin 1970'li yılların sonlarına doğru gündemden güne tırmandığını söyleyen Kenan Evren, 1978 yılında başlayan Ankara'nın Emet postanesinden gönderilen postalarda dört ayrı kişiye yönelik yapılan bombalı saldırıları işaret etmiştir. Saldırıların ilk olarak sağ kesimden kişilere yönelik yapılmış olması, şüpheli gözlerin sol tarafa dönmesine neden olmuştur. Fakat terörün hedefine sol kesimden kişilerinde girmesi bu şüpheleri yatıştırmıştır. İlk kez Kanlı 1 Mayıs Olayına ithafen Ecevit'in bahsetmiş olduğu kontr-gerilla, yine Ecevit'in deyimi ile "Türkiye'de devletin içinde ama devletin denetimi dışında bir örgütlenme"nin habercisi olmuştur (Ünlü, 1998).

Bu örgütlenmeyi ve Türkiye'de artan iç karışıklıkları sebep göstererek Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, 27 Aralık 1979 yılında Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e uyarı mektubu yazmış ve mektubunun şu satırlarına dikkat çekerek, bekanın tehlike altında olduğu yönünde fikirlerini sunmuştur:

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluk olarak görülmektedir (Dinçkal, 2000).

Parlamentar rejimi, halkın güvenliğini sağlamaya ve terörün bitmesi yönünde kararların alınmasına çağırmakta aksi takdirde ordunun, bu kaygıların giderilmesi noktasında harekete geçebileceğini bildirmiştir. Sağ ve sol görüşün yukarıda bahsedildiğı üzere ülke içerisinde kendi alanlarını oluşturmasının yanı sıra bir de bu duruma terör olaylarının da eklenmesi, beka sorununu tetikleyen olaylara dâhil olmuştur. Ordu ise bu sorunu yönetimin bekasını sarsarak (orduya göre bu süreç demokratik rejimin sağlıklı bir şekilde yeniden düzenlenmesi için yapılmaktadır) yapmış ve bunu Atatürk'ün düşüncelerinden uzaklaştığını ileri sürerek meşrulaştırmıştır.

Terör, bu süreçte ülkede devlete karşı örgütlenen, toprak bütünlüğüne yönelik tehdidi açıkça oluşturan ve beka sorunu yaratan bir girişim olmuştur. Buna bağılı olarak öncesinde rejimin yaşadığı ve 1960 yılında sağ görüşün baskın olduğu demokrasiye yapılan darbeye, cumhuriyetin tehlikede olduğu düşünülmüştür. 1971 yılında yapılan darbeye Komünist-Leninist düşüncelerin emperyalist güçlere karşı yapmış olduğu öğrenci eylemleri beka sorunu olarak görülmüştür. Aynı dönemde ekonomik krizin baş göstermesi ve politikacıların yönetimindeki hoşnutsuzluk, ordunun yönetimi düzenlemesi olarak meşruluk kazanmıştır. 1980 yılında yapılan darbeye ise ordu, devletin görevini yerine getiremediğini ve anarşinin de arttığını ileri sürmüş ve beka sorununun orta çıktığını ifade ederek yönetime el koymuştur (Ünlü, 1998).

1970'li yılların sonuna doğru dünya genelinde çökmeye başlayan Keynesçi politikanın yerini liberal piyasaya bırakmaya başlaması, Türkiye'de de yeni sağ devlet anlayışını yeşerten, Özalizm olarak da anılan bir politikanın doğmasına neden olmuştur. Bu doğrultu da darbeden önce karşımıza çıkan 24 Ocak Kararlarının getirmiş olduğu ekonomi alanındaki yenilikler, dış borçları artan Türkiye'nin, duran ekonomisinin yeniden canlandırma planını içermiştir (Tatlısu, 2017: 118-119).

Darbe öncesinde yaşanan olaylar ekonomik sıkıntıları da arkasından sürüklemiş ve bu nedenle darbeden sonra ekonomik yapılanma başlamıştır. Bu sıkıntılara neden olan olayların başında Kıbrıs Barış Harekâtı ve küresel çapta yaşanan petrol krizi, Türkiye'nin ekonomisini sarsmıştır. Ekonomik gelir dağılımı adil şekilde gerçekleşmediğı için halk günlük ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir. Darbenin nedenlerinden biri olarak gösterilen ekonomik kriz için darbeden önce 24 Ocak Kararları alınmıştır (Yıldırım, 2012: 76).

Darbe sonrasında Kenan Evren'in okuduğu ilk bildiri şu şekilde başlamıştır:

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milletiyle bu bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir (Dinçkal, 2000: 12).

Bildirinin girişinde Kenan Evren darbenin nedenini açıklamış, gerekçe olarak aşırı sol ve aşırı sağ düşüncelerin haince saldırılara dönüştüğünü belirtmiştir. Bunun yanı sıra fiziki saldırılarda ise ülkede gerçekleştirilen suikastlar, bombalı saldırılar yer almıştır. Aynı zamanda Atatürk'ün kurduğu rejimin (cumhuriyetin ve bağımsızlığın) dışardan ve içerden gerçekleştirildiğini söylediği saldırılar ile beka sorununu öne sürerek darbeyi meşrulaştırmıştır. Bildirinin devamında ise şu söylemler yer almıştır:

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür (Dinçkal, 2000: 12).

Bildirinin bu kısmında, devleti oluşturan organların işleyişinin durması, siyasi partilerin sorunlara karşı tutumlarının tartışmalardan öteye gidememesi ve kendi içlerinde ülkenin birliğini ve bütünlüğünü sağlayacak kararları alamadıkları öne sürülmüştür. Bu durum darbenin nedeni olarak gösterilmiş bunların yanı sıra ülkenin toprak bütünlüğü konusunda endişelenecek durumların cereyan ettiğinden bahsedilerek darbenin gerekliliği, devletin güçsüz düşmesine bağlanmıştır. Yurdun her yerinde saldırıların arttığını ve hükümetin ise bu sorunları bitirmek üzere yetkisini kullanmadığını, bu yetkinin kullanılmamasında partilerin yönetimindeki sıkıntılardan bahsedilmiş ve devletin her an iç savaşa sürüklenebileceği ileri sürülerek darbenin olması gerektiğine toplum ikna edilmeye çalışılmıştır. Meclisin kapatılmasının geçici olduğu söylenerek demokratik düzenin birlik ve bütünlüğü bozmayan bir ortamda tekrar oluşacağı belirtilmiştir. Fakat oluşturulmak istenen demokratik ortamda, her düşünceye yer olmadığı gibi düşüncelerin 'virüs yaydığı' izlenimi verilerek sindirilmeye çalışıldığı ortaya çıkmıştır. Darbe metni, devletin bekasınının hem içerden hem de dışardan tehdit içerdiğinden bahsetmiş ve biz/öteki

söylemleri kurularak meşruluğunu sağlamıştır. Ülke içerisinde ve dışarısında var olan çatışma ortamı üretilmiş ve buna neden olan tehlikelerin varlığından bahsedilmiştir.

Girişilen hareketin amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır (Dinçkal, 2000).

Devletin, insanlar üzerinde otoritesini sağlayamadığını ve bu nedenle kargaşaların arttığını; anarşi ve terörün önüne geçmede devletin yetkililerinin yeterli ortamı oluşturamadığını ve demokrasinin bekasının riske girdiği söylenmiştir. Darbenin amacının bu sorunları ortadan kaldırmak olduğu belirtilerek Atatürk'ün kurduğu rejim dayanak noktası olarak gösterilmiştir. Darbenin nedeni olarak öne sürülen Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşamış olduğu güvenlik sorunu, demokrasi, anarşi ve terör, darbenin meşruiyet kazanmasını sağlayan unsurlar olmuştur. Açıklamada dış ve iç saldırıların olduğu beyanı ile 1919 mücadelesine gönderme yapılmıştır. Askerin vatanı koruması gerektiğini söylemiş ve bunun meşruiyet kazanmasını ise Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmetleri Kanunu'nun 35. Maddesini öne sürerek sağlamıştır. Maddede; "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askerî gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır" (Resmi Gazete, 1961: 3456) ibaresi yer aldığından darbe meşruiyet kazanmıştır. Darbe gerekçeleri de bildiride bahsedildiği üzere bu maddeye dayandırılmıştır.

12 Eylül darbesi ile Millet Meclisi'nin ve Senato'nun dağıtılmasıyla aydınlar, Kenan Evren'in yapmış olduğu rahatsız edici açıklamalara karşı birlik olmuş; fakat halk, daha büyük sorunlar ve kargaşa yaşamak istemediği için bu birlik içerisinde olan aydınların tarafında olmayı tercih etmemiştir. Bu çıkarımın yapılmasının sebep, ise 1982 Anayasası oylamasında sandıktan çıkan %92 oranındaki "evet" olmuştur (Ortaylı, 2017: 135-137). 1982 Anayasası ile sosyal devlet yapısından uzaklaşmaya başlanmıştır. Grev ve sendika haklarına kısıtlamalar getirilerek Anayasanın 2. Maddesinde yer alan "sosyal bir hukuk devletidir" anlayışında hukuk devletinin yükselişe geçmiş olduğu yeni bir anayasal düzen oluşturulmuştur (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001: 108-109).

Darbe sonrasında terör olayları devam etmiş ve 20-25 Ağustos 1982’de PKK ikinci kongresini düzenleyerek kurulmak istenilen Kürdistan devleti için silahlı mücadele verilmesi gerektiği kararını almıştır. Bu karar neticesinde Türkiye’ye eğitimli kişiler gönderilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine 15 Ağustos 1984 yılında Siirt’in Eruh ve Hakkâri’nin Şemdinli ilçelerinde subay lojmanlarına ve jandarma karakollarına baskın düzenlemiştir. PKK’nın gerçekleştirdiği faaliyetler, sadece askerleri değil sivilleri de hedef alarak devletin bekası ve halkın güvenliği konusunda tehdit oluşturmaya devam etmiştir (Kaplan S. , 2019).

1980 darbesi sonrasında ABD’nin Sovyet Rusya’yı çevrelemek için oluşturduğu Yeşil Kuşak projesi ile Türkiye’de dini eğitimler ön plana çıkmış ve mezhepçi ayrımlar daha net çizgiler ile belirginleşmiştir. Bu proje, dini; ekonomik alan, cami, vakıf, dernekler, yurtlar ve kurslar ile tüm ülkeye yaymıştır (Yaman, 2014: 201). 1990’lar ve 2000’li yıllara gelindiğinde bu dini alt yapının oluşması daha tehlikeli bir boyuta ulaşacak ve Türkiye siyasetinde etkin role sahip olacaktır.

8. Cumhurbaşkanı Özal ile Türkiye’de egemen devlet anlayışı kırılmaya çalışılmış fakat yapılan yenilikler 8. Cumhurbaşkanı Özal’ın eleştiri yağmuruna tutulmasına sebep olmuştur. 8. Cumhurbaşkanı Özal, devletin halka hizmetini lütuf değil de vatandaşın olağan hakkı olduğu düşüncesini benimseyerek devleti toplumdaki bağımsız üst bir konuma taşımamıştır. Halkın ve siyasilerin alışık olduğu kutsal devlet anlayışının sarsılması ve devletin araç haline gelmesi tarihsel serüvenini üstün devlet anlayışıyla benimseyen toplum için başlı başına bir yenilik olmuştur (Yayla, 2005: 585). Fakat Özal hükümetinin başarı sağlaması, biz/öteki söyleminin hakim olduğu bir yönetim şeklinden kaynaklanmıştır. Orta sınıfın oluşturduğu orta direk olarak anılanlar, öteki olarak sınıflandırılan yoksullara, Alevilere ve Kürtlere yönelik şiddet içeren siyaseti alkışlayarak baskı aygıtlarının kullanılmasını hoş görmüşlerdir. Böylece orta sınıfın ideolojik desteği ile 8. Cumhurbaşkanı Özal’ın yaklaşımları benimsetilmeye çalışılmıştır (Taşkın, 2007: 299). 8. Cumhurbaşkanı Özal’ın devleti her ne kadar halk için olsa da bu, halkın sınırlı bir kesimini kaplamıştır. Ayrımcı bir politika ile orta sınıfın yanında olan 8. Cumhurbaşkanı Özal, sırtını onlara yaslayarak şiddetin kullanılmasında kendine daha rahat bir ortam yaratmıştır (Yayla, 2005: 585; Taşkın, 2007: 299)

8. Cumhurbaşkanı Özal, kendisi için liberal tanımlamasını hiç kullanmamıştır. Ama yine de milliyetçi ve muhafazakâr tutumu sebebi ile onun muhafazakâr-liberal

olduğu söylenmiştir (Yayla, 2005: 588). Bu anlamda sosyalistlerin ve Kemalistlerin olumsuz söylemlerine maruz kalsa da kendinden sonra gelen liberalleri, yaptığı liberal reformlarla yüreklendirmiştir (Yayla, 2005: 588). 1993 yılına gelindiğinde Yeni Demokrasi Hareketi adı altında liberalizmin, siyasal söylemde kullanılmaktan çekinilmediği ve liberalizm ile kendilerine yol çizen bir partinin kurulması izlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin, güçlü devlet yapısını devam ettiren Cumhuriyet dönemindeki aşırı devlet anlayışı için bu durum, kabulü zor bir ideolojiyi barındırmıştır. Şimdiye kadar yürütülen devletçilik anlayışı ve ekonominin tek bir ayak üzerindeki kalkınma politikalarının dışına çıkan liberalizmin Türkiye'deki temeli, 1980 yılında Başbakan Özal'ın izlediği politikaya dayanmaktadır. 1980 Darbesi ve sağ ve solun çatışması içerisinde geçen çetrefilli zaman dilimi liberalizmin istemeden de olsa önünü açmıştır. 1994 yılına gelindiğinde Liberal Demokrat Partinin de kurulmasını sağlayarak küreselleşme rüzgârı içerisinde atılan bu adımlar kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşmiştir (Görmüş, 2005).

1983 yılında başlayan liberal ekonomi anlayışı 1989'da finansal olarak desteklenmiş, 1990'lara gelindiğinde de dünya ticaretinin serbestleşmesi Türkiye'nin de dış politikasına yansımıştır. 1980 sonrasında kısmen dünya pazarına açılan Türkiye, bütüncül ekonomi açısından oldukça kötü bir süreç geçirmiş, bunu düzeltmek için 1989 ve 1994 yılında hazırlanan istikrar programları başarıya ulaşamamıştır (Çetin ve Savrul, 2016: 512,529). Türkiye'nin, IMF üzerinden dayanak sağlayarak izlediği ekonomik gidişat ve ülkenin karışık olan siyasi hayatı başarılı bir yol çizilmesinin önünde bir engel olmuştur (Fırat, 2009: 520). Siyasi hayatın karışıklığı ve ülkede düşünsel ayrımlar, daha fazla kaosun yaşanmasında kışkırtılmayı bekleyen bir toplumu ortaya çıkarmıştır. Askeri rejimin getirdiği politik ve sosyal düzenin devamlılığı da ülkeyi içinden çıkılmaz bir hale sürükleyebileceği gibi aynı zamanda 8. Cumhurbaşkanı Özal'ın da sonunu getirebileceğinden yeni kalkınma programının hazırlanması gerekmiştir (Bozarlan, 2015: 318).

Bozarlan'a göre ülke çok yönlü bir kargaşa içine girmiş ve bu durumu toparlayacak kalkınmanın da her alanda olması gerekmiştir. Hem ekonomik hem ideolojik hem de etnik bir şekilde ayrılan toplumun parçalarını ötekileştiren bir politikayla tutturmak mümkün değildir. Toplumsal ayrışmanın bu denli fazla olması da ekonomik yönden atılan adımları hiç şüphesiz yetersiz kılmıştır. Ekonomi de

liberal yönden adımlar atılıyor olsa da liberalizmin işleyişi, Türkiye'nin kendine has bir stili yansıtmıştır (Bozarlan, 2015: 318).

Türkiye'nin farklı toplumsal yapısı ve öğretileri liberalizmin, Neo-liberal politikaya bürünmesine neden olmuştur. Hukuk, yurttaş ve sivil toplum terimleri; dinsel tarikat, siyasal şiddet, cemaat, mafya ve çete olarak can bulunca, Neo-liberalizm de Türkiye'de yeşermeye başlamıştır. 1990 yıllarında artık Neo-liberalizm düşüncesinin olumsuz bir şekilde topluma yansımaları söz konusu olmuştur. Mafyanın ve çıkar çatışmalarının arasında halkın yoksullaşması piyasanın negatif bir yöne doğru gitmesine neden olmuş, ekonominin olumsuz gidişatı siyaset ve iktisat alanında gücü elinde tutanların birlik olmasına yol açmıştır. Piyasanın toplumsal sınıflara farklı şekilde hitap etmesinin yanı sıra devlet, yağmalama aracı olarak kullanılan konuma gelmiştir. Siyasiler, kamu mallarının özelleşme sürecinde mafyanın hizmetini yapmış, ülkede kaotik bir ortamın oluşmasına neden olmuştur (Özkazanç, 2005).

1980 sonrası gelişmeler, o zamana kadar yok sayılan Kürt sorununun artık görmezden gelinmeyecek bir siyasi ve kültürel ortamını oluşturmuştur (Bruinessen, 2018: 79). 1991 seçimlerinde AP'nin devamı olan DYP (Doğru Yol Partisi) ve CHP'nin devamı olan SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) sonrasında adı tekrar CHP olacaktır- koalisyon ile başa gelmiştir. SHP'den adaylık koyarak başa gelen Kürt milletvekilleri de mevcuttur ve Demirel de ilk kez Kürt gerçekliği ile yüzleşmek gerektiğinin farkına varmıştır. 8. Cumhurbaşkanı Özal ise PKK ile bir anlaşmaya varmış fakat 1993 yılında 8. Cumhurbaşkanı Özal'ın ölmesiyle anlaşma son bulmuş (aynı zamanda 33 asker PKK tarafından öldürülmüştür), PKK'ya yönelik güvenlik güçleri devreye girmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı artık Demirel'dir ve ondan boşalan koltuğa Tansu Çiller geçmiştir. İkili, fikir ayrılıkları yaşamalarına rağmen Kürt sorunu hakkındaki gidişatı daha etnik kökene dayalı yürüterek Türk Milliyetçiliğini öne çıkarmıştır (Bozarlan, 2015: 318-319).

1995 seçimlerinde Refah Partisi, (Necmettin Erbakan) %21,4 ile en çok oy alan parti olmuş, sancılı bir süreçten sonra RP-DYP koalisyonu kurulmuştur (Çakır, 2020: 24). Fakat Çiller hem ordu tarafından onayını kaybetmiş hem de Demirel'in desteğini çekmesiyle koalisyonda yer alamamıştır. Bununla birlikte ordu, Batı ülkelerinin Türkiye üzerinde bir oyun çevirdiğini ve Türkiye'nin, irticaya sürüklendiğini ileri

sürerek koalisyona baskı uygulamaya başlamıştır. İslami gericiğin önüne geçilmesi gerekliliğini savunarak hükümeti baskılayan orduya karşı basın da koalisyonun yanında yer almamıştır (Bozarlan, 2015: 319). Bununla birlikte Refah-Yol hükümeti dönemine Susurluk skandalı ve 28 Şubat Olayı damga vurmuş laiklik tartışmaları tekrar başlamıştır. O dönemde 28 Şubat 1997 Milli Güvenlik Toplantısı ile ordu ve Refah Partililer arasındaki gerginlik zirveye çıkmıştır. DYP'li milletvekilleri ise bu yaşanan olaylardan sonra istifa etmeye başlamış ve komutanlar irticayı önleyecek önlemlerin alınmasını istemişlerdir. Bu nedenle Refah Partisine dava açılarak parti kapatılmıştır (Çakır, 2020: 25). Cumhurbaşkanı Demirel, askeri rejimi desteklemiş ve tarikata bağlı olan İslami okulların denetimlerinin sıkılaştırılarak kamu güçlerine bırakılması gerektiğini savunmuştur (Bozarlan, 2015: 320). Yaşanan olaylar Türkiye'nin iç politikasını ve halkın partilere karşı olan düşüncelerini belirlerken devlet anlayışının şekillenmesinde de o yıllarda dış politika önemli rol oynamıştır.

Türkiye'de giderek artan PKK sorununda dış politika üzerinden ABD (Amerika Birleşik Devletleri) sahneye girmektedir. ABD, 1990'ların başlarında Türkiye'nin talep ettiği silahları karşılamazken 1990'ların ortalarında Türkiye'ye karşı tavrını değiştirerek savaş gemilerini göndermiş ve Doğu-Batı üzerinde köprü görevi görecek Bakü-Ceyhan boru hattının tamamlanmasına da yardım etmiştir. ABD'nin siyasi tutumundaki farklılık Türkiye'nin konumunun önemini vurgulamıştır. Avrupa sınırları içerisinde olan Abdullah Öcalan ise idam edilmemek şartıyla Türkiye'ye teslim edilince, ülkedeki iç karışıklık biraz da olsa yatıştırılmıştır. Terör sorununun bastırılması yönünde uygulanan şiddete dayalı politika yumuşatılmıştır (Özel ve Sarıkaya, 2005: 469).

1990 yılına gelene dek cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren oluşturulmaya çalışılan kolektif bilincin sahip olduğu imgelemlerin geri planda kaldığı ortaya çıkmıştır. PKK lideri Öcalan'ın yakalanması ve Türkiye'nin AB üyelik başvurusunun ardından, Türkiye'nin dışlanan topluluk ve bu topluluklardan özellikle Kürtlerin sosyo-politik koşullarında iyileştirmeye gidilmiştir. Bu siyasi alandaki genişleme, demokratik ve çoğul modeller üzerine tartışmalara öncülük eden ve vatandaşların refahı ve haklarını vurgulayan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) yükselişiyle aynı zamana denk gelmiştir (Adisonmez ve Onursal, 2020: 293).

Ecevit döneminde ABD tarafından Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi 1999 seçimlerinde Ecevit'in partisinin en yüksek oyu alan parti olmasını sağlamıştır (Çakır, 2020: 30). Fakat aynı yıl içinde 17 Ağustos depreminin yaşanması, siyasiler için beklenmedik bir gelişme olmasından dolayı süreç iyi yönetilememiş, binaların sağlam olmadığı da ortaya çıkmıştır (Habertürk, 2014). Bununla birlikte bakanlar gerekli müdahalelerin yapılmasını sağlamakta yetersiz kalmış, halk kurtarma çalışmalarını kendi gücüyle yapmaya çalışmış ve ülke dışından yardımlar gelmiştir. Yaşanan depremin ardından ortaya çıkan hükümetin yetersiz çalışmaları sonucu koalisyona tepkiler artmıştır. Sanayi bölgesinde gerçekleşen depremden dolayı, üretim durma noktasına gelmiş, özel sektör kamu bankalarından aldıkları krediyi ödeyememiştir. Depremin ardından Bülent Ecevit ile Ahmet Necdet Sezer arasında 2001 yılında çıkan anayasa tartışması da ekonominin daha da kötüye gitmesine sebep olmuş, böylece halk üzerinde olumsuz izler bırakılmaya devam edilmiştir (Çakır, 2020: 31-32). Halk, Öcalan'ın yakalanması sonucu büyük bir umutla seçtiği partilerin başarısızlığı ile yüzleşince hayal kırıklığına uğramıştır. PKK lideri Öcalan'ın yakalanması sınırlar için beka sorunu konusunda halkı rahatlatmış olsa da 1999 depremi ile devlet 'yurttaş'ına güven verememiş ve ekonominin kötü gidişatı ile halkın güvenini kaybetmiştir O döneme dek halk, birçok partiye iktidar olma şansını vermiş, seçmiş oldukları partiler ise ya başarısızlıklarla halkın gözünden düşmüş ya da askeri darbe ile halkın sözü hiçe sayılmıştır.

3.3. 2000'lerde Düzenleyici Devlet'in Doğuşu

2000'li yılların başlarında, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ekonomik krizin izlerini taşıyan Türkiye, refah devlet anlayışı içerisinde şekillenen politikaların başarısız kalmasıyla yüzleşmiştir. Sosyal güvenliği sağlamak için alınan kararların planlandığı gibi gitmeyişi ve Ecevit hükümeti döneminde de 2001 yılında çıkan bankalar krizi, sosyal devlet işleyişinde alınan kararların sonuç vermemesine sebep olmuştur (Dinç, 2011: 30). 1999 yılında %5 küçülen Türkiye ekonomisini, 2000 yılında sekiz bankanın iflasa doğru sürüklenmesi izlemiştir. 2001 yılında ise Ecevit ve Sezer arasındaki gerginlik ekonomik kaygıları tetiklemiş, mali krizi körüklemiştir. Bunun üzerine IMF'den ekonomiyi iyileştirmeye yönelik öneriler ile birlikte 8 milyar dolar borç alınmıştır (Tekin ve Tekin, 2014: 52-53).

1999 ve 2002 yılları arasında oluşan krizler ile birlikte değişen ve izlenen yeni politikalar da ortaya çıkmıştır. Ekonomik alanda bankacılık ve finansal düzenlemelerin devlet gözetiminde ön plana çıkması, kamu alanında ekonomik saydamlığın oluşturulması, siyasi çıkarların geri planda kalmasıyla birlikte yolsuzluğun önüne geçilmesi “düzenleyici devlet” kavramını ortaya çıkarmıştır (Bakir ve Öniş, 2010).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında ekonomik kriz sebebi ile IMF ve Dünya Bankası ile yeniden yapılandırılmaya çalışılan Türkiye'nin iktisadi düzeni oluşturulmuştur. Siyasi hayat ise 2002 yılında tam bir yıkım sürecine girmiş, 1980 ve 1990 yılında liderler siyasi sahneyi yenilerine bırakmış, AK Parti'nin başrolü aldığı yeni süreç ile eski liberal anlayışın devamlılığı söz konusu olmuştur (Koraltürk ve Çetin, 2005: 352). 2001 yılında, 1982 Anayasası üzerinde ciddi değişiklikler yapılmış, 2002 yılına gelindiğinde ise Recep Tayip Erdoğan'ın milletvekili olması için anayasanın 76. ve 78. maddeleri değiştirilerek düzenleme aynı yıl için son bulmuştur (Gönenç ve Kontacı, 2005: 109).

3.3.1. AK Parti'nin İktidar Dönemi

2002 erken seçimlerinde AK Parti, halkın alt ve orta kesimlerine hizmet edeceklerine yönelik hazırladıkları parti programları ve halkla yaptıkları yüz yüze iletişimler sayesinde siyasi bir alt yapının, sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlamıştır. AK Parti'nin seçim ve siyasi hayat üzerine geliştirdikleri bu program, ülke çapında o zamana kadar işlenen en kapsamlı proje olmuştur. Bu nedenle merkezin çevreyle kurduğu ilişkinin temellerinin böyle bir projeye atılmış olması, 2002 seçimlerinde AK Parti'nin kazanmasının önünü açmıştır (Miş ve Aslan, 2014: 9-10).

AK Parti, 2002 yılında farklı toplumsal sınıfların ittifakı ile oluşan bir tarihsel-blok'un desteği sayesinde iktidara gelmiştir. 2002-2013 arası dönemde demokratikleşme programları, AB'ye üyelik hedefi, güvenlikçi politikaların terk edilmesine yönelik söylemler ve pratikler; liberallerden sosyalistlere kadar AK Parti'nin farklı toplumsal sınıflardan destek almasını sağlamıştır. Bu dönemde geleneksel devlet algısını desteklediği iddia edilen gruplar “Kemalist seçkinler” olarak tanımlanmış, bu gruplara karşı, kamusal alanda temsiliyet fırsatı bulamadığı iddia edilen grupların desteği ile hegemonya mücadelesine girişilmiştir (Yabancı,

2016). Bu bağlamda devletin baskın varlığına karşı sivil toplum alanında yürütülen hegemonya mücadelesi, “özgürlükler” temaları ile söylemselleştirilmiştir. Aynı zamanda kültürel alanda Osmanlı Devleti’ne referans veren bir yaklaşım benimsenerek, Kemalist seçkinler karşısında “kutsal mazlum” olan bir halk inşa edilmeye çalışılmıştır. Özellikle eğitim alanında yapılan değişiklikler ve dini söylemlerin sosyal hayatta artan etkisi, “dindar nesil yetiştirme” hedefi şeklinde somutlaştırılmıştır (Eroler, 2019). Dış politikada da sıfır sorun, komşularla iyi ilişkiler, bölgesel aktör olma hedefi, yumuşak güç konseptine dayalı bir güvenlik anlayışı ortaya konmuştur. Osmanlı territoryasına atıf yapan ve dönemin başbakan başdanışmanı ve dış işleri bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun Stratejik Derinlik hedefinde teorileştirilen Neo-Osmanlıcılık, bölgedeki sorunların çözümünde arabuluculuk rolü oynayacak bir aktör olma hedefi doğrultusunda şekillendirilmiştir (Gontijo ve Barbosa, 2020). Bu dönemde devlete yönelik geleneksel tehdit algılarının öncelikli olmadığını, güvenlikçi politikalar yerine AB’ye üyelik projesi bağlamında sivil toplum alanında özgürlüklerin öncelendiği demokratikleşme politikalarının benimsendiğini ve beka söyleminin geleceğe yönelik olarak “Yeni Türkiye” hedefi bağlamında inşa edildiğini söylemek mümkündür.

AK Parti’nin 2002 yılında yayınladığı seçim bildirgesinde; çok partili sürecin 50 yılı aşkın geçmişe sahip olmasına rağmen demokratikleşmenin sağlıklı bir şekilde ilerleyememesi, ekonomide ise devletin liberal yaklaşımını başarılı bir şekilde sağlayamaması yer almıştır. Özelleştirmenin doğru bir politika izlenerek yapılamadığı vurgulanmış, devletin ekonomi üzerindeki baskınlığı küreselleşen dünyada Türkiye için olumsuz neticelerin doğmasının nedeni olarak görülmüştür. Toplum, sağ kesimin üstünde durduğu kelimeler ile tanımlayarak partinin de muhafazakâr olduğu belirtilmiştir (AK Parti, 2015: 7,10).

Başbakan Erdoğan’ın “Milli Görüş” çizgisinden, ABD ve AB anti-empyrialist söylemlerinden uzaklaşarak bir seçim kampanyası yürüttüğü, ayrıca kriz dönemini Neo-liberal söylemlerin dışında kalan bakış açısıyla aldığı görülmüştür. AK Parti geldiği dönemde tam olarak ülkeyi ekonomik krizden kurtaracak adımların atıldığı bir sürecin gelişmelerinden yararlanacak fırsatı elde etmiştir. Burada AK Parti’nin başarısı, IMF ve DB’den ekonomik kriz yaşayan Türkiye için hem proje hem de borçların alınmasının üstüne kendini hükümet kuracak kadar çok oy alarak başa getirmek olmuştur. Boratav’ın bahsettiği “Lale Devri” AK Parti için başlamış, bu

devir 2002 ila 2007 yılları arasını kapsamıştır. AK Parti'nin bu tutum çerçevesinde geliştirdiği bir diğer gelişmelerin takibini ise 2003 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunun hazırlığı oluşturmuştur. Bu başvurunun kabulü için 2005 yılında tam üyelik müzakereleri başlatılmış, süreci Neo-liberal makro-ekonomiyi destekleyen kararların alımı takip etmiştir (Boratav, 2018: 241-242). Aynı zamanda dini söylemlere başvurmuş, bu da laik partilerden ayrılmasına neden olmuştur (Bulut ve Hacıoğlu, 2021: 16).

Ahmet Davutoğlu, AK Parti'nin dış politikasını düzenlemiş, ilk defa doktrinleşen bir dış politika çalışması gerçekleştirmiştir. Dış politika üzerine geliştirilen sistem, iç politikayı da etkilemiş, Kemalizm'in içe kapanık ulus devlet anlayışını eleştirmiştir. Davutoğlu'nun dış politika projesi, Arap Baharına kadar devam etmiş, bu süreçte geliştirilen projenin hem materyalist hem de stratejik eksikliği ortaya çıkmıştır (Dönmez, 2014: 7-9, 25).

3.3.1.1. Neo-Osmanlılık Anlayışı ile Dış Politika

Davutoğlu, siyasetin toplumu şekillendiren üstünlüğüne inanmıştır. Dış politika olarak Siyasi İslamcılık anlayışının benimsenmesini üç ana nedene ayırmıştır. İlki Batı merkezli, Aydınlanma değerler dizisinin yani pozitivizmin; İslam'ı, medeniyet olarak kabul etmemesi, ikincisi ise siyasal alanda (demokratik ortamda) İslami yönetimin var olacağına yönelik olmuştur. Demokratik sürecin, İslami terimler öncülüğünde dini yaşamın ön plana çıkarılmasıyla da olabileceği kanıtlanmak istenmiştir. Üçüncüsünde ise Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde ortaya çıkan Osmanlılık anlayışı ile İslam portresi altında ümmetçiliği bir araya getirmek hedeflenmiştir. Bu amaca göre halifelik makamına ihtiyaç duyulmuş ve ulusçuluk adı altında gelişen bir devlet ile bunun mümkün olamayacağından ulusçuluk anlayışı dışlanmıştır. İslam'ın ön planda olduğu yönetim şeklinde yalnızca ümmetçilik anlayışı söz konusu olduğu için Davutoğlu, oluşturulan düzenin de bu yönde olması gerektiğine inanmıştır. Bu sebeple milli görüş fikrini desteklememiştir. Fakat İslam dışı bilgileri de yok saymamış, onları tevhit prensibine göre olumluya çevrilmesi gereken "ayrı" düşünceler olarak görmüştür. Osmanlı Devleti'nden çıkan devletleri edilgen ve tarihi akışın belirlediği iddiasız devletler olarak gördüğü için onların korunması gereken bir yapıda olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'yi merkeze alarak var olan diğer medeniyetlerin yanı sıra bir İslam Medeniyeti kurgusunu Osmanlı Devleti üzerinden yapmıştır. Bu medeniyette ümmet ön plana çıkarılarak tüm İslam

âleminin temsil edilmesi gerektiğinden ulus devlet algısının dışına çıkmıştır. Ütopik ve evrensellik açıdan Aydınlanma okumasını kendine göre yeniden yapmıştır (Dönmez, 2014: 11-12, 25, 30-31). 2000’li yıllarda AK Parti ile yükselişe Neo-Osmanlılık kavramının Ortadoğu toplumları üzerinde geliştirdiği projenin sağlam dayanaklar ile ilerlediği hususunda bir eksiklik söz konusu olmuştur. İleriki bölümlerde daha detaylı bahsedileceği üzere bu düşüncenin Arap Baharı ile hayalperest bir idealden ibaret olduğu ile karşı karşıya kalınacaktır.

Davutoğlu (2010: 142-146), Ortadoğu toplumlarına yönelik Türkiye’nin izlemiş olduğu politikalarda istikrarsızlığın olduğunu vurgulamış ve bu istikrarsızlığın son bularak komşu ülkelere karşı sürekli olarak savunmacı ve tehdit yaklaşımının değişmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Türkiye’nin jeopolitik konumu nedeni ile tek taraflı ve bölgesel yönde izleyeceği politikada başarıya ulaşamayacağını ifade etmiştir. Türkiye’nin bu tehdit ve gerilimi ortadan kaldırabilmesi için ekonomi ve kültürel ağırlıklı ilişkiler kurması gerektiğini söylemiştir. Ekonomik ve kültürel yönden bir yol çizilmesindeki amaç, komşu ülkelerin bir zamanlar Osmanlı Devleti’nin bir parçası olmasından kaynaklıdır. Türkiye’nin, ancak bir barış planı ile tehdit algılarını ortadan kaldıracığını savunmuştur. Komşu ülkelere karşı örülen duvarların Türkiye’nin bekasını korumasından ziyade Türkiye’yi onlardan koparan, sağlıklı bir politikanın geliştirilmesinde engel oluşturan ve Türkiye’yi sınırlayan unsurlar olarak değerlendirmiştir. Türkiye bu nedenle sınır ötesinde rasyonel bir ittifak kurmak için uğraşmalıdır. Davutoğlu’na göre (2010: 146-147) örülen duvarların rasyonellik ile yıkılması, Türkiye’yi dışarıdan kontrolünü kolaylaştıran hapsinden de kurtarmış olacak ve kendi potansiyelini keşfetmesinde olanak sağlayacaktır.

Davutoğlu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın (AGİT) Türkiye’nin iç politikasına yönelik etkisinin ve tepkisinin azalmasının çözümü olarak dış politikadaki sorun çözücü uygulamaların iç siyasette de uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan kutuplaştırıcı, insan hak ve özgürlük alanını daraltıcı tutumlardan kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır (Davutoğlu, 2010: 245).

Davutoğlu’na göre Türkiye, gerek tarihi gerekse çeşitlilik içeren kültürü bakımından kendini dış ülkelere biçilen rolden çıkararak fikir özgürlüğü çerçevesinde bütüncül bir politika izleyebilme fırsatına da sahip olacak niteliktedir.

Bu doğrultuda ötekileştirici söylemlerinden ve çatışma dilinden uzaklaşmalıdır. Zira Türkiye, ülke içinde ve ülke dışında yakaladığı ahenkle evrensel kültüre konumu gereği en yararlı yatırımı yapabilecek güce sahiptir (Davutoğlu, 2010: 137).

Davutoğlu, Türkiye'nin tarihi boyunca devam eden bir çatışma ortamının varlığından söz etmiş ve Türkiye'nin güvenlik sorununun, aslında diğer ülkeler ile olan tehdit teması üzerine yeniden üretim ile oluşturulduğundan bahsetmiştir. Buna göre Türkiye, komşu ülkeler ile sürekli vermiş olduğu beka mücadelesine bir son vererek barış politikası izlediği takdirde daha güvenli bir ortamın oluşmasını sağlayacaktır. Tarih boyunca tehditlerin sürekli olarak üretildiğini ve bu nedenle Türkiye'nin kendi gücünü keşfedemediğinden söz etmiştir. Türkiye çatışma ortamına yönelik boşuna güç harcamayı bırakarak "komşularla sıfır sorun" politikası eşiğinde arabulucu bir role büründüğünde hem içindeki kültürel zenginliği ortaya çıkarma fırsatını bulmuş olacak hem de şimdiye kadar gereksiz olarak harcadığı gücü ile ülkenin gelişimi için yarar sağlayacak atılımları yapma fırsatını elde edecektir (Davutoğlu, 2010: 146-149).

Neo-Osmanlılık düşüncesi Ortadoğu'yu kapsayan tek proje olmamıştır. Rusların, Yeni Avrasyacılık politikasının varlığı, Ortadoğu üzerinde Rusya'nın tahakkümünü içermektedir. Bu durum karşısında Rusya ve Türkiye'nin planları açısından benzerliklerin olmasının yanı sıra Türkiye'nin aleyhine denilebilecek projelerin ilerleyişi ve barındırdığı ideolojik tutumlar konusunda farklılıklar mevcuttur. Zira Yeni Avrasyacılık, din konusunda bütünsel ve tüm dinleri kabul gören bir proje iken, Neo-Osmanlılık duruma daha dar bir çerçeveden yaklaşmış ve Ortadoğu'da Sünni İslam kimliği algısına neden olmuştur. Bununla birlikte Rusya, Batı ve ABD'ye karşı tez üretmişken, Neo-Osmanlılık; hedefine Batı ile ulaşmayı planlamış, ABD'den güç alarak stratejik bağımlılık içerisine girmiştir (Yapıcı ve Yapıcı, 2014: 140-141).

11 Eylül(2001) saldırısından sonra Türk İslamcılığı yeni dünya düzeniyle harmanlanarak sistemli hale getirilmiş, Ortadoğu'da kurulması istenen bir İslam devleti hayali ile Neo-Osmanlılık görüşü gün yüzüne çıkarılmıştır. İleri sürdüğü görüşte karşı durduğu iki temel düşünce vardır. İlki Batı modernizmi, ikincisi ise Kemalizm'dir (Dönmez, 2014: 13-14). Batı modernizminin, dünyaya dağılması ile diğer devletlerin değer ve yargılarını asimile ettiğini ve İslam'ın Batı medeniyeti ile

örtüşmeyen durumlara sahip olduğunu düşünmüştür. Söz konusu olanın, Doğu-Batı rekabeti değil medeniyetlerin jeopolitik çatışma içinde olduğunu ileri sürmüştür. İslam medeniyetinin modelini İslam ve Batı çatışması olarak uluslararası ilişkiler ile değerlendirmiştir. Batı ise İslam medeniyetlerinin kontrolünü elinde tutmak istemektedir. Ancak Türkiye, post-modern bir çizgiyi takip ederek Batı ve İslam medeniyetlerini çatışma ortamından sıyrabilecek konuma sahip olduğundan Davutoğlu Türkiye’yi bütünleştirici bir unsur olarak düşünmüştür. Uluslararası ilişkilerde dost-düşman kelimelerine yer vererek bunları Carl Schmitt tarzıyla tanımlamıştır (Dönmez, 2014: 15-26). Ortak kültürel bağ kurulabilen devletler dost grubuna girmiştir. Buna göre “öteki” olarak konumlanan düşman ile devletler arası yaşanan çatışma ortamının sürekliliğinden bahsedilmemiş, siyasal düşman ile pragmatist ilişkilerin kurulması söz konusu olabileceği ifade edilmiştir (Schmitt, 2012: 48, 57). Davutoğlu için de dost diye gördüğü Müslüman devletler ve düşman grubunda yer alan devletler vardır. Müslüman devletlerle çoklu bir çıkar içeren anlaşmalar yapılması taraftarırken diğer devletlerle bir sorun yaşandığında onları rakip olarak görmüş, rekabet içerisinde ülke için en yarar sağlayacak adımlar atılması gerektiğini savunmuştur. Modernizme bu kadar karşı olmasının bir diğer sebebi ise modernizmin, geçmişi tanınamasından kaynaklıdır. Çünkü Davutoğlu’na göre geçmiş, bir bilgi birikimi bırakır ve şimdiki zamanı bir bütün olarak yorumlanmasını sağlar. Bu sebeple geçmişi yok etmeye çalışmak yerine onu günümüzle harmanlayarak yol çizilmesi gerektiğini düşünmüş, modernite gibi Osmanlı Devleti’nden kopuşu da aynı şekilde eleştirmiştir. Yani Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra izlenen politikalar ile Osmanlı Devleti’nin, tarihte kendini kanıtladığı deneyimlerinin bugüne ve geleceğe yansımadığını ileri sürmüştür (Dönmez, 2014).

Ak Parti iktidara geldiğinde izlediği politika, muhafazakâr düşünceyle paralellik gösteren “küreselci muhafazakâr” olarak tanımlanan ticari bir devlet olma yolunda seyretmiştir. Yani küreselliğin getirisi ile takip edilen “proaktif devlet”⁹ anlayışı yerine “ticaret devleti” ortaya çıkmıştır. Proaktif devletin geri planda kalması ise ekonomi-politik açıdan özerkliğin daralmasına neden olmuştur. Neo-liberalizmin yükselişe geçtiği 2000’ler, AK Parti’nin yürüttüğü politika

---

⁹.“Proaktif devlet” yaklaşımının özelliği, devletin ekonomideki rolü-ekonomik dönüşüm-dış politika eksenini bütüncül bir bakış açısıyla ele alması, bu alanlardan her birini diğerlerini tanımlayan ve tamamlayan unsurlar olarak değerlendirmesidir.

“serbestleştirme/piyasalaştırma/özelleştirme” ile yeni işleyişin dengelenmeden ve durdurulmadan yürütüldüğü yıllar olmuştur. Fakat bu yıllarda izlenen yol, Türkiye’nin yapısal sorunlarının çözülmesinde yeterli alt yapıyı oluşturmamıştır (Tekin ve Tekin, 2014: 55, 67). Fakat Ak Parti, popülist söylemden yararlanarak ekonomide ve dış politikada yaşanan sorunları maskeleyi başarmıştır (Bulut ve Hacıoğlu, 2021: 16).

3.3.1.2. 2004 Anayasa Değişikliği

2001 yılında gündeme gelen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 2004 yılına gelindiğinde 3 yıllık bir uyum sürecinin ardından revize edilmiş ve anayasanın 90. maddesinin değiştirilmesi uygun bulunmuş ancak tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Zira Türkiye Anayasasının iç hukukuna üstün gelen bu maddenin içeriğinin kabulü bir süreç gerektirmektedir (Yokuş, 2020: 17). AB uyum sürecinde, 2004 yılında anayasanın 90. maddesine “Usulüne uygun yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” cümlesi eklenmiştir (Belgin, 2008: 110). Anayasaya yeni bir biçim getiren bu madde ile milletlerarası antlaşmalar temel hak ve özgürlüklerde üstün konuma getirilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kabulü ile üstünlüğü onaylanmış, Türkiye Anayasasının iç hukuku sözleşmeye uygun hale getirilmiştir. Bireylerin doğrudan hak elde etmesine kapı açılarak ulusal yargı yerlerine başvuruların gerçekleşmesi söz konusu olmuştur (Yokuş, 2020: 15-16).

3.3.1.3. Mortgage Krizinin Türkiye’ye Etkisi(2007-2008 Ekonomik Kriz)

2000’li yıllarda ortaya çıkan refah devlet düzeni ve yoksulluğu giderme programı içerisinde devletin Neo-liberal bir çizgi ile ilerlediği, sınıfsal toplum yapısında gelenekçi bir yaklaşım oluşturduğu görülmüştür. Toplumsal sınıfların insanlar tarafından içselleştirilmesini din yoluyla yeniden kurgulayan bu sistem, piyasanın iktisadi hatasının üstünü kapatmak için tinsel anlayış ile toplumun içinde bulunduğu sıkıntıların Tanrının sınavı olarak kabulünü sağlamıştır. Neo-liberalizmin Yoksulluk Projesi olarak adlandırılan bu anlayış ile hem sınıfsal yapı korunmuş, hem de olabilecek herhangi bir kargaşanın önüne geçilmiştir (BSB, 2015: 179-181). Neo-liberalizmin getirdiği yeni anlayış ile piyasa dinamiğinin ve hayırseverliğin ortaya

çıkıldığı görülmüştür. Bunun anlamı fırsat eşitliğinin ve adaletin yerine geçen Hayek'in gelenekçi¹⁰ anlayışının ekonomi politik alanda yükselmesi demektir. Bu anlayış, küresel alanda tanımlanması durumunda artık düşük gelir sahibi kişilerin toplumsal dinamiğini arttırmak için devletin iktisadi tedbirlerinin yanı sıra kamusal alanda sosyal yardım düzenlemesini ve bu ekseninde devlet dönüşümünü içermiştir (Craig ve Porter , 2006).

AK Parti'nin iktidara geldiği yıllarda var olan ve aşılması gereken bir ekonomik ortam ile karşılaşmıştır. AK Parti bu bunalımı, dönemi öncesinde IMF ve DB'nin hem borç hem de ekonomik kalkınma için verilen planlama çizgisine sadık kalarak 5 yılda iyi denilebilecek bir konuma taşımıştır. Sanayi üretiminde bu 5 yıl içerisindeki artış 2008 yılı ve sonrasında yavaşlamıştır (BSB, 2015: 24, 145). Ülke genelinde yaşanan ekonomik durum nedeni ile Türkiye ekonomisi de 2008 yılında *daralma/durgunluk* yılı olarak görülmüştür (BSB, 2015: 27). Bu kriz döneminde ekonomik etkilerinin yanı sıra Türkiye'nin iç siyasetinde de değişiklik yapılmış, anayasa değişikliği gündeme gelmiştir. 2007 yılında başlayan kriz sonrasında gerçekleşen anayasal düzenleme ile Cumhurbaşkanının parlamenter sistemde konumunu değiştiren bir görüntü oluşturulmuştur. Bu yapılan değişiklik ile Cumhurbaşkanı, parti ile bağlarını koruyacak statüyü elde etmiştir (Ete, 2018: 299).

Bu kriz sonrasında AK Parti'nin yönetim evresini iki tarihsel süreç ve gelişme olarak değerlendirmek mümkündür. İlki, Abdullah Gül'ün 2007 yılında Cumhurbaşkanı olmasının ardından devletin üst düzey kurumlarına AK Parti'nin kendi içinden kişileri getirmesini oluşturan süreç olmuştur (BSB, 2015: 219). İkincinde ekonomik kriz, sorunların algılanmasında ortaya çıkan siyasi-ideolojik bir takım tartışmaları beraberinde getirmiştir. Boratav'a göre 2007 yılında AK Parti, Gülen Cemaati ile ittifak kurmuş, 2008 yılında Ergenekon olarak adlandırılan olay ile Gülen Cemaati tarafından TSK'nın tasfiyesi başlatılarak 15 Temmuz 2016 yılındaki darbe girişimini gerçekleştiren subaylar bu boşalan mevkilere getirilmiştir (Boratav, 2018: 245). 2011 seçimlerinden hemen önce ve sonrasında AK Parti, 35 Kanun Hükmünde Kararname ile yasa koyucu konuma gelmiş, bu sayede muhafazakâr temeli izleyen piyasa tutumunu gerçekleştirebileceği olanağını yakalamıştır (BSB, 2015: 221). Bu yıllar içerisinde dış politikada küreselleşme

---

¹⁰ Muhafazakâr

alanında artan hız, dünyayı şekillendirmeye ve Türkiye'nin dünya üzerindeki konumunu belirlenmeye başlamıştır. İç politikanın da çalkalanmaya başlamasına neden olan bu hareketlilik, dış politikada, Batı ve ABD'nin küreselleşen dünyayı biçimlendirme isteğiyle Büyük Ortadoğu Projesini takiben yaşanan Arap Baharı sürecidir. Bu süreç Türkiye'nin izlediği politikaların yön değiştirmesine neden olmuştur.

3.3.1.4. Arap Baharı'nın Türkiye'ye Etkisi

2001 yılında ABD'nin ikiz kulelerine gerçekleştirilen terör saldırısı, dünya çapında büyük etki yaratarak “küresel terörizm” başladığının kabulü olmuştur. Bunun sonucunda ABD ve Batı, Büyük Orta Doğu Projesi(BOP) oluşturmuş ve terörü bitirme adı altında Orta Doğu ülkelerine düzenleme getirileceğini ileri sürmüştür (Günel, 2004: 157). Projenin adı daha sonrasında Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi(GOKAP) olarak değiştirilmiştir. 22 ülkenin sınırlarının ve rejimlerinin değiştirilmesi; insan hakları, demokrasi, özgürlük, hukuk devleti, sivil toplum ve piyasa ekonomisini canlandırma isteği gibi kavramlarının arkasına sığınarak proje masumlaştırılmaya çalışılmıştır (Köylü, 2015: 90). Bu düzenleme, Ortadoğu'daki devletleri Batı'ya uyumlu hale getirmeyi amaçlamıştır. Terörün üretildiği yer olarak görülen İslam devletlerinin, Batı'nın kendi çıkar çizgisine uygun hale getirilmesi için demokratikleşme ve küreselleştirme alanında yeni çizgiye çekilmesi için bir rapor hazırlanmıştır. Proje kapsamında İslam devletleri dört ayrı başlık altında farklı stratejiler uygulanarak istenilen çizgide buluşturulmuştur. Raporda yapılan ayırım şu şekildedir: “köktendinciler, gelenekçiler, modernler (ılımlı İslam) ve laikler” (Günel, 2004: 157-158). Projede yer alan 35 ülkenin 22'si Arap, 5'i Arap olmayan Ortadoğu, 5'i Orta Asya, 3'ü ise Trans Kafkasya ülkesidir. Buradaki ülkelerin proje kapsamına alınmasındaki amaç ise Batı'nın sömürebileceği kaynak rezervlerinin bulunmasıdır (Doster, 2013).

Devletleri dört kategoriye ayırmalarının sebebi, sömürüye hazır hale getirilmelerinde farklı stratejiler uygulanmasının gerekliliği olmuştur. Bu bağlamda İlimli İslam devleti olarak görülen devletlere (bunun içinde Türkiye'de dâhil) mali destek sağlanmış, ABD'nin oluşturduğu liderler gelenekçi devletlerde ise kusurlar ön plana çıkarılarak ve eleştirilecek köktendinci anlayışa yönelik olumsuz yaklaşımlar desteklenmiştir. Laik devletlere karşı izlenen politikada laikler desteklenmeli, köktendincilerin ortak düşman olarak algılanması sağlanmalı, milliyetçi ve solcuların

ABD karşıtı ideolojilerine yönelik büyümelerinin önüne geçilmek istenmiştir (Günel, 2004: 158).

Türkiye, Ortadoğu devletleri arasında köprü görevi gören ve Ortadoğu devletleri olarak geçen diğer ülkeler ile arasında tarihi bir bağ olduğu için model ülke konumunda görülmüştür (Çalışkan, 2008: 2). Bu nedenle Davutoğlu'nun öne sürdüğü Neo-Osmanlılık anlayışı bu tarihsel bağ ile ilişkilidir. Fakat Ortadoğu, dış ülkelerin de planları içinde olduğundan bu düşünce yeteri kadar sağlam bir planlama içermemiştir. Üstelik dış ülkeler, Türkiye içinde Ortadoğu ile birlikte bir planlama yaptığı düşünüldüğünde stratejik derinlik içeren bir projeye ihtiyaç duymuştur (Dönmez, 2014).

Türkiye'nin izlediği politika, ABD'nin Irak saldırısından duyduğu rahatsızlık ile Ortadoğu ülkelerine ve Neo-Osmanlılık politikası ile paralellik gösteren bir çizgide Ortadoğu ülkeleri ile anlaşmaya yönelik bir politika olmuştur. Fakat bu durum İsrail'in tehdit olarak algılanması ile değişmiş, ABD'nin Irak işgali ise Türkiye için de tedirginlik yaratan bir husus olmuştur. Türkiye'nin, çevresinde yaşanan olayları dikkatle izlemesi gerekmiştir. Zira Arap Baharı, Büyük Ortadoğu Projesinin yaydığı ideolojik temellerden güç alarak kargaşalı durum içindeyken çıkmıştır. BOP'un pimini çektiği demokratikleşme düşüncesi artık ülkelerde dalgalanmaya başlamış ve rejime karşı ayaklanmalar ilk Tunus'ta başlayarak Ortadoğu'ya yayılmıştır (Benli Altunışık, 2013: 75-76). 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci Tunus'tan sonra Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerde rejime yönelik ayaklanma olarak devam etmiştir. Her ne kadar adı Bahar olarak anılsa da sanıldığı gibi baharın gelmesini sağlamamış aksine kargaşa, yıkım ve ölümü beraberinde getirmiştir (Yaman, 2014: 193).

Ayaklanmaların başlaması ile rejim olarak birbirlerine benzeyen ülkeler, yönetime destek veren tutumlar sergilemiştir. Örneğin; Sudi Arabistan'ın, Mısır'daki ayaklanmada Hüsnü Mübarek'e destek vermesi, iki ülke arasındaki rejimlerin benzerliğinden kaynaklanmıştır. Zira ayaklanmaların başarıyla sonuçlanması yeni ayaklanmalara yol açmıştır (Benli Altunışık, 2013: 76).

AK Parti'nin komşular ile sıfır sorun politikası Arap Baharı ile çıkmaza girmiş, mezhepsel tutumların sergilenmesi bu çıkmaza duvarlar örmüştür. İlk yola çıktığında AK Parti'nin muhafazakâr yapısından kaynaklı komşu ülkelerin mezhepsel

çizgisindeki izlediği yol üzerine, çizgisinde olağan bir kaydırma yapmıştır. Her ne kadar AK Parti, anlaşma yolunda uzlaşmacı olsa da bu durum Şii ve Sünni mezheplerinin gittikçe kutuplaşması ile AK Parti'nin tarafını Sünni yönüne çekmesi ile değişmiştir. Ortadoğu'da İran önderliğinde Şii mezhebi tarafı toplanmış ve bloklara ayrılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri sorunlu bir döneme girmiş; Başbakan Erdoğan, "One Minute" çıkışı ve "Mavi Marmara" meselesi ile Filistin'in yanında olduğunu göstermiştir. Yaşanan olaylarla Türkiye "oyun kurucu" olarak sahnede yerini almıştır (Yaman, 2014: 193-195). Başbakan Erdoğan'ın Suriye'yi iç meselesi olarak gördüğünü söylediği açıklamasından (Hürriyet, 2011) sonra Türkiye, ılımlı İslam politikasının yanı sıra artık Sünni mezhep çizgisiyle de tanınmış, Suriye'nin iç karışıklığında Esad rejimine karşılık muhalif tarafı desteklemiştir (Yaman, 2014: 195).

Yaman (2014: 196-200), mezhepçi tutumun Türkiye'nin iç siyasetine de yansındığını dile getirmiş ve seçimlerde Başbakan Erdoğan'ın, CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun Alevi olmasından yana olumsuz söylemler yürüttüğünü belirterek seçimlerde Sünni mezhebenden olan kişilerin sempatisini kazanmak istediğini belirtmiştir. AK Parti, gerek dış siyasette gerekse iç siyasette her ne kadar mezhepçi bir rol izlemediğini söylese de gerçekleştirdikleri atılımlar, dış ülkelerde ve Türkiye'de mezhepçi bir yol izlediği algısını güçlendirmiştir. Türkiye arabulucu konumundan mezhepçi konumuna geçmiş ve komşular ile sıfır sorun politikasını Arap Baharının ortaya çıkması ile yürütememiştir. Türkiye'nin Suriye'de izlediği bu politikanın eleştirisini yapan Çandar (2013), bunun Türkiye'nin iç huzurunu bozabileceğine, Türkiye'de yaşayan Kürtlerin ve Alevilerin yaşanan ve izlenen politikalara karşı tepki gösterebileceğine değinerek Türkiye'nin beka konusunda AK Parti'nin tutumuna ilişkin uyarıda bulunmuştur.

Arap Baharının ardından bu siyasi gündeme, AK Parti'nin, eski devletin bekası söylemine hızla geri çekilmesinin iki sebebi vardır. Birincisi, Suriye İç Savaşı'ndaki (2011-devam eden) çalkantılı ortam, Türkiye'nin bölgede bir Kürt devleti projesine yönelik derin korkularını tetiklemeye hizmet etmiştir. İkincisi, bu kötüleşen bölgesel dinamik karşısında AK Parti, Haziran 2015 genel seçimlerinde ilk kez parlamentodaki çoğunluk konumunu kaybetmiştir. Bu gelişmeler, barış sürecinin çöküşü (2013-2015) ve korku siyasetine dönüşü, Türkiye'deki sosyal ve siyasi alanın güvenliğini sağlamak için gerekli koşulları yaratmıştır. Bunun üzerine AK Parti, Sur

ve Nusaybin gibi Kürtlerin çoğunlukta olduğu kentlerde siyasi boşluktan yararlanmışlardır. Bu dönemde muhalefet partileri, koalisyon hükümeti kuramadıkları için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kasım 2015'te erken seçim çağrısına hazırlıksız yakalanmışlardır. Erken seçimi kazanan AK Parti, devletin bekası söylemine dönüşünü ve güvenli ortam oluşturma hamlesini daha da derinleştirmiştir (Adisonmez ve Onursal, 2020: 298).

Ortadoğu'nun demokrasi mücadelesi, Arap Baharı sürecinde meşruluğunu sürdüren rejime karşı bir direniş olarak karşımıza çıkmıştır. Özbek'e (2013) göre Türkiye'de 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı olayı ise bu süreçte Arap Baharının bir dalgası olarak görülmemesi gereken bir durum nezdinde değerlendirilmiştir. Zira Gezi Parkı rejim değişikliği isteğini barındıran bir eylem olarak görülmemiştir. Fakat bu eylemin devletin beka konusunda nasıl algılandığı önemlidir. Bu nedenle bir sonraki başlıkta Gezi Parkı olaylarının Türkiye'de nasıl görüldüğü ve algılandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.3.2. 2013 Yılında Demokrasi ve Ekonomi Sorgulaması

Türkiye'de devlet, millet, vatan ve kurucu lider üzerinden geliştirilen semboller, Türkiye'de neler hakkında konuşulup neler hakkında konuşulmayacağı konusunda belirleyici unsurlar olmuştur. Bu semboller aracılığıyla kutuplaştırıcı söylemler, biz/onlar arasındaki ayrımı kolaylaştırmış ve duygusal bir alt yapı ile 'biz' anlayışı inşa edilmiştir. AK Parti, duygusal kitlelerin oluşmasında bu sembollerden yararlanmış, Türkiye'de milliyetçi, devletçi ve İslamcı sembolleri birleştirmiş ve bu semboller üzerine dost/düşman imgelemlerini oluşturmuştur (Yılmaz, 2018: 26-27). Yılmaz'a (2018: 28) göre AK Parti'nin bu semboller üzerine yeniden ürettiği söylemler, devamlılık arzedenden bir tehdidin varlığı ve güvensizlik hissi üzerine kurulmuştur. Nedeni ise tepkisellik içeren bu söylemlerin genelleştirmeyi kolaylaştırmasıdır.

3.3.2.1. Gezi Parkı Olayları

2013 yılının Haziran ayında başlayan ve İstanbul Taksim Gezi Parkında halk tarafından sergilenen direniş hareketi, yeni toplumsal hareketlerin bir temsili olarak ortaya çıkmıştır (Bayhan, 2014: 23). Gezi Parkının mekânsal geçmişine bakıldığında 1940 yılında yaşanan bir eylem söz konusudur. İnönü zamanında Gezi Parkı'nın bulunduğu alanda Topçu Kışlası bulunmaktadır. Daha sonra yıkılan toplu kışlasının

yerine, Yayla'nın diktatör olarak bahsettiği İnönü'nün bazı kesim tarafından heykeli yapılmak istenmiş ve bir kısım bu duruma karşı çıkararak park olması gerektiği fikrini savunmuştur. Topçu Kışlası yerine bu günkü Gezi Parkı yapılmış ve İnönü'nün heykeli de dikilmemiştir. 2013 yılında ise Başbakan Erdoğan'ın imzası ile İstanbul Belediyesi, Parkta düzenleme yapılmasına karar vererek kışlanın yeniden inşasını gündeme getirmiştir. Doğa tahribi olarak görülen bu düzenleme karşısında bir grup insan, parkta eylem yapmaya başlamıştır. Eylemlerde polis, orantısız güç kullanmış, bu durum kitlesel olarak olaya tepkilerin artmasına neden olmuştur (Yayla, 2018: 172-173).

Gezi Parkı eylemleri; 7 Haziran 2014 yılında gerçekleştirilen seçimlerde AK Parti'nin tek başına iktidar olma yeterliliğini kaybetmesi ve koalisyon dönemi, AK Parti'nin milliyetçi-muhafazakâr bir yaklaşım benimsemesine neden olmuştur. Gezi Parkı eylemleri sürecinde ortaya çıkan hükümet karşıtlığı ve gösterilere yönelik alınan polisiye tedbirler, hükümet politikalarının eleştirilmesine ve ilk dönemde ortaya çıkan tarihsel bloğun parçalanmasına neden olmuştur. Ak Parti seçkinleri, Gezi Parkı eylemlerini, hükümet tarafından “dış güçler”, “faiz lobisi” destekli provokasyonlar olarak devletin bekasına yönelik tehdit olarak tanımlamışlardır. Bu çerçevede Gezi Parkı eylemleri, Kemalist hegemonyaya karşı bir karşıt-hegemonya mücadelesinin milliyetçi-muhafazakâr toplumsal kesimlerin desteğine dayalı söylemsel formasyon ile seferber edilmesine neden olmuştur (Özpek ve Yaşar, 2018: 204-205).

Gezi Parkı olayının kolektif bilincin inşasına gitmek için Reicher ve Stott'un, isyanı tetikleyen ve birlikteliği sağlayan dört ayrı başlıkta inceledikleri bileşenlere göz atmakta fayda vardır. Bunlar bireyde oluşan yaşam şartlarına karşı haksızlık algısı, bu haksızlığın eylem ile dile getirilip giderileceğine olan inanç, kolektif bilincin oluşmasında ortak noktanın bulunması ile eylem yapan kişilerin aynı tanımı içerebileceği ortak kimliğin bulunması ve son olarak da eylemi gerçekleştirecek olan topluluğa güven duyma şeklinde sıralanmaktadır. Bu eylemi tetikleyen üç ana konu bulunmaktadır. Bu konular kültürel, ekonomik ve politik boyut olup tek tek hissedilebileceği gibi hepsinin aynı anda hissedildiği bir haksızlık algısı da olabilmektedir. Kolektifin oluşmasında ortak noktanın bulunması hem eylemin gücünü artırmakta hem de birlik olan kesimin biz ve öteki duygusu ile hareket etmesini sağlamaktadır. Kişinin veya kişilerin başkalarının da mağdur olduğunu

görmesi, yine eylemi tetikleyen ve güçlendiren unsurlar arasına girmektedir (Reicher ve Stott akt: Yalçın ve Uluğ, 2017: 98). Bahsedilen bu ortak noktanın oluşturulması ve haksızlık algısı, Gezi parkı raporunda hükümete yönelik eleştiriler içermiş ve demokrasiye yabancılaşmak olarak yer almıştır. Türkiye Cumhuriyeti adına alınan kararların çoğulculuk adı altında uyulması gereken anayasa değişikliği ya da kanun hükmünde kararnameler, hukuksal olarak sayısal çoğunluğu elinde bulunduran yürütme yetkililerine aittir. Bu, milli iradeyi yansıtan kararlar olarak değerlendirilmekte fakat son on yılda bu durumun milli iradeyi yansıtmadığı öne sürülerek tek bir kişinin iradesinin normalleştirilmesi olarak görülmüştür (Gezi Raporu, 2014: 24-25). Yalçın ve Uluğ'un (2017: 98) bahsettiği üzere eylemin gerçekleşmesinde lidere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda Toprak'ın, anarşizm kelimesinin tanımını yaparak lidersiz olma durumu Gezi Parkı olayı çerçevesinde incelendiğinde, ilk başlarda çevreci bir eylem olarak başladığı ve ardından hükümet karşıtı sloganlar atıldığı görülmüştür. Polisin orantısız güç kullanması, halk ile polisin karşı karşıya gelmesi ve eylemin mal ve can kaybına neden olması yurt dışı basınında "Türk Baharı" olarak anılmasına sebep olmuştur (Toprak, 2014).

Hükümetin, gençlerin yaşam tarzına karışan otoriterliği, Gezi Parkı olayları ile "bardağı taşıran son damla" olmuş ve bu nedenle direniş iktidarı elinde bulunduran AK Parti'ye dönmüştür. Bu bağlamda Gezi'ye katılan eylemcilerin ortak özelliği de hükümete yönelik memnuniyetsizlik olmuştur (Gezi Raporu, 2014). Toprak'ın anarşist bir eylem olarak nitelediği Gezi direnişi, bu bakış açısından ele alındığında devletsiz bir toplum ve arzusu barındıran, hükümet ve yasaların reddini içeren bir terim olduğu için devletin beka konusunda sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Toprak, 2014: 1933). Gezi olayları her ne kadar eylemin gereği olarak lidersiz bir direnişi ortaya çıkarmış olsa da burada istenilen toplum düzeninin de direnişi simgeleyen bir içerik ile dizayn edilmesi anlamı çıkarılmamalıdır. Zira 10 yıldır AK Parti yönetimi içerisinde olan Türkiye'de muhalif ses çıkaran direnişçiler, yönetimde olan iktidarın kendi istek ve görüşlerini geri planda bıraktığını düşünerek eyleme kalkışmışlardır. Direnişin içinde farklı grupların var olması eylemin beka ile ilişkilendirilmesinin nedeni olmuştur. Ancak eylemi gerçekleştiren bu farklı grupların ortak noktası hükümet eleştirisi olmuştur. Yalnız bu eleştirinin yapılmasında ve Gezi'nin beka konusunda sorun teşkil ettiğinin ileri sürülmesinde yasa dışı örgütlerin de direnişin içerisinde yer almaları yatmıştır (Toprak, 2014).

Gezi Parkı Olayları sürecinde Başbakan Erdoğan'ın açıklamaları, muhalif sesi oluşturan direnişçilere karşı yapılan “biz ve öteki” anlayışı içerisinde başvurulan bir hitap şeklini içermiştir (Sözcü, 2019). Biz ve öteki ayrımı neticesinde otoriter hegemonya daha sıkı bir şekilde kurulmuştur (Yılmaz, 2018: 23). Kemalist ideolojinin seçkinci ve 19. yüzyılda başlayan halka şekil veren ideolojisi AK Parti döneminde yerini; popülist, ayrıştırıcı ve ahlakçı söylemlere bırakmışsa da (Çapan ve Zarakol, 2019: 265) 2013 yılından sonra Gezi Parkı olaylarıyla AK Parti popülist söylemlerinde “milli irade” kavramını kullanmaya başlamış ve protestocuları, muhalif ve milli iradeye karşı gelenler olarak kurgulamıştır (Gülseven, 2020: 50).

Türkiye'nin Gezi Parkı olaylarına kadar devam eden “arabulucu ve komşularla sıfır sorun” politikası son bulmuş ve Gezi Parkı Olaylarını Başbakan Erdoğan, Doğu toplumlarında yaşanan eylemlere değil Batı toplumlarında yaşanan eylemlerle karşılaştırmıştır (Milliyet, 2013). Bu karşılaştırma Türkiye'nin Doğu toplumlarına karşı mesafe koyduğuna yönelik ontolojik güvensizlik alanında yeni bir imajın çizildiğini göstermiştir. Türkiye, uluslararası eleştirilere maruz kalmış ve ülke bekasına yönelik konumunu güçlendirememiş, bu da iç ve dış tehditlerin kontrolünde başarısız sonuçların doğmasına neden olmuştur. Yanılsama yaratarak ortaya atılan söylemler, “Yeni Türkiye” imajının Batı benzetmesi üzerine kurulmuş olduğunu göstermiştir (Çapan ve Zarakol, 2019: 265). Batı devletleri ile giderek artan gerilim, 2013 Gezi Parkı Olayları ile keskinleşmiş; AK Parti, kendini iç ve dış tehditler ile mücadele veren bir konuma taşımış, popülist söylem içerisinde bu konumunu yeniden üretmiştir (Gülseven, 2020: 50). Bu hitap şekli ve yukarıda bahsedilen yasa dışı örgütlerin bu direnişin ortak noktası olan hükümet eleştirisi nedeni ile direnişin içinde yer alması, Gezi Parkı olayındaki protestocuların beka sorunu olarak algılanmalarına neden olmuştur.

AK Partinin demokrasi üzerindeki izlediği yol 2013 Gezi Olayları ile düşüş yaşamaya başlamış ve AK Parti, Gezi olayı ile birlikte protestocuları dış ülkelere istihbarat verildiğine yönelik öteki sınıfına koyarak Türkiye'yi tehdit eden küresel boyutta bir beka meselesinin olduğu üzerinde durmuştur. Muhalefet çevreyi ötekileştiren ve tehdit olarak görülmesi gerektiğine yönelik söylemler inşa edilmeye başlamıştır. AK Parti'nin sivil özgürlükler ihlali, bu söylemler aracılığı ile ülke bekasını korumaya yönelik gerçekleştirdiği gerekçesiyle normalleştirilmiştir (Özpek ve Yaşar, 2018; 204-205)

3.3.2.2. 17-25 Aralık Operasyonu

Gezi Parkı olayının yaşandığı aynı yıl içerisinde hükümete yönelik 17 ve 25 Aralık günlerinde yolsuzluk operasyonu başlatılmıştır. Operasyonda çok sayıda bakan ve iş insanının¹¹ adı yer almıştır (Posta, 2018). İktidar ve bazı medya grupları tarafından iktidara yapılan bir darbe girişimi olarak görülmüş, darbe olarak isimlendirilen operasyonun düzenlenmesinde ise Fethullah Gülen cemaatinin olduğu belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2020). Operasyonun ardından Paralel Devlet Yapılanması (PDY) söylemi yükselmiş (Habertürk, 2017); Başbakan Erdoğan, yaptığı açıklamalarda yargıyı ele geçiren FETÖ'nün yine yargıyı kullanarak, milletin iradesi ile başa gelen hükümete darbe yapmak istediğini söylemiştir (TRT Haber, 2019).

Gülen'in lider olarak görülmesi ve onun talimatları ile hareket eden kişilerin devletin her bir koluna sızmış olması, devlet için ontolojik bir tehdit içerdiğini göstermiştir. Öte yandan FETÖ'nün diğer terör örgütlerinden farklı olarak dini söylemin ön plana çıkarılması ve yaptığı eylemleri üstlenmemesinden bahsedilmiştir. 17 Aralık ve 25 Aralık operasyonunun her ne kadar FETÖ tarafından sahte belgeler düzenlenerek hükümeti devirmenin amaçlandığı söylene de soruşturmada adı geçen bakanların istifası söz konusu olmuştur. Ayrıca operasyondan sonra ortaya çıkan ses kayıtları ise ekonomik alanda bir beka sorunu yaşandığını düşündürmüştür. Ekonominin yolsuzluk ile ilerlemesinin anlamı ise adil bir düzen ile kararların alınmaması ve halkın refah seviyesinin düşmesi olmuştur. Muhalefet, yargının sorunsuz bir şekilde gerçekleri ortaya çıkarması gerektiğini dillendirse de bu konunun gerekli takibini yapmamış ya da medya tarafına düşüncelerini yeterince yansıtamamıştır (Dündar, 2014).

Gezi Parkı olaylarının, 17-25 Aralık operasyonları ile desteklendiğini ve FETÖ'nün Gezi Parkında yapamadığını 17-25 Aralık operasyonu ile yapmaya çalıştığı söylemlerine yer verilmiştir (Soylu, 2020). Bu sebeple Gezi Parkı olayının da muhalif düşüncelerin iktidara sesini duyurması amacını içermediği ve masum bir eylem olmadığı üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda yaşanabilecek herhangi bir

---

¹¹ 17 Aralık sabahı TSİ saat 05:30 itibariyle İstanbul ve Ankara'da, üç ayrı soruşturma kapsamında operasyonlar yapılmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler'in oğlu Barış Güler, dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın oğlu Salih Kaan Çağlayan, dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğlu Abdullah Oğuz Bayraktar, Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan, Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir ile iş adamları Ali Ağaoglu ve Rıza Sarraf'ın aralarında bulunduğu toplam 89 kişi gözaltına alınmıştır.

eylemin de terör örgütü üzerinden adının geçeceği düşüncesi aşılılarak önüne geçilmek istenmiştir.

2014 yılına gelindiğinde Türkiye yeni bir seçim dönemine hazırlanarak, halk hem yerel seçim (30 Mart) hem de Cumhurbaşkanı seçimi (10 Ağustos) için oy kullanmıştır. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçiliyor olması yeni tarafları oluşturmuştur. İlk aday AK Parti'den Recep Tayip Erdoğan, ikinci aday MHP ve CHP'nin ortak adayı Ekmelettin İhsanoğlu, üçüncüsü ise HDP'den Selahattin Demirtaş olmuştur. Seçim sonuçları %52,6 ile oy olarak AK Parti'den aday olan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın lehine çıkmış, bu oy oranı ile halk tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak tarihe geçmiştir (Özipek, 2014: 93-94, 97). Ete'ye göre cumhurbaşkanlığı seçimi 2018'de gerçekleşen 24 Haziran seçimlerine giden süreci etkilemiştir. 2014 seçim sonucunda Recep Tayip Erdoğan cumhurbaşkanı olmuş, Ahmet Davutoğlu da başbakanlık makamına yerleşmiştir. Ortaya çıkan bu mevki değişikliği iktidar içerisinde çift başlılığı getirmiş ve farklı iki çatışma ortamını yaratmıştır. Oluşan anlaşmazlıklar gerilime neden olmuş, ortaya çıkan durum Türkiye'yi yeni uygulamalar ile tanıştırmıştır. Yönetimde oluşan bu durum, ardından anayasa düzenlemesi ve beklentileri karşılamayan çözüm süreci, AK Parti seçmenini olumsuz etkilemiş özellikle çözüm sürecinin güvenlik zafiyeti yarattığı düşünülmüştür. Bu süreci takiben 7 Haziran 2015 yılında gerçekleşen genel seçimde AK Parti, büyük bir miktarda oy kaybederek tek başına iktidar olamamış, kaybettiği oyların da oluşan yüzdeler ile MHP'ye kaydığını görmüştür (Ete, 2018: 300).

Tek başına iktidar olamayan AK Parti'nin koalisyon hükümeti kurulması yönünde gerçekleştirdiği hamleler başarısız olmuş, anayasada yapılmak istenen değişiklik, karar birliğinin olmaması nedeni ile sonuçsuz kalmıştır. Bunun sonucunda 1 Kasım 2015 yılında tekrar bir genel seçim yapılmış ve bu genel seçim sonuçları ile AK Parti yeniden tek başına iktidar konumuna ulaşmıştır. Elde edilen bu sonuç, AK Parti içerisinde çift başlılığı bitirmediği için Davutoğlu'nun görevinden ayrılması ve yerine getirilen Başbakan Binali Yıldırım ile durum sona erdirilerek parti içindeki çift başlılık bu şekilde çözülmüştür. Anayasada yapılmak istenen düzenleme de AK Parti tarafından gerçekleşmiş ve parti içi tek seslilik sağlanmıştır. Yapılan bu değişiklikler kapsamında Türkiye, her ne kadar istikrarsızlığını gidermiş olsa da 2016 yılına gelindiğinde FETÖ tarafından gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişimi ile siyasi sahne yeniden yapılandırılmıştır (Ete, 2018: 301).

AK Parti döneminde kutsal devlet anlayışı ve beka söylemini dönemselleştirerek değerlendirmek gerekir: Meşruiyetin sağlanmasına ve hegemonya kurulumuna yönelik 2002-2013 yılları arasında dönem, 2013-2016 arası geçiş dönemi ve son olarak 2016 sonrasında “Yeni Türkiye” söyleminde somutlaşan milliyetçi dönem. Bu dönemselleştirmelerin kesişimine bakıldığında öncelikli olarak iddia edilebilecek olgu, dönemlerde farklılık gösteren söylemsel eklemlenmelerin, AK Parti dönemi hegemonya kurulumunu ve meşruiyetini sağlamak için pragmatist-popülist tarzda seferber edilmeleridir (Özpek ve Yaşar, 2018; Bulut ve Hacıoğlu, 2021)

3.3.3. 15 Temmuz Darbe Girişiminde Beka Söylemi

Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca devletin beka siyaseti, gerek gerçekleşen darbe girişimlerinin gerekse siyasilerin aldığı kararlar ve izlenen yol açısından meşruiyeti elde tutmanın anahtarı olmuştur. Bu nedenle beka terimi hem siyasi açıdan hem de Türk ulusu açısından devletin korunmasını, yüceltilmesini ve homojenleşen ulusun zayıf noktasını temsil etmektedir. Buna göre, süregiden sarsıntılı bir deneyim yaşamış olan Türk milleti, kuruluşunda çekmiş olduğu sancuların korkularının yayılması ve Kemalist hegemonyanın siyasi uygulamalarıyla yapılandırılan ontolojik bir güvenlik rejimini yaratmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi, bu ontolojik güvenlik rejimindeki en önemli travmatik olaylardan biri olmuştur (Adisonmez ve Onursal, 2020). Bu travmatik olayın atlatılmasında ise temelinin devletin bekasına dayandıran geleneksel güvenlik yaklaşımı öne çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre devlet, güven duygusunun biricik öznesi olarak güvenliği şekillendiren politikaları, ulusal egemenlik içerisinde toprak bütünlüğünü korumakla mükelleftir (Balaban, 2020: 1). Devletin bekası için meşruiyetin inşası sırasında üretilen tekçi söylem, milleti bir çatı altında birleştirmekte ve normal-anormal, doğru-yanlış kavramlarının da içini doldurmada söz sahibi olmasının önünü açmıştır. Toplumun kimliği, dış mekân (devlet) tarafından düzenlenmiş bir tekrarlama süreci ile kolektif kimliği oluşturmuştur (Campbell, 1992: 9).

Darbe girişimi, toplum çapında bir korkuyu tetiklemiş, belirsizlik duygusunu ve siyasi istikrarsızlığı artırmıştır. Bu belirsizlik duygusunun ardından, siyasi ortamı istikrara kavuşturmak ve darbenin karmaşıklığını basitleştirmek için tek devletli, tek milletli, tek vatanlı ve tek bayraklı söylem dile getirilmiştir. Bu söylem sayesinde

toplum bir kimlik üzerinde buluşturularak düzen ve geleceğe yön vermek açısından ortak bir algı yaratılmıştır. Toplumun yeniden elde etmek istediği güvenlik arzusu ile güvensizliğe neden olan kodları ortaya çıkarılmış, oluşturulan kodlar ile korkulara sebep olanın yakalanması ve yeniden yönetilmesi durumu meşruluk kazanarak AK Parti kadroları, sömürü olayını yönetmek, kamusal mücadeleyi aktif olarak önlemek ve darbenin siyasi boyutunu uzak tutmak için belirli bir ontolojik güvenlik söylemini sağlamıştır. Oluşan ortam ile darbenin sonucu arka plana itilerek darbeyle ilgili "söylenemez" ve "söylenemez" olanın sıkı bir şekilde kontrol olanağı elde edilmiştir (Adisonmez ve Onursal, 2020).

Beka söylemindeki son kırılma ise bu darbe girişimi ile yaşanmış; darbe girişimi, artan terör saldırıları ve Suriye iç savaşının şiddetlenmesi, ontolojik güvenlik kaygılarının “Yeni Türkiye” söylemine eklenmesi sürecini tamamlamıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçiş ve MHP ile kurulan ittifak (Cumhur İttifakı); politikada lider merkezli yaklaşım (Kesgin, 2020; Yabancı, 2020) ve söylemlerin öne çıkması, beka tartışmalarını dönüştürmüştür. “Tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet” sloganında somutlaşan (Sırma ve Parlak, 2020) beka söylemi, ontolojik güvenlik kaygısını birincil gündem olarak belirlemiştir. Bu söylem bir başka açıdan Yeni Türkiye’nin öznesi olarak halkı, kutsal mazlumluk söylemi ile yeniden eklemleyerek, halk ve halk iradesi kavramlarını popülist siyasal iletişim stratejisi olarak seferber etmiştir. Böylelikle halk hem duyumsanan ontolojik tehdidin nesnesi hem de bu tehdidi ortadan kaldıracak yegane irade olarak kutsallaştırılmıştır. Bu durumu Açıknel’in (1996) daha önce vurguladığı gibi devlet anlayışının, beka söylemi üzerinden tüm toplumsal katmanlara nüfuz etmesi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Darbe girişimi ve 7 Haziran seçimlerinden sonra artan terör olayları, beka kaygılarını beraberinde getirmiştir. Artık güvenlik zafiyeti olarak algılanmasının ötesine geçen bir anlatım ile beka sorunu olarak cereyan eden terör olayları nedeni ile hükümetin bu olaylardan sonra gerçekleştirdiği OHAL ve KHK’ler, terör örgütlerine karşı mücadelecî bir politika olarak topluma yansımıştır. AK Parti, 15 Temmuz sonrasında milliyetçi bir çizgiye kaymaya başlamış, siyasi görüşüyle AK Parti’ye set çekmiş olan MHP de darbe girişiminden sonra AK Parti ile yakınlaşmaya başlamıştır. Oluşan bu ortam içerisinde darbe girişiminden yaklaşık bir yıl sonra ise Türkiye anayasa değişikliğine gitmiş ve bu sürecin etkisini üzerinden tam anlamı ile

atamamışken başkanlık sistemi için “evet” “hayır” oyu kullanmıştır (Ete, 2018: 301, 302).

3.3.4. 16 Nisan Referandumu

Türkiye, 2017 yılında demokrasi için bir referandum sürecine girmiştir. 16 Nisan 2017 yılında yapılacak olan referandumda, Türkiye'nin demokratik anlayışının ne düzeyde değiştiği ve hem teorik anlamda hem de prosedür olarak nasıl algılandığı önemlidir (Parlak ve Yıldırım, 2018: 56). 16 Nisan'da yürütme organının değişikliğe uğrayıp uğramayacağı belli olmuştur. Bu yürütme organında yapılan değişiklik ile demokrasinin yeni bir tanım ile ortaya çıktığı görülmüştür. Zira Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan ve Başbakan Binali Yıldırım'ın kullandığı dilin keskinleşmesi, biz/onlar ayrımının pekişmesine neden olmuştur. Bu yapılan ayrım siyasal alanda sorgulamayı daralttığı için demokrasinin de daralmasına neden olmuş, demokratik anlayış yalnızca çoğulculuk anlayışı olarak kalmıştır. Referandum sürecine gidilmesinde de çoğulcu bir anlayış ortaya çıkmış, burada halkın bu süreç ile ilgili onayını almak gerekmiştir. Fakat buradaki halk kavramı, yalnızca referandumu onaylayan ve biz/onlar dilinde 'biz' içerisine giren halk olarak görülmüştür (Parlak ve Yıldırım, 2018: 56). Bu referandum sürecinde siyasi partiler, halkın evet-hayır oyunu kullanması için ittifak oluşturmuş, 'evet' denilmesini düşünen AK Parti ve MHP Cumhuriyet İttifakını oluştururken HDP dışında diğer partiler de Millet İttifakını oluşturmuştur (Ete, 2018: 294).

Başkanlık sistemini ve “evet” oyunun kullanılması gerektiğini savunan medya gruplarında da cumhurbaşkanının yetkisinin artması ile birlikte terörün ve olası bir darbenin önüne geçilebileceği yazılmıştır (Kaya S. , 2018: 393). Bunun yanı sıra başbakan ve cumhurbaşkanlığının çift başlılığa neden olduğu söylenmiş ve bu çift başlılıktan dolayı karar mekanizmasının hızlı ilerlemediği savunulmuştur. Aynı zamanda meclisin denetleyici rolünün artacağı ve yargının sivilleşmesi ile olumlu bir sürece gireceği düşünülmüş fakat bu süreçte yargı atamalarının cumhurbaşkanlığına bağlanacak olması demokratik sistemdeki genişleme algısındaki çelişkiyi ortaya çıkarmıştır. Ayrıca tek kişinin yetkilerinin artması çok sesliliğin sesini kısmaktan ibaret kalmış (Kaya S. , 2018: 392-393), demokratik yönetimde bir beka sorunu ortaya çıkmıştır.

Otoriter rejim karşıtlığı, “tektipleştirici milliyetçilik”, İslami projelerin öne çıkması, baskı ve devamlılık sağlayan “savaş siyaseti” sorunlarına; referandum ve öncesinde yapılan OHAL ve KHK’larla “yeni cumhuriyet anlayışı” ve yeni anlam kazanmış “yurttaşlık” sorunları eklenmiştir (Yılmaz Z. , 2018: 20).

16 Nisan referandumunda başkanlık sisteminin onaylanmasında yaşanan darbe sürecinin de önemli etkisi olmuştur. Zira halk, 15 Temmuz sürecinde yaşamış olduğu sarsıntının ardından yetkilerin tek bir kişide toplanmasını, kendini ve yönetimi güvence altına almak olarak düşünmüştür. Kötü deneyimlerin izleri ve yakın tarihte darbe girişiminin tekrarlanması, halkı hiç deneyimlemediği bir kararı almada daha cesur kılmıştır (Akça, 2019: 43). Bu durumda anlaşılmaktadır ki yaşanan olaylar hem ülke bekası için bir korkuyla hem de halkın sosyo-ekonomik alanda sıkıntı çekmesinin tedirginliği ile sandıklara gidilmiş, bu alanlarda herhangi bir daralma olmaması için politik alanda daralma, halk tarafından onaylanmıştır. Politik alandaki bu daralma da yine ülkenin ontolojisi için doğru karar olup olmadığı deneyimlenmediği için bir bilinmezlik içermiş, yakın zamanda yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi halkın sağlıklı bir şekilde karar verip vermediği konusunda şüpheleri beraberinde getirmiştir. Referandumda ‘evet’ kararının çıkması ile Türkiye yeni sistem için ilk seçimini 24 Haziran 2018 yılında yapmıştır.

3.3.5. 24 Haziran Seçimleri

27. dönem genel seçimlerinin yapılacağı 24 Haziran 2018 günü halk, hem cumhurbaşkanını seçmek için hem de sayısının 550’den 600’e çıkarılan milletvekillerinin kim olacağına karar vermek için sandığa gitmiştir (Aydoğan Ünal, 2020: 23). 16 Nisan referandumunun ardından gelen başkanlık sistemi ile 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı seçimleri, öne çıkan iki saftı oluşturmuştur. Bu saftlar, MHP ve AK Parti’nin oluşturduğu Cumhuriyet İttifakı; CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi ve Demokrat Parti’sinin oluşturduğu Millet İttifakı’dır. Cumhuriyet İttifakı, 24 Haziran seçimlerinde tek aday çıkarmış ve Recep Tayyip Erdoğan’ı aday göstermiştir. Fakat Millet İttifakını oluşturan partiler kendi adaylarını ayrı ayrı çıkarmıştır. 16 Nisan referandumundan sonra ittifaklar devam ederek yeni sistemin devam edip etmeyeceğine de bu seçim sonucu karar verecektir. Millet İttifakı, seçimin kazanımı olduğu takdirde eski sistemi geri getirme veya sistemi yeniden revize etmeye yönelik vaat ile kampanyasını yürütürken, Cumhuriyet İttifakının seçilmesi durumunda da yeni

sistemin devamlılığı söz konusu olacaktır. Seçimin kazananı da Cumhur İttifakı olduğundan yeni düzende değişiklik yapılmamıştır (Ete, 2018: 294). Seçimin ilk turunda %50'nin üzerinde oy alması ile seçim ikinci tura kalmadan kazananın Cumhurbaşkanı Erdoğan olduğu açıklanmıştır (Aydoğan Ünal, 2020: 24).

Seçim sürecinde iktidar, kullanmış olduğu popülist söylem ile muhalefet kanadından olan partilerin yetersiz olduğunu vurgulamış, popülist söylemin getirisi olan ve herkesi kapsadığı iddia edilen söylemleri ile süreci yönetmiştir. Fakat demokratik toplumlarda popülist söylem içerisinde herkesi kapsadığı ileri sürülerek kullanılan halk kavramı, yalnızca belli bir kısma hitap etme şeklidir. Burada iktidarın tüm Türkiye yurttaşı olarak gördüğü kesim, “biz”den olan olarak yaptığı ayırım ile aslında kendi taban kitlesidir. Bu kitle, iktidar için ideal olanı simgeler ve kutsal olarak görülen söylemin yeniden üretimini yapar. Bunlar, 15 Temmuz'dan sonra değişen AK Parti politikasının “tek devlet, tek millet, tek vatan ve tek bayrak” söylemleridir (Sırma ve Parlak, 2020).

3.4. 31 Mart Yerel Seçimleri

Devlet dışı alanlarda, insani güvenliğin ve toplumsal güvenliğin; askeri alan dışında ise çevre güvenliği ve ekonomik güvenliğin söz konusu olduğu ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalar, bireyin kendi varlığını ontolojik bir temele dayandırmaya çalıştığından bahsetmektedir. Bu ontolojik güvenliğin de devletlerin milliyetçi ve köktendincilik ile sağladığına vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda devletlerin de bireye benzer kaygılarının olduğu belirtilmiş, bu sebeple devletlerin de fiziksel bir varoluşun dışında kendi kimliklerini oluşturmak istediklerine dikkat çekilmişlerdir (Rumeli ve Adısönmez, 2020: 24-27). Devletin oluşan kimliği dış politikada izleyeceği yolu da belirlemekte ve bu bakış açısı ile izlenen politikanın çözümlenmesi konusunda ipucu oluşturmaktadır (Balaban, 2020: 1). Yani ontolojik güvenliğin sağlanmasında bir devletin diğer devlet ile ilişkisi ve bu ilişkinin devamlılığı önemli bir rol oynamaktadır. Bu ilişkilerde devlet, kendine bir intiba oluşturur ve bu intiba devletin iç öğretilerinden kaynaklanır. Bununla birlikte ontolojik güvenlik tarihsel arka planında, biz-öteki ilişkisinin kurulmasını da içermektedir (Rumeli ve Adısönmez, 2020: 28-29).

24 Haziran 2018 seçim sonrasında, Türkiye'de ekonomik sıkıntıların (gıda fiyatlarında) artışı söz konusu olmuştur. 24 Haziran'da siyasi kutuplaşma gittikçe

artarak 31 Mart seçimlerinde kendini daha fazla göstermiştir. Cumhuriyet İttifakı, beka söylemi üzerinde seçim kampanyası yürütmüş ve seçimi bir beka meselesi olarak görmüştür. Siyasi alanda yürütülen ve ortaya çıkan çatışmaları ise seçmenlerin nasıl algıladığı önemli bir nitelik taşımıştır (Yaylagül, 2019). Tarihsel sürecin, ekonomik boyutun, siyasal ve kültürel düşünsel aşamaların da yine seçim sürecinde nasıl aktarıldığı önemlidir. Bu anlamda kültürün medya tarafından nasıl işlendiği de ön plana çıkmıştır. Medya seçim sürecinde yürüttüğü söylem ve tutumlarla büyük bir rol oynamıştır (Kellner, 2003: 19).

31 Mart seçimleri, yerel seçim olmasına karşın Cumhuriyet İttifakı'nın yürüttüğü beka söyleminin etkisinde genel seçim edasıyla geçmiş ve kampanyalar da genel seçim sürecini anımsatan bir şekilde ilerlemiştir (Sezgin, 2019: 32). 2011 yılında MHP, AK Parti ile benzerlik gösteren seçim beyannamesinde “beke sorunu” işlemiş ve etnik köken olarak ülkenin ‘bölücülük’ altında risk yaşadığını ifade etmiştir (Kocabıyık, 2011: 11-12). Terör ile müzakere değil mücadele edilmesi gerektiğinin savunulduğu beyannamenin (Kocabıyık, 2011: 12) 31 Mart Yerel Seçimlerinde de yinelenildiği görülmüştür. Popülist bir söylem olarak “beke” kavramı, Cumhuriyet İttifakı adaylarıncı sık kullanılırken Millet İttifakı adaylarının ise bu söylemden kaçındığı görülmüştür (Şen ve Yenigün Altın, 2020).

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Ruth Wodak Eleştirel Söylem Analizi

Toplumsal bütünlük, söylem tarafından geçici ve kısmi olarak oluşturulan bir bütünlük varsayımı (Laclau ve Mouffe; Sancar, 2014: 65) olarak anlaşıldığında söylemin toplumsal anlamın ve özneliğın kurulumundaki rolü açıklık kazanır. Sancar'ın ifade ettiğı üzere söylem, “toplumsalı... yeniden ve yeniden kuran merkezdir” (2014: 68). Michel Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkiselliğine ilişkin açıklamalarından beslenen söylem çalışmaları, ideolojinin önceden-belirlenmiş veri öznellik ve toplumsal bütünlük varsayımlarını sorgulamaya açmaktadır. Buna göre toplumsal bütünlüğü imleyen anlam, farkların anlamsal bütünlüğe dönüştürülmesini sağlayan dikişlemeler ve eklemlemelerle mümkündür (Sancar, 2014: 66). Laclau ve Mouffe'a göre terk edilmesi gereken toplumu bütün olarak görmektir. Zira bu bütünlük olanaksızdır. Bu noktada dikişler ve düğüm noktaları söz

konusu imkânsız bütünlüğün yerini dolduran şeylerdir (Ives, 2011: 245). Bu çerçevede Laclau ve Mouffe açısından söylem “bizatihi dünyayı kuran harekettir” (Dursun, 2013: 75).

Foucault’ya göre modern toplumlarda eylemin dinamiklerini ve özelliklerini anlamak için iktidar ilişkilerine odaklanmak gerekmektedir. İktidar ilişkileri çoğunlukla görünmez kalır ve kendisini ancak etikleri aracılığıyla var eder. Bu nedenle iktidar ilişkilerini anlamak, söz konusu etkilerin “hakikat rejimleri”de nasıl söylemselleştirildiğine bakmayı gerektirir. Zira bilgi-iktidar-etik boyutları bulunan sorunsallaştırma pratiği içerisinde bilgi olarak öne çıkarılan söylemselliğe neyin dahil olup olmayacağına ilişkin sınır, iktidar ilişkileri çerçevesinde çizilir (Deveci, 1999: 30). Dolayısıyla toplumsal bütünlüğe ve anlama ilişkin metinler ancak toplumsalın sınırını belirginleştiren kabulleri içeren bilgiler, söylemler ve söylemsel olmayanların formasyonu olan dispozitifler doğrultusunda oluşturulur. Bu nedenle dili ve dilsel tezahürleri araştırmak bir başka açıdan iktidar ilişkilerini kavramlaştırmaya yönelik sorunsallaştırmadır. Keskin’in ifade ettiği üzere “sorunsallaştırma sonucu ortaya çıkan her deneyim”, söylemsel pratikler olarak bir bilgi alanına, söylemsel olmayan normlar ve kurallar boyutuyla bir iktidar alanına ve son olarak bireyin kendilik kaygısı ekseninde kendisine ilişkin bir etik alana işaret eder (1999: 17). Örneğin “... doğa tarihi ya da biyolojide, salt yaşıyor olma olgusunun nesneleştirilmesi.” olarak insan, epistemolojik bir kurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. “Deli-akıllı; hasta-sağlıklı; suçlu ile iyi çocuklar.” gibi ikilikler iktidar alanına ilişkin kuralların ve normların alanı iken insanların özneye dönüşme biçimi olarak kendilik ilişkisi en somut haliyle Foucault’nun cinselliğin tarihi çalışmalarında örneklendirilebilir: “Örneğin, cinsellik alanı -insanların kendilerini nasıl ‘cinsellik’ öznesi olarak tanımayı öğrendikleri” dir. (Foucault, 2014: 58).

Söylemin inşasında iktidar ve tahakküm ilişkileri dilin yapısı ile bütünleşerek toplumu yönlendiren metinleri oluşturmaktadır (Wodak ve Meyer, 2009: 17-19). Siyaset de medya aracılığı ile söylemden yararlanarak toplumsal inşayı oluşturmak için titiz bir yol izlemektedir. Medya, siyasi kararları ve liderliği, siyasi süreçler ise medya kurumlarının seçim ve inşa mantığını takip eder. Bu durum siyaset, medya ve ekonominin karşılıklı bağımlılığını ortaya çıkarmaktadır. Söylemi üretenler, toplumsal inşayı gerçekleştirmek için iki temel noktaya odaklanmaktadır: İlki, bölünmenin (normal vs. anormal gibi) pratik ilkelerinin toplumsal bütünlüğü nasıl

kurguladığıdır. İkincisi ise söylemin ideolojik ve epistemolojik düzeyde, söz konusu bölümleri toplumsal dünyanın inşasının meşru kategorileri olarak kabul ettirmek için verdikleri mücadelelerdir (Wodak, 2011: 3-4).

Eleştirel Söylem Analizi (ESA), söylemin sosyal koşullarıyla ve iktidar alanıyla ilgilenir. ESA özellikle güç odaklarının (iktidarın) sorunsallaştırdığı problemleri ortaya koymada önemli bir yere sahiptir. Söylem, sosyal yapıyı yeniden üreten karmaşık bağlamlardan oluşmaktadır. Gücün, söylem ile arasındaki bağı çözümleyerek olayın; anlam, önem ve biçimini açık bir şekilde anlaşılır hale getirilmesine yardımcı olur. Zira gücü oluşturan söylemi, yalnızca iyi bir hitap ve konuşmayla açıklamak eksik kalır (van Dijk T. , 2008). Bu bağlamda ESA okulunun temsilcilerinden Ruth Wodak, dili sosyal bir pratik olarak değerlendirir ve söylemi de bu tanıma bağlı olarak açıklar. Söylemde diyalektik bir üretim söz konusudur. Wodak, bu diyalektik ilişkiyi söylem ile kurum, sosyal yapı ve durumlar arasındaki ilişkilere odaklanarak ortaya koymaktadır. Ayrıca güç ilişkilerinin üretilmesi yine söylem ile mümkün olmaktadır. İdeolojik bir üretimin söylemdeki analizine vurgu yapan Wodak, ideolojiyi Althusser'in tanımı üzerinden şu şekilde açıklar: İdeoloji evrenseldir ve öznenin toplumsal konumuyla kurduğu hayali bağıdır. Zira tüm insanlar, toplumdaki yapıya sembolik olarak yerleştirilmişlerdir (Wodak, 2014: 83). İnsanların toplumdaki yeri ve toplum ile arasında geliştirdiği bağ ise tarihsel süreç içerisinde hem yeniden şekillenmekte hem de geçmişten gelen öğretiler iktidarın söylemleri ile anlam kazanarak bireyin topluma uyumunu sağlamaktadır.

Wodak ve Meyer'in (2009) Avusturya bağlamında yaptıkları söylem çalışmaları ve Viyana Okulu'nun söylem-tarihsel yaklaşımı, söylem ve kimlik inşası ilişkisini vurgulaması bakımından önem taşımaktadır.

Eylem alanlarının; çeşitlilik, söylem ve metinler aracılığı ile birbirine bağlayan teorisi ise söylem-tarihsel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre metinlerdeki bağlantılar, esas olarak tarihsel bir bağ ile anlaşılmalıdır (Wodak ve Meyer, 2009: 13-37). Çalışmada Wodak ve Meyer, Avusturya'da sağ popülist söylemin sıkça farklı ideolojik tabanlı partilere veya gruplara yönelik milliyetçi anlatıya başvurduğunu ve gündem ile ilgisi olmayan konuların milliyetçi söylem tarafından eklemlendiğini bulgulamışlardır. Anlatı ile tehdidin varlığı ve aciliyeti vurgulanmakta ve bu yolla ulusal kimlik, tehdit bağlamında pekiştirilmekte ve sınırlandırılmaktadır.

Araçsallaşan bir tehdidin varlığı ile “biz” anlatısı pekiştirilir. Bu durumda söylem “biz” ve “öteki” üzerinden kurulur (Wodak, 2015: 22-28).

Ulusal kimliğin inşası makro düzeyde dört söylemsel strateji ile yapılandırılmıştır. Bunları; yapıcı stratejiler (ulusal kimliklerin inşasını hedeflemektedir), meşrulaştırıcı stratejiler (ulusal kimliklerin veya kimlik anlatılarının korunmasını ve yeniden üretilmesini amaçlamaktadır), dönüştürücü stratejiler (ulusal kimliklerin dönüşümünü hedeflemektedir) ve yıkıcı stratejiler (ulusal kimliklerin parçalanmasını hedeflemektedir) olarak sıralamak mümkündür (Wodak ve Meyer, 2009: 33). Tehdidin inşası ile bir korkunun oluşması, dışarıdan olana karşı, ulusallığın pekişmesi ile son bulmadığı gibi, bu korkuyu oluşturan tehdit, yalnızca sınır dışındaki dış tehdit olarak da ortaya çıkmamaktadır. Aynı zamanda ulusçu anlayış içerisinde “biz maskesi” ile gezinen ötekinin varlığından da söz edilmektedir. İçerideki ötekiyi oluşturan tutumların ortaya konabilmesi için; anlatıcı anlatıyı tutarlı bir şekilde farklı bağlantılar kurgulayarak ya da çarpıtarak halka sunmaktadır. Tehdidi oluşturan durumları kriz, ekonomi, işsizlik, geleneksellikten kopuş, güvenlik sorunları, ahlaki anlayış olarak sıralamak mümkündür. Tehdidin varlığı ortaya konduktan sonra ise bir günah keçisi ortaya çıkarılıp korku ve suçlama üzerine söylem şekil almaktadır. Bu yolla halkı oluşturan somut farklılıklar görmezden gelinerek tek tip bir gelenekselci söylem ile herkesin aynı olduğu varsayımı öne çıkarılır. Böylelikle popülist iletişimsel kurgu olarak söylem, var olanın ötesinde bir toplum algısı oluşturmaktadır. (Wodak, 2015: 22-32). Toplumun sosyal düzeyini oluşturmakta kullanılan günlük prosedürlerin yeniden inşası, meşruluğunu kazanması açısından sosyal etkileşim, milliyetçi sağ popülist söylemlerin bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır (Wodak ve Meyer, 2009: 28-33).

Ruth Wodak (2009: 38), eleştirel söylem analizini, tarihsel bir bağ kurarak ele alır. Zira söylem-tarihsel yaklaşım gizli güç dinamiklerini meydana getirir ve potansiyel çeşitlilik için araçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede tarihsel kaynaklar hakkındaki bilgi, söylemsel olayların saklı olduğu sosyo-politik yapının arka planı ile uyumlu şekilde ilerler. Söylem-Tarihsel Yaklaşımındaki sistematik nitel analiz, dört bağlam katmanı üzerinden ilerlemektedir. Bunlar:

1. Sözler, metinler, türler ve söylemler arasındaki metinler arası ve söylemler arası ilişkiler;
2. Dil dışı sosyal/sosyolojik değişkenler;
3. Metinlerin ve organizasyonların tarihi ve arkeolojisi;

4. Bir durumun özel bağlamının kurumsal çerçeveleridir (Wodak R. , 2009: 38).

Böylelikle ulusun homojenliğine yönelik tehdit teması, farklı konular ile ilişkilendirilerek sosyal ve işlevsellik açısından bağlantılar oluşturulur. Siyaset alanı da bu eylem alanlarını temsil eden örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimliklerin iç grup ve dış grup olarak söylemsel inşası, mutlaka olumlu ya da olumsuz bir sunuş şekli ile yer almaktadır. Bu durumda söylemle örtüşen kimliğin iç ve dış grup alanında kendini konumlandığı yerin meşrulaşması önem taşımaktadır. Bu sebeple bu iç ve dış grup tutumunun söylem-tarihsel çözümlemesini yapmak mümkün hale gelir (Wodak, 2009: 40).

Wodak (2009), olumlu “biz” ve olumsuz “öteki” olarak söylemsel sunumu ortaya koymak için beş stratejik adım ile ilgilenir: İlki, sosyal aktörlerin grup içi ve grup dışı olarak ortaya konulması şeklinde bahsedilen temsillerdir. Bu temsiller bütününe ait olduğu grup, iç ve dış grubun ne olarak görüldüğü hakkında bilgi vermektedir. Bu aşamada parçaları oluşturan aktörlerin bütünü neyi işaret ediyor ise ona bakılmalıdır. İkincisinde bireyler, grup üyeleri veya bir bütün olarak gruplar, dil bilimsel olarak sosyal aktörler şeklinde karakterize edilir. Bu durumda dil, bilimsel şekilde inşa edilen olumlu ve olumsuz özelliklerin değerlendirilmesi ifadelerin ortaya konulma biçimine bakılarak anlaşılmalıdır. Böylece sosyal aktörler, cümle içerisinde yer aldığı dilin özelliklerine bakılarak ortaya konulduğunda pozitif, negatif veya nötr olarak mı bahsedildiği ile ilgili bilgi vermektedir. Üçüncü adımda kişilerin sosyal veya politik olarak konumlandırılmaları meşruluk ve tartışma stratejileri ile değerlendirilmektedir. Bu durumda aktörün, söylemin, kurumun...vs. dışlanmasını veya dahil edilmesini sağlayan meşru anlatım şeklini kazandıran nedir diye bakılmalıdır. Dördüncü durumda söylemin hangi açıdan ele alındığı ve konunun sınırlarını neyin oluşturduğu önemlidir. Zira bakış açısı ile ilgili olayların veya ifadelerin raporlanması, açıklanması ve alıntıları, söylemi gerçekleştiren kişi hakkında bilgi verir. Sonuncusu ise söylemin nasıl bir hitap ile şekillendiği ile ilgilidir. Burada karşımıza önemsenen yani yoğunlaştırılarak oluşturulan anlam ve hafifseyerek oluşturulan hitap ortaya çıkmaktadır (Wodak, 2009: 40, 42).

Wodak’ın eleştirel söylem çözümlemesinde dokuz adet argüman stratejileri üzerinden analiz yapılması mümkündür. Bu argüman stratejilerini Wodak (2009: 44) şu şekilde ayırmıştır:

Sorumluluk: Var olan konu ile ilgili yükümlülüğün kime ait olduğunu belirtildiği temadır. Belirli bir sorunla ilgili sorunu azaltmaya yönelik girişim sergileyen/sergileyenler kimlerdir? Sorunun ortaya çıkmasında kimin/kimlerin payı vardır? Bu sorular üzerinden sorumluluk teması içeren metinler analiz edilebilmektedir.

Gerçeklik: Bu argüman stratejisinde ileri sürülen düşünce veya durumu destekleyen kanıtların ne üzerine kurulduğu asıl olandır. Bu tema aracılığı ile belirli eylemlerin gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna varılır.

Sayısallaştırma: Sayısallaştırmada yeterli sayısal / istatistiksel kanıtlar ortaya sürülerek somutluk içerisinde düşüncelerin veya eylemlerin savunulduğu gösterilmektedir. Bu sayede söylemin var olan verilerle ikna ediciliği amaçlanmaktadır.

Tarih: Tarih, belirli eylemlerin belirli sonuçları olduğunu öğrettiğinden, benzerlik kurulan ya da örnekleri bulunan olayların geçmişi ile ilgili mesajların içermesi yer almaktadır. Bu durumda savunulan düşüncenin geçmişle bağ kurularak desteği sağlanmaktadır.

Kişiselleştirme: Kişi, otorite konumundaki birisine atıfta bulunuyorsa, eylem meşrudur. Bu durumda konunun hangi kişiler arasında nasıl meşru sağlandığı önemli yere sahiptir.

Tehdit: Belirli tehlikeler veya tehditler belirlenerek bunlar hakkında bir şeyler yapılması gerektiği mesajı verilir.

Tanımlama: Olaylar, kişi veya nesne, oluşturulan anlam ile tutarlı nitelikleri/özellikleri taşımalıdır. Bu sayede anlatımın neyin üzerinde nasıl tanımlandığı ortaya koyulabilmektedir.

Adalet: Kişiler/eylemler/durumlar belirli açılardan eşitse, aynı şekilde ele alınmalıdır. Bir durum, kişi veya eylemin neyi hak ettiği ile ilgilenir ve adalet temelli sonuç üzerinden söylemi gerçekleştirmektedir.

Aciliyet: Kişinin kendi erişiminin ve sorumluluğunun ötesinde harici, önemli ve değiştirilemez bir olay nedeniyle kararların veya eylemlerin çok hızlı bir şekilde alınması/bulunması/yapılması gerektiğini içeren anlatımı konu eder.

Wodak'ın söylem-tarihsel yaklaşımı sayesinde tarihsel bir bağ ile analiz yapmak mümkündür. Çalışmada tarihsel bir ardalın kurulduğu için Wodak'ın söylem analizinden yararlanılmakta ve tarihsel bir ardalın ile 'beka' söyleminin nasıl ve hangi temeller üzerinden yeniden üretildiğine bakılmaktadır. Bu çalışma, söylem-tarihsel yaklaşımından hareketle 31 Mart seçimleri döneminde beka söyleminin nasıl inşa edildiğini; aktörlerin ve sorunun nasıl tanımlandığını, beka söyleminin ve bekaya yönelik tehdit algısının hangi argümanlar ve söylemsel stratejiler bağlamında meşrulaştırıldığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Wodak'ın söylem analizinin dönüştürülerek kullanılması araştırmanın doğru sonuca ulaşmasını sağlayacaktır. Bu neticede köşe yazılarında adı geçen aktörlerin yazıda nasıl (pozitif, negatif, nötr) kurgulandığına dikkat edilmektedir. 'Hüküm' adı altında yazarın kendini konumlandığı bir 'iç grup' ve dışarda tuttuğu (ötekileştirdiği) bir 'dış grubun' olup olmadığı incelenmektedir. Yazarın ele aldığı konu üzerindeki bakış açısına ilişkin görüşü incelenmekte ve metin üzerinde tartışmaların hangi argüman stratejileri (sorumluluk, gerçeklik, sayısallaştırma, tarih, kişiselleştirme, tehdit, tanımlama, adalet, aciliyet) üzerinden kurgulandığına dikkat edilmektedir. Bu argüman stratejilerinin pozitif ya da negatif olarak mı ele alındığına bakılmaktadır. Bunun yanı sıra yazılara konu olan durumun, alaycı bir dili ifade eden 'hafifseyici' bir anlatım mı kullanıldığına ya da ciddiye alınan bir dili ifade eden 'önemseyici' bir anlatım ile mi oluşturulduğuna bakılarak Wodak'ın söylem analizi bu şekilde kategorileştirilerek dönüştürülmüştür. Dönüştürülen söylem analizi tekniği ile 31 Mart seçimlerinde öne çıkan konular yedi adet konu başlıklarına ayrılarak seçim öncesi incelenen süreçte beka söyleminin ayrıştırıcı bir dil ile; seçim sonrasında ise beka söyleminin 'bütünleştirici' bir anlatım ile kurgulandığı üzerinde durulmuştur. Bütünleştirici anlatımın kullanılmasındaki neden ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 'Türkiye İttifakı' çağrısı etkili olmaktadır.

Beka söyleminin de tarihsel bir perspektif ile Türkiye toplumu üzerinde etkisi mevcuttur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin yıkılma döneminde yükselişe geçen modernizmin sekteye uğraması Cumhuriyet dönemi boyunca beka sorunu olarak görülürken bu durum AK Parti hükümeti ile birlikte yeni öğretiler ile farklılık göstermiştir. Bu bağlamda araştırmanın problemi, bu farklılığın süreç içerisindeki değişiminin nasıl olduğu ve 31 Mart seçimlerinde Cumhur İttifakı'nın gündeminde

olan “beka” söyleminin Sabah ve Sözcü gazetelerinin köşe yazılarında nasıl işlendiğidir?

Rult Wodak’ın temalar ve argüman stratejilerinden yola çıkılarak köşe yazılarının kurgulanmasında dört adet tema bulgulanmış ve bu temaların hangi argüman stratejileri ile desteklendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bulgularan temalar; tarih teması, tehdit teması, haklılık teması ve halk temasıdır. Tarih teması beka söylemi üzerine yazılan köşe yazılarının tarihsel bir olaya referans vermesini içermektedir. Tehdit teması, yazılarda yazarın bir tehdidin varlığından bahsetmesi ile ilgilidir. Haklılık temasında ise yazarın kendi haklılığını kabullendirmek için başvurduğu söylemdir. Halk temasını ise biz-öteki anlayışı üzerinden yazarın halk içerisine kimleri aldığı ve kimleri bu halk dışında tuttuğuna ilişkin anlatımı içermektedir. Bu dört tema her iki gazetenin köşe yazılarında da öne çıkarken temaların anlatımını güçlendirmek için kullanılan argüman stratejilerinde bazı farklılıklar söz konusu olmuştur. Sözcü gazetesinin köşe yazılarındaki argüman stratejileri şu şekildedir: Karşılaştırma, yoğunlaştırma, gerçeklik, önemsizleştirme, önemlilik, kişiselleştirme, sayısallaştırma, benzetme, tarihselleştirme, jeopolitikleştirme, kabullendirme, masumlaştırma, sorumluluk, komplo teorileri, düşmanlaştırma, tariz, farklılaştırma, aynılaştırma. Sabah gazetesindeki köşe yazılarında bulunan argüman stratejileri ise şunlardır: Düşmanlaştırma, kişiselleştirme, jeopolitikleştirme, yoğunlaştırma, komplo teorileri, kabullendirme, sayısallaştırma, tarihselleştirme, benzetme, yetersizlik, ilişkilendirme, gerçeklik, sorumluluk, kültürel ayrımcılık, yönlendirme, karşılaştırma, masumlaştırma, farklılaştırma, aynılaştırma ve yüceleştirme.

Bu argüman stratejileri araştırmada şu anlamları ifade etmektedir. Karşılaştırma: Yazıda herhangi bir olay, kişi veya durum üzerinden benzerlik ya da farklılıklarını ortaya koyan bir anlatım mevcut ise karşılaştırma argüman stratejisi olarak değerlendirilmiştir.

Yoğunlaştırma: Yazıda beka sorununun varlığı üzerinden ileriye dönük tehdidi pekiştiren bir anlatım söz konusu ise yoğunlaştırma anlatım stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Örneğin istikrar üzerinden beka sorununun varlığı güçlendirilmiş ise yoğunlaştırıcı anlatım stratejisi içerisinde yer almaktadır.

Gerçeklik: Metinde yazar ifadelerini güçlendirmek ve düşüncesinde okuyucuyu ikna etmek için somut bir duruma gönderme yapmış ise bu anlatım stratejisi gerçeklik olarak ele alınmıştır. Örneğin var olan bir söyleme kaynak veriliyor ya da yapılan bir araştırmanın sonucundan bahsediliyor ise bu gerçeklik argüman stratejisi başlığı altında incelenmiştir.

Önemsizleştirme: Metinde Türkiye'nin beka sorununun olmadığına yönelik bir anlatım var ise bu önemsizleştirme argüman stratejisi olarak değerlendirilmiştir.

Önemlilik: Yazar beka sorunun varlığından bahsediyor ve bu sorunun ciddiye alınmasına yönelik bir anlatım sergiliyorsa önemlilik argüman stratejisine başvurmuştur.

Kişiselleştirme: Beka konusu yazılarda kişiler üzerinden veriliyor ise metinde kişiselleştirme argüman stratejisi mevcuttur.

Benzetme: Beka ile ilgili işlenen temalar çerçevesinde olayların ve kişilerin benzetme yapılarak köşe yazısında işlenmesidir.

Tarihselleştirme: Tarih teması dışında yer alan diğer 3 tema tarihsel bağlantılar ile ilişki kurularak metini kurgulamış ise tarihselleştirme argüman stratejisi olarak alınmıştır.

Jeopolitikleştirme: Bekadan bahsedilirken Türkiye'nin jeopolitik konumuna dikkat çekilmiş ise jeopolitikleştirme argüman stratejisi olarak değerlendirilmiştir.

Kabullendirme: Bu argüman stratejisinde yazarın bekaya yönelik fikirlerini seçmene genel geçer bir fikir olarak sunması söz konusudur. Yani yazar ortaya koyduğu fikri okuyucu tarafından kabul gördüğünü ya da kabul görmesi gerektiğini varsayarak yazısını yazmış ise kabullendirme argüman stratejisini kullanmıştır.

Masumlaştırma: Masumlaştırma argüman stratejisinde yazarın olayları veya kişileri aklayan söylemler üzerinden yazısını kurgulaması söz konusudur.

Sorumluluk: Var olan durumdan sorumlu olarak görülenler var mıdır? sorusunun karşılığı olarak yer alan argüman stratejisidir.

Komple teorileri: Tehdit oluşturan ve ileriye yönelik olumsuz olarak yaşanılacak olan durumlar ile ilgili kurguya işaret etmektedir.

Düşmanlaştırma: Yazıda ülke içinde kriminalize edilenlerin yer aldığı ve ülke dışında Türkiye için tehdit olarak görülenlerin verildiği argüman stratejisidir.

Tariz: Yazarın tariz sanatına başvurarak beka konusunda anlattıklarının tersinin anlaşılması için retoriksel bir yol izlemesidir.

Farklılaştırma: Ötekinin varlığı üzerinden beka konusunun işlenmesidir.

Aynılaştırma: Halk içerisinde yer alan ve biz içinde görülen kişilerin köşe yazısında bahsinin geçmesidir.

Yönlendirme: Yazarın, yazıda seçmeni doğrudan kendi düşüncesini benimsetmesi üzerine buna yönelik harekete geçirmeyi hedeflemesini içermektedir.

Kültürel ayrımcılık: Farklı kültür veya inanıştan olan kişilerin veya milletlerin vurgusunu içeren argüman stratejisidir.

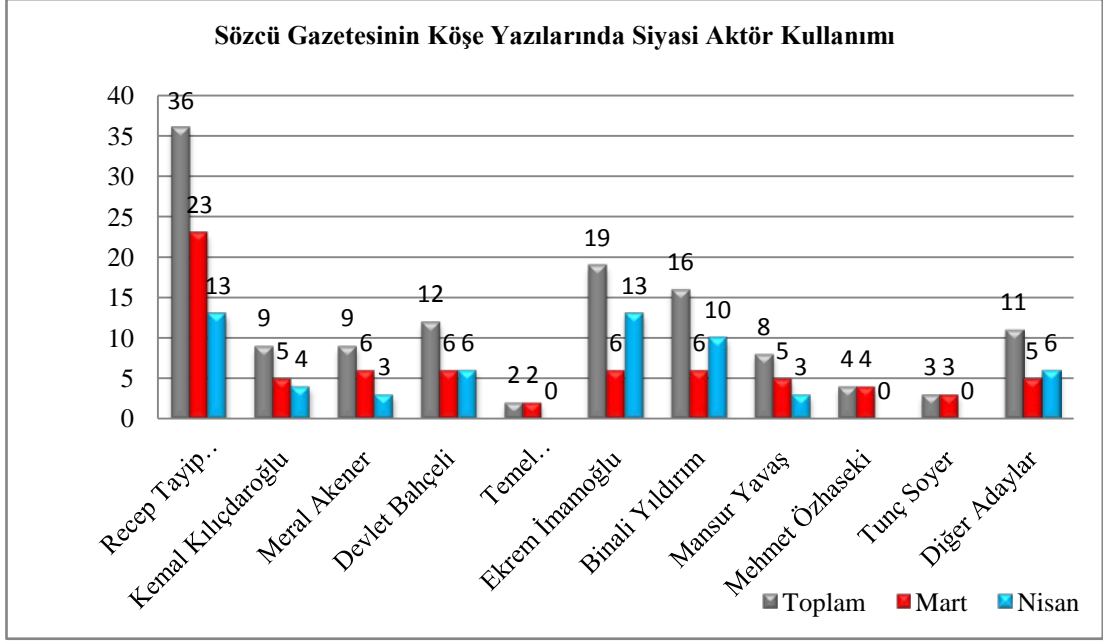
Yetersizlik: Sorunların çözümünde yeterli olarak görünmeyen kişi/ittifak/grup/ var ise yetersizlik argüman stratejisinin metinde mevcut olduğunu göstermektedir

İlişkilendirme: Olaylar arasında bağlantıların kurulduğu argüman stratejisidir.

4.2. Gazetelerdeki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı

4.2.1. Sözcü Gazetesinin Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı

Tablo 4. 1: Sözcü gazetesinin köşe yazılarında siyasi aktör kullanımı

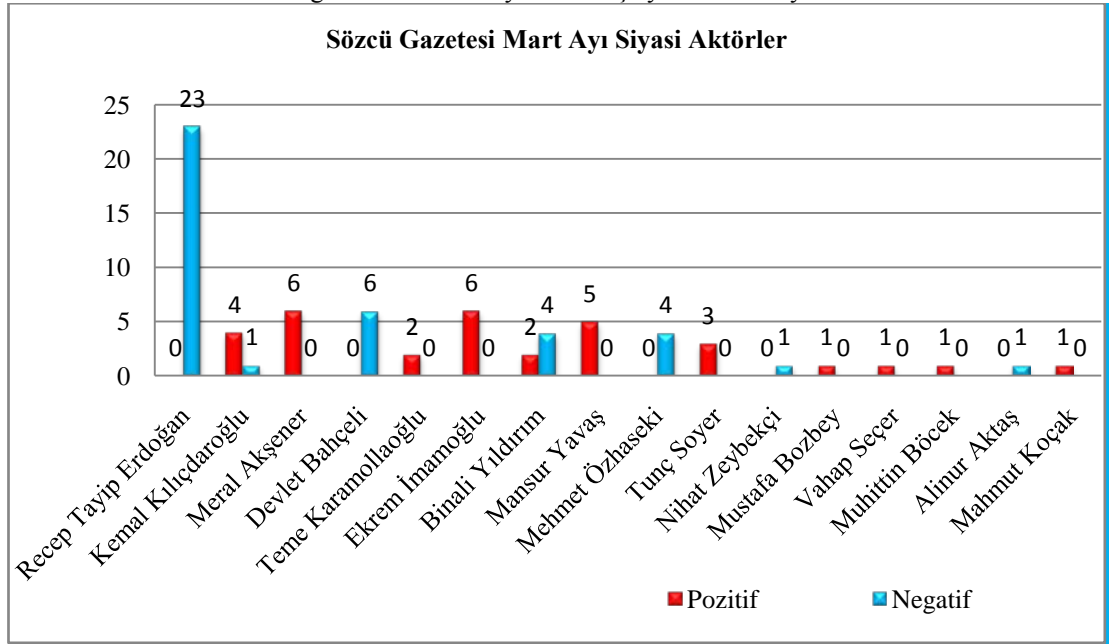
Grafikte Sözcü gazetesinde yer alan siyasi aktör sayısı yer almaktadır. Buna göre Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan'dan 23 defa Mart ayında 13 defa Nisan ayında olmak üzere toplam 36 adet bahsedilmiştir. CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'ndan toplam 9 kere bahsedilmiştir. Bunun 5'i Mart ayına ait 4'ü Nisan ayına ait köşe yazılarıdır. İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener, Mart ayında 6, Nisan ayında 3 olmak üzere 9 köşe yazısında adı geçmiştir. MHP genel başkanı Devlet Bahçeli'nin Mart ayında 6, Nisan ayında 6 defa adı köşe yazılarında yer almıştır. SP genel başkanı Temel Karamollaoğlu'nun ise 2 Mart ayında, 2 defa da Nisan ayında adı geçmiştir.

Millet İttifakı'nın İstanbul Büyükşehir belediye başkan adayı olan Ekrem İmamoğlu'nun 19 defa köşe yazılarında adı geçmiştir. Bunların 6'sı seçim öncesi Mart ayında 13'ü ise seçim sonrası Nisan ayındadır. Cumhuriyet İttifakı'nın İstanbul Büyükşehir belediye başkan adayı Binali Yıldırım'ın adı 6 Mart ayında 10 defa da Nisan ayında olmak üzere toplam 16 köşe yazısında adı geçmektedir. Millet İttifakı'nın Ankara Büyükşehir belediye başkan adayı Mansur Yavaş'ın adı 5 Mart ayında yayınlanan köşe yazısında, 3 Nisan ayında yayınlanan köşe yazısında adı geçmektedir. Toplam 8 köşe yazısı Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mansur Yavaş'tan bahsetmiştir. Cumhuriyet İttifakı'nın Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mehmet Özhasseki'nin adı yalnızca seçim öncesi Mart ayında 4 köşe yazısında geçmiş fakat Nisan ayında yayınlanan köşe yazılarında adı yer almamıştır. Millet

İttifakı'nın İzmir büyükşehir belediye başkan adayı Tunç Soyer'den de yine yalnızca Mart ayında 3 defa bahsedilmiş Nisan ayında bulunan köşe yazılarında adı geçmemektedir. Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı'nın diğer adaylarından ise 5 adet Mart ayı, 6 adet Nisan ayı olmak üzere 11 defa bahsedilmiştir. Diğer adayların isimleri aşağıda bulunan Mart ve Nisan ayı siyasi aktör kullanımları grafiğinde yer almaktadır.

4.2.1.1. Sözcü Gazetesinin Mart Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı

Tablo 4. 2: Sözcü gazetesinin mart ayındaki köşe yazılarında siyasi aktör kullanımı

Grafikte Sözcü gazetesinin Mart ayında bulunan köşe yazılarında negatif ve pozitif siyasi aktör kullanımı yer almaktadır. Grafiğe göre Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan 23 köşe yazısı bahsetmekte ve bu köşe yazılarının hepsinde de Cumhurbaşkanı Erdoğan negatif olarak yer almaktadır. CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun 5 köşe yazısında adı geçmiş ve bu 5 köşe yazısının 4'ü pozitif olarak 1'i ise negatif olarak Kılıçdaroğlu'na yer verilmektedir. İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener 6 köşe yazısında pozitif olarak yer alırken, MHP genel başkanı Devlet Bahçeli 6 köşe yazısında negatif olarak yer almıştır. SP genel başkanı Temel Karamollaoğlu'ndan 2 köşe yazısı pozitif olarak bahsetmektedir.

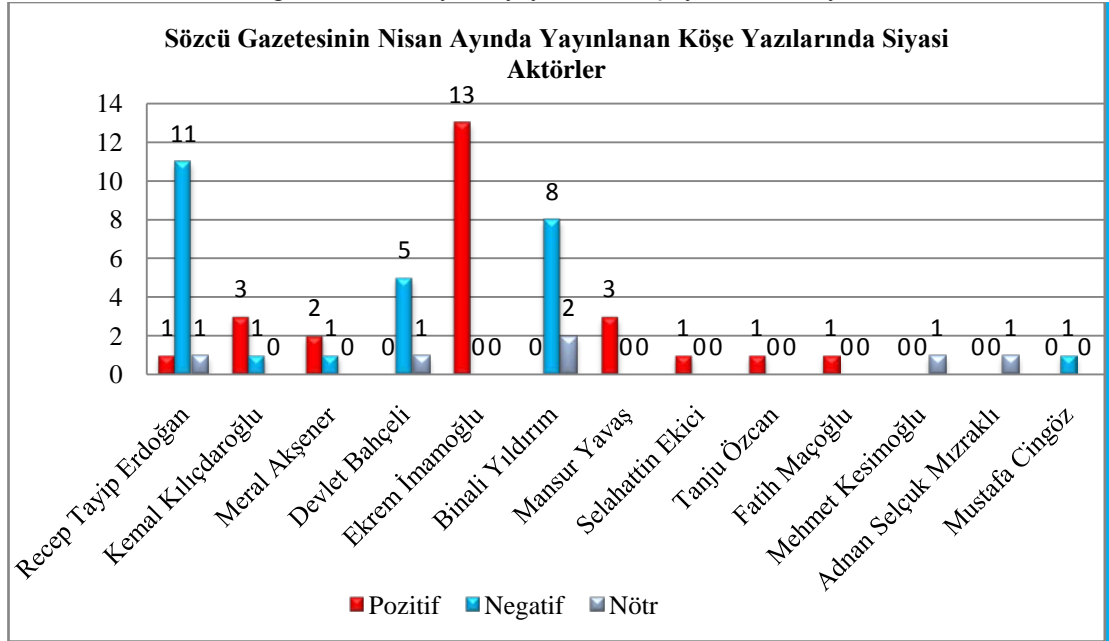
İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Ekrem İmamoğlu 6 köşe yazısı pozitif olarak bahsedilirken İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Binali

Yıldırım 4 köşe yazısında negatif, 2 köşe yazısında pozitif olarak yer almıştır. Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mansur Yavaş'tan 5 köşe yazısında pozitif, Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mehmet Özhaseki'den ise 4 köşe yazısında negatif olarak bahsedilmiştir. İzmir büyükşehir belediye başkan adayı Tunç Soyer 3 köşe yazısında pozitif olarak yer almış İzmir büyükşehir belediye başkan adayı Nihat Zeybekçi 1 köşe yazısında negatif olarak yer almıştır.

Cumhur İttifakı Bursa büyükşehir belediye başkan adayı Alınur Aktaş'tan 1 kez negatif; CHP Bursa büyükşehir belediye başkan adayı Mustafa Bozbey, CHP Mersin büyükşehir belediye başkan adayı Vahap Seçer, CHP Antalya büyükşehir belediye başkan adayı Muhittin Böcek ve İyi Parti Afyonkarahisar merkez belediye başkan adayı Mahmut Koçak'tan birer kez pozitif olarak bahsedilmiştir.

4.2.1.2. Sözcü Gazetesinin Nisan Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı

Tablo 4. 3: Sözcü gazetesi nisan ayında yayınlanan köşe yazılarında siyasi aktör kullanımı

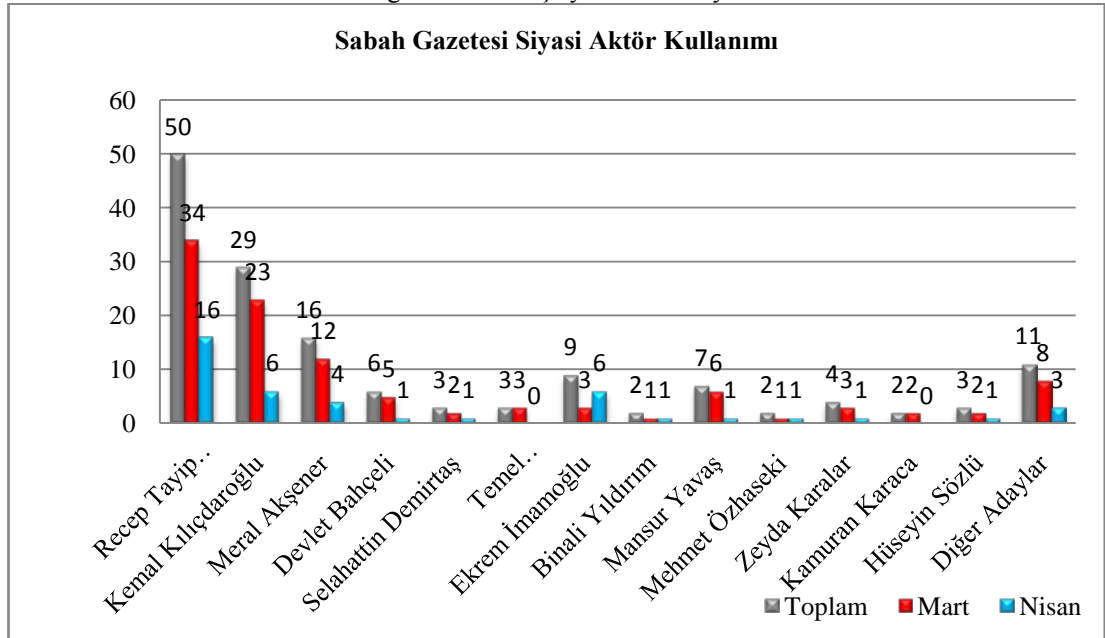
Grafik Sözcü gazetesinde Nisan ayında bahsedilen siyasi aktörleri içermektedir. İncelenen köşe yazılarında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan 1 pozitif, 1 nötr ve 11 negatif olmak üzere 13 kere; CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'ndan 3 pozitif 1 negatif olmak üzere 4 kere bahsedilmiştir. İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener 2 pozitif 1 negatif olarak 3 köşe yazısında yer almıştır.

MHP genel başkanı Devlet Bahçeli ise 5 negatif 1 nötr olarak 6 köşe yazısında adı geçmiştir.

Millet İttifakı İstanbul Büyükşehir Belediye başkan adayı Ekrem İmamoğlu 13 köşe yazısında pozitif olarak, Cumhuriyet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Binali Yıldırım ise 8 negatif 2 nötr olarak 10 köşe yazısında yer almaktadır. Millet İttifakı Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mansur Yavaş'ın 3 köşe yazısında pozitif olarak adı geçmektedir. Diğer adaylardan CHP Kırşehir merkez belediye başkan adayı Selahattin Ekici, CHP Bolu merkez belediye başkan adayı Tanju Özcan ve TKP (Türkiye Komünist Partisi) Tunceli Merkez belediye başkan adayı Fatih Maçoğlu'nun isimler birer kez pozitif olarak geçmekte; bağımsız Kırklareli merkez belediye başkan adayı Mehmet Kesimoğlu ve HDP Diyarbakır büyükşehir belediye başkan adayı Adnan Selçuk Mızrak'ın da adı birer kez nötr olarak köşe yazılarında yer almaktadır. DSP (Demokratik Sol Parti) Kırklareli Pınarhisar belediye başkan adayı Mustafa Cingöz'den ise 1 köşe yazısı negatif olarak bahsetmektedir.

4.2.2. Sabah Gazetesinin Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı

Tablo 4. 4: Sabah gazetesinin köşe yazılarında siyasi aktör kullanımı

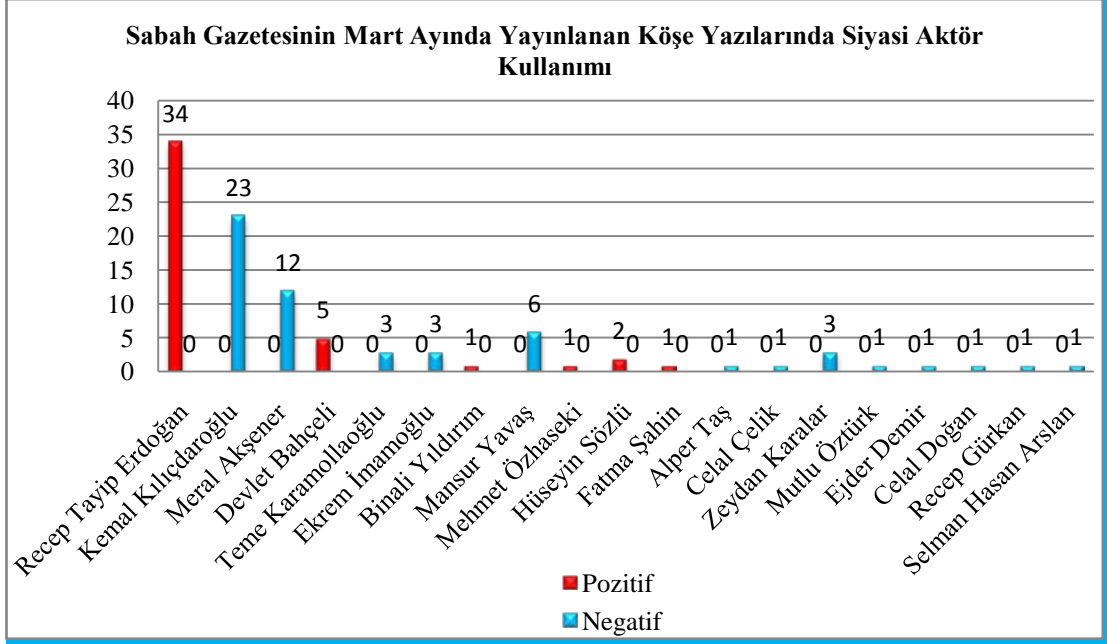
Grafikte Sabah gazetesinin incelenen 84 köşe yazısında yer alan siyasi aktör kullanımını bulunmaktadır. Buna göre Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan bahseden köşe yazısı sayısı 34 Mart ayı, 16 Nisan ayı olmak üzere 50 adettir. CHP

genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'ndan ise toplam 29 defa bahsedilmiş bunların 23 Mart ayına, 6'sı ise Nisan ayına aittir. İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener ise 12 Mart ayı, 4 Nisan ayı olmak üzere 16 köşe yazısında adı yer almaktadır. MHP genel başkanı Devlet Bahçeli'nin 5 Mart ayı, 1 Nisan ayı olmak üzere toplam 6 köşe yazısında adı geçmektedir. HDP genel başkanı Selahattin Demirtaş 3 köşe yazısında adı geçmiş bunların 2'si Mart ayında yayınlanan 1'i ise Nisan ayında yayınlanan köşe yazısıdır. SP genel başkanı Temel Karamollaoğlu, Mart ayında yayınlanan 3 köşe yazısında yer almaktadır.

Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Ekrem İmamoğlu'ndan 9 köşe yazısı bahsetmiş bunların 3'ü Mart ayına ait köşe yazıları 6'sı ise Nisan ayına ait köşe yazılarıdır. Cumhuriyet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Binali Yıldırım'dan ise 1 Mart ayında yayınlanan köşe yazısı 1 defa da Nisan ayında yayınlanan köşe yazısı olmak üzere 2 yazıda adı yer almaktadır. Millet İttifakı Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mansur Yavaş'tan 7 köşe yazısı bahsetmiş bunların 6'si Mart ayında, 1'ü ise Nisan ayında yayınlanan köşe yazılarıdır. Cumhuriyet İttifakı Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mehmet Özhasseki'ye 2 köşe yazısı Mart 1 defa Nisan ayında 1 defa yer vermiştir. CHP Adana büyükşehir belediye başkan adayı Zeydan Karalar'dan 3 köşe yazısı Mart ayında, 1 köşe yazısı Nisan ayında olmak üzere toplam 4 yazıda bahsedilmiştir. CHP Adana Yüreğir belediye başkan adayı Kamuran Karaca'nı yalnızca Mart ayında 2 defa adı geçmiştir. MHP Adana büyükşehir belediye başkan adayı Hüseyin Sözlü'den 3 Mart ayı, 1 Nisan ayı olmak üzere 4 defa bahsedilmiştir. Diğer adayların ise 8 Mart ayı, 3 Nisan ayı olmak üzere toplam 11 kere adı geçmiştir. Diğer adayların isimleri Mart ve Nisan ayı siyasi aktör kullanım grafiğinde yer almaktadır.

4.2.2.1. Sabah Gazetesinin Mart Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı

Tablo 4. 5: Sabah gazetesinin mart ayında yayınlanan köşe yazılarında siyasi aktör kullanımı

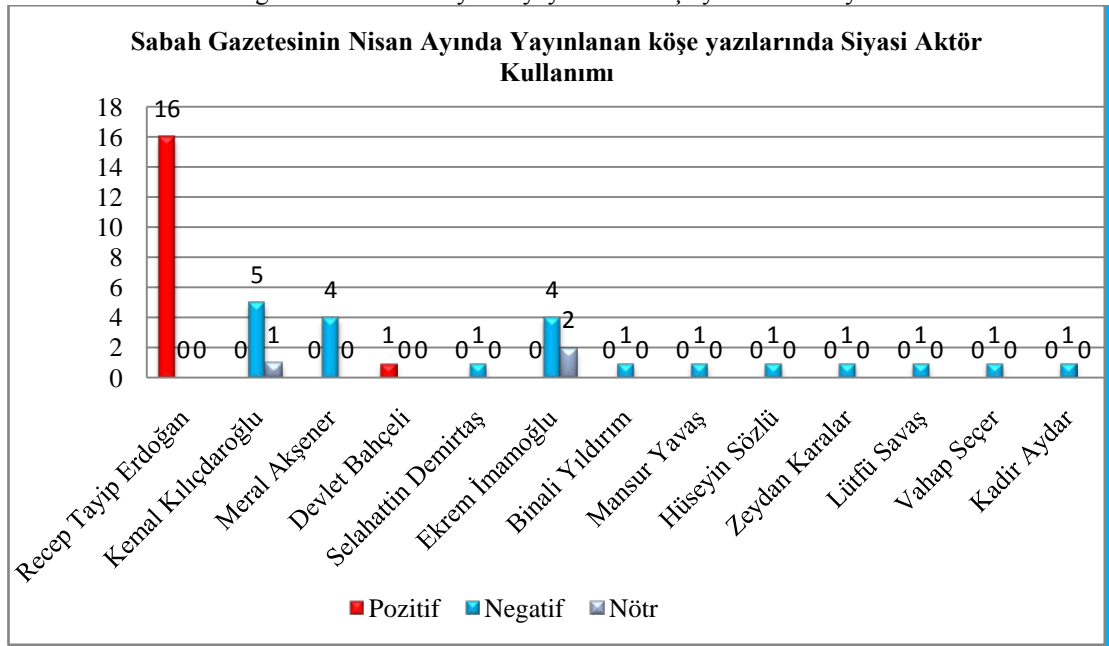
Grafikte Sabah gazetesinin Mart ayında bulunan köşe yazılarında negatif ve pozitif siyasi aktör kullanımı yer almaktadır. Grafiğe göre Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan 34 köşe yazısı bahsetmekte ve bu köşe yazılarının hepsinde de Cumhurbaşkanı Erdoğan pozitif olarak yer almaktadır. CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun 23 köşe yazısında adı geçmekte ve hepsinde de adı negatif olarak yer almaktadır. İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener 12 köşe yazısında negatif, MHP genel başkanı Devlet Bahçeli 5 köşe yazısında pozitif olarak yer almaktadır. SP genel başkanı Temel Karamollaoğlu'ndan 3 köşe yazısı yine negatif olarak bahsetmektedir.

Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayları Ekrem İmamoğlu 3 köşe yazısında negatif olarak bahsedilirken Cumhuriyet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayları Binali Yıldırım yalnızca 1 yazıda pozitif olarak yer almaktadır. Millet İttifakı Ankara büyükşehir belediye başkan adayları Mansur Yavaş'tan 6 köşe yazısında negatif, Cumhuriyet İttifakı Ankara büyükşehir belediye başkan adayları Mehmet Özhasseki'den ise 1 köşe yazısında pozitif olarak bahsetmektedir. MHP Adana büyükşehir belediye başkan adayları Hüseyin Sözlü 2 köşe yazısında pozitif olarak yer almaktadır. AK Parti Gaziantep büyükşehir belediye başkan adayları Fatma Şahin 1 köşe yazısında pozitif olarak yer almaktadır. CHP Adana büyükşehir belediye başkan adayları Zeydan Karalar'ın 3 köşe yazısında negatif olarak adı geçmektedir. CHP İstanbul Beyoğlu belediye başkan adayları Alper Taş, CHP Ankara Etimesgut belediye başkan adayları Celal Çelik, CHP Aydın Koçarlı

belediye başkan adayı Mutlu Öztürk, İYİ Parti Gaziantep büyükşehir belediye başkan adayı Ejder Demir, DSP Gaziantep büyükşehir belediye başkan adayı Celal Doğan, CHP Edirne merkez belediye başkan adayı Recep Gürkan ve CHP Balıkesir Edremit belediye başkan adayı Selman Hasan Arslan'dan birer kez negatif olarak bahsedilmektedir. Mart ayında parti genel başkanlarının adı seçim ile ilgili köşe yazılarında daha çok kullanılarak adayların önüne geçmektedir.

4.2.2.2. Sabah Gazetesinin Nisan Ayındaki Köşe Yazılarında Siyasi Aktör Kullanımı

Tablo 4. 6: Sabah gazetesinin nisan ayında yayınlanan köşe yazılarında siyasi aktör kullanımı

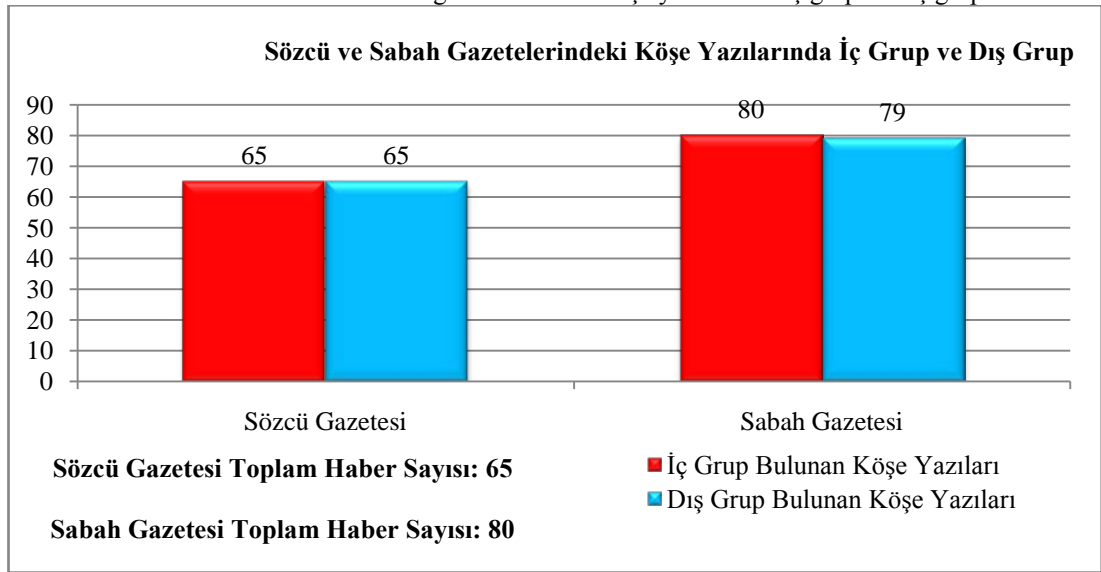
Grafik Sabah gazetesinde Nisan ayında bahsedilen siyasi aktörleri içermektedir. İncelenen köşe yazılarında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan 16 kez pozitif; CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'ndan 5 negatif 1 nötr olmak üzere 6 kez bahsedilmiştir. İYİ Parti genel başkanı Meral Akşener 4 köşe yazısında negatif yer almıştır. MHP genel başkanı Devlet Bahçeli ise 1 defa pozitif HDP genel başkanı Selahattin Demirtaş'ın ise 1 defa negatif olarak adı geçmiştir.

Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Ekrem İmamoğlu'nda 4 negatif 2 nötr olmak üzere Nisan ayında 6 köşe yazısı bahsetmiştir. Geri kalan adaylardan ise 1 kez ve negatif bahsedilmiştir. Bu adayların isimleri şu şekildedir: Cumhuriyet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Binali Yıldırım, Millet İttifakı Ankara büyükşehir belediye başkan adayı Mansur Yavaş, MHP Adana

büyükşehir belediye başkan adayı Hüseyin Sözlü, CHP Adana büyükşehir belediye başkan adayı Zeydan Karalar, CHP Hatay büyükşehir belediye başkan adayı Lütfü Savaş, CHP Mersin büyükşehir belediye başkan adayı Vahap Seçer, CHP Adana Ceyhan belediye başkan adayı Kadir Aydar. Nisan ayında da yine Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın adı adayların önüne geçmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan sonra ise ismi en çok geçen kişi negatif ve nötr olmak üzere Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Ekrem İmamoğlu'dur.

4.3. Sözcü ve Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında İç ve Dış Grup

Tablo 4. 7: Sözcü ve Sabah gazetelerindeki köşe yazılarında iç grup ve dış grup

Wodak analizinde bulunan iç grup ve dış grup terimleri yazarın kendini konumlandığı ideolojik tutum çerçevesinde “biz” ve “öteki” olarak anlatımına yansıttığı fraksiyonları göstermektedir. İç grup, “biz” tanımlamasına göre şekillenen olumlu yaklaşımlar; dış grup, “öteki” tanımlamasına göre şekillenen olumsuz yaklaşımlar doğrultusunda oluşan fraksiyonu(veya fraksiyonları) temsil etmektedir. Bu bağlamda 65 köşe yazısı bulunan Sözcü gazetesinde 65 iç grup, 65 dış grup bulunmaktadır. Sözcü gazetesinde yer alan iç grup alanında çoğunlukla muhalefet düşüncelerin, dış grup alanında ise iktidarın, AK Parti'nin, Cumhur İttifakı'nın ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yer aldığı ortaya çıkmıştır.

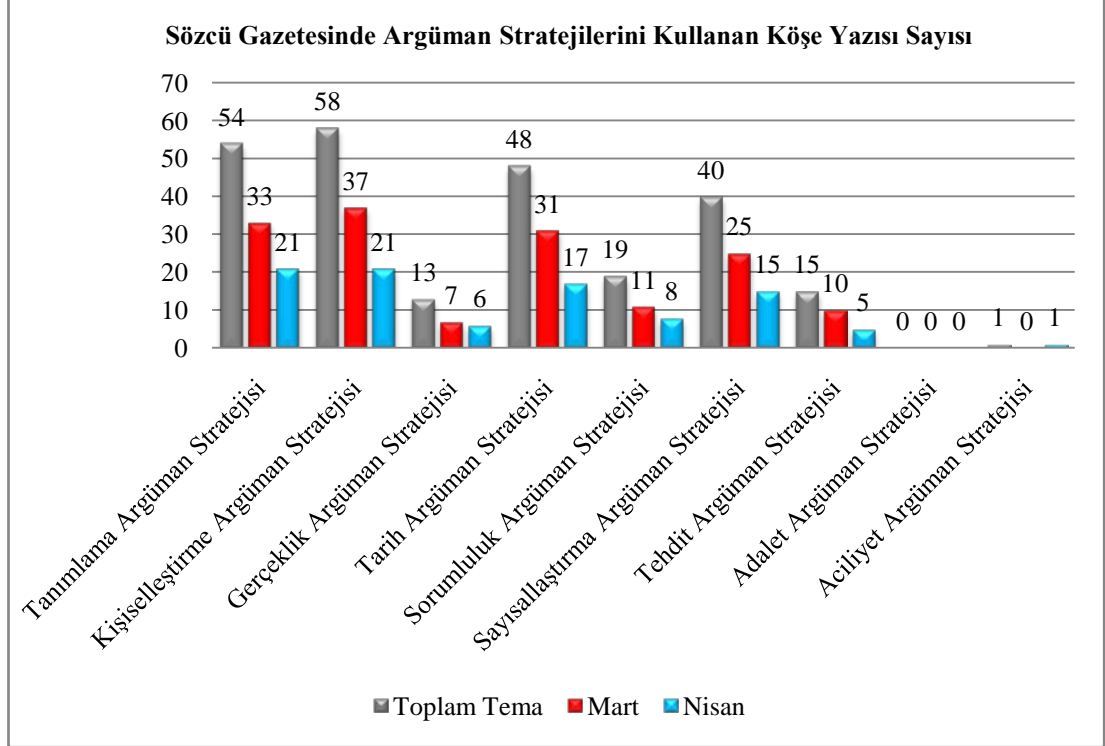
80 köşe yazısı bulunan Sabah gazetesinde 80 iç grup, 79 dış grup bulunmaktadır. Sabah gazetesinin iç grup alanında genellikle Türkiye, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, AK Parti, Cumhur İttifakı yer almaktadır. Dış grup alanında ise genellikle muhalefet(CHP, İYİ Parti, SP, HDP), muhalefet adayları,

terör örgütleri(PKK, YPG, FETÖ ve benzeri). Millet İttifakı vardır. Her iki gazetesinin de köşe yazarları, iç grup-dış grup farklılaşmasını ötekinin varlığı üzerinden keskin bir şekilde tanımlamak için kutuplaştırıcı anlatıyı kullanmıştır.

4.4. Gazetelerdeki Köşe Yazılarında Kullanılan Argüman Stratejileri

4.4.1. Sözcü Gazetesindeki Köşe Yazılarında Argüman Stratejileri

Tablo 4. 8: Sözcü gazetesinde argüman stratejini kullanan köşe yazıları

Wodak'ın eleştirel söylem çözümlemesinden yararlanılarak oluşturulan grafikte dokuz farklı tema vardır. Tüm köşe yazılarında yer alan toplam tema sayısı 248'dir. 65 köşe yazısı içerisinde tanımlama teması, 54 adet kullanılarak yoğunluklu kullanılan ikinci tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Mart ayında 33, Nisan ayında 21 kez bu temadan yararlanılmıştır. Kişiselleştirme teması, 58 köşe yazısında kullanılarak en çok kullanılan tema olmuştur. Mart ayında 37, Nisan ayında 21 kere kullanılmıştır. Gerçeklik teması 13 kere kullanılmış, bunların 7 Mart ayında, 6'sı Nisan ayında yer almaktadır. Tarih teması bulunan 48 adet köşe yazısı vardır. Bu bağlamda Mart ayında 31, Nisan ayında 17 tarihsel gönderme yapılmıştır. Sorumluluk teması 11 Mart ayı, 8 Nisan ayında kullanılarak toplam 19 köşe yazısında bulunmaktadır. Sayısallaştırma teması, 25 Mart ayı, 15 Nisan ayı yazılarında yer almış ve toplam 40 adet kullanılmıştır. Tehdit teması; 10 Mart ayı, 5

Nisan ayı olmak üzere 15 köşe yazısında bulunmaktadır. Adalet teması her hangi bir köşe yazısında yer almazken Aciliyet teması yalnızca Nisan ayında 1 köşe yazısında bulunmaktadır.

4.4.1.1. Sözcü Gazetesindeki Köşe Yazılarında Kullanılan Temalar ve Argüman Stratejileri

Tablo 4. 9: Sözcü gazetesindeki köşe yazılarında kullanılan temalar ve argüman stratejileri

	Tarih Teması	Tehdit Teması	Haklılık Teması	Halk Teması
Karşılaştırma	10	1	2	0
Yoğunlaştırma	1	1	2	0
Gerçeklik	0	0	13	0
Önemsizleştirme	0	29	17	0
Önemlilik	0	3	0	0
Kişiselleştirme	2	5	9	22
Sayısallaştırma	6	2	8	0
Benzetme	2	2	4	0
Tarihselleştirme	0	8	16	0
Jeopolitikleştirme	1	1	1	0
Kabullendirme	5	5	14	0
Masumlaştırma	2	0	1	1
Sorumluluk	1	12	10	1
Komplo Teorisi	0	2	1	0
Düşmanlaştırma	0	14	1	0
Tariz	0	4	3	0
Farklılaştırma	0	1	0	27
Aynılaştırma	0	0	0	8

Tablo 4. 9 Sözcü gazetesindeki köşe yazılarında temaların ön plana çıktığını ve bu temaların hangi argüman stratejisinden yararlanarak yazıldıklarını göstermektedir. Buna göre tarih temasında karşılaştırma argüman stratejisi 10 kere yer almıştır. Bu argüman stratejisi ile tarihsel olayların 2019 yılı ile karşılaştırmalı bir anlatım üzerinden köşe yazısının kurgulandığı anlaşılmıştır. Örnek olarak Murat Muratoğlu'nun köşe yazısından “Karşılaştırma yapmak en güzeli... Felaket olarak nitelendirilen koalisyon hükümetleri dönemi var ya... İşsizlik yüzde 6.5'taydı 2000 yılında... Şimdi yüzde 13.5'te!” ifadesi Tarih teması içerisinde hem karşılaştırma argüman stratejisi olarak kullanılmış hem de sayısallaştırma argüman stratejisinden yararlanılmıştır. Tarih temasında yoğunlaştırma argüman stratejisinden 1, kişiselleştirme argüman stratejisinden 2, sayısallaştırma argüman stratejisinden 6, benzetme argüman stratejisinden 2, jeopolitikleştirmeden ise 1 kere faydalanılmıştır. Kabullendirme argüman stratejisinden 5, masumlaştırma argüman stratejisinden 2 ve sorumluluk argüman stratejisinden 1 defa yararlanılmıştır.

Tehdit temasında kullanılan argüman stratejileri ise şu şekildedir. Karşılaştırma, yoğunlaştırma, jeopolitikleştirme ve farklılaştırma argüman stratejisinden 1; sayısallaştırma, benzetme ve komplo teorisi argüman stratejisinden 2; önemlilik argüman stratejisinden 3; tariz argüman stratejisinden 4; kişiselleştirme ve kabullendirme argüman stratejisi ise tehdit temasında 5 defa kullanılmıştır. Bu argüman stratejilerine örnek olarak Necati Doğru (2019b)'nun “Eşek sütü! Varlık fonu! Ve beka” başlıklı köşe yazısındaki şu ifadeler verilebilmektedir. Önemlilik argüman stratejisi yazarın “Varlık Fonu'nu sat. Patates, soğan al. Asıl “Beka sorunu” budur.” ifadesinde ekonomik bir bekanın öne çıkarılması ile oluşturulmuştur. Tariz argümanında ise yazar, “Türkiye, tarımsal maliyetleri aşağı çekmek için 3-5 dekarlık alanlarda “eşek-katır-at”ı traktörün yerine geçirebilir ve “eşek sütü ürünleri” sektörünü canlandırabilir. Varlık Fonu'nun cazibesi eşek sütü dış satımı ile katlanabilir, milyarder sayımız yeniden artışa dönebilir.” İfadesini kullanarak denilenin tersini anlatma sanatına başvurmuştur. Tehdit temasında daha yoğun kullanılan argüman stratejileri ise şunlardır. Tarihselleştirme 8, sorumluluk 12, düşmanlaştırma ise 14 defa kullanılmıştır. Bu argüman stratejilerinde ise reoriksel bir anlatımın sorumluluk argüman stratejisinden yararlanılarak şu şekilde kurgulanmıştır. Emin Çölaşan (2019) “Dilimli karpuz dönemi... Ekonomi şahlanıyor!” başlıklı yazısında “Berat Bey, Recep Bey'in damadı, aynı

zamanda Hazine ve Maliye Bakanı. Bütün ekonomiyi o yönetiyor ve gücünün çoğunu kayınpederinden alıyor. Aslında, yaşamakta olduğumuz ekonomik batığın en büyük sorumlularından biri ama iş başarısızlıklara geldiğinde hiç sesi çıkmıyor.” İfadesini kullanarak 2019 yılındaki ekonomik sıkıntıdan maliye bakanını sorumlu tutmuş ve Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan ile akrabalık ilişkilerine yer vermiştir. Bu şekilde bahsetmesinin nedeni ise yönetimde bulunan sorumlu kişilerin akrabalık ilişkileri ile yükselişin olduğunu seçmene hissettirmek istemesidir. Tehdit temasında en çok kullanılan argüman stratejisi ise 29 defa başvuru olan önemsizleştirmedir. Önemsizleştirme argüman stratejisi Türkiye'nin beka sorunu olmadığını ifade eden söylemleri oluşturmaktadır. Bunun örneğini ise köşe yazılarında yer alan şu söylemler üzerinden vermek mümkündür. “Gerçekten bir beka sorunu olduğuna inansam, topraklarımı savunmak için inanın bir dakika dahi gözümü kırpmam.” (Öztürk, 2019); “Ülkenin ve ulusun bir beka sorunu yoktur.” (Özden, 2019b).

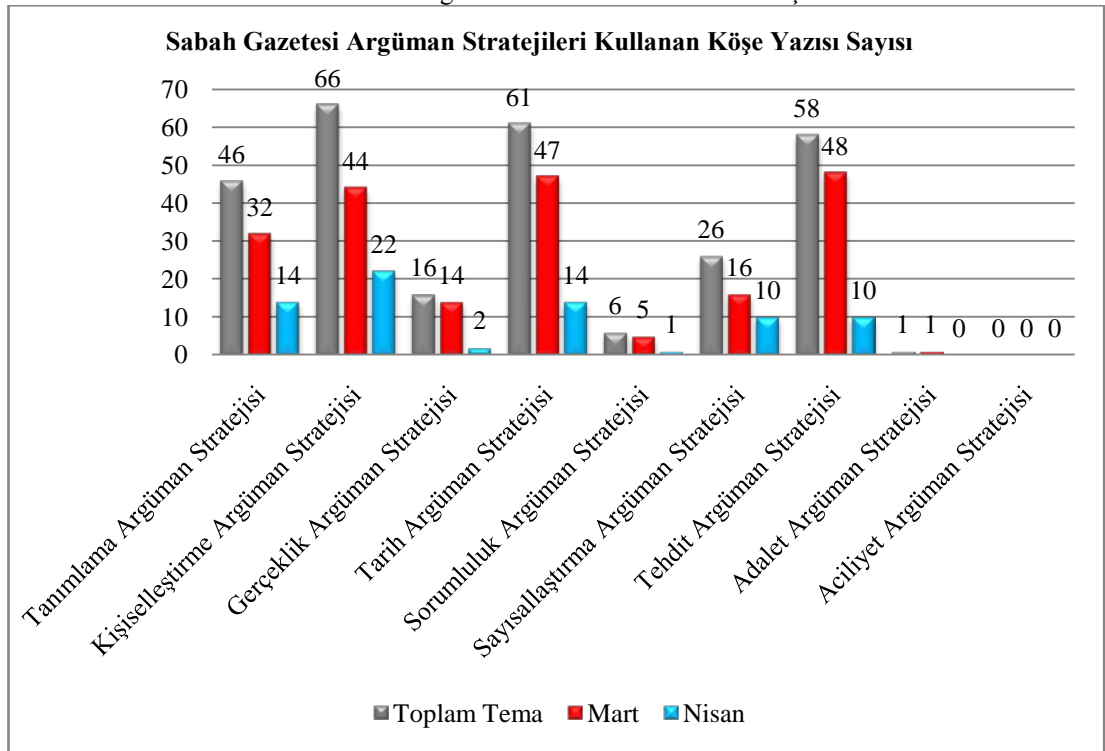
Haklılık temasında jeopolitikleştirme, masumlaştırma, komplo teorileri ve düşmanlaştırma argüman stratejisi 1 defa kullanılmıştır. Karşılaştırma ve yoğunlaştırma 2 kez yer almıştır. Tariz argüman stratejisine 3 defa başvurulmuştur. Benzetme argüman stratejisi olarak 4 defa haklılık temasında kullanılmıştır. Sayısallaştırmadan 8, kişiselleştirmeden 9, sorumluluktan ise 10 defa yararlanılmıştır. Gerçeklik argüman stratejisi 13 köşe yazısının haklılık teması üzerinden başvurduğu argüman stratejisi olmuştur. Kabullendirme 14 defa kullanılmış ve tarihselleştirme bu temada 16 kez argüman stratejisi olarak yer almıştır. Önemsizleştirme argüman stratejisi ise yine bu temada da en çok kullanılan strateji olmuş ve 17 defa önemsizleştirmeye başvurulmuştur. Haklılık teması üzerinden önemsizleştirme argüman stratejine örnek ise şu şekildedir: “İktidar sözcülerinin “Onlar vatan haini, biz beka düşünenleriz...” söylemi yapay, zorlama, uydurma kaldı.”(Doğru 2019a) Bu ifade ile yazar, seçimde beka söyleminin öne çıkmasını seçim için oy oranını artırmak olduğu iddiası ile haklılığını seçmene aktarmak istemiştir.

Halk temasında ise yararlanan 5 argüman stratejisi vardır. Bunlardan kişiselleştirmenin argüman stratejisi olarak 22 defa kullanıldığı görülmüştür. Masumlaştırma ve sorumluluk argüman stratejisi halk temasında 1'er kez yer

almıştır. Farklılaştırma argüman stratejisine 27 kez başvurulmuştur. Yekta Güngör Özden (2019a)'in Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik ifadeleri farklılaştırma argüman stratejisine örnektir: “Partileri siyasal sığınak sayarak birinden öbürüne koşturmak, aday yapacakların kapılarına uzanmak, ilkeli ve tutarlı kişinin işi değildir. Doyumsuzluk, tutku (hırs), kimi duygusal ve düşünsel çarpıklıklarla gündeme gelen yer değiştirmeler hoşgörülemez.”

4.4.2. Sabah Gazetesindeki Köşe Yazılarında Kullanılan Argüman Stratejileri

Tablo 4. 10: Sabah gazetesinde Tema Kullanılan Köşe Yazısı

Sabah gazetesi tema grafiğinde Wodak'ın eleştirel söylem çözümlemesinden yararlanılmış ve seçim öncesi Mart ve Nisan ayı olmak üzere 80 köşe yazısında 280 adet tema kullanılmıştır. Bu bağlamda tanımlama temasından 46 köşe yazısı yararlanılmış ve Nisan ayında 32, Mart ayında 14 defa kullanılmıştır. Kişiselleştirme teması, 66 köşe yazısında kullanılarak Sözcü gazetesinde olduğu gibi en çok kullanılan tema olmuştur. Mart ayında 44, Nisan ayında 22 kere kullanılmıştır. Gerçeklik teması 16 kere kullanılmış, bunların 14 Mart ayında, 2'si Nisan ayında yer almaktadır. Tarih teması bulunan 61 adet köşe yazısı vardır. Bu bağlamda Mart ayında 47, Nisan ayında 14 tarihsel gönderme yapılmıştır. Sorumluluk teması 5 Mart ayı, 1 Nisan ayında kullanılarak toplam 6 köşe yazısında bulunmaktadır.

Sayısallaştırma temasından, 26 köşe yazısı yararlanılmış, bunların 16'sı Mart ayı, 10 Nisan ayında yer almıştır. Tehdit teması; 58 köşe yazısında bulunmaktadır. 48 adet Mart, 10 adet Nisan ayında kullanılmıştır. Adalet teması yalnızca Mart ayında 1 defa yer almış nisan ayında bu temadan yararlanılmamıştır. Aciliyet temasında ise hiçbir köşe yazısında rastlanmamıştır. Pozitif tema kullanımı çoğunlukla Nisan ayında kendini göstermiş, 9 temanın 4'ünün Nisan ayında kullanımı fazla iken, 2 temanın Mart ayında kullanımı daha fazladır.

4.4.2.1. Sabah Gazetesindeki Köşe yazılarında Kullanılan Temalar ve Argüman Stratejileri

Tablo 4. 11: Sabah gazetesindeki köşe yazılarında kullanılan temalar ve argüman stratejileri

	Tarih Teması	Tehdit Teması	Haklılık Teması	Halk Teması
Düşmanlaştırma	6	49	4	0
Kişiselleştirme	10	28	9	5
Jeopolitikleştirme	2	14	2	0
Yoğunlaştırma	4	13	14	0
Kompla Teorileri	0	12	4	1
Kabullendirme	12	13	14	2
Sayısallaştırma	2	8	10	2
Tarihselleştirme	0	6	14	1
Benzetme	2	6	0	0
Yetersizlik	2	5	3	0
İlişkilendirme	7	4	0	0
Gerçeklik	5	2	13	0
Sorumluluk	0	3	1	1
Kültürel Ayrımcılık	1	3	0	1
Yönlendirme	0	3	3	1
Karşılaştırma	2	2	2	0
Masumlaştırma	1	1	0	6

Farklılaştırma	0	1	3	26
Aynılaştırma	1	1	0	14
Yüceleştirme	2	0	0	9

Tarih temasında kullanılan argüman stratejileri şu şekildedir. 6 kez düşmanlaştırma, 10 kez kişiselleştirme, 2 defa jeopolitikleştirme kullanılmıştır. Yoğunlaştırma argüman stratejisi 4, kabullendirme 12, sayısallaştırma, benzetme, yetersizlik 2, ilişkilendirme 7, gerçeklik 5, kültürel ayrımcılık, masumlaştırma ve aynılaştırma 1, karşılaştırma ve yüceleştirme 2 defa kullanılmıştır. Bu tema üzerinden kişiselleştirme ve düşmanlaştırma argüman stratejisine örnek olarak Haşmet Babaoğlu'nun (2019b) "Sırf bu yüzden bile seçilmemeliler" başlıklı yazısındaki şu ifadeler verilebilir:

"15 Temmuz gecesinin 16 Temmuz'a bağlandığı o kritik saatlerde... Darbeci alçakların "Yurtta sulh" lafının arkasında cephelenip millete ateş açtığı saatlerde yani... Saatler 01.08'i gösterirken tweet atıp "sulh içinde demokrasiye sahip çıkmak"tan söz eden, "tahrik ve taşkınlık olmasın" diyen (yani halkı evine sokmaya çalışan) biri İstanbul'a başkan yapılır mı? Ekrem İmamoğlu'nun tweet'inden söz ediyorum."

Tehdit temasında in çok kullanılan argüman stratejisi 49 defa kullanılarak düşmanlaştırma olmuştur. Bu argüman stratejisine Ali Aslan'ın "Türkiye ittifakı ne anlama geliyor" köşe yazısındaki şu ifadeler örnek verilebilir: "Bunun en temel sebebi "Beka sorunu hassasiyeti taşı" çağrısı yapılan yerel siyasi aktörlerin tam olarak bu sorunu yaratmaya çalışıyor olmalarıdır. Ülke güvenliğini tehlikeye atmaya göze alacak ölçüde AK Parti iktidarını kanatmanın peşinde oldukları açıkça gözlemlenmektedir" Kişiselleştirme argüman stratejisi 28, jeopolitikleştirme 14, yoğunlaştırma ve kabullendirme 13, komplo teorileri 12, sayısallaştırma 8, tarihselleştirme ve benzetme 6, yetersizlik 5 ve ilişkilendirme argüman stratejisi 4 defa kullanılmıştır. Bu argüman stratejilerinden komplo teorilerine Melih Altınok'un (2019a) Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın gitmesine yönelik oluşturmuş olduğu söylemidir. "Böyle devam ederse, fare gibi sığındıkları yerlerden çıkıp dönemeyecekler Türkiye'ye... Dolayısıyla tek şansları Türkiye'nin iddiasını kaybetmesi, ülkeyi yeniden rakiplerimizin dümen suyuna sokacak bir hükümetin kurulması, kısacası Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın gitmesi." Sorumluluk, kültürel ayrımcılık ve yönlendirme 3 kere, gerçeklik ve karşılaştırma ise 2 defa tehdit

teması içerisinde yer almıştır. Masumlaştırma, farklılaştırma ve aynılaştırma argüman stratejisinden de bu tema içerisinde 1'er kez faydalanmıştır.

Haklılık temasında düşmanlaştırma 4, kişiselleştirme 9, jeopolitikleştirme 2, yoğunlaştırma ve kabullendirme 14, komplo teorileri 4, sayısallaştırma ise 10 kez kullanılmıştır. Yetersizlik argüman stratejisinden 3 kere yararlanılırken gerçeklik argüman stratejisinden 13 kez yararlanılmıştır. Sorumluluk 1 kere, yönlendirme ve farklılaştırmadan 3 kere köşe yazılarında argüman stratejisi olarak kullanılmıştır. Karşılaştırma argüman stratejisi ise 2 defa köşe yazılarında haklılık teması içerisinde yer almıştır. Haklılık temasında yer alan kabullendirme argüman stratejisine örnek olarak Melih Altınok'un (2019) "Guaido Kemal" başlıklı yazısında yer alan şu ifadeler verilebilir:

Bütün dünyada bir beka sorunudur gidiyor... Koskoca ABD'nin Başkanı Donald Trump beka sorunu gördüğü Meksika sınırını duvarla örmek için olağan üstü hal ilan ediyor. Kongre'yi saf dışı bırakıyor. Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron durmadan, "dış güçler destekliyor" dediği Sarı Yelekliler'in Fransa için büyük bir beka sorunu olduğunu anlatıyor.

Halk temasında kişiselleştirme 5, komplo teorileri, tarihselleştirme, sorumluluk, kültürel ayrımcılık ve yönlendirme 1'er kez argüman stratejisi olarak başvurulmuştur. Kabullendirme ve sayısallaştırma argüman stratejisinden 2 köşe yazısı halk teması içerisinde kullanıldığı görülmüştür. Bu temada farklılaştırma 26 kez, aynılaştırma 14 kez ve yüceleştirme 9 kez kullanılarak en çok kullanılan argüman stratejileri olmuştur. Sabah köşe yazısında farklılaştırma argüman stratejisi Haşmet Babaoğlu'nun (2019a) "Beka sorunun mu? Hem de nasıl var" yazısında şu örnek üzerinden yer almaktadır.

CHP'li bir politikacı ve baro yönetiminde yer alan bir hukukçu "Suriye ile savaş çıksa, Esad'ın yanında yer alırım" diye ilan ettiğinde de bunu "siyasi muhalefet" sanmak, bizim yanlışımızdı. Oysa bu sözler ve tavırlar bir "kayıp kimlikler" gerçeğinin; en derinimize yerleşmiş tehlikenin örnekleriydi. Beka sorunu mu diyorsunuz? Var, hem de nasıl var!

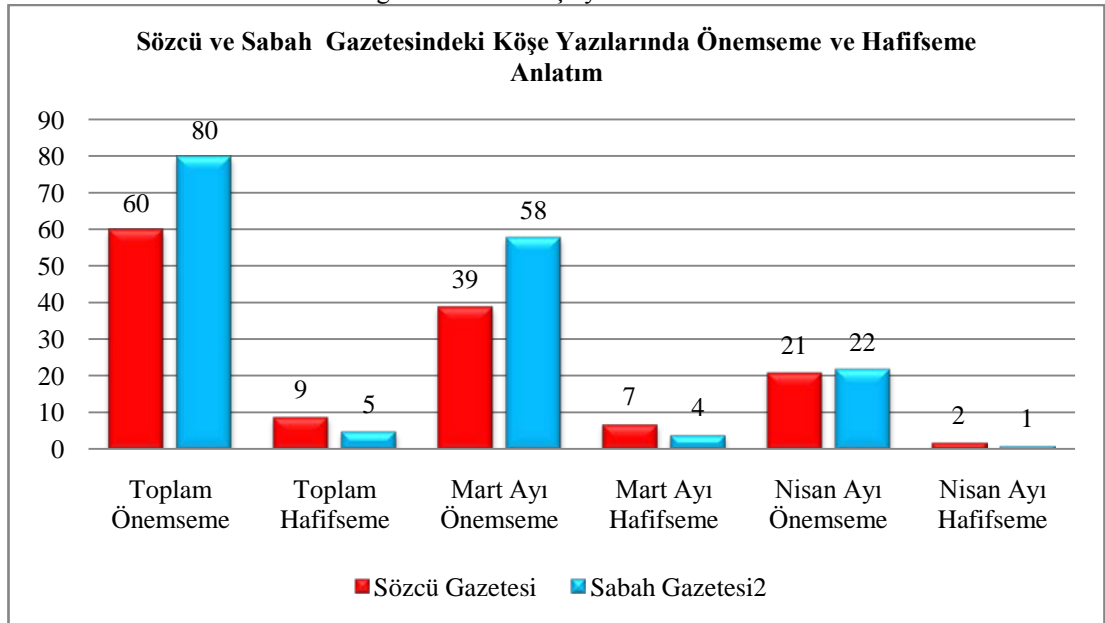
Osman Altınışik'in "Tünelden önceki son çıkış..." başlıklı yazısında AK Parti ve Erdoğan ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "AK Parti belediyeciliğin kitabını yazan siyasi iradedir. Belediyecilikte ülkeye soluk kazandıran ismin adı Recep Tayyip Erdoğan'dır..." (Altınışik, 2019) Bu

söylemleri ile Erdoğan üzerinden bir övgü mevcuttur ve bu nedenle yüceleştirme argüman stratejisi olarak alınmıştır.

4.5. Sözcü ve Sabah Gazetesinde Önemseme ve Hafifseme Anlatım

Wodak söylemde hitap şeklini iki farklı kategoriye ayırmaktadır. Bu retoriksel anlatım stratejisini önemseyen ve hafifseyen anlatım oluşturmaktadır. Önemseyen anlatım ile oluşturulan metinlerde içerik ciddiye alınarak anlatılan hitap şekli iken hafifseyen anlatımda kinaye, iğneleme, ironi ve istihza etmek söz konusudur (Wodak, 2009: 42).

Tablo 4. 12: Sözcü ve Sabah gazetesindeki köşe yazılarında önemseme ve hafifseme anlatım

Sözcü ve Sabah gazetelerindeki köşe yazılarında anlatım, Wodak'ın eleştiren söylem analizi çerçevesinde değerlendirilmiş ve anlatımların aktarımında kullanılan güçlü söylemlerin önemsenen bir boyutta mı yoksa hafifseyen söylemle mi okuyucuya sunulduğu incelenmiştir. Bu bağlamda 65 köşe yazısı bulunan Sözcü gazetesinde 60 köşe yazısı, ele aldıkları konuyu önemseme ifadesi kullanarak yazmış, 9 haberde ise hafifsenen dilin kullanıldığı ortaya konulmuştur. Hafifsenen dil kullanılarak yazılan yalnızca 5 haber olmasına karşın 4 haberde ise hem önemseme hem de hafifseme içeren anlatım söz konusudur.

Sabah gazetesinde yer alan 80 köşe yazısının 80'inde de önemsenen anlatım karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın 5 köşe yazısında hafifseyen bir dil de kullanılmıştır.

Mart ayında Sözcü gazetesinde toplam 42 köşe yazısının 39'unda önemseyen anlatım varken, 3 köşe yazısında yalnızca hafifseyen anlatım kullanılmış, 4 köşe yazısında ise önemseyen ve hafifseyen anlatım söz konusudur. Sabah gazetesinde ise Mart ayında 58 köşe yazısı bulunmaktadır. Bu köşe yazılarının 58'inde de önemseyen anlatım mevcutken, 4 köşe yazısı önemseyen anlatımın yanı sıra hafifseyen bir anlatım da içermektedir.

Nisan ayında Sözcü gazetesinde 23 köşe yazısı mevcuttur. Bu köşe yazılarının 21'inde önemseyen anlatım, 2'inde yalnızca hafifseyen anlatım kullanılmıştır. Sabah gazetesinde 22 köşe yazısının 22'sinde de önemseyen anlatım vardır. Fakat bunların içinden 1 köşe yazısı hem önemseyen hem de hafifseyen bir anlatım mevcuttur.

Sözcü gazetesinde Sabah gazetesine oranla daha çok hafifseyen bir dil ile yazılan köşe yazısı mevcuttur. Sabah gazetesi önemseyen anlatım ile hafifseyen anlatımı birlikte kullanırken Sözcü gazetesinin köşe yazılarında hafifseyen anlatımın tek başına kullanıldığı da olmuştur.

4.6. Köşe Yazılarında En Çok Kullanılan Kelimeler

Köşe yazılarında en çok kullanılan kelimeleri ortaya koymak için kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutunda kelimeler köşe yazılarında sık kullanımlarına göre büyükten küçüğe doğru gösterilmektedir. Kelime bulutunun oluşturulması için Maxqda uygulaması kullanılmış ve araştırmaya dahil olan Sözcü gazetesi için 65, Sabah gazetesi için 80 köşe yazısı programa yüklenerek kelime bulutu oluşturulmuştur.

4.7. Seçim Öncesi “Ayrıştırıcı Beka”

4.7.1. Tehdit Olarak Muhalefet

31 Mart yerel seçim döneminde CHP adayları yürüttükleri kampanyalar ile ön plana çıkmış ve parti ya da ittifakın gölgesinde kalmayarak birinci planda yer almışlardır. Fakat CHP genel başkanı Kılıçdaroğlu, “Türkiye’nin Nabzı” programına katılarak kendini gündeme taşımış, bu nedenle Sabah ve Sözcü gazetesindeki köşe yazılarına konu olmuştur. İktidara yakın Sabah gazetesindeki köşe yazıları Kılıçdaroğlu’nu, programda vermiş olduğu cevaplar ile tartışmaların içine çeken strateji benimserken Sözcü gazetesindeki köşe yazıları seçim döneminde adayların önüne geçmesi üzerinden eleştirmiştir.

4.7.1.1. Kılıçdaroğlu ve Arkadaşları/Hilal Kaplan/06.03.2019/Sabah Gazetesi (Kaplan, 2019)

Yazar, TV programındaki açıklamaları üzerinden ana muhalefet partisi genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu’nu; 31 Mart seçimleri boyunca sürdürülen beka söylemine uyumlu şekilde, ülke açısından güvenlik tehdidi olarak tanımlamaktadır. Kemal Kılıçdaroğlu’nun YPG ile ilgili söylemiş olduğu “YPG bize mi saldıracak” ifadesinden yola çıkan Kaplan, Kılıçdaroğlu’nun ülke için bir beka sorunu olduğundan bahsetmiş ve ana muhalefet genel başkanını “Öteki” olarak konumlandırmıştır. Bu çerçevede Kemal Kılıçdaroğlu, ‘korunması gereken milletin’ düşmanı olarak kriminalizi edilmiştir. Wodak’ın (2015) bahsetmiş olduğu korku zincirleri oluşturmaya dayalı argüman politikaları, terör üzerinden yürütülmüş ve muhalefetin güvenlik zafiyeti oluşturacağı izlenimi verilmiştir. Bunun yanı sıra yazarın “öteki” olarak ana muhalefet partisi ve genel başkanını, terör örgütleri (YPG, PKK) ile aynı kefeye koyduğu görülmektedir.

Yazıdaki diğer “öteki” ABD’dedir. Öteki olarak ABD, “ülkeyi bölmeye yönelik dış güçler” ve içerideki “ötekilerin” destekleyicisi “yabancı unsurlar” algısını pekiştirmek için söylemsel olarak seferber edilmiştir. Ayrıca “ABD”, muhalefetten kaynaklı güvenlik tehdidinin dış düşmandan daha sinsi ve tehlikeli olduğunu vurgulamak için karşılaştırma amacıyla da kullanılan bir argümandır. Zira Kaplan, Kemal Kılıçdaroğlu’nun “arkadaşları” olarak tanımladığı YPG-PKK’nın, ABD tarafından “bile” terörist örgütler olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. ABD’nin öteki oluşu Türk toplumunda yer alan anti-Amerikancılık söylemi ve kamuoyunda

hakim olan “her şeyin sorumlusu ABD” kanaati ile uyumlu iken, “bile” ifadesi asıl tehlikenin Kılıçdaroğlu olduğu algısını güçlendirmekte ve normalleştirmektedir.

YPG'nin 2015 yılından itibaren askeri eğitim gören teröristler ve canlı bombalar ile açık bir şekilde tehdit oluşturduğu ifade edilmiş, söz konusu tehdidin boyutlarının anlaşılması açısından son bir yılda yaşananların örnek verilmesinin “dahi” yeterli olacağı ifade edilmiştir. Yazar, bu çerçevede Kemal Kılıçdaroğlu'nun TV programındaki açıklamalarını bağlamsal olarak kullanmış, yerel seçimlerin akıbeti ile terör eylemleri arasında doğrudan bir bağlantı kurgulayarak, kriz halini canlı tutmaya yönelik popülist bir strateji benimsemiştir. Bu anlatı stratejisi kazılan tünel uzunluğu, ele geçirilen patlayıcı ve havan topu gibi silah ve mühimmat sayısı verilerek YPG/PKK'nın somut bir tehdit oluşturduğu şeklinde aktarılarak desteklenmiştir. Dolayısıyla söz konusu argüman, muhalefet partisinin Türkiye'nin bekasına yönelik tehdidi anlayamadığı ve muhalefetin ülkeyi yönetme konusunda yetersiz olduğuna yönelik olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu sayısal veriler, tehdidin somutluğu ve büyüklüğünü göstererek yazının inandırıcılığını güçlendirmektedir. Yazıda tehdidin somutluğunu ve büyüklüğünü göstermek için kullanılan sayısallaştırma stratejisine eşlik eden bir diğer strateji de YPG tarafından öldürülen ve yaralanan kişilere ait hayat hikâyelerinin de verilmesi aracılığıyla oluşturulan dramatizasyondur. Bu sayede yazar, tehdidin herkes için var olduğu mesajını vermektedir.

Güvenlik güçlerimiz canları pahasına bu mücadeleyi verirken, Kılıçdaroğlu ise hep PKK/YPG'yi kollamayı sürdürdü. Hatırlarsınız, PKK'nın Güneydoğu'da hendek terörü estirdiği günlerde de Kılıçdaroğlu 'Hendek kazan arkadaşlarımız' diye teröristlere hitap edebilmişti (Kaplan H. , 2019).

Bu ifade ile Hilal Kaplan kendisini güvenlik güçleri ve terörle mücadele üzerinden “gerçek” halk ile aynı pozisyonda konumlandırmıştır. “Biz/öteki” ikilemine dayalı olarak yazar, güvenlik güçlerini “biz” grubuna, Kemal Kılıçdaroğlu'nu ise “onlar” grubu içerisine yerleştirmiştir. Böylece yazar, ülke bekası için kimlerin tehdit olarak algılanması gerektiğine yönelik sınır çizen bir eylemde bulunmuştur. Bu sınır çizici eylem, bir yandan yazarın konumunu ve düşüncelerini meşrulaştırırken bir başka açıdan güvenlik güçlerini Wodak'ın bahsetmiş olduğu kurtarıcı rolüne yerleştirmektedir.

Yazıda terör örgütü PKK/YPG, “Kılıçdaroğlu'nun arkadaşları” olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede Öteki homojen bir blok olarak değerlendirilmiş,

“Kılıçdaroğlu'nun arkadaşları” ibaresiyle Kemal Kılıçdaroğlu'nun bu bloğun lideri ya da sözcüsü olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. “Teröristlere hitap edebilme” ifadesi ile ana muhalefet partisi, terör ile bütünleştirilmiş, bu bütünleştirme “... hendek terörü estirdiği günlerde” gibi ifadelerle tarihselleştirilerek söz konusu muhalefet eşittir terör algısı, geçmişe yapılan atıflarla ve genellemelerle desteklenmiştir. Söz konusu ibarelerin koyu puntolar kullanılarak vurgulanmış olması da okuyucunun dikkatini muhalefet ve terör arasında kurulan özdeşliğe çekme amacı taşımaktadır.

Yazar, Kılıçdaroğlu'nun yaptığı açıklamadan hareketle yerel seçim tartışmasını terör tehdidi ve beka söylemi bağlamında ele almıştır. Kurduğu biz ve onlar ayrımı ile kendi görüşünün ve pozisyonunun “millet” ve “milli irade”yi yansıttığını; kendisinin milletin bir ferdi olduğunu iddia etmiştir.

4.7.1.2. Kılıçdaroğlu'nu kim yanılttı/Deniz Zeyrek/06.03.2019/Sözcü Gazetesi (Zeyrek, 2019)

Analiz edilen bir diğer köşe yazısı Deniz Zeyrek'in “Kılıçdaroğlu'nu kim yanılttı” başlıklı yazısıdır. Yazıda beka sorunu ekonomi üzerinden tartışmaya açılmıştır. Bunun nedeni ise Kılıçdaroğlu'nun beka ile ilgili Didem Arslan'a vermiş olduğu cevaptır¹². Kemal Kılıçdaroğlu'nun 14 Ocak 2019'da Trump'ın atmış olduğu tweet sonrası yaşanan ekonomik dalgalanmaya tek tepkiyi kendisinin verdiği iddiasına değinen Zeyrek, Kemal Kılıçdaroğlu'nun yanıltıldığını iddia etmiştir. Zira yazar, hükümet kanadından ilk tepkilerin 14 Ocak'ta Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun ve 15 Ocak'ta Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve MHP genel başkanı Devlet Bahçeli tarafından geldiğini ifade etmiştir. Yazar, Altun, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Bahçeli'nin tepkilerini de tırnak içinde yer vererek iddiasını güçlendirmiştir.

Yazar, Kılıçdaroğlu'nun açıklamasından danışmanlarını sorumlu tutmuş, danışmanlarının Kılıçdaroğlu'na yanlış bilgi vermesi üzerine böyle bir açıklama yapıldığını ima etmiştir. Yazarın, yapılan açıklamadan danışmanları sorumlu tutması Kılıçdaroğlu'na karşı daha koruyucu bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Başlık olarak belirlenen “Kılıçdaroğlu'nu kim yanılttı?” sorusu da danışmanların

---

¹² Kılıçdaroğlu'nun ilgili programda kullandığı ifadeler şu şekildedir: “Kim tepki verdi? Ben tepki verdim. Erdoğan tepki verdi mi? Hayır! Bahçeli tepki verdi mi? Hayır”

sorumluluğunu vurgular niteliktedir. Yazar, Cumhuriyet İttifakı'nın Kılıçdaroğlu'nun bu açıklamasından yararlanabileceğinden söz etmiştir. Kılıçdaroğlu'nu bu yönde dikkatli olması için uyarması da yazarın kendisini, muhalif blok içerisinde konumlandığını göstermektedir. Zira bu tutum ayrıca CHP'ye zarar gelmemesi için de bir uyarı niteliğinde değerlendirilebilir.

Bir başka açıdan metin içerisinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Bahçeli'nin muhalefete karşı çelişkili ve gerçeği yansıtmayan ifadeler kullandığı iddia edilmiş ve bu iddia okuyucuyla kurulmaya çalışılan sohbet ortamı ile aktararak ilgili düşünceler okuyucuya mal edilmiştir¹³. Bu sayede yazar, okuyucuya atfettiği düşüncelerin toplumun genelinin düşünceleri olduğu izlenimini yaratmayı amaçlamıştır. Bahçeli ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapmış olduğu hatalar ve çelişkili düşüncelerin verilmesine karşılık muhalefetin bu tür hatalar yapmaması gerektiğinden bahsetmiştir. Yazara göre iktidar propaganda araçlarını elinde tutarak kendi yanlışlarını unuttururken, muhalefetin yanlışlarını “pireyi deve yapan” bir tutumla kamuoyuna sunmaktadır. Muhalefet kanadının bu araçlara sahip olmayışı ve seçime 25 gün kaldığı gerekçesiyle çok daha dikkatli davranması gerektiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım bir başka açıdan seçimin adil ve eşit şartlarda gerçekleştirilmediğini de ileri sürmektedir.

Yazarın söylemi, Kılıçdaroğlu'nu mağdur göstermekte ve iktidara karşı zorlu bir mücadele veren profil çizmektedir. Bunun yanı sıra yazar, yerel seçimlerin hâkim iklimini oluşturan beka söylemi tartışmalarını farklı bir bağlamda sürdürmüştür. Yazıda Donald Trump'ın Türkiye ekonomisini tehdit eden açıklamaları ve Twitter paylaşımları konu edinerek beka tartışmaları ekonomi üzerinden tartışılmıştır. Bu bağlamda “biz/öteki” gruplaşması iki eksende kurgulanmıştır. İlk eksen mağdur/mazlum Türkiye'ye karşısında Amerika, ikinci eksen ise Türkiye'nin hak ve çıkarlarını koruması gereken fakat bunu yapamayan iktidar karşısında bu çıkarları koruyacağı iddiasında bulunan muhalefet eksenidir. İlk ekseninde Türkiye'nin bekası söz konusu olduğunda partilerin görüşü ne olursa olsun birleşildiği mesajı verilmiş, böylelikle yekpare bir Millet kurgusu öne çıkarılmıştır. İkinci ekseninde ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ABD Başkanı D. Trump ile görüştüğü fakat görüşmede

---

¹³...Diyeceksiniz ki “Bahçeli ve Erdoğan da muhalefeti hedef alırken gerçekleri yansıtmayan, hatta geçmişte kendilerinin yaptığı konuşmalarla dahi 180 derece ters düşen cümleler kuruyor.”

“Haklısınız” derim ve onlarca örnek verebilirim.

bu bütüncül anlayışı ve yekpare Milleti yansıtmayan bir tepkinin verildiği ifade edilmiştir.

Yazıda beka meselesi, ABD menşeli ekonomik bir tehdit olarak işlenmiştir. Dolayısıyla beka sorunu Cumhur İttifakının seçim için kullandığı beka sorunu söylemi ile uyuşmamaktadır. Bununla birlikte kurguladığı dikotomi ve millet iradesi, siyaset üstü konu olma gibi iddialar nedeniyle yazının, popülist söylemsel argümanlara dayalı olarak kurgulandığı söylenebilir.

4.7.2. Seçim İçin Yapılan Anket Sonuçlarına Bakış Açısı

Her seçim olduğu gibi 31 Mart seçim döneminde de seçim sonuçlarına ilişkin anket çalışmaları yapılmıştır. Anket çalışmalarının Millet İttifakı adaylarının lehine çıkması sonucunda Sabah gazetesindeki köşe yazısında M. Övür, 24 Haziran seçimlerinde yapılan anketlerin yanıltıcı sonuçlar verdiğini hatırlatarak sonuçların algı yaratmak için yanlış verildiğini öne sürmüştür. Ayrıca yazar görüşünü kanıtlamak için sorunların halk tarafından AK Parti'nin çözebileceğine yönelik Optimar araştırmalarına değinmiştir. Sözcü gazetesinde ise R. Turan, 31 Mart seçimleri için yapılan anket sonuçlarının halkın görüşünü yansıttığını ileri sürerek, sonuçların gerçeği yansıtmadığını iddia edenleri eleştirmiştir. Beka söyleminin seçim öncesi yapılan anketler ile halk üzerinde etkili olup olmadığı köşe yazılarında ele alındığı için analiz edilmesi gerekmiş ve bu sebeple anket sonuçlarına ilişkin köşe yazıları incelenmiştir.

4.7.2.1. Krizden hangi parti çıkarır?/ Mahmut Övür/08.03.2019/Sabah Gazetesi (Övür, 2019)

Yazar, köşe yazısında ülkede ekonomi, işsizlik ve terör sorunu olduğunu yazmış ve bu sorunların AK Parti döneminde yaşanıyor olmasına karşın seçmenin yine sorunları çözmeye iktidar partisine güvendiğini, muhalefetin çözüm için yeterli olmadığını iddia etmiştir. Yazar, yaşanan sıkıntıları ve beka sorununu CHP'nin çözemeyeceğine yönelik halk adına genel bir yargıya varmıştır. Bu yargıyı güçlendirmek için yazar, Optimar araştırma şirketinin ekonomi, işsizlik ve terör sorunlarının hangi parti tarafından çözüleceğine yönelik 1500 kişinin katılımıyla yaptığı araştırmanın sonuçlarına köşesinde yer vermiştir. Yazar kendi görüşlerinin doğruluğunu kuvvetlendirmek için araştırma sonuçlarına göre “dış grup” içerisinde yer alan CHP seçmenin de %18,7'sinin kurtarıcı olarak AK Parti'yi gördüğünü

söylemiştir. Yazarın araştırma sonuçlarından hareketle yaptığı yorumlar, iç grup dayanışmasını ve haklılığını tahkim etmektedir.

Yazar, düşüncelerini anket sonuçları ile desteklemiş ve böylece halkın, kurtarıcısı olarak AK Parti'yi gördüğünü somut bir gerçekliğe dayandırmıştır. Yazar, kurtarıcı olarak konumlandığı AK Parti'yi “biz” olarak görmekte, CHP ve diğer partileri ise “öteki” olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma, gerçek halk ve milli irade konseptine dayalı popülist retoriğe örnek gösterilebilir. Sorun çözücü olarak AK Parti'nin öne çıkarılması çoğunlukçu demokrasi anlayışına dayalı bir halk iradesi kurgusunu yansıtmaktadır. Çoğunluğun AK Parti'yi desteklemesi(ki anket verilerinden çoğunluğun sayısal değeri ankete katılanların %33,7'si olarak verilmektedir), söz konusu çoğunluğun halkın genelinin çıkarını temsil ettiği, dolayısıyla yazarın kendisini de yerleştirdiği iç grup haklılığının gösterenleri olarak ele alınmaktadır. Böylelikle yazıda, AK Parti halkın gerçek temsilcisi, halk iradesinin siyasal aktörü ve sorun çözücü niteliği ile de kurtarıcı konumuna yerleştirilmektedir. Türkiye'deki vatandaşların bu kesim ile sınırlı kaldığı izlenimi halkın kurtarıcı olarak AK Parti'yi görmesi söylemi ile mevcuttur

Yazar, anket sonuçlarında CHP'nin önde gösterilmesinin nedeninin algı yaratmak olduğunu düşünmektedir. Köşe yazısında CHP, yetersiz ve güven vermeyen bir parti olarak yer almıştır. Yazara göre bu güvensizliğin nedeni CHP'nin sorunları çözemeyeceğinin yanı sıra gerçeklikten uzak ve halkı kandırmaya yönelik davranışlar sergilediği ile ilgilidir. Yazarın, halkı CHP'ye karşı uyarıcı konumu elitist bir anlatımın mevcut olduğunu göstermiştir. Halkın ‘gerçekte’ olanı göremeyeceğine yönelik saf halk ve ona ‘gerçeği’ gösteren yozlaşmış elit dikotomisi ile popülist söyleme başvurulmuştur. Yazar düşüncesini desteklemek için 24 Haziran seçim dönemine gönderme yapmış ve o dönemde yapılan anketlerin doğru sonuçları vermediğini söylemiştir. Yazarın 24 Haziran seçimlerinde anket yapıldığını söylemesi ve anketlerin yanıltıcı olduğunu dile getirmesinin ardında, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, anketlerin aksi bir sonucun çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bunun üzerine Hakan Bayrakçı'dan yapılan "Anketlerde Recep Tayyip Erdoğan'ın kazanacağını ilan etsem beni çarımha gererlerdi." alıntısını vermiştir. O dönemde anket sonuçlarının CHP'nin kazanacağı şeklinde ortaya konulduğunu iddia eden yazara göre, Cumhurbaşkanı Erdoğan, %50 oy oranını geçerek başkan olmuştur. Bu nedenle yazara göre anketler “gerçek halkın”

tercihlerini yansıtmamaktadır. Bu çerçevede yazarın “gerçek halk”ı sayısal bir değer üzerinden (%50) çoğunluklu formda tanımladığını ileri sürmek mümkündür. Bu kurgu, AK Parti’ye destek vermeyenleri veya AK Parti’yi kurtarıcı olarak görmeyen kişileri “gerçek” halkın dışında bırakmıştır. Yazar, CHP’nin yine yerel seçimi de kazanamayacağını ileri sürmüştür. Bu bağlamda yazar muhalefeti “kriz tellallığı” yapan aktör olarak tanımlamış ve son yıllarda muhalefetin ekonomi, işsizlik ve terör olayları ile söylem yürüttüğünü ifade etmiştir. Yazara seçmen davranışının arkasındaki asıl etken partilere olan güvendir. CHP’nin bu anlamda güven sağlayamadığını, sorunları dile getirmelerinin iktidar olmak için yeterli olmadığını ifade etmiştir.

Köşe yazısının genel kurgusunun popülist elit-karşıtlığı (anti-elitist) ve düzen-karşıtlığı (antiestablishment) olduğunu söylemek gerekir. Yazıda “gerçek halk”, Kemalist-elitist CHP ve halkın temsilcisi AK Parti (Kemalist düzen-karşıtı) karşıtlığı bağlamında kurgulanmış, CHP’nin halktan “kopuk olduğu”, “gerçekçi olmadığı” ileri sürülmüştür. Bu iddia retoriksel olarak CHP tarafından benimsendiği iddia edilen “halk akıl tutulması yaşıyor” gibi cümlelerle desteklenmiş, bu bağlamda yazar kendisini de CHP karşıtlığı üzerinden “gerçek halk”ın temsilcisi olarak konumlandırmıştır. Bu konumlandırma nedeniyle yazar, kendi görüş ve iddialarını “gerçek halk adına” dile getirmiştir. Bir başka açıdan bu konumlandırma yazıda beka tartışmasının örtük olarak, güven duyulmayan CHP’nin “olası seçim kazanımlarının”, AK Parti’nin temsil ettiği “gerçek halkı” varoluşsal güvenliğine tehdit oluşturabileceği teması bağlamında işlenmiştir.

4.7.2.2. Neredesin Sağduyu/Sözcü Gazetesi: 6 Mart 2019; Rahmi Turan (Turan, 2019)

Rahmi Turan 6 Mart 2019 tarihli “Neredesin Sağduyu?” başlıklı yazısında AK Parti’nin yerel seçim stratejisini ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ana muhalefet partisi CHP için kullandığı ifadeleri eleştirmiştir. Turan’a göre Türkiye’nin öncelikli gündemi ekonomidir ama AK Parti seçim stratejisinde bu “gerçek” gündemi dini söylemler ve stratejilerle görünmez kılmaya çalışmaktadır. Ana akım medyada beka tartışmalarının yürütülmesi ve CHP’ye yönelik tek taraflı ifadelere yer verilmesi, yazara göre seçimin eşit şartlarda yürütülmesinin önünde engel oluşturmaktadır.

Bu çerçevede Turan, eşitsizliğin özellikle CHP'ye/CHP seçmenine yönelik olduğunu düşünmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın CHP'ye yönelik "Çöp, çukur, çamur CHP demektir!", "CHP eşittir PKK.", "Bunlar zillet ittifakı!", "Hain, terörist ve şerefsizler!" ithamlarına yer vermiş ve bu ithamlara dikkat çekmek için bold yazı stili kullanılmıştır. Yazara göre Cumhurbaşkanı Erdoğan, böylelikle CHP ve terör örgütünü eşitlemekte ve kurumsal olarak CHP'yi yani rakip bir partiyi beka sorununun faili ve sebebi olarak konumlandırmaktadır. Bunun ötesinde söz konusu ithamların bold olarak vurgulanmasının, iç grup içerisinde (CHP seçmeni) karşıt-duygulanımsal seferberlik oluşturmaya yönelik retoriksel bir strateji olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla birlikte Turan, yazı boyunca Cumhur İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Binali Yıldırım her ne kadar AK Parti'nin adayı olsa da meseleyi beka sorunu olarak görmediği için AK Parti'den ayrılmakta ve sağduyulu davrandığını iddia etmektedir. Bu noktada yazar Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Cumhur İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı Binali Yıldırım arasında ayırım yapmakta ve "dış grubu" iki eksenli olarak tanımlamaktadır.

Bir başka açıdan yazarın, eleştirdiği beka söylemi tartışmalarının popülist üretimini olanaklı kılan "biz/onlar" ayrımını ve "gerçek halk" tanımını yeniden ürettiğini söylemek gerekir. Bu yeniden üretim, AK Parti iktidarları döneminde Kemalist-elit iddiasını destekler niteliktedir. Yazara göre "halk", gerçek sorunu henüz görememektedir. Bunu engelleyen ise AK Parti'nin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "dini söylemleri" meşruiyet dayanakları olarak kullanması, "dini siyasete alet etmesidir". Bu bağlamda yazar, "henüz aydınlanmamış" bir halk tasavvuruna sahiptir. "... zırvalarına inanan salaklar!", "din simidi" gibi ifadeler ile yazar bir yandan "aydınlanmamış/aydınlanmış halk" farkını keskinleştirirken diğer yandan "aydınlanmadığını" düşündüğü halka karşı nefret dili kullanmıştır. Bu yaklaşımı benimseyen yazarın erken dönem modernleşme projesini savunduğunu ve "aydınlanmama" halini en önemli sorun olarak kabul ettiğini söylemek gerekir.

Bununla birlikte yazarın aydınlanma ikiliği bağlamında keskinleştirdiği farkı, retoriksel olarak popülizmle kapatmaya çalıştığını da görmek gerekir. Bu çerçevede yazar "babasının Afyonlu" olduğu iddiasından hareketle kendisini "Anadolu insanı", "gerçek halk" kategorisine konumlandırmıştır. Bu konumlandırma bir yandan

yazarın halk adına konuştuğu iddiasına dayanak oluşturmuş diğer yandan olası elitist eleştirilerini bertaraf etmeye yönelik bir argüman olarak ileri sürülmüştür. Ayrıca bu konumlandırmada Afyon/lular AK Parti seçmeni olarak toptanlaştırılmış fakat bu toptanlaştırma “günün birinde kavrayacaklar” gibi ifadelerle “Afyonlu olma” ile örtük olarak kastedilen muhafazakar, siyasal İslamcı dolayısıyla AK Parti kimliğinin terk edilebileceği ihtimaline açık kapı bırakmıştır. Son tahlilde yazarın bu stratejisinin beka söylemini besleyen “biz/onlar” ikiliğini popülist-elitist tarzda “aydınlanmış/aydınlanmamış” halk ikiliğinde yeniden ürettiğini iddia etmek mümkündür.

Yazıda ülkeyi ilgilendiren öncelikli tehdit olarak ekonomi görülmektedir. “Fiyatların freni kopacak” gibi cümleler ile ekonomik bir teyakkuz hali yaratılmaktadır. Bu çerçevede yazar iktidarın ekonomiyi yönetemediğini iddia etmekte, yerel seçimler için iktidar bloğunun beka söylemi ile seferber ettiği tehdit algısı ve kriz halinin karşıtı olarak ekonomik başarısızlık ve yoksulluk söylemine dayalı bir ekonomi söylemi kurgulamıştır.

4.7.3. Zillet İttifakı Söylemi

Seçim döneminde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Millet İttifakı’ndan düzenlediği mitinglerde ve attığı tweet’lerinde Zillet İttifakı olarak bahsetmiştir. Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı arasında yapılan ayırım Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın twitter hesabından yapılan bir paylaşımda şu şekilde yer almıştır.¹⁴

---

¹⁴https://twitter.com/RT Erdogan/status/1100651748602056705?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5E1100651748602056705%7Ctwgr%5E7Ctwcon%5E1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.sabah.com.tr%2Fgundem%2F2019%2F02%2F27%2Fbaskan-erdogan-bugun-turkiyede-iki-ittifak-karsi-karsiyadir

BUGÜN TÜRKİYE'DE İKİ İTTİFAK KARŞI KARŞIYADIR

CUMHUR İTTİFAKI	ZİLLET İTTİFAKI
<p>15 Temmuz gecesi, sokaklarda, meydanlarda kurulmuştur.</p> <p>Milletin emrindedir.</p> <p>Hak ve hakikatin savunucusudur.</p> <p>Zalimlerin karşısında, mazlumların yanındadır.</p> <p>Pazara kadar değil, mezara kadardır.</p> <p>Sadece Milletin hizmetine taliptir.</p>	<p>Gizli pazarlıkların, siyaset mühendisliklerinin, çıkar hesaplarının ürünüdür.</p> <p>Kandil'in ve Pensilvanya'nın güdümündedir.</p> <p>Yalan, iftira, hakaret, inkar dillerinden düşmez.</p> <p>Mazluma hoyrat, zalime müşfikdir.</p> <p>Kirli ilişkiler bitene, çıkarlar çatışincaya kadardır.</p> <p>Amacı terör örgütlerinin uzantılarını Belediye meclislerine ve bürokrasisine taşımaktır.</p>

 RECEP TAYYIP
ERDOĞAN

Şekil 4. 3: Cumhuriyet İttifakı/Zillet İttifakı

Yapılan bu ayırım ile Cumhuriyet İttifakı, Wodak'ın bahsetmiş olduğu tarihsellik, popülist söylem içeren millet ve kurtarıcı olarak gösterilen şekilde yer alırken Zillet sıfatı kullanılarak tanımlanan Millet İttifakı ise bölücü, hain ve ülkenin bekasına zarar verecek bir ittifak olarak kamuoyuna lanse edilmiştir. Bu bağlamda Sabah gazetesindeki köşe yazılarında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı bu tanımlama ve zillet yakıştırması kullanılmıştır. Sözcü gazetesinde yer alan köşe yazılarında ise “zillet” yakıştırmasının milleti ayrıştırdığı iddia edilmiş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan eleştirilmiştir. Beka meselesini de tarafsız olması gereken Cumhurbaşkanı'nın “kendi bekasından” duyduğu endişe olarak işlemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kullanmış olduğu ve ötekileştiren bir söylem içeren “Zillet İttifakı” ifadesi iç ve dış grup çatışmasını ortaya çıkarmış ve köşe yazılarında buna ilişkin yaklaşımlar yer almıştır. Bu nedenle “Zillet İttifakı” söyleminin analizi yapılması gerektiğine karar verilmiştir.

4.7.3.1. Bu soruya cevap verin oyumu size vereyim/ Sabah Gazetesi/28 Mart/Salih Tuna (Tuna, 2019)

Salih Tuna, 28 Mart 2019 tarihli “ Bu soruya cevap verin oyumu size vereyim” başlıklı yazısında Millet İttifakı'nı oluşturan partileri konu etmiştir. 31 Mart 2019 yerel seçimleri için CHP, İYİ Parti ve SP(Saadet Partisi)'nin oluşturduğu Millet İttifakı'nın, HDP ile gizli ittifak yaptığını öne sürerek Millet ittifakının terör ile bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. Yazar, HDP'yi, PKK'nın siyasi kanadı şeklinde tanımlayarak kriz ve tehdit algısını canlı tutmuştur. HDP'nin, PKK'nın “siyasi

kanadı” olduğu bold yazı stili ile vurgulanmıştır. Yazara göre, seçim sürecinde ittifak içerisinde olan HDP ve CHP, terör örgütü PKK ile kurulan bu bağlantı nedeniyle tehdit oluşturmaktadır. Tuna kurduğu PKK, HDP ve CHP özdeşliği ile ana muhalefet partisini kriminalize etmiştir. Buna göre CHP, kendisine verdiği destek dolayısıyla terör örgütü PKK’ya borçludur ve bu borç seçimden sonra CHP’nin kazandığı illerde PKK sempatzanlarının kadrolaşmasıyla ödenecektir. Tuna yaptığı bu çıkarımlarla bir yandan ana muhalefet partisi CHP’yi “terör” ve dolayısıyla beka tehdidi olarak tanımlamakta; popülist “hain” söylemini seferber etmiştir. Diğer yandan kurulan bağlantı ile CHP seçmenine çağrıda bulunarak seçmen tercihleri teröre destek olunmaması yönünde etkilenmeye çalışılmıştır. Köşe yazısında kurulan bu özdeşlik retoriksel olarak CHP için kullanılan “Siyasi Ahlaksızlık”, “siyasi tokatçılık, “PKK’nın umudu” gibi tanımlamalarla desteklenmiştir. Ayrıca yazar, Kemal Kılıçdaroğlu, Sezai Temelli, Selahattin Demirtaş gibi siyasi figürler ile PKK yöneticileri Murat Karayılan gibi isimleri kurulan özdeşlik bağlamında birlikte kullanmış, bu yolla okuyucularda duygusal etki yaratmayı amaçlamıştır.

Tuna, PKK-HDP-CHP arasında kurguladığı iç tehdit söylemini meşrulaştırmak için kamuoyunda varolan Sevr sendromunu harekete geçirmeye yönelik argüman stratejisi benimsemiştir. Buna göre CHP’nin PKK’yı terör örgütü olarak görmediği, bunun da ABD’nin desteğini almaya yönelik olduğu iddia edilmiştir. Böylelikle anti-Amerikancılık, Cumhuriyet İttifakı’nın “yerlilik” ve “millilik” retoriği ile uyumlu olarak ittifakın kimliksel bileşenlerinden birisi olarak öne çıkarılmıştır. Ayrıca muhalefet, yazıda oluşturulan çerçeveler aracılığıyla tehlike, tehdit, nefret gibi teyakkuz hallerinin ve duygulanımsal yoğunlukların faili olan aktör konumuna getirilmiştir.

Yerlilik ve millilik bağlamında kurulan ikilik ve muhalefetin şeytanlaştırılmasına yönelik bir diğer argüman stratejisi, CHP’nin 15 Temmuz darbe girişimini “tiyatro” olarak isimlendirdiği eleştirisidir. Yazara göre 15 Temmuz darbe girişiminin tiyatro olarak tanımlanması, “halkın” direnişini şüpheli hale getiren bir iddiadır ve bu söylem CHP’nin birlik ve bütünlüğün dışında bir tutum sergilediğini göstermiştir.

Bir başka açıdan Salih Tuna, terör örgütü liderlerinden Murat Karayılan’ın AKP ve MHP karşıtı söylemlerine yer vererek, kendisi konumlandığı iç grup Cumhuriyet İttifakının Türkiye’nin geleceği ve bekasının teminatı olduğunu iddia etmiş,

okuyuculara Cumhuriyet İttifakı'na oy vermesi yönünde zımni çağrıda bulunulmuştur. Yazıda beka tehdidi 1980 sonrasında gelenekselleşen tehdit olarak PKK dışında FETÖ ile kurulan bağlantı ile de kuvvetlendirilmiş, PKK, FETÖ gibi Türkiye karşıtı terör örgütleri bütüncül bir açıdan ele alınmıştır. Buna göre Türkiye'yi karşı karşıya kaldığı bu tehdit karşısında ancak Cumhuriyet İttifakı yani AKP ve MHP koruyabilecek iradeye sahiptir. Böylece AKP ve MHP, kurtarıcı pozisyonundaki aktörler olarak tanımlanmıştır.

Yazıda beka söylemi, güvenlik tehditlerinin ötesinde ekonomik beka sorunu olarak da işlenmiştir. Buna göre yazar, CHP'nin ülkenin ekonomik gelişimine katkı sunacak yabancı yatırımcıların ülkeden uzaklaşmalarının nedeni olduğu iddia edilmiştir.

Peki, söyleyin bakalım: PKK ve FETÖ'nün umudu haline gelmeyi neye borçlusunuz?

...

Yabancı yatırımcılara “Türkiye'ye yatırım yapmayın” demenize mi, 15 Temmuz direnişine “tiyatro” diyerek bozgunculuk yapmanıza mı, PKK'nın Suriye kolu hakkında “terör örgütü değildir” şeklindeki açıklamanıza mı?

4.7.3.2. Hadi Zillet/ Sözcü Gazetesi/13 Mart 2019/Bekir Coşkun (Coşkun, 2019)

13 Mart 2019 tarihli yazısında Bekir Coşkun, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Millet İttifakı için kullandığı “zillet” tanımlamasını eleştirmiştir. Coşkun, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yaptığı “zillet” tanımlamasının, muhalefeti şeytanlaştırıcı ve kriminalize edici olduğunu belirterek, Cumhurbaşkanı'nın tarafsız kalması gereken bir durumda taraf haline gelerek, meşruiyetini yitirdiğini iddia etmiştir. Yazar bu iddiasına dayanak olarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “zillet” isimlendirmesinin Millet İttifakına oy veren seçmeni de kapsayan bir hakaret olduğunu göstermiştir. Oysa Cumhurbaşkanı tüm millete karşı eşit mesafede ve tarafsız olmalıdır.

Tüm ülkenin tarafsız Cumhurbaşkanı olması gereken arkadaş, meydanlara düşmüş, kendi partisinin ittifakına oy istiyorsa... Öbür partileri ya “FETÖ” ya “PKK” sayıyorsa... Muhalefet “hain” ise... Millet yarısına “Zillet” diyorsa...

Yazara göre Türkiye'de beka sorunu, ülkenin bir sorunu değil, bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişisel sorunudur. Beka söylemi, yerel seçim iklimini genel seçime çevirmiştir. Yazar 31 Mart yerel seçimlerinin, genel seçim için bir adım olduğu göndermesinde bulunmuştur. Buna göre Coşkun, Türkiye'nin yarısının

kendisine zillet demeyen bir cumhurbaşkanı seçmeye hakkı var¹⁵ diyerek Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “zillet” olarak tanımladığı muhalefet ve muhalefet tabanını kurtarıcı ve bütünleştirici bir yapıda görmüştür.

Kendini “herkesin cumhurbaşkanı” olmaktan çıkartan kendisi...
Bir de seçimlerde oyları yüzde 50'nin altın düştü mü?...
Türkiye'nin diğer yarısının, kendilerine “zillet” demeyen, herkesin cumhurbaşkanı olacak birisini isteme hakları vardır...

Bekir Çoşkun, Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan'ın nefret söylemini yaydığını ve tüm ülkenin Cumhurbaşkanı olması gerekirken, sadece kendi partisi için oy topladığını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın nefret dili ve muhalefeti tehdit edici bir söylem kullandığını ifade eden yazar, kutuplaşmadan Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan'ı sorumlu tutmuştur. Bu iddiasına kanıt olarak, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “öbür partileri ya FETÖ ya PKK” partisi olarak değerlendirerek muhalefeti “hain” olarak lanse ettiğini, “Meral Akşener'i hapse kapatmakla tehdit diyebildiğini”, “bir grup kadın göstericinin masum sloganlarını bahane edip tüm karşı partilere “Bunların ortak yanı, ezan düşmanlığı” diyerek” ötekileştirildiğini ileri sürmüştür.

Yazar, ileri sürdüğü argümanların okuyucuda duygusal bir eylemlilik yaratmasını amaçlamış, bu bağlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'nın açıklamaları ve ifadelerinde bütünleştirdiği iktidara karşı muhalif pozisyonu Cumhurbaşkanı Erdoğan karşıtlığı üzerinden kurgulamıştır. Bu çerçevede yazar bir yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın meşruiyetini yitirdiğini ileri sürerken bu iddiası bağlamında seçmenlerin muhalefet bloğu olan “Millet İttifakı”na destek olmaya çağırmıştır. Yazar, “Türkiye'nin diğer yarısının, kendisine “zillet” demeyen, herkesin cumhurbaşkanı olacak birisini istemeye hakkı vardır” sözlerini bold yazı stili ile yazmış ve halk adına konuştuğu izlenimi yaratmıştır.

4.7.4. Ekonomi

Türkiye ekonomisi, 2018 yılının son çeyreğinde küçülmeye başlamış ve işsizlik oranlarında artış meydana gelmiştir (Aydoğuş, 2019: 5). Ekonomi alanında yaşanan daralma 31 Mart yerel seçim sürecinde siyasi partilerin ve seçmenlerin temel gündemlerinden birisine dönüşmüştür. Bu bağlamda Cumhuriyet İttifakı'na yakın Sabah

---

¹⁵ “Türkiye'nin diğer yarısının, kendilerine “zillet” demeyen, herkesin cumhurbaşkanı olacak birisini isteme hakları vardır...”

gazetesinde ekonomi alanında yaşanan sıkıntıların dış güçlerin desteği ile muhalefet tarafından seçimi kazanmak için kurulan bir “oyun” olduğu iddia edilmiş ve bu iddia ile ekonomi alanı beka söylemi içerisine dahil edilmiştir. Muhalefete yakın Sözcü gazetesi ise ekonomi alanını iktidarın sorumluluk alanında tanımlayarak, halkın “gerçek” gündeminin ekonomik sıkıntılar olduğunu, iktidarın ekonomiyi iyi yönetemediğini bu nedenle gündem değiştirmek için “beka” söylemini ileri sürdüğünü iddia etmiştir. Bu nedenle Sözcü gazetesindeki köşe yazarları beka meselesini ülkenin değil iktidarın beka meselesi olarak işlemiştir.

4.7.4.1. Seçim ayarlı kur bombası/Sabah Gazetesi/26 Mart 2019/Okan Müderrisoğlu (Müderrisoğlu, 2019)

26 Mart 2019 tarihli köşe yazısında Okan Müderrisoğlu, seçim zamanı yaklaşırken kurda ekonomiyi olumsuz etkileyecek değişimlerin yaşandığını ve bu değişimlerin nedeninin ise iktidar partisinin oy oranını düşürmek için “piyasa oyuncuları” olarak adlandırdığı aktörler tarafından geçici süreliğine kasten yapıldığını iddia etmiştir. Bu bağlamda yazıda beka söylemi ekonomi üzerinden kurulmuş ve ötekileştirdiği piyasa oyuncularını, krizi ortaya çıkaranlar olarak hedef gösterilmiştir. Müderrisoğlu, ekonomiyle bu şekilde oynanmasının seçime son bir hafta kala yaşandığını iddia etmiş ve nedenini ise iktidarı destekleyenlerin kararsız seçmene dönüşmelerini sağlamak, kararsız olanları da muhalefetin yanına çekmek şeklinde açıklamıştır. Yazının bütünlüğü içerisinde ekonomi yönetimine ilişkin iddialar, beka söylemi ile uyumlu olarak militarist bir anlatımla okuyucuya sunulmuştur. Yazı için başlıkta tercih edilen “bomba”, “mücadele etme” gibi kelime seçimleri sürekli ve canlı bir tehdit algısının okuyucuda oluşturulmasına yönelik bir stratejidir.

Köşe yazısında tehdidin ve beka söyleminin canlı tutulmasına yönelik olarak kullanılan bir diğer argüman stratejisi ise dış güçler varsayımı ve Sevr paranoyasıdır. Buna göre Müderrisoğlu “dış güçler” ve Türkiye içindeki işbirlikçilerinin devleti zarara uğratmaya çalıştığını ileri sürmüştür. Yazar, anlatıyı bu şekilde oluşturarak popülist söylemin ivmesini; ekonomi, kriz ve tehdit unsurları ile arttırmıştır. Yazıda Türkiye’nin iç ve dış şoklara karşı yeni ekonomik program uyguladığından bahseden yazar, böylelikle bir yandan Türkiye’nin ekonomik olarak çevrelendiği diğer yandan hükümetin bu çevrelemeyi ortadan kaldırmak için mücadele ettiği algısını okuyucuda oluşturmaya çalışmıştır. Buna göre “dış şok” tanımlaması kamuoyunda var olan Sevr

paranoyası ve komplo teorilerini harekete geçirmeye yönelik “dış güçlerin” varlığını örtülü olarak varsayarken; içerideki işbirlikçiler “piyasa oyuncularını” ve “birileri” olarak tanımlanmıştır. Yazıda işbirlikçilere yönelik bu muğlak tanımlama, ekonomik “saldırının” hedefinin Cumhuriyet İttifakı ve kararsız seçmenler olduğu iddiası ile muhalefet ile “işbirlikçiler” ile kurulan popülist özdeşliğe işaret etmiştir.

Bir başka açıdan yazar, ekonomi ile ilgili olarak hükümetin sorumluluğunu gizleyen bir argüman stratejisi benimsemiştir. Yazıda, “piyasa oyuncularını/aktörleri, birileri” ifadelerini bold yazı stili ile yazılarak, okuyucuda hükümetin, ekonominin kötüye gitmesindeki sorumluluğunun olmadığını algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaca yönelik yazıdaki bir başka argüman “Serbest piyasa ekonomisi başıboşluk da değildir, müdahale de...” şeklindedir. Böylelikle piyasanın liberal ilkeler etrafında örgütlendiği ve işlediği vurgulanmış, devlet müdahalesi ve piyasa hakikati birbirinden ayrılmıştır.

Yazar, iktidarı iç grup dinamiği içerisinde konumlandırarak, Türkiye üzerinde tehdit yaratanlarla (ötekilerle) mücadele ettiğini ifade etmiş ve iktidarı kurtarıcı olarak tanımlamıştır. Müderrisoğlu’na göre 2018’den beri Türkiye’nin ekonomik iç ve dış şoklar yaşamasına rağmen mevcut iktidarın bununla “sarsılmadan” “mücadele ettiğini” ve yeni bir ekonomik program uyguladığı iddia edilmiştir. Bu çerçevede “sarsılmadan” gibi ibarelerle iktidarın güçlü olduğu algısını pekiştiren ve iktidara kararlılık niteliği atfeden; ayrıca “mücadele etmek” gibi yüklemelerle de kriz ve tehdit algısını canlı tutan bir anlatı benimsenmiştir.

4.7.4.2. Ekonomi, Seçim güvenlik/ Sözcü Gazetesi/29 Mart/Çiğdem Toker (Toker, 2019)

Çiğdem Toker, 29 Mart 2019 tarihli köşe yazısında hükümetin ekonomi politikalarının sorumlusu olduğunu, bununla birlikte yerel seçimlerde sonuç elde etmek için beka söylemini kamuoyunda seferber ettiğini ileri sürmüştür. Yazara göre bu kısa vadeli 1 Nisan’a ulaşmayı amaçlayan bir stratejidir. Yazar, TÜİK verilerine dayanarak Türkiye’nin Ankara ve İstanbul kentlerinde ekonomik daralmanın meydana geldiğini yazmıştır. Ekonomik daralmanın TÜİK verilerine dayandırarak ortaya konulması krizin “nesnel göstergesi” olarak yazının temel iddiasının kanıtını oluşturmuştur. Toker, ekonomik başarısızlık iddiasını 2013 ve 2017 yılları arasındaki

veriler ile geniş bir zamana yayarak meşrulaştırılmış ve başarısızlığın nedeni olarak AK Parti hükümetlerini göstermiştir.

Yazar, ekonomik başarısızlıkların yanı sıra iktidarı ülkenin güvenliğini popülist söylem aracı olarak kullandığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Buna göre iktidarın ekonomik istikrarı sağlayamadığını düşünmüştür. Toker, iktidarın ekonomiyi başarılı bir şekilde yönetemediğini; muhalefete yönelik “rakibi şeytanlaştıran” popülist bir söylem kullandığını ve ülke güvenliği ile ilgili suni bir tehdit yarattığını ifade etmiştir. Yazar, Türkiye’nin 2018’den beri ekonomik şoklarla karşılaştığını yazmıştır. Bu durumun iktidarı korkuttuğunu ve beka sorununa dönüşen yerel seçimin ülkenin beka sorunu değil iktidarın kendi beka sorunu olduğunu, 1 Nisan seçim gününe kadar idare edebilmesi için “görülmemiş yöntemlere” başvurulduğunu yazmıştır. İktidarın olumsuz giden ekonomiye rağmen yerel seçimde ekonomiden değil bekadan bahsetmesini ekonomiden uzak bir gündem oluşturma kaygısı olarak açıklamıştır. Yazar köşesinde, iktidarı popülist söylemin tehdit içeren ve rakibi düşman gösteren bir söylemi eleştirirken kendisi de popülist söylem içerisinde ekonomi, yoksullaşma, işsizlik adaletsizlik durumu olduğunu iddia etmiştir.

Çiğdem Toker, iktidarı dış grup, muhalefeti iç grup olarak görmektedir. Buna göre Toker, iç grup/dış grup ikiliğini halk ve AK Parti hükümetleri dolayısıyla Cumhur İttifakı bağlamında kurgulamıştır. Yazar, halkın, “ekonomik daralma” ve iktidarın “rakibi şeytanlaştıran” söylemlerinden dolayı iktidara oy vermeyeceğini ifade etmiştir.

...sahadaki ölçüm ve emareler, bu kez seçmenlerin yarısının iktidar partisine oy vereceğini göstermiyor. Ekonomideki bozulma kadar, iktidarın mali otoriteyle kontrol ettiği medya gücünü de kullanarak rakibi şeytanlaştırmasının da sandığa bu kez negatif yansımaları bekleniyor.

4.8. Seçim Sonrası “Bütünleştirici Beka”

4.8.1. Seçim Sonucu Sonrası

31 Mart yerel seçim sonuçları Türkiye’de tartışmaları da beraberinde getirmiştir. İktidara yakın Sabah gazetesinde seçim sonuçları AK Parti’nin ülke genelinde %50’nin üzerinde oy aldığı iddiası ile AK Parti ve Cumhur İttifakı’nın seçim başarısı olarak ele alınmıştır. Sabah gazetesinin incelenen köşe yazısında, AK Parti’nin doğu illerinde oy oranını artırması beka söyleminin ülke güvenliği

açısından halk tarafından cevap bulduğu şeklinde verilmiştir. Fakat Sözcü gazetesinde incelenen köşe yazısında, Ankara ve İstanbul başta olmak üzere büyük illerde CHP'nin kazanması seçimin kazananı olarak CHP'nin olduğu yönünde olmuş ve beka söylemi, iktidarın seçim için kullandığı bir strateji olarak değerlendirmiştir.

4.8.1.1. 31 Mart dersleri/ Sabah Gazetesi/2 Nisan/Mahmut Övür (Övür, 2019)

31 Mart 2019 Yerel Seçim sonuçları İstanbul özelinde yaşanan şaibe tartışmaları bağlamında uzunca bir süre kamuoyunun gündemini meşgul etmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın uzun bir süre sonrasında muhalefet partilerinin oluşturduğu Millet İttifakına geçmesi, AK Parti iktidarına yakınlığı ile bilinen Sabah gazetesindeki köşe yazarları tarafından farklı bağlamlarda değerlendirilmiştir. 2 Nisan'daki köşe yazısında konuyu değerlendiren Mahmut Övür'e göre, her ne kadar muhalefet "algı operasyonları" ve "yalanlarla" sonuçlara gölge düşürmüş olsa da önceki seçimleri 'temize çıkaran' ve AK Parti'nin demokrasinin gelişimine ve kurumsallaşmasına yaptığı katkıyı gösteren unsur, bu seçimlerde Ankara ve İstanbul'u muhalefetin kazanmasıdır. Yazar, Ankara'da seçim sonucunda iktidarın değiştiğinden bahsederken İstanbul'daki seçim sonuçlarına şüpheli bir yaklaşım sergilemiştir. AK Parti'nin özellikle büyükşehirleri kaybetmesi, vatandaşların seçme hakkını serbest bir şekilde kullandığı ve demokrasinin olması gerektiği şekilde işlediği şeklinde yorumlanarak aktarılmıştır.

Yazar, seçimden siyasilerin çıkarması gereken mesajların olduğunu ifade etmiştir. Bu çıkarılması gereken "ders"i ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hemen kavradığını yazmıştır. Cumhuriyet İttifakı'nın büyükşehirlerdeki başarısızlık sebebinin kırsal kesimlere odaklı yürütülen beka söylemi olduğunu belirtmiştir. Bu iddia çerçevesinde yazar, beka söyleminin kırsal kesime yönelik bir strateji olduğunu, büyükşehirler de ise seçim dinamiğinin farklı işlediğini ileri sürmüştür. Büyükşehirlerin kaybedilmesinde bir diğer etkinin ise AK Parti'nin seçmen ile kurduğu bağların zayıflaması ve seçmenin kendini dışlanmış hissetmesidir. Yazara göre ekonomideki dengesizlik de büyükşehirleri Cumhuriyet İttifakının kaybetmesinin nedenidir.

Yazıda beka, güvenlik sorunu olarak yer almaktadır. Bu güvenlik sorununun ise ülkenin Doğu bölgesinde yaşandığı izlenimi verilmiştir. Cumhurbaşkanı

Erdoğan'ın beka söylemi sayesinde Güneydoğu'da başarılı olduğunu ifade etmiştir. Güneydoğu nazarında beka söyleminin olumlu sonuca ulaştığını düşünmesi beka meselesinin Güneydoğu'da baş gösterdiği kabulünü yansıtmaktadır. Suriye'deki gelişmeler küresel kuşatma olarak tanımlanmakta; HDP'nin PKK ile ilişkisi olduğunu ve bunun ülke bekası içinde tehdit oluşturduğu ileri sürülmektedir. Yazara göre bu tehdidi sivil halk, AK Parti'ye oy vererek durdurmak istemiştir. AK Parti'ye yönelik oyların kullanılmasında burada yaşayan seçmenin ülke içerisinde güvenlik için sağ bir ideoloji ile korumacı olan AK Parti'ye oy verdiği çıkarımında bulunmuştur. Yazar, Kürt seçmenin seçimde önemli bir mesaj verdiğini düşünmekte ve Doğu bölgesinde AK Parti'ye oy veren ve AK Parti adayını seçen seçmenlerin, şiddet siyasetine karşı geldiğini belirtmiştir. Bu seçmenlerin kendisi ile aynı düşüncede olduğunu varsayan yazar, AK Parti'ye oy veren kişileri “biz” olarak görmektedir. AK Parti'nin güvenlik üzerinden yürüttüğü beka meselesinin doğru olduğunu düşünen yazar, AK Parti'nin seçilmesine dayanarak Kürt seçmenlerin de kendisi gibi “kurtarıcı” olarak AK Parti'yi gördüklerini savunmuş ve genelleyci anlatım kullanmıştır.

Köşe yazısında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi değişimine gönderme yapılmış, 16 Nisan referandumu ile gelen yeni sistemle %50 sınırın olduğu hatırlatılmış, bu sistem üzerinden ittifaklar değerlendirilmiştir. AK Parti ve MHP'nin %50 iktidar sınırını geçtiğini söyleyerek genel seçim karşılaştırması yapmış ve AK Parti ve MHP'nin %52 ile seçimin kazanını olduklarını ifade etmiştir. Yazar, Millet İttifakını CHP üzerinden tanımlayarak karşıt gördüğü asıl partinin CHP olduğunu belli etmiştir. Oluşturulan Millet İttifakının amacının ise AK Parti'ye kaybettirmek olduğu ima edilmiş ve farklı ideolojik tutumlara sahip olan HDP ve İYİ Parti'nin derinden sarsılacağını yazmıştır. Muhalefetin de seçimin kaybedeni olduğunu ve Millet İttifakı'nın başarıya ulaşamadığını ve yanlış strateji ile kurulduğunu iddia etmiştir. CHP'nin HDP ile ittifak kurduğunu ileri süren yazar, bu ittifak sayesinde büyükşehirlerin kazanıldığını söylerken, CHP'nin ittifak içinde kazanan, HDP ve İYİ Parti'nin ise kaybeden olduğunu vurgulamıştır. CHP'nin kazanmış olduğu yerlerde HDP üzerinden gölgeleyerek CHP'nin seçimdeki başarısının üstünü örtmektedir. Seçmenlerin; CHP, İYİ Parti ve SP'yi öteki olarak konumlandığını ileri sürmüş, bunun sebebini ise öteki olarak gördüğü PKK-HDP ilişkisine bu üç partinin göz yumması olarak göstermiştir. Bu kurduğu bağlantı ile beka sorununun varlığını

kendini bilirkişi olarak konumlandığı bir anlatı ile sürdürmüştür. Bu partilere oy veren seçmenler de yine “öteki” içerisinde yer almaktadır.

“31 Mart ikinci önemli mesajını Kürt seçmen verdi. Kürt seçmenin bölgede verdiği mesaj şiddet siyaset ilişkisi açısından ders niteliğindedir. CHP, İP ve SP'nin göz yumduğu PKK-HDP ilişkisine Kürtler adeta sandığa dökülerek meydan okudu” (Övür, 2019).

4.8.1.2. İktidara sarı kart/ Sözcü Gazetesi/1 Nisan/Rahmi Turan¹⁶

Sözcü gazetesinde seçim sonuçlarını değerlendiren isimlerden birisi Rahmi Turan'dır. Turan, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez böyle bir seçimin yaşandığını iddia etmiştir. Turan'a göre “beka sorunu” söylemi seçim için ortaya atılmıştır ve yazar bu söylemi “hikâye” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda yazara göre Cumhur İttifakı'nın ileri sürdüğü anlamda güvenliği tehdit eden bir beka sorunu bulunmamaktadır. Bununla birlikte yazar, büyükşehir belediyelerinin Millet İttifakı adayları tarafından kazanılmasını ise “saltanatın bitişi” olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamayı yazarın, “saltanat” ifadesi ile AK Parti dönemi ile Cumhuriyet öncesi dönemi özdeş gördüğü şeklinde yorumlamak ve “laik/seküler”, “Kemalist” seçmene hitap ettiği ileri sürmek mümkündür. Turan, iktidarın “tehdit dilinin”, “iftiralarının” ve “suçlamalarının” seçim için yeterli olmadığını söylemektedir. Sonuçların iktidar için “uyarı” olduğundan bahsederek bu sonucun sebebinin, AK Parti'nin milleti “germesine”, “korkutmasına” ve “bıktırmasına” bağlamaktadır.

Ankara ve İstanbul'daki seçim sonuçlarına dayanarak bu sonucun iktidar partisi için bir uyarı niteliği taşıdığını iddia eden yazar, bir sonraki genel seçimde iktidarın değişebileceğini düşünmektedir. Ankara'da 25 yıllık AK Parti sürecinin bu seçimle son bulduğunu ifade etmiş ve AK Parti sürecini, 1994 yerel seçimlerinde Ankara'yı Refah Partisinden aday gösterilerek kazanan Melih Gökçek zamanından itibaren değerlendirmeye almıştır. Refah Partisi ile kurulan bağlantı yazarın “saltanat” tanımlamasını doğrular bir argüman ve söylemsel strateji olarak seferber edilmiştir. Ayrıca yazarın, o dönemde tartışmaları devam eden İstanbul seçimleri ile ilgili olarak da “karakolda bitecek” ifadesi ile seçimin adillğine ilişkin şüpheli bir tutum takındığı gözlemlenmiştir.

---

¹⁶ <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/rahmi-turan/iktidara-sari-kart-4245877/>

4.8.2. Türkiye İttifakı Çağrısı

Cumhurbaşkanı Erdoğan, 19 Nisan 2019'da attığı tweet'te "Türkiye İttifakı" çağrısı yapmış ve bu çağrıda siyasi görüşün bir kenara bırakılması gerektiği söylemiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tweet'i şu şekildedir (Erdoğan, 2019):

Şekil 4. 4: Türkiye İttifakı

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın tweet'i gündem oluşturmuş, bu çalışma kapsamında değerlendirilen iki gazetede köşe yazılarında da Türkiye İttifakı öncelikli konu olmuştur.

Sabah gazetesinde yer alan köşe yazısı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İttifak çağrısını ülke bekasına yönelik bütünlüğünün sağlanması adına olgun ve olması gereken bir davranış olarak değerlendirmiştir. Sözcü gazetesinde yer alan köşe yazısı da CHP ve AK Parti ittifakının oluşturulmasını ülke için bütünlükçü bir çağrı olarak değerlendirirken bu bütünlük içerisinde MHP'yi dışarda tutmuş ve MHP'yi bu ittifakın sağlanmasına engel olan parti olarak görmüştür.

4.8.2.1. Türkiye İttifakı/ Sabah Gazetesi/20 Nisan/Melih Altınok (Altınok, 2019b)

Melih Altınok, 20 Nisan 2019 tarihinde yazmış olduğu "Türkiye İttifakı" başlıklı yazısında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın birlik ve bütünlük çağrısı yaptığını iddia etmiş, ülkenin yeni sisteme geçtiğini de hatırlatarak bu sistem üzerinden 31 Mart seçimini genel seçim olduğu varsayımı ile seçimin, siyasi aktörlere ipucu verdiğine değinmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Türkiye İttifakı çağrısı ile ilgili liderliğine yönelik olması gereken tavrı sergilediğini ve halkın yalnızca kendi tabanı olarak değil tüm Türkiye'yi kapsayacak bir tutum ile oluştuğunu düşündüğünü ifade

etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bütünleştirici tavrı olduğundan ve “hukuku”, “sağduyuyu, netliği” ve “dar bir çevreyi değil kitleleri” temsil ettiğinden bahsetmiştir. Muhalefeti ise hukuk kararlarına tahammül edemeyen, yıkıcı bir tavırla tanımlamış, kitle temsilinden ziyade daha dar(bu kesimi holigan ve şımarık olarak nitelemiş) bir çevreyi esas alarak küçümsemiştir. Muhalefetin olgun davranış sergilemediğini ama Cumhur İttifakı tarafının sakin ve olgun davrandığını ileri sürmüştür. Cumhur İttifakı'nın olumlu ve olması gereken şekilde hareket ettiğini, muhalefetin tutumlarının ise tehditkâr ve manipülasyon temelli olduğunu söylemiştir.

Yazıda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çok “zorluk çektiğine” ve İstanbul'da belediye başkanlığı yaptığı dönemde(1994) “mazbatasının elinden alındığına”, “hapis yattığına”(1998) ve “darbe girişimi”(15 Temmuz 2016) ile karşı karşıya kaldığı zamanlara değinmiştir. Yazarın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı öne çıkarması ve cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik tanımlamaları karizmatik otoriteye dayalı popülist anlatımın köşe yazısında yer aldığını göstermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ulaştığı konuma zorluklar çekerek geldiğinden bahsedilerek mücadeleci bir kişi olduğunu belirtilmiş ve cumhurbaşkanının konumu ve Türkiye İttifakı çağrısı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın geçmişine referans verilerek meşrulaştırılmıştır. “Zorluk çekme”, “hapis yatma”, “mazbatasının elinden alınması” ve “15 Temmuz darbe girişimi” örnekleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişiliği ile özdeşleştirilmiş ve karizmatik lidere karşı bir komplo olduğu ifade edilmiştir. Kuraldışı hamlelere rağmen olması gereken görüntüyü koruduğundan bahsedilerek ülke için uygun liderliğe yönelik hareket ettiği ileri sürülmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülkeyi sakinleştiren yaklaşım sergilediğini, devletin bekasına yönelik tehditlerin yok edilmesini ve 2023 hedefine birlik bütünlük çağrısı ile ilerlediği belirtilmiştir. Fakat yazar, bu birlik ve bütünlük çağrısının muhalefet tarafından kavranmadığını ve seçim sonuçlarının muhalefeti olumsuz etkilediğini aynı zamanda seçim öncesi ve sonrasında sağduyulu olmadıklarını ifade ederek iktidar ve muhalefet arasında biz/onlar ikiliği kurmuştur. Altınok, köşe yazısında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Twitter hesabındaki paylaşımına yer vererek Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklediğini göstermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bahsettiği Türkiye İttifakı çağrısı ile çağın içinde bulunduğu durumu iyi bir şekilde kavradığı izlenimi verilerek “kurtarıcı” rolü pekiştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı karizmatik lider

özelliklerine sahip kişi olarak kurgulamış ve “biz” içerisinde görmüş, muhalefete ise daha şüpheli bir yaklaşım sergileyerek “öteki” grubunda nitelemiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçim sonuçlarını ve kargaşayı bir kenara bırakıp 2023 hedefi için “refahı artırmayı”, “özgürlük dengesini korumayı” amaçlamasının yanı sıra çağrının “ekonomi ve güvenliğe” odaklandığından bahsetmiştir. Karizmatik lider olarak tanımladığı Cumhurbaşkanı Erdoğan önderliğinde “Beka” sorununun birlik ve bütünlük ile üstesinden gelineceğini ifade ederek 2023 hedefini hatırlatmıştır.

4.8.2.2. AKP-CHP İttifakı/ Sözcü Gazetesi/26 Nisan/Soner Yalçın (Yalçın, 2019a)

Soner Yalçın, 26 Nisan 2019 tarihli “AKP-CHP İttifakı” başlıklı yazısında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye İttifakı çağrısını MHP üzerinden değerlendirmiş ve MHP'yi konu alarak köşe yazısını yazmıştır. Yazar, Devlet Bahçeli'nin siyaseti kızıştırıcı ve ayrımcı bir dil kullandığını düşünmüş ve bunu MHP'nin çıkarı için yaptığını savunmuştur. AK Parti'nin CHP ile ittifak yapmasının önüne geçmek için ortalığı karıştırdığını ifade etmiştir. Geçmişe dönük 18 Nisan 1999 yılında yapılan genel seçiminden anısını anlatarak MHP'nin bu seçimlerde oy oranını arttırdığından bahsetmiş, MHP'nin bir önceki seçimlerde(1995) oy oranının barajı geçememiş olmasına karşın 1999 seçiminde 10 puanlık bir artışı olduğunu ifade etmiştir. O zamanki haber akışını ise günümüzdeki Anadolu Ajansını eleştirerek vermiştir. Ayrıca MHP'nin o dönem ki partiler arasında haber olmak için medyada yer bulamadığından da söz edilmiş fakat MHP'nin haber olması yönünde önerilerde bulunduğu yazmıştır. Bu anısını anlatma nedeni ise MHP'ye karşı ön yargısının olmadığına yönelik okuyucuyu ikna etmektir. Zira yazar, bu anısından sonra Çubuk Akkuzulu Köyünde Kılıçdaroğlu'na yapılan saldırıda Devlet Bahçeli'nin tutumunu doğru bulmadığını söylemiş, okuyucuya da Devlet Bahçeli'ye ön yargılı olduğundan değil tamamen davranışı yanlış bulduğu gerekçesiyle eleştirdiğini belirtmek istemiştir.

Yazar, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ülke bekası için Türkiye İttifakını oluşturmak istediğini fakat Bahçeli'nin bu çağrıya “uyum sağlamadığını” ifade etmiş ve “çatışmacı” bir dil kullanarak ayrıştırıcı tavır sergilediğini ve bu tavrın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İttifak çağrısı ile tezatlık oluşturduğundan bahsetmiştir.

Çatışma kelimesini, kargaşa yaratan olarak değerlendirildiğinde yazar, Bahçeli'nin kaosa neden olduğunu düşündürmek istemiştir. MHP'yi Bahçeli ile genelleyerek ele almış ve Bahçeli'nin siyasi kriz çıkardığını söyleyerek ideal tavırlar sergilemediğini bunun tam aksini yaptığını ve ekonomik durumda kurtarıcı bir rol oynamadığını düşünmüştür. Türkiye'de yaşanan sorunları ekonomi üzerinden ele alarak okuyucuyu popülist bir söylem ile etkilemeye çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ise siyasal krizin farkında olduğunu bunun için de Türkiye İttifakı çağrısı yaptığından bahsetmiştir. Aynı zamanda çağrıyı yapanın Cumhurbaşkanı Erdoğan olduğunu belirtmesindeki neden ise Bahçeli ile aynı ittifak içinde yer almaları olmuştur. Bunu, Bahçeli'nin bu çağrıya uymadığını söylerken "Cumhur'un ortağı neden uymuyor" sözleri ile ifade etmiştir. Yani ittifak içerisinde bir uyumsuzluktan bahsedilmiş ve Bahçeli, ötekileştirilen bir aktör olarak yazıda yer almıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye İttifakı olarak bütünleştiriciliği çağrıştıran söylemine karşın Bahçeli'nin tavırlarını kutuplaştırıcı bulmuş, aynı ittifak içerisinde bulunan kişilerin uyumsuzluğunu ileri sürmüştü ve Bahçeli'nin bu bütünlüğü bozduğunu ifade etmiştir. Bahçeli, Türkiye'deki bütünlüğün sağlanmasına engel olarak gösterilmiş ve bu bütünlüğün önündeki 'tehdit' olarak görülmüştür.

Yalçın, ülkenin ekonomik krizde olduğunu ve Bahçeli'nin ekonomik konularla ilgilenmediğini ileri sürmüştü, bu nedenle ekonomi doktorasından şüphe duyduğunu ima etmiştir. Bahçeli'nin 31 Mart yerel seçimlerinden sonra "yüksekten konuştuğunu" ve seçimi kazanmış gibi tavır takındığını söyleyerek Bahçeli'nin olması gereken konumdan daha üste "miş" gibi davrandığını; konuşmalarının kendi konumuna uymadığıyla eleştirmiştir. MHP'nin oylarını CHP adaylarının il bazındaki oyları ile karşılaştırarak MHP'den küçümseyici bir anlatım ile bahsetmiş ve MHP'yi parti genel başkanı (Devlet Bahçeli) üzerinden değerlendirerek genelleştirmiştir. Ankara büyükşehir belediye başkanı Mansur Yavaş'ın Ankara'daki oylarının MHP'nin ülke genelindeki oylarından daha fazla ve MHP'nin 31 Mart seçimlerinde ülke genelinde 3 milyon 394 bin oya sahip olduğunu; CHP'nin sadece İstanbul'daki oyunun "bile" 4 milyon 170 bin olduğunu söyleyerek karşılaştırma yapmış ve MHP genel başkanının kibirli bir şekilde politika yürüttüğünü belirtmiştir.

Bahçeli'nin taktiksel davrandığını söyleyerek bunu tehlikeli bulmuştur. Böyle davranmasının sebebini ise AK Parti iktidarı ile CHP'li belediyelerin ittifak sağlayarak MHP'yi dışta tutması şeklinde bir tahminle yorumlamış; Cumhurbaşkanı

Erdoğan'ın "kurtarıcı" olarak CHP'yi gördüğünü düşünmüştür. Bahçeli de bu noktada Türkiye'nin "düzlüğe çıkmasındaki" engel olarak görülmüştür. Ülkenin siyasi stratejisinin yeniden değişeceğini "kartlar yeniden karılacak" ifadesi ile anlatmış, Bahçeli'nin de AK Parti'nin kendisine muhtaç kalmasını istediğinden ortalığı karıştıran dil kullandığından söz etmiştir. "Yandaş" olarak bahsettiği medyanın Bahçeli'yi desteklediğini ve Bahçeli'nin "politik afra tafrasını/fiyakasını anlamak zor" ifadesine koyu puntolar ile yer vererek okuyucunun dikkatini çekmek istemiştir. Anadolu Ajansının "Ali Cengiz Oyunları" ile seçim sonuçlarına hemen ulaştığından bahsederek geleneksel bir deyim ile Anadolu Ajansını yermiştir. Köşe yazısına genel olarak bakıldığında "kurtarıcı" rolüne Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Bahçeli'nin değil CHP'nin daha uygun olduğu ön plana çıkarılmak istenmiştir. Soner Yalçın, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Türkiye'nin bekasını ve vatandaşın birlik ve bütünlüğünün her türlü politik hesaptan üstün olduğu" ifade ettiğine yazısında yer vererek Bahçeli'yi bu söylemin dışında kalan bir eleştiri ile yazısını kurgulanmıştır.

4.8.3. Kılıçdaroğlu'nun Şehit Cenazesinde Saldırıya Uğraması

Kemal Kılıçdaroğlu 21 Nisan 2019'da Ankara'nın Çubuk ilçesinde şehit cenazesine katılmış ve bir grup insan tarafından cenazede saldırıya uğramıştır. Bu saldırının ardından köşe yazıları konuyu ele almıştır. Sabah gazetesi köşe yazısında Kemal Kılıçdaroğlu'nun terör örgütü "PKK'ya destek verdiği" iddia edilmiş ve saldırının gerekçesi olarak PKK'ya verilen "destek" gösterilmiştir. Sözcü gazetesi ise konu ile ilgili Bahçeli'nin tutumunu işlemiş ve ülkeyi ayrıştıran ve bölen bir dilin bu saldırıdan sorumlu olduğu yazılmıştır.

4.8.3.1. Kızgın demiri soğutmak lazım/ Sabah Gazetesi/22 Nisan/Ersin Ramoğlu (Ramoğlu, 2019)

22 Nisan 2019 tarihinde Ersin Ramoğlu, "Kızgın demiri soğutmak lazım" başlıklı yazısının girişinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bir davası olduğundan bahsetmiş ve Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan'ın hedeflerinin olduğuna yönelik anlatılarına koyu puntolar ile dikkat çekmiştir. Kılıçdaroğlu'nun PKK'yı kınamadığını iddia ederek ülkeyi "gerdiğinden" bahsetmiştir. Bu ifadelerinin ardından Kılıçdaroğlu'nun şehit cenazesinde şiddete uğradığını yazmıştır. CHP'nin PKK'ya destek verdiğini ileri sürmüş ve Çukurca'daki şehitlerden CHP genel başkanı Kılıçdaroğlu'nu, İYİ Parti genel başkanı Akşener'i ve Millet İttifakı

büyükşehir belediye başkan adayı İmamoğlu'nu sorumlu tutmuştur. CHP genel başkanı Kılıçdaroğlu'na yönelik gerçekleştirilen saldırının faillerinin de Türkiye'yi karıştırmak isteyen ajanlar olabileceğinden bahsetmiş, ayrıca Kılıçdaroğlu'nun PKK'ya destek verdiği ve "PKK'yı dirilttiği" ileri sürülerek saldırıyı gerçekleştiren kişilere haklılık payı verilmiştir. Bunun yanı sıra köşe yazısında CHP'nin kazandığı belediyelerde PKK'ya kadro verdiği iddia edilmiştir. Yazar, Millet İttifakı'ndan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçim sürecinde "zillet" olarak bahsettiği söylemi kullanmıştır. Ayrıca Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı İmamoğlu'nun çalınmış oylarla mazbata aldığını söylemiş ve bu söylemi ile hak etmeden kazandığını ima etmiştir. CHP adaylarından Enis Berberoğlu ve Eren Erdem'in de casus olduğuna yönelik göndermede bulunarak aslında durumu ikinci kozmik oda davası olarak görmüş, davanın yargıda devam ettiğini yazmıştır.

Yazar, köşe yazısına Erdoğan'ın sözünü başlık¹⁷ olarak seçmiş ve tırnak içinde yer vermeyerek iç grup içerisinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı aldığını göstermiştir. "Erdoğan'ın davası" diyerek giriş yapmış olduğu köşe yazısına Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı karizmatik lider olarak konumlandırmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyaset içerisinde karizmatik lider eksenli tasavvurunu; ileri görüşlü olduğunu ve gelecekte anlaşılabilirliğini düşündüğünü iddia ederek yapmıştır.

Yazar, dava uğruna fedakârlık yapanların olduğunu belirtmiş ve bedel ödendiğini ima eden bir anlatım ile de kutsallaştırmıştır. Ramoğlu, davanın diğer bir tanımında da öteki grubuna girenlerden "varisi olduğu değerleri yıkanların değil" diyerek bahsetmiş ve burada Türkiye Cumhuriyetinin ilk partisi olan CHP'ye gönderme yapmış, günümüzde o değerlerin korunmadığını yazmıştır. "O değerlere kurban olanların davasıdır" diye devam ettiği yazısında yine kutsallığı ön plana çıkarmış ve bu anlatımı ile "biz" içerisine Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çevresini (AK Parti) ve onun tabanını kapsayan kişileri almıştır.

Yazar, Kılıçdaroğlu'ndan bahsederken Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın üslubu ile "Bay Kemal" hitabını kullanmıştır. Ardından Kılıçdaroğlu'nun, PKK'yı kınamadığını iddia ederek terör örgütü ile bağının olduğunun mesajını vermiş ve

---

¹⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-donem-birlik-ve-beraberligimizi-yeniden-percinleme-donemidir/1456700>

saldırıdan Kılıçdaroğlu'nu sorumlu tutmuştur. Kılıçdaroğlu'na karşı gösterilen tepkiyi 'saf', 'sağduyulu' halkın tepkisi olarak lanse etmiştir. Ramoğlu Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan reis diye bahsetmiş ve başlığa taşıdığı sözünü tekrarlayarak (kızgın demiri soğutmak lazım) seçim sürecinde halkın gerginlikler yaşadığını ima etmiştir. Bu sebeple gergin kişileri yatıştırmak gerektiğini söylemiştir. Yazara göre burada Kılıçdaroğlu'na pay düşmüş ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu sözünü de ona istinaden söylediğini belirtmiştir. Fakat Kılıçdaroğlu'nun şehit cenazesine giderek öfkeli halkın (ki bunu haklı bir öfke olarak lanse etmiştir) daha çok öfkelenmesine neden olduğunu iddia etmiştir. Türkiye'yi karıştırmak isteyen kişilerin (provokatör ajanların) fırsat kolladığını, amaçlarının da kaos çıkarmak olduğunu belirterek yaşanan olayı, seçim dönemindeki beka söylemi ile olan bağlantısından koparmıştır. Ramoğlu, saldırının gerçekleşmesine üzüldüğünü "benim gibi üzülen çok kişi vardır" ifadesi ile dile getirmiştir. Yapılan saldırıyı doğru bulmadığını ifade etse de bunu Kılıçdaroğlu'nun PKK ile iş birliği yaptığı iddiasına bağlamıştır. Kılıçdaroğlu'nun Türkiye'ye zarar veren kişi olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. Yani yazar, saldırının mağduru olan Kılıçdaroğlu'nu aynı zamanda suçlu olarak göstermiştir. Bir diğer suçlu ve saldırının sorumlusu ise yazara göre Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı İmamoğlu'dur. İmamoğlu'nun miting düzenlemiş olması da yine şehit cenazesinde saldırı gerçekleştirenlerin saldırmasını haklı çıkaran bir durum olarak verilmiş ve "biz" içerisine alamadığı saldırganları koruyucu bir üslup ile yazısında kullanmıştır. Pervin Buldan'ın "CHP'ye seçimi PKK kazandırdı" dediğini iddia ederek milleti gerdiğini söylemiş ve saldırıda bulunanların bunu haklı olarak yaptıklarını ima etmiştir. Diğer yandan PKK tarafından şehit edilen kişiler olduğunu söyleyerek yine gerginliğin çıkmasında muhalefeti suçlu bulmuştur. Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı İmamoğlu'nun mazbata alması ile "katil sürüsü" olarak bahsettiği PKK'nın, harekete geçtiğini ve bunun üzerine "dört şehit" verildiğini ifade etmiştir. Yazara göre İmamoğlu, PKK'dan destek almış ve yazıda tehdit oluşturduğu ima edilerek ötekileştirilmiştir. PKK'lıların muhalefetten "yüz bulduklar"ını söyleyerek CHP'nin kazanmasından güç aldığını ifade etmiş ve muhalefet tehdit olarak işlenmiştir.

Yazar, tarihsel stratejik argüman içerisinde 15 Temmuz darbe girişimine giderek Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkanı İmamoğlu'nun veri

tabanlarını FETÖ için “yağmalamak” istediğini söylemiş ve İmamoğlu’nun da göreve başladığında bu veri tabanlarını “ele geçirdiğini” yazmıştır. Ele geçirmek kavramında ise gizli kalması gereken bir şeyi elde ettiğini söylemiş, bunu aynı cümle içinde devam ettirmesi usulsüz bir yol ile elde ettiği anlamını taşıırken aynı zamanda FETÖ ile ortak bir ötekileştirilmeye gidilmiş ve veri tabanının FETÖ’ye aktarılacağı şeklinde anlatı kurgulanmıştır. Bunun üzerine de sert bir üslup ve argo dille “Hayırdır aga!” ifadesiyle çıkış yapmıştır.

Yazar, Canan Kaftancıoğlu’ndan “domuz sever” diye bahsetmiştir. CHP’nin il başkanı olmasının ardından domuz etinin İslâmiyet’te olmaması üzerinden örtülü bir anlatım ile CHP yöneticilerinin halktan kişiler olmadıkları ve halkın değerlerinden olan İslamiyet’i benimsemediklerine yönelik bağlantı kurularak biz/onlar ikiliği oluşturulmuştur. İktidarın politikalarını İslam üzerinden sürdürdüğü göz önüne alındığında ve İslam’ın domuz etini ‘haram’ kıldığı düşünüldüğünde yazar, bu ifadesini yazarken de halk tarafından tepki uyandırma amacını gütmüştür. Ayrıca bu ifade yalnızca iktidara oy veren seçmen için değil her Müslüman halkın tepki göstermesi gerektiği düşünüldüğü için yazılmıştır. Millet İttifakı İstanbul Büyükşehir belediye başkan adayı Ekrem İmamoğlu ve CHP İstanbul il başkanı Canan Kaftancıoğlu’nun başkanlığı paylaştığını söyleyerek bunun tepki çektiğini ifade etmiştir. Buna dayanarak da seçim öncesi ortaya çıkan “beka” söyleminin “ete kemiğe büründüğünü” yani beka sorununun İmamoğlu’nun İstanbul’u kazanması ile ortaya çıktığını iddia etmiştir. Ayrıca direkt bir suçlama yaparak çalıntı oylar ile başkan olduğunu yazmış ve ukalalaştıkları ithamında bulunmuştur. İstanbul’u kazandıkları için “bayram ettiklerini” yani olması gerekenin çok daha üstünde bir sevinçle karşıladıklarından bahsetmiş ve tarihsel tema içerisinde 25 yıldır kazanamadıklarını dile getirerek sevinmelerinin de ezici bir kaybedişe dayandırmıştır.

Yazar, yazısına “herkes şunu kafasına soksun” diyerek tehdit dili ile devam etmiş ve muhalif kesimi karşısına alarak zoraki de olsa milletin Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı çok sevdiğini ve bunun bitmeyen bir sevgiden kaynaklandığını çünkü dürüst bir kişiliğe sahip olduğunu yazmıştır. Yazar için ideal olan Cumhurbaşkanı Erdoğan’dır. Çünkü yazar Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı kusursuz gören bir anlatım ile yazısını yazmıştır.

Erdoğan'ın davası; zamanın, mekanın ve makamın ötesindeki bir anlayışla hırsını sevdasına, nefsinin kalbine, öfkesini aşkına feda edenlerin davasıdır

Koyu puntolar ile yazdığı “Teröristleri önce Meclise sonra da belediyelere soktu!” ifadesi ile CHP'nin terörün siyasal ayağını oluşturduğunu ima etmiştir. Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı İmamoğlu'nun Beylikdüzü'nde başkanlık yaptığı sırada Makarios Heykeli'ni yaptırdığını söyleyerek bunun Rum çetelerine cesaret verdiğini dile getirmiştir. Rum çeteleri olarak bahsetmesi ise Kurtuluş Savaşı'nda Rumların Osmanlı Devleti'nin sınırları ile beka sorunu yaşamasını hatırlatarak Yunanistan devleti kastedilmiş ve yazar bu gönderme ile geçmişten günümüze bir bağlantı kurmuştur. Yazar, beka sorununu terör örgütleriyle eskiye yönelik Rum göndermesi yaparak oluşturmakta ve muhalefeti beka sorunu olarak görmektedir. Ayrıca Soner Yalçın'ın Oda TV üzerinden işçileri ve memurları tehdit ettiği ve şantaj yaptığını, beka sorunu olan muhalefete hizmet eden bir anlayış takındığını yazmış, bu memurlar yerine de yine terör örgütünden (PKK ve FETÖ) kişilerin alınacağını ifade etmiştir. Yazar, ötekileştirdiği grup içerisine Oda TV ve Soner Yalçın'ı da katmıştır. Ceyhan'da (Adana) CHP'li başkanın 11 kişiyi işten çıkardığını ve bu kişilerin gariban olduğunu belirterek, CHP'yi masum halkı dışlayan bir parti olarak lanse etmiştir. Muhalefetin 'biz' içerisinde yer almadığı konusunda okuyucuyu ikna edebilmek için dış güçler bağlantısı kurulmuş ve muhalefetin bu dış güçler ile işbirliği yaptığını ifade edilerek Sevr sendromunu bağlamında stratejik bir anlatı ile metin kurgulanmıştır. Yazar, seçim döneminde iddia edilen muhalefet ve terör örgütüne yönelik algıyı “millet CHP'ye verilen oyların kime gittiğini iyi biliyor” ifadesi ile okuyucuda tekrar canlandırmış ve okuyucuyu ikna etmeye yönelik retoriksel stratejiden yararlanmış. CHP'ye oy veren kişileri de teröre destek olmakla suçlamıştır. Bu ortaklıktan dolayı da seçim sürecinde PKK'nın herhangi bir saldırı gerçekleştirmediğini ve bunu Millet İttifakı'nın oy kaybı yaşamasını diye yapmadığını ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan “kurtarıcı” büyük lider olarak bahsedilirken, Türkiye'nin muhalefet parti genel başkanlarından ve adaylarından beka için tehdit oluşturan kişiler olarak bahsedilmiştir.

4.8.3.2. “Oyun kadar gez” dönemi(Kafamı Bozan Şeyler)/ Sözcü Gazetesi/23 Nisan 2019/Can Ataklı (Ataklı, 2019)

Can Ataklı, 23 Nisan 2019 tarihinde yazmış olduğu “Oyun kadar gez dönemi” yazısının “Kafamı Bozan Şeyler” başlığı altında Kılıçdaroğlu'nun şehit cenazesinde saldırıya uğramasının ardından Bahçeli'nin yapmış olduğu açıklamayı eleştirmiştir.

Bahçeli'nin, Kılıçdaroğlu'na az oy aldığı yere gitmemesi gerektiğini söylemesine istinaden yazar, Bahçeli'nin oy oranına göre Osmaniye dışında hiç bir il'e gidemeyeceğini paylaşmış ve CHP'nin Çubuk'ta yalnızca yüzde 9 oy almış olsa da Türkiye'nin en büyük illerini kazandığını söyleyerek başarılı olduğunu öne çıkarmak istemiştir. Bahçeli'nin İstanbul seçimlerinin tekrarlanması konusunda beka söylemini tekrar dile getirdiğini ifade ederek ülkenin bekasını değil Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bekasını düşündüğünü yazmıştır. Bekayı da bu anlamda seçim için kullanılan stratejiden ibaret görmüştür. Bahçeli'nin, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ilgili iki yıl önceki söylemleri ile şimdiki söylemlerinin değiştiğini ve söylemlerinin tam zıt bir çizgiye döndüğünden bahsetmiştir.

Ataklı, Bahçeli'nin ülkeyi bölen ve nefreti körükleyen bir söylem kullandığından bahsetmiş, bu tutumunun yalnızca CHP'ye değil Türkiye'ye karşı olduğunu ve Bahçeli'nin linç girişimini desteklediğini ileri sürmüştür. Bu söylemini ise Bahçeli'nin "Yüzde 9 oy aldığın yere niye gidiyorsun?" ifadesine dayandırmıştır. MHP'nin büyük illerde yüzde 9 oy değil yüzde 1'leri 2'leri bile görmediğini yazarak MHP'nin başarısız olduğunu ifade etmek istemiştir. Az oy almanın muhalefete ne tür bir hasar vereceğini Bahçeli'ye anlatmanın mümkün olmadığını söylemiş ve MHP genel başkanının Osmaniye dışında hiçbir il'e gidemeyeceğini yazmıştır. Bu sebeple Kılıçdaroğlu'nun Çubuk'ta yaşadığı olayda mağdur olduğunu söyleyen yazar, gerçekleşen saldırıyı, kutuplaşan bir Türkiye'nin olduğunun göstergesi olarak kabul etmiş ve Türkiye'nin kutuplaşmasında Bahçeli'nin kullanmış olduğu ayrıştırıcı dili sorumlu tutmuştur. Kılıçdaroğlu'na gerçekleştirilen saldırının Türkiye'ye yönelik bir "linç girişimi" olduğunu ifade ederek Kılıçdaroğlu'nu 'biz' içerisine konumlandırmıştır. Seçim sürecinde ele alınan bekanın Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bekası olduğu iddiası yinelenerek köşe yazısı bu kurgu üzerine yazılmıştır.

Seçimlerde "toplumu germek, kutuplaştırmayı artırmak ve hatta iç çatışma çıkarabilmek için çok çaba harcadı" diyerek; Bahçeli'nin tutumunu yıkıcı bulmakta, ideal olan değil, halkı ayrıştıran bir dil kullandığını ve halkı yalnızca AK Parti tabanı olarak kabul ettiğini yazmıştır. Köşe yazısında adı geçen partilerin genel başkanlarının gerçekleştirdiği eylemler parti genelini ve siyaset pratiğini kapsayacak şekilde özdeşleştiren bir anlatım ile popülist bir pratik kullanılarak köşe yazısına yansıtılmıştır. Yazar, Bahçeli'nin seçimde yenilmiş olmayı "sindirmediğini" ifade ederek saldırıyı gerçekleştiren kişilerin "öteki" konumunu Türkiye'de bir hançer

niteliğinde olan linç” girişimi tanımlaması ile anlatmıştır. Bahçeli’nin, AK Parti’ye oy vermeyen kişileri terörist olarak gördüğünden bahsetmiş ve Bahçeli tüm kötülüklerin sebebi ve ülkeyi karıştıran fail olarak etken bir konumda köşe yazısında yer almıştır. Buna kanıt olarak ise Bahçeli’nin söylemlerindeki değişim gösterilmiştir.

Çok değil iki yıl önce burada kullanmaktan imtina edeceğim tanımlamaları Erdoğan için kullanan Bahçeli şimdi 180 derece dönmüş durumda.

Ataklı, Bahçeli’nin tutumundan önceliğinin kendi partisi değil de Cumhurbaşkanı Erdoğan olduğu çıkarımının yapıldığını belirtmiştir. Bahçeli’nin Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “rahatını” “huzurunu” ve “bekasını” düşündüğünü söylemiş; Bahçeli’yi, Türkiye’nin değil Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın koruyucusu olarak görmüştür. Bahçeli’nin seçimlerden sonra “ağır yenilgiye” uğradığını düşünerek 20 gün aradan sonra sessizliğini “beka sorununu” tekrar gündeme getirerek bozduğundan bahsetmiştir. Bunun tekrar gündeme gelmesinin nedenini İstanbul’daki seçimlerin tekrar edilmesi gerektiği düşüncesi ile bağdaştırmıştır. Kılıçdaroğlu’nun şehit cenazesine gittiği için “gerginliğe” neden olduğunu söyleyen Bahçeli’nin, asıl bu ifadesinin gerginliğe neden olduğunu düşünerek, çelişkili ve olmaması gereken açıklamalar yaptığını dile getirmiştir.

SONUÇ

Batı’da devlet, işlevselliği ile öne çıkarken Türkiye tarihi, devleti kutsallık algısı ile sentezlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin temelleri de Osmanlı Devleti öğretisinin Doğu toplumlarından aldığı devlet doktrini ile kurulmuştur. Devlet, halka yeniliği öğretmek için harmanladığı öğretiler karşısında, tepeden alınan kararlar ile güçlü yapısını korumaya devam etmiştir.

Cumhuriyetin erken döneminden itibaren kurgulanan makro-ulusçuluk Türk kimliği ve devletin varlığını özdeşleştirmiş, bu özdeşleşme neticesinde millet devlete mutlak bağlılık hali olarak tanımlanmıştır. Bu söylemsel eklemlenme incelenen dönemdeki köşe yazılarında devletin varlığına ve bekasına yönelik tehdit

algılamalarının millete ve milli iradeye yönelik tehditler olarak tanımlanmasına neden olmuştur.

Gazetelerin beka üzerine yazmış olduğu köşe yazıları Mart ayında Nisan ayına göre daha fazladır. Bu doğrultuda bekayı anlatmak için kullanılan argüman stratejileri mart ayında sayıca öne çıkmıştır. Kişiselleştirme, her iki gazetede de en çok başvurulan argüman stratejisi olmuştur. Tanımlama, tarih ve sayısallaştırma yine en çok kullanılan stratejiler arasında yer almıştır. Sağ ideolojik tutum daha çok bu stratejiler ile köşe yazılarına yansımış, beka meselesi bu argüman stratejileriyle desteklenerek verilmiştir. Sabah gazetesi köşe yazılarında argüman stratejisi olarak tehdit de sıklıkla kullanılmış ve geçmişte yaşanan olumsuz olaylar yeniden kurgulanarak seçim sürecinde tehdidin varlığını Cumhur İttifakı'nın söylemlerine paralel bir şekilde ortaya koymuştur. Bu durumda güvenlikçi politikanın Sabah gazetesinde yeniden üretildiği görülmüştür.

Sözcü gazetesinin yazılarında beka konusunda tarihsel referanslar verilerek yazarlar haklı olduklarını okuyucuya kabul ettirmek istemişler ve tarih teması altında karşılaştırma argüman stratejisi kullanmışlardır. Sözcü gazetesinde beka konusu kişiselleştirilerek kutsal olan devletin yok olmasının mümkün olmadığı yönünde kurgular devam ettirilmiştir. Sabah gazetesine bakıldığında ise temaları güvenlik üzerinden öne çıkararak argüman stratejilerinin daha sık kullanıldığı görülmüştür.

Sabah gazetesinde aktör kullanımı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın üzerinde yoğunlaşmış ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan olumlu bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra aktör kullanımında adaylar değil parti genel başkanları öne çıkmıştır. Adayların isimleri, parti genel başkanlarının gerisinde kalmış olsa da Millet İttifakı'nın İstanbul ve Ankara adaylarından Cumhur İttifakı adaylarına göre daha çok bahsedildiği görülmüştür. Millet İttifakı adaylarının isimleri genel olarak olumsuz yer almış olsa da Cumhur İttifakı adaylarının köşe yazılarında geri planda kalışı yerel seçimin adaylar üzerinden değil ittifaklar bazında tartışıldığını göstermiştir. Bu durumda bekanın işlenişinde kişiler, her iki gazetede de kutuplara ayrıştırılarak olumlu ya da olumsuz öne çıkarılmış, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın adı yerel seçim olmasına rağmen olumlu veya olumsuz adayların önüne geçmiştir.

Sabah gazetesinde seçim öncesi yayınlanan köşe yazılarında "beka" tartışmaları, muhalefet bloğunun HDP ile iş birliği yaptığı ve devlete yönelik

ontolojik bir tehdit oluşturduğu iddiası ile şekillenmiş, bu çerçevede muhalefet kriminalize edilmiştir. Ekonomik sorun üzerinde AK Parti kurtarıcı konumda yer almış ve ayırıştırıcı bir ifade ile CHP ‘ötekileştirilerek’ halk, CHP’ye karşı elitist bir ifade ile uyarılmıştır. Seçim sonrasında ise büyükşehir belediyelerini muhalefetin kazanması, AK Parti’nin toplumsal meşruiyetini güçlendirici şekilde yorumlanmıştır. Böylelikle AK Parti iktidarı ‘adil’ bir iktidar olarak meşrulaştırılmıştır. Aynı zamanda seçim sonrasında AK Parti ve muhalefet arasında birlik ve bütünlüğün sağlanması gerektiği ekonomi ve güvenlik üzerinde aktarılmış; köşe yazılarında beka bütünlüğün sağlanmasına yönelik işlenmiştir.

Sözcü gazetesinde en çok bahsi geçen kişi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’dır. Seçim öncesi ve seçim sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve MHP genel başkanı Bahçeli’nin adı köşe yazılarında olumsuz olarak yer almış, Millet İttifakı genel başkanlarından ise genellikle olumlu olarak bahsedilmiştir. Köşe yazılarında adı geçen Cumhurbaşkanlığı adaylarının olumsuz, Millet İttifakı adaylarının ise olumlu olarak yer aldığı görülmüştür. Sözcü gazetesi yazarları, Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan (bir köşe yazısı hariç) olumsuz olarak bahsetmiştir. Köşe yazılarında Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan sonra siyasi aktör olarak Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayları Ekrem İmamoğlu ön plana çıkmıştır. Özellikle Nisan ayında seçim sonuçlarının açıklanması ile Millet İttifakı İstanbul büyükşehir belediye başkan adayları İmamoğlu’nun ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın köşe yazılarındaki bahsinin eşit seviyede olduğu görülmüştür. Erdoğan’dan her ne kadar olumsuz bahsedilmiş olsa da özellikle seçim öncesinde adayların önüne geçtiğini söylemek mümkündür.

Sözcü gazetesinde analiz edilen seçim öncesi köşe yazılarında beka tartışması kutuplaştırıcı bir unsur olarak değerlendirmiştir. Sözcü gazetesinde, iktidarın kendi bekasını korumak adına oy almaya yönelik söylemsel bir tehditten bahsettiğini öne süren köşe yazılarının yanı sıra ekonomik bir bekadan bahseden yazılar da yer almış ve bunun sorumlusu olarak AK Parti hedef gösterilmiştir. Cumhurbaşkanlığı, beka üzerinden sorun teşkil eden kişiler olarak değerlendirilmiş ve beka söyleminin kullanılmasını iktidarın kendi bekasını korumak için yaratılan bir tehdidin varlığı olarak ele alınmıştır. Seçim sonrasında ise Cumhurbaşkanlığı’nın seçim stratejisi olarak lider ve parti merkezli tanımlanan beka söylemi, “saltanatın bitişi” olarak yorumlanmış ve köşe yazısında devlet ve millet arasında yeni bir özdeşlik kurularak

bu özdeşliğin seçim sonuçları ile restore edildiği ileri sürülmüştür. Seçim sonrasında AK Parti ve muhalefetin birlikte hareket etmeleri ile ilgili bütünleştirici bir beka söylemi Sözcü gazetesinde de mevcut olup bu bütünlüğün MHP tarafından engellendiğine yer verilmiştir. Köşe yazılarında MHP tehdit olarak görülmüş ve beka çerçevesinde işlenen bütünlüğün dışında tutulmuştur.

Her iki gazetenin de köşe yazarları, iç grup-dış grup farklılaşmasını, ötekinin varlığı üzerinden keskin bir şekilde tanımlamak için kutuplaştırıcı anlatıyı kullanmıştır. Sabah gazetesinde AK Parti, Cumhur İttifakı ve Erdoğan iç grup içerisinde; muhalefet, dış ülkeler ve terör örgütleri ise dış grup içerisinde yer almıştır. Sözcü gazetesinde ise muhalefet iç grup içerisinde; Erdoğan, iktidar, AK Parti veya Cumhur İttifakı söylemi dış grup içerisinde yer almıştır. Köşe yazılarında işlenen konular çoğunlukla önemsenen bir anlatım ile yazılmıştır.

Sonuç olarak devletin beka söylemi gazetelerde rejim, güvenlik, devletin varlığının devamlılığı, istikrarın korunması ve ekonomik durumlar neticesinde değerlendirilmiştir. Sabah gazetesi yoğunlukla söylemini, sınır güvenliği üzerinden iç ve dış tehditlerden oluşan bloklarla oluşturmuştur. Rejim için beka sorunu da Sabah gazetesinde teröristlerin ve dış ülkelerin muhalefet ile iş birliği yaparak yönetimi ele geçirebileceği ve bu nedenle bekayı tehdit ettiği yönünde kurulmuştur. Bunun yanı sıra Sabah gazetesinin köşe yazılarında muhalefetin beka sorununu kabul etmemesi ifade edilmiş ve muhalefet, bekayı anlamada ve korumada yetersiz olarak değerlendirilmiştir. Sözcü gazetesinde ekonomik bir bekanın söz konusu olduğu yönünde söylemler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Cumhur İttifakı'nın beka konusunda söylemlerini yersiz bulmuş ve devletin bekasını daha çok devletin sürekliliği üzerinden tanımlamıştır. Türkiye'nin yok olma durumunun mümkün olmadığını ifade ederek Sabah gazetesinden farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Sabah gazetesi kutsal olan devletin korunması için her şeyin yapılması gerektiği yönünde yazılarını kurgulamış ve Cumhur İttifakı'nı yegane kurtarıcı olarak öne çıkarmıştır. Sözcü gazetesinde ise kutsal olan ve güçlü olan devletin yok olmasının mümkün olmadığı yönünde yazıların mevcut olduğu görülmüştür. Sözcü gazetesi, ülkede var olan sorunların devletin bekasına zarar verecek sorunların olmadığını dile getirerek iktidarın kendi bekasını korumak adı altında devleti öne sürdüğünü iddia etmiştir. Devletin yüceliği seçim sürecinde halka sıkça empoze edilmiş ve devletin varlığı düzen ve yaşam kalitesini korumakla mükellef bir yapı olarak sunulmuştur. 31 Mart

seçim sürecinde Türkiye'nin tarihsel öğretisinde yer alan güçlü devlet anlayışı her iki gazete tarafından da tekrar inşa edilmiştir.

Türkiye'nin tarihi süreci içerisindeki olayların meşruluğu, 2000'li yıllara gelinceye kadar modernizmin sekteye uğramanın beka için sorun oluşturduğu üzerinden şekillenmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'ne yönelik referansların ve dinin arka plana itilmesi söz konusu olurken AK Parti'nin iktidar döneminde Osmanlı Devleti üzerinden kutsal mazlumluk söylemi ile Osmanlı Devleti'nin güçlü dönemlerine bir özlem ile beka söylemi kurgulanmıştır. Bu söylem AK Parti sürecinde de tarihsel olarak iki farklı evrede gerçekleşmiştir. İlki 2002 ila 2013 yılları arasındaki demokratikleşme politikalarıdır. İkincisi ise 2013 yılından sonraki süreçtir. Bu süreç güvenlikçi politikaya geri dönüşü ifade etmektedir. Fakat bu geri dönüş modernizm çizgisi üzerinden değil yine kutsal mazlumluk söylemini içeren Osmanlı Devleti'ne yönelik referanslar içermektedir. 1980'li yıllarda başlayan dinin ön plana çıkması AK Parti hükümet döneminde görünürlüğünü gittikçe artırmış ve dış politikada izlenen yol iç politikaya da şekil vermiştir. AK Parti'nin demokratikleşme üzerinden halkın içinden bir ses edasıyla farklı kitlelerin partiye desteğinin önünü açması; güvenlikçi politikaya geri dönüşte korunması gereken azınlıklar üzerinden popülist bir söylemin üretilmesi ile oluşturulmuştur. Kitleler edilgenleştirilmiş ve bu edilgenlik, halkın içinden birinin halkın üstünde yeteneklere sahip olması üzerinden elitist söylemin popülistliği ile inşa edilmiştir. Sabah gazetesinin köşe yazılarında bu söylemin AK Parti üzerinden Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan ile oluşturulduğu görülmüştür. Sözcü gazetesinde ise seçkin ve bilirkişilerin halka yol göstermesi söz konusu olmuştur. Sabah gazetesinin köşe yazılarının kurgusu AK Parti'nin güvenlikçi politikasına paralel bir şekilde oluşturulurken Sözcü gazetesindeki beka söylemi yine güvenlikçi politikalar eşiğinde Cumhuriyetin ilk yıllarında karşımıza çıkan seçkin kitlenin halkı şekillendiren söylemleri ile benzerliği üzerinden köşe yazıları kurgulanmıştır. Fakat buradaki elitist kesim, halkı ikna etmeye yönelik 1950 yılında başlayan seçkin zümrenin yüzünü halka dönüşünü içeren popülist bir söylemin üretilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Zira her iki gazetede de 'bilirkişiler' tarafından halk ikna edilmesi gereken bir toplumu oluşturmaktadır. Kolektifi harekete geçirmek bu noktada yazarların üstlendiği bir sorumluluk olarak ele alınmıştır. Sözcü gazetesinin köşe yazılarında tehdit teması altında önemsizleştirme argüman stratejisinin ön plana çıkması da var

olan tehditlerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne zarar veremeyeceği üzerinden devletin kutsallığının kuvvetlendirilmesi ile oluşturulduğu anlaşılmaktadır. İncelenen köşe yazılarında beka tartışması farklı bağlamlarda ele alınsa da popülist bir halk kurgusunun egemen olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu popülist halk kurgusu, Sabah gazetesindeki köşe yazılarında Kemalist seçkin sınıfı temsil eden ve dış güçlerle ve içerideki hainlerle işbirliği yapan öteki olarak CHP ve muhalefet partileri karşıtlığı bağlamında kurgulanırken, Sözcü gazetesinde halk kurgusunun, yerel seçimler özelinde devleti, saltanatlaşan bir iktidardan geri alan öznellik olarak şekillendiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkel, F. (1996). "“Kutsal mazlumluğun” psikopatolojisi". *Toplum ve Bilim Dergisi*, 153-198.
- Adisonmez, U. C., ve Onursal, R. (2020). "Governing Anxiety, Trauma and Crisis: The Political Discourse on Ontological (In)Security after the July 15 Coup Attempt in Turkey". *Middle East Critique*, 291-306.
- Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). "Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(03), 195,228.

- Ağaoğulları, M. A., ve Köker, L. (2017). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AK Parti. (2015). *2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*. Tanıtım ve Medya Başkanlığı.
- Akal, C. B. (2016). *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitapevi.
- Akal, C. B. (2018). "Bir Devlet Kuramı İçin Giriş". C. B. Akal (ed.), *Devlet Kuramı* (s. 13-30). Ankara: Dost Kitapevi.
- Akcura, Y. (1995). *Üç Tarz-ı Siyaset*. der. R. Duymaz, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Akça, E. (2019). *Referandumda Oy Verme Davranışını Belirleyen Etmenler: 16 Nisan 2017 Referandum Örneği*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırşehir.
- Akgün, B. (2011). *Yasemin Devrimi Sömürge Sonrası Düzenin Çöküşü mü?* 21 Mart 2020, Hür Fikirler: <http://www.hurfikirler.com/yasemin-devrimi-somurge-sonrasi-duzenin-cokusu-mu/>
- Akıncı, A., ve Usta, S. (2016). "Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 275-288.
- Akkaya, M. Ş. (1947). "Hümanizm'in Çıkışı ve Yayılışı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 199-222.
- AKP. (2015). *2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi*. Tanıtım ve Medya Başkanlığı.
- Akşin, S. (2017). *Yakın Tarihimizi Sorgulamak*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Albayrak, M. (2002). "D.P. Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)". H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (ed.), *Türkler Cumhuriyet* (Cilt 16, s. 855-877). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. A. Tümertekin (çev.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Altınışık, O. (2019). *Tünelden önceki son çıkış...* Erişim: 22 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/bolgeler/altinisik/2019/03/25/tunelden-onceki-son-cikis>
- Altınok, M. (2019a). *Guido Kemal*. Erişim: 26 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2019/03/06/guido-kemal>
- Altınok, M. (2019b). *Türkiye İttifakı* Erişim: 20 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2019/04/20/turkiye-ittifaki>
- Anadolu Ajansı. (2020). *Gündem. 17-25 Aralık: FETÖ'nün 'yargısal darbe' girişimi* Erişim: 20 Ağustos 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/17-25-aralik-fetonun-yargisal-darbe-girisimi/2079941>
- Anderson, P. (2007). *Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Birikim Yayınları.

- Argın, Ş. (2009). "Türk Aydınının Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı". T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyetler* (9. Cilt), (s. 84-112). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (1999). *Eudemos'a Etik*. S. Babür (çev.), Ankara: Dost Kitapevi.
- Aristoteles. (2019). *Politika*. M. Tunçay (çev.), İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aslan, M. (2020). *Doğu Toplum ve Devlet Düşüncesi Bakımından Kutadgu-Bilig*. İstanbul: Hiperlink Yayınevi.
- Aşkit, M. (2018). "İbn Rüşd'de Siyaset ve Ahlak İlişkisi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47-65.
- Ataklı, C. (2019) "*Oyun kadar gez*" dönemi Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/can-atakli/oyun-kadar-gez-donemi-4526577/>
- Avagyan, A. (2005). "İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ermeni Siyasi Partileri Arasındaki İlişkiler". A. Avagyan, ve G. F. Minassian (ed.), *Ermeniler ve İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya* (s. 15-145). İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Aydın, S. (2009). "*Amacımız Devletin Bekası*" *Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Aydoğan Ünal, B. (2020). "Türkiye'deki Seçmen Tercihlerinin Coğrafi Kümeleme Analizi: 24 Haziran 2018 Seçimleri". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler* , 21-32.
- Aydoğuş, O. (2019). "Ekonomik Krizler ve Seçim". *İktisat ve Toplum*, 5-9.
- Babaoğlu, H. (2019a). *Beka sorunu mu? Hem de nasıl var!*. Erişim: 21 Aralık 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/babaoğlu/2019/03/04/beka-sorunu-mu-hem-de-nasil-var>
- Babaoğlu, H. (2019b). *Sırf bu yüzden bile seçilmemeliler!*. Erişim: 25 Aralık 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/babaoğlu/2019/03/25/sirf-bu-yuzden-bile-secilmemeliler>
- Bakir, C., ve Öniş, Z. (2010). "The Regulatory State and Turkish Banking Reforms in the Age of Post-Washington Consensus". *Development and Change*, 77-106.
- Balaban, G. (2020). *Ontolojik Güvenlik*. Erişim: 27 Mart 2021, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2020/10/OntolojikGuvencilik_GokceBalaban_v.2.pdf
- Başaran, G. (2007). "Türk Ulusal Kimliğinin İnşası ve Tarihi Romanlar". *Kültür ve İletişim Dergisi*, 63-90.
- Bayhan, V. (2014). "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi". *Birey ve Toplum Dergisi*, 23-57.
- Bayoğlu, E. (2012). *Platon ve Aristoteles'in Devlet Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

- Belge, M. (2008). "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (8. Cilt) (s. 19- 49). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2009). "Mustafa Kemal ve Kemalizm". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (Cilt 2, s. 29-44). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belgin, D. (2008). "Anayasa'nın 90. Maddesinde (7 Mayıs 2004) Yapılan Değişikliğin Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Ankara Barosu Dergisi*, 110-113.
- Benli Altunışık, M. (2013). "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve "Arap Baharı"". *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 71-78.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. A. Kuyas (ed.) Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2014). "Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirilmesi Olanaksız Bir İdeoloji". H. B. Örs (ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 47-114). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bezci, B. (2006). "Hegel'in Felsefesinde Etik, Politik Olan ve Özgürlük". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 235-251.
- Bıçak, A. (2013). *Türk Düşüncesi Kökenler* (Cilt 1). İstanbul: Dergah Yayınlar.
- Boratav, K. (2018). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2015*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Bozarslan, H. (2015). *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, M. v. (2018). *Ağa, Şeyh, Devlet*. B. Yalkut (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- BSB, B. (2015). *AKP'li Yıllarda Emeğin Durumu*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bulut, A. T., ve Hacıoğlu, N. (2021). "Religion, foreign policy and populism in Turkish politics: introducing a new framework". *Democratization*, DOI:10.1080/13510347.2020.1865318.
- Campbell, D. (1992). *Writing Security United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cassirer, E. (2005). *Devlet Efsanesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cerrahoğlu, A. (1995). *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*. İstanbul: May Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Ortaçağ Felsefi Tarihi*. Bursa: Asa Kitapevi.
- CHF Nizamnamesi. (1931). *C.H.F. Nizamnamesi ve Programı*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Ciastres, P. (1991). *Devlete Karşı Toplum*. M. Sert ve N. Demirtaş (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Cohen, R. (1993). "Devletin Kökenleri - Yeniden Değerlendirme". H. J. Claessen, ve P. Skalnik (ed), *Erken Devlet*. A. Şenel (çev.), (s. 43-113). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Conway, D. (2011). "Klâsik Liberalizm". A. Yayla, (ed.), ve A. Yayla (çev.) *Liberal Düşünce Dergisi*, 85-90.

- Coşkun, B. (2019). *Hadi Zillet* Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/bekir-coskun/hadi-zillet-3888317/>
- Craig, D., ve Porter , D. (2006). "The Third Way and the Third World: Poverty Reduction and Social Inclusion Strategies in the Rise of "Inclusive" Liberalism". *Review of International Political Economy*, 226-263.
- Crouch, C. (2011). *The Strange Non-Death of Neoliberalism*. Cambridge: Polity Press.
- Çakır, E. M. (2020). "1991 – 2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* , 19-37.
- Çalışkan Akçetin, N., vw Akçetin, E. (2013). "Liberalizmin Dönüşümü". *Humanitas Dergisi*, 15-26.
- Çalışkan, K. (2008). "Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları". *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1-19.
- Çandar, C. (2013). *Suriye politikası sürdürülemez, çünkü...* Erişim: 25 Mart 2021, Radikal.com.tr: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/suriye-politikasi-surdurulemez-cunku-1152403/>
- Çapan, Z. G., vw Zarakol, A. (2019). "Turkey's ambivalent self: ontological insecurity in 'Kemalism' versus 'Erdoğanism'". *Cambridge Review of International Affairs*, 263-282.
- Çelik, F., ve Usta , S. (2010). "Klasik Liberalizmde "Özgürlük" ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 121-135.
- Çetin, E., ve Savrul, M. (2016). "Türkiye'de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye'nin Cari Açığına Etkisi". *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 511-532.
- Çiğdem, A. (2017). *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: Dedalus Kitap.
- Çoban, S. (2012). *Gramsci, Hegemonya ve Kapitalizm*. Erişim: 2 Mart 2020, 1. International Interdisciplinary Social Inquiry Conference: https://www.academia.edu/1250610/Gramsci_Hegemonya_ve_Kapitalizm
- Çölaşan, E. (2019). *Dilimli karpuz dönemi... Ekonomi şahlanıyor*. Erişim: 24 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/emin-colasan/dilimli-karpuz-donemi-ekonomi-sahlaniyor-4415613/>
- Çöllü, İ. (2019). *Devletin Kökenleri Ve Gelişimiyle İlgili Teoriler*. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Davutoğlu, A. (2001). "Modernleşme Sürecinde Entelektüel Dönüşüm ve Zihniyet Parametreleri". S. Orman (ed.), *Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye* (s. 361-400). İstanbul: Ersan Neşriyat.
- Davutoğlu, A. (2010). *Derinlik Stratejisi*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, G., ve Göymen, A. Y. (2012). "Antonio Gramsci'nin Organik Bütünlük Anlayışı Çerçevesinde Devrimi Yeniden Düşünmek". *Praksis* , 85-106.
- Demircan, N. (2016). *ResearchGate*. Erişim: 09 Eylül 2020, ResearchGate Web Sitesi: https://www.researchgate.net/publication/328744854_FRANSIZ_DEVRIMI_ve_ULUS_DEVLET_OLUSUMUNDA_KAPITALIZMIN_ROLU

- Demirel, A. (2005). "Milli Mücadele Döneminde Birinci Meclis'tek iLiberal Fikirler ve Tartışmalar "Hüseyin Avni Ulaş". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (7. Cilt), (s. 164- 189). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, S. (2019). *Türkçe Telaffuz Sözlüğü*. İstanbul: RTÜK.
- Demirel, T. (2009). "1946-1980 Döneminde "Sol" ve "Sağ". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye' Siyasi Düşünceler Dönemler ve Zihniyetler* (s. 413-424). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deveci, C. (1999). "Foucault'un İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı". *Doğu-Batı Dergisi*, 25-43.
- Deveci, C. (1999). "Foucault'un İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılamazlığı". *Doğu-Batı*(9), 25-43.
- Dinç, C. (2011). "2000'li Yıllarda Türk Sosyal Devletindeki Değişimler". Y. Alpaydın, ve H. Tunalı (ed.), *2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi* (s. 323-356). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınevi.
- Dinçkal, F. (2000). *Yorumsuz 12 Eylül Belgeleri 17 Mart 2021 Ferruh Dinçkal*: <http://ferruh.dinckal.com/e-book/12eylul.pdf>
- Diner, D. (2003). "Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneği Tezinin Eleştirisi". *Praksis Dergisi*, 17-54.
- Divitçioğlu, S. (2015). *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplum*. İstanbul: Alfa Yayın Basım.
- Doehring, K. (2002). *Genel Devlet Kuramı*. A. Mumcu (çev.), İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğru, N. (2019a). *Ankara: Yavaş yavaş! İstanbul: Usul usul!*. Erişim: 24 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/necati-dogru/ankara-yavas-yavas-istanbul-usul-usul-4094866>
- Doğru, N. (2019b). *Eşek sütü! Varlık Fonu! Ve beka*. Erişim: 25 Aralık 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/necati-dogru/esek-sutu-varlik-fonu-ve-beka-3930310/>
- Doster, B. (2013). "Irak, Suriye ve İran'ın Türkiye Politikaları". *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 72-79.
- Dönmez, R. Ö. (2014). "Ahmet Davutoğlu'nun Dış Politika Anlayışının Kökleri: Modernite Eleştirisinden Modernitenin Merkezine". R. Ö. Dönmez (ed.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyo Politikası* (s. 7-33). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*. Ankara: İmge.
- Dursun, D. (2005). "Ortadoğu Siyaseti Üzerine Notlar". *Ortadoğu Yıllığı Dergisi*, 310-332.
- Dursun, Ö. S. (2010). *Ulusçuluk ve Mekan: Cumhuriyet Döneminde Vatan: 1920-1950*. İstanbul: Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

- Dündar, C. (Yöneten). (2014). *Erdogan'in En Uzun Günü 17 Aralık Belgeseli* [Sinema Filmi].
- Düvenci, S. (2018). "Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme". *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 66-93 .
- Ediz, İ. (2011). *Batı Anadolu'da Yunan İşgali(1919-1922)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Ekinci, N. (2002). "İnönü Dönemi ve II Dünya Savaşı Yılları". H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (ed.), *Türkler (Cumhuriyet)* (Cilt 16, s. 703-745). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* (Cilt 3). A. Berktaş (çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Engels, F. (2013). "Lucwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu". F. Engels, ve K. Marx (ed.), *Felsefe İncelemeleri*. C. Eroğlu (çev.), (s. 11-82). İstanbul: Yordam Kitap.
- Engels, F. (2015). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Ankara: Alter Yayınları.
- Erdoğan, M. (2005). "Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni". T. Bora, ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (Cilt 7, s. 23-41). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, R. T. (2019). *Recep Tayip Erdoğan* Erişim: 15 Kasım 2021, <https://twitter.com/RT Erdogan/status/1119174576603303936>
- Ergün, R. (2009). "Benedictus (Bar U Ch) De Spinoza: İfade Özgürlüğü ve Demokrasi". M. A. Ağaoğulları, F. Çulha Zabcı, ve R. Ergün (ed.), *Kral-Devletten Ulus-Devlete* (s. 11-101). Ankara: İmge Kitapevi.
- Ete, H. (2018). "24 Haziran Seçimleri: Yeni Sistemin Siyaseti ve Sosyoloji". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 293-321.
- Evkuran, M. (2003). "Ortaçağ Paradigması ve Siyasal Düşüncenin Evrimi". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37-58.
- Farabi. (2016). *İdeal Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Farr, J. (2005). "Point: The Westphalia Legacy and Modern Nation-State". *International Social Science*, 156-159.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik Tarihi Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Kadar 13.-20. Yüzyıl*. M. Cedden (çev.), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Fırat, E. (2009). "Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan üç Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiki". *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 501-524.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. İ. Ergüden, ve O. Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gauchet, M. (2018). "Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri. İlkelerde Din ve Siyaset". C. B. Akal, Şebnem, ve Gökçeoğlu Balcı (ed.), *Devlet Kuramı*. O. Erözden (çev.), (s. 46-47). Ankara: Dost Kitabevi.
- Gay, P. (1969). *The Enlightenment: An Interpretation* (Cilt Volume II: The Science of Freedom). New York: Alfred A. Knopf.

- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusculuk*. B. Ersanlı Behar ve G. G. Özdoğan (çev.), İstanbul: İnsan Yayıncılık.
- Gencer, B. (2012). *İslâm'da Modernleşme 1839-1939*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gençkal Eroiler, E. (2019). *Dindar Nesil Yetiştirmek Türkiye'nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşası (2002-2016)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gerth, H. H., ve Mills, C. W. (2017). "Entelektüel Yönelişleri". M. Weber, H. H. Gerth ve C. W. Mills (ed.), *Sosyoloji Yazıları*. T. Parla (çev.), (s. 69-103). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gezi Raporu. (2014). *Gezi Raporu (Demokrasi ve Totalitarizm Sarkacındaki Türkiye)*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Gezici Yalçın, M., ve Uluğ, Ö. M. (2017). "“Gezi, Bardağı Taşıran Son Damlaydı”: Sosyal Psikolojik Bir Perspektifle Gezi Parkı İsyanını Anlamak". *Türk Psikoloji Yazıları*, 96-109.
- Glenny, M. (2001). *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*. M. Harmancı (çev.), İstanbul: Sabah Kitapları.
- Goloğlu, M. (2006). *Milli Mücadele Tarihi - IV Cumhuriyete Doğru (1921-1922)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II Çok Partili Cumhuriyet (1931-1938)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gontijo, L. C., ve Barbosa, R. (2020). "Erdoğan's pragmatism and the ascension of AKP in Turkey: Islam and neo-Ottomanism". *Digest of Middle East Studies*, (s. 76-91).
- Gökberk, M. (2014). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Gökmen, Ö. (2007). "28 Şubat Olayı Bir "Batılılaşma Restorasyonu mu?". T. Bora, ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık* (3. Cilt). (s. 347-351). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gönenç, L., ve Kontacı, E. (2005). "Yaşayan Anayasa 2003 ve 2004 Anayasa Gelişmeleri". *TBB Dergisi*, 107-240.
- Görmüş, A. (2005). "1990'ların Başındaki Liberal Kıvılcım: YDH". T. Bora ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (Cilt 7, s. 602-606). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Görüşük, L. (2015). "Doğu ve Batı Medeniyetlerinin Devlet ve Siyaset Söylemleri". *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 73-96.
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri Seçmeler*. K. Somer (çev.), İstanbul: Onur Yayınları.
- Gramsci, A. (2018). *Hapishane Defterleri*. Ankara: Dorgion Yayınları.
- Gülener, S. (2007). "Türk Siyaseti'nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36-67.
- Gülseven, E. (2020). "Identity, Nationalism and the Response of Turkey to COVID-19 Pandemic". *Chinese Political Science Review*, 40-62.

- Günel, A. (2004). "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye". *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 156-164.
- Güneş, C. D. (2013). "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar" . *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* , 57.
- Gürcanlı, Z. (2019) *Suriye'nin başımıza açtıkları*. Erişim: 26 Aralık 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/zeynep-gurcanli/suriyenin-basimiza-actiklari-4113507/>
- Habertürk. (2014). Haberler. *17 Ağustos 1999 depremi* Erişim: 29 Aralık 2020 <https://www.haberturk.com/haber/haber/980929-17-agustos-1999-depremi>
- Habertürk. (2017) Gündem. *FETÖ'nün tarihçesi: 15 Temmuz Darbe Girişimi Raporu* Erişim: 7 Ekim 2021, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1508856-fetonun-tarihcesi-15-temmuz-darbe-girisimi-raporu>
- Haldun, İ. (2007). *Mukaddime* (Cilt 1). S. Uludağ (ed.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2012). "Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm". E. Çamuroğlu Çığ, ve Ü. Çığ, (ed.) *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 67-88.
- Hassan, Ü. (tarih yok). *İbn Haldun*: .
- Hegel, J. F. (2016). *Tarih Felsefesi -1*. Y. Kaplan (çev.), İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Held, D. (1989). *Political Theory And The Modern State*. United States of America: Polity Press.
- Heper, M. (2012). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Hirschman, A. O. (1991). *The Rhetoric of Reaction; Perversity, Futility, Jeopardy*. Cambridge, Massachusetts and London: Belkriap Press.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan*. S. Lim (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1995). *Milletler ve Milliyetçilik*. O. Akınhay (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2003). *Devrim Çağı*. B. S. Şener (çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınlan.
- Hürriyet. (2004). *Anayasa'da 10 madde değişti*. Erişim: 21 Mart 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/anayasada-10-madde-degisti-38601537>
- Hürriyet. (2011). *Erdoğan'dan Suriye açıklaması*. Erişim: 25 Mart 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-suriye-aciklamasi-18431039>
- İnalcık, H. (2011). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2013). *Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetleriyle Özdeşleşme Süreci*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2016). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- İnalcık, H. (2019). "Tanzimat Nedir?" H. İnalcık, ve M. Seyitdanlıoğlu (ed.), *Tanzimat (Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)* (s. 237-263). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnsel, A. (2009). "Giriş". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* (Cilt 2, s. 17-29). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İşler, A., ve Savaş, A. R. (2018). "20.YY. Uluslararası Güç Odağında Ortadağu ve Batı Ülkelerinin Gelişmişliğine Tarihsel Bir Bakış". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 757-772.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*. İstanbul: Kalkedon.
- Jessua, C. (2015). *Kapitalizm*. I. Ergüden (çev.), Ankara: Dost Kitapevi.
- Kafadar, C. (2009). "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt 1 Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, s. 23-29). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kanat, C. A. (2015). *Hegel'in Devlet ve Toplum Felsefesine Giriş*. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Kandeğer, B. (2019). "Tanzimattan Cumhuriyete Modern Devlete Dair Bir Tartışma". *The Journal of Social Science*, 600-612.
- Kansu, A. (2002). *1908 Devrimi*. A. Erbal (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, H. (2019). *Kılıçdaroğlu ve Arkadaşları*. Erişim: 11 Temmuz 2021, Sabah Gazetesi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hilalkaplan/2019/03/06/kilicdaroglu-ve-arkadaslari>
- Kaplan, S. (2019). *Terör örgütü PKK 35 yıldır kan döküyor*. Erişim: 16 Mart 2021, Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/teror-orgutu-pkk-35-yildir-kan-dokuyor/1625988>
- Kar, S. (2014). "Din, Aydınlanma ve Eleştirisi". *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(42), 173-192.
- Karpat, K. H. (2009). "Ziya Gökalp'in Korporatifçilik, Millet-Milletçilik ve Çağdaş Medeniyet Kavramları Üzerine Bazı Düşünceler". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi İdeoloji (Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi)* (Cilt 1, s. 328-335). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. R. (2016). *İktidar Yumağı Medya-Sermaye-Devlet*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kaya, S. (2018). "Parti Gazeteciliği ve Hegemonya: Türkiye'de 16 Nisan Referandumu Üzerine Bir İnceleme". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 380-398.
- Kedourie, E. (1994). *Nationalism*. Londra: Blackwell.
- Kellner, D. (2003). *Media Culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. New York: Taylor ve Francis e-Library.
- Kesgin, B. (2020). "Turkey's Erdoğan: leadership style and foreign policy audiences". *Turkish Studies*, 56-82.
- Keskin, F. (1999). "Söylem Arkeoloji ve İktidar". *Doğu-Batı*(9), 15-23.

- Keyder, Ç. (2017). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Kezer, Z. (2015). *Building Modern Turkey: State, Space, and Ideology in the Early Republic*. United States of America: University of Pittsburgh Press.
- Kocabıyık, H. (2011). "12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler Milliyetçi Hareket Partisi(MHP)". *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 4-13.
- Kodaman, B. (2007). "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-24.
- Koloğlu, O. (1999). "Osmanlı Devleti'nde 'Asker Millet' Anlayışının Oluşması". *Tarih ve Toplum*, 24-25.
- Koraltürk, M., ve Çetin, C. (2005). "Türkiye'de Liberal İktisadî Düşünce". T. Bora ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Liberalizm)* (Cilt 7, s. 316-355). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Korkmaz, M. (2018). *Antik Yunan'dan Günümüze Devlet*. İstanbul: TC. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Köylü, M. (2015). "Büyük Ortadoğu Projesi(BOP), Türkiye ve Suriye". *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 85-100.
- Krader, L. (1993). "Devletin Asya Göçebeleri Arasındaki Kökeni". H. M. Claessen, ve P. Skalnik (ed.), *Erken Devlet Kuramlar-Veriler-Yorumlar A. Şenel (çev.)*, (s. 135-155). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kurtoğlu, Z. (2009). "Devlet Akli ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset". T. Bora, ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyetler* (Cilt 9, s. 617- 651). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurtoğlu, Z. (2009). "Devlet Akli ve Toplumsal Muhayyile Arasında Din ve Siyaset". T. Bora, ve M. Gültekin (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Dönemler ve Zihniyetler)* (Cilt 9, s. 617-634). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kushner, D. (1979). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu(1876-1908)*. Ş. S. Türet, R. Ertem ve F. Erdem (çev.), İstanbul: Kervan Yayınevi.
- Lenin, V. İ. (2013). *Devlet ve İhtilal*. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Lewis, B. (2007). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. H. Aydoğan ve E. Ermert (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maffesoli, M. (2019). *Post-modernite nedir? Nasıl bir krizin içindeyiz?* Erişim: 29 Ocak 2020 Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=Zbt_678W1tM&t=20s
- Mardin, Ş. (1990). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler I*. M. Türköne, ve T. Önder (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2009). "Yeni Osmanlı Düşüncesi". T. Bora, ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (1. Cilt), (s. 42-53). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). "Baticılık". Ş. Mardin, Mümtaz'er Türköne, ve T. Önder (ed.), *Türk Modernleşmesi (Makaleler 4)* (s. 8-9). İstanbul: İletişim.

- Mardin, Ş. (2017). "Max Weber Üzerine". H. H. Gerth, ve C. W. Mills (ed.), *Sosyoloji Yazıları*. T. Parla (çev.), (s. 11-14). İstanbul: Metis Yayınları.
- Marx, K., ve Engels, F. (1977). *Devlet ve Hukuk Üzerine*. R. Serozan (ed.), R. Serozan (çev.) İstanbul: May Yayınları.
- Marx, K., ve Engels, F. (2019). *Komünist Manifesto*. İstanbul: Can Yayınları.
- McNeely, C. L. (1995). *Constructing the Nation State: International Organization and Prescriptive Action*. Westport: Greenwood Press.
- Milliyet. (2013). Siyaset Haberleri. *Erdoğan'dan flaş açıklama*. Erişim: 03 Ekim 2021, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogandan-flas-aciklama-1722426>
- Miş, N., ve Aslan, A. (2014). *Erdoğan Siyaseti Ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu*. Ankara: SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Moroğlu, N. (2015). "Hukuki Açından Sözde Ermeni Soykırım İddiaları". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 601-616.
- Muratoğlu, M. (2019). *İşsiz güçsüz!*. Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/murat-muratoglu/issiz-gucsuz-3930597/>
- Müderrişoğlu, O. (2019). *Seçim ayarlı kur bombası* Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/muderrisoglu/2019/03/26/secim-ayarli-kur-bombasi>
- Oğuz, M. C. (2012). *Blogger*. Erişim: 28 Şubat 2020 <http://bizdnyannyerlileri.blogspot.com:> <http://bizdnyannyerlileri.blogspot.com/2012/04/spinozada-cokluk-fikri-ve-antonio-negri.html>
- Oktay, C. (2009). "Bizans Siyasi İdeolojisi'nden Osmanlı Siyasi İdiolojisi'ne". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt 1 Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, s. 29-36). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oppenheimer, F. (2005). *Devlet*. A. Şenel ve Y. Sabuncu (çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Oran, B. (2011). *Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar*. Ü. Özen (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2009). "Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* (Cilt 1 Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, s. 37-42). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ., ve Küçükkaya, İ. (2017). *Cumhuriyetin İlk Yüzyılı 1923-2023*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Övür, M. (2019) *Krizden hangi parti çıkarır?* Erişim: 9 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2019/03/08/krizden-hangi-parti-cikarir>

- Övür, M. (2019). *31 Mart Dersleri*. Erişim: 9 Kasım 2021, Yazarlar: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/ovur/2019/04/02/31-mart->
- Özbek, B. B. (2013). "Arap Baharı-Gezi Protestoları ve Hükümetlerin Meşruluğu". *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 52-59.
- Özdağ, Ü., ve Güney, Ç. (2002). "İnönü Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri". H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (ed.), *Türkler Cumhuriyet* (Cilt 16, s. 746-753). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Özden, Y. G. (2019a). *Sorumluluk*. Erişim: 24 Aralık 2021, https://www.sozcu.com.tr/2018/yazarlar/yekta-gungor-ozden/sorumluluk-2700367/?utm_source=yazardetay&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber
- Özden, Y. G. (2019b). *Sorun karmaşası*. Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/yekta-gungor-ozden/sorun-karmasasi-3903528/>
- Özel, S., ve Sarıkaya, A. (2005). "Türkiye'de Liberalizmin Prangaları". T. Bora, ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (Cilt 7, s. 452-773). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özerkmen, N. (2002). "İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 167-185.
- Özipek, B. B. (2014). "Türkiye Siyasetinde 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi". *Liberal Düşünce Dergisi*, 93-105.
- Özkan, N. (2004). *Seçim Kazandıran Kampanyalar*. İstanbul: Mediat Yayınıcılık.
- Özkazanç, A. (2005). "Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce". T. Bora, ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (7. Cilt), (s. 634-658). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlem, D. (2000). "Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek". *Doğu-Batı Dergisi*, 9-24.
- Özpek, B. B., ve Tanriverdi Yaşar, N. (2018). "Populism and foreign policy in Turkey under the AKP rule". *Turkish Studies*, 198-216.
- Öztan, G. G. (2008). "Korporatizm: Özgürlükten Yoksun bir Üçüncü Yol Vaadi". B. Örs (ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (s. 515-542). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, S. (2019). *Pilotlar dondu kaldı*. Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/saygi-ozturk/pilotlar-dondu-kaldi-3796400/>
- Pack, S. J. (2010). *Aristotle, Adam Smith and Karl Marx On Some Fundamental Issues in 21st Century Political Econom*. Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Parla, T. (1993). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. F. Üstel ve S. Yücesoy (ed.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (2008). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Atatürk'ün Nutuk'u* (Cilt 1). İstanbul: Deniz Yayınları.

- Parla, T. (2009). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Parlak, İ., ve Yıldırım, Y. (2018). "Herkesin Demokrasiden Bizim Demokrasiye:16 Nisan Referandumunun Birinci Yılında Bir Değerlendirme". *Birikim Dergisi*, 53-68.
- Platon. (2019). *Devlet*. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Poggi, G. (2001). *Modern Devletin Gelişimi- Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Ş. Kut ve B. Toprak (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Poggi, G. (2016). *Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. A. Babacan (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Posta. (2018). Gündem Haberleri. *17 ve 25 Aralık'ta ne oldu?* Erişim: 04 Haziran 2021. <https://www.posta.com.tr/17-ve-25-aralikta-ne-oldu-258986>
- Poulantzas, N. (1980). *Faşizm ve Diktatörlük*. A. İnel (çev.), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Poulantzas, N. (1992). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. Ş. Süer ve L. F. Topaçoğlu (çev.), İstanbul: Belge Yayınları.
- Pritchard, E. E. (1998). *Sosyal Antropoloji*. F. Aydın, İ. İnce ve M. Kılıç (çev.), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Ramoğlu, E. (2019). Kızgın demiri soğutmak lazım Erişim: 20 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/bolgeler/ramoglu/2019/04/22/kizgin-demiri-sogutmak-lazim>
- Resmi Gazete. (1961). *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu* (s. 3451- 3474). Erişim: 17 Nisan 2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf>
- Roux, J.-P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. A. Kazancıgil (çev.), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Rumeli, B., ve Adısönmez, U. C. (2020). "Uluslararası İlişkilerde Kimlik-Güvenlik İlişisine Dair Yeni bir Paradigma: Ontolojik Güvenlik Teorisi". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 23-39.
- Saint-Amand, P. (2011). *An Idle Interpretation of the Enlightenment*. United Kingdom: Princeton University Press.
- Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. Ankara: İmge.
- Sarı, İ. (2017). *Türklerde Devlet*. Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Saydam, İ. M. (2009). "Yeni-Keynesçi Yaklaşımda Ücret Katılıkları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 239 - 262.
- Sayın, Y. (2016). "Arap Baharı Süreci ve Sömürgelerin Çözülmesi". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 65-70.
- Schmitt, C. (2012). *Siyasal Kavramı*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

- Schmitt, C. (2016). *Siyasal İlahiyat*. A. E. Zeybekoğlu (çev.), Ankara: Dost Kitapevi.
- Senemoğlu, O. (2016). "Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles". *İnsan&İnsan Dergisi*, 42-63 .
- Seyitdanlıoğlu, M. (2011). *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları*. Erişim: 17 Ağustos 2020, Altayli.Net: <https://www.altayli.net/eski-turklerde-devlet-meclisi-toy.html>
- Sezgin, S. (2019). "Yerel Siyasette Kadın Temsili: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri: Kırklareli İli Örneğinde Bir Değerlendirme". *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 21-47.
- Sırıklı, A. (2016). *Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk darbesi: 27 Mayıs*. Erişim: 15 Mart 2021 Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-cumhuriyetinin-ilk-darbesi-27-mayis/578371>
- Sırma, E., ve Parlak, İ. (2020). "Türkiye'de Polülizm-Demokrasi İlişkisi: 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 141-180.
- Sırma, E., ve Parlak, İ. (2020). "Türkiye'de Polülizm-Demokrasi İlişkisi: 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 141-180.
- Somel, A. (2009). "Türkiye'de Kalkınma Planlaması Efsanesi". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dönemler ve Zihniyetler* (Cilt 9, s. 319-349). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sotiris, P. (2015). *Althusser ve Poulantzas: Hegemonya ve Devlet*. Erişim: 15 Mart 2020, academia: https://www.academia.edu/16572985/Althusser_and_Poulantzas_Hegemony_and_the_State
- Soylu, S. (2020). *İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'dan Önemli Açıklamalar*. Erişim: 06 Nisan 2021, CNNTürk.com: <https://www.cnnturk.com/turkiye/icisleri-bakani-suleyman-soyludan-onemli-aciklamalar>
- Sözcü. (2019). *Gezi Parkı olayları neden ve nasıl başladı, neler yaşandı?* Erişim: 28 Mart 2021, https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/gezi-parki-olaylari-neden-ve-nasil-basladi-neler-yasandi-2-1247451/1/?_szc_galeri=1
- Stace, W. T. (1976). *Hegel Üstüne*. M. Belge (çev.), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Swingewood, A. (2014). *Sosyalist Düşüncenin Kısa Tarihi*. O. Akınhay (çev.), İstanbul: Agorakitaplığı.
- Şen, A. F., ve Yenigün Altın, Ş. (2020). "Sosyal Medyada Popülist Söylemler: 31 Mart 2019 Yerel Seçim Sürecinde Adayların Twitter Gönderilerinin Analizi". *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 281-310.
- Şulul, C. (2009). *İbn Rüşd'ün Siyaset Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tabak, S. (2002). "Serbest Cumhuriyet Fırkası". H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (ed.), *Türkler (Cumhuriyet)* (Cilt 16, s. 652-561). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Tanör, B., ve Yüzbaşıoğlu, N. (2001). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku (2001 Anayasa Değişikliklerine Göre)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Taşkın, Y. (2007). *Anti-Komünivnden Küreselleşme Karşıthgına Milliyetçi-Muhafazakar Entelijensiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatlısu, S. (2017). *Türkiye'de Maliye Politikasının Dönemsel Etkinliği: 24 Ocak Kararları Çerçevesinde Turgut Özal Dönemi'nin Değerlendirilmesi*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Tekin, B. Ç., ve Tekin, R. B. (2014). "AKP Dönemi Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikği: Neo-liberal Dönüşüm Bağlamında Bir Değerlendirme". R. Ö. Dönmez (ed.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyo Politikği* (s. 35-78). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Timuçin, A. (2005). "Marx'çı Düşünceye Genel Bakış". *Felsefelogos*, 21-49.
- Todorov, T. (2019). *Aydınlanma Zihniyeti*. İstanbul: bgst Yayınları.
- Toker, Ç. (2019). *Ekonomi, seçim, güvenlik* Erişim: 21 Kasım 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/cigdem-toker/ekonomi-secim-guvenlik-4196289/>
- Toprak, S. T. (2014). "Anarşizm Ve "Gezi Parkı" Olayları". *Turkish Studies* , 1931-1951.
- TRT Haber. (2019) *17 Aralık: FETÖ'nün yargı yoluyla darbe girişimi* Erişim: 25 Mart 2021, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/17-aralik-fetonun-yargi-yoluyla-darbe-girisimi-447035.html>
- Tuna, S. (2019) *Bu soruya cevap verin oyumu size vereyim* Erişim: 20 Kasım 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/salih-tuna/2019/03/28/bu-soruya-cevap-verin-oyumu-size-vereyim>
- Tunç, A., ve Atılgan, A. (2018). "Paralel Devlet Yapılanmasının (PDY) Kamu Kurumlarına Sirayeti ve Bürokratik Vesayet Darbesi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 79-104.
- Turan, R. (2019). *Neredesin Sağduyu?* Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/rahmi-turan/neredesin-sagduyu-2-3795644/>
- Turan, R. (2019). *İktidara sarı kart* Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/rahmi-turan/iktidara-sari-kart-4245877/>
- Turgut, A. K. (2013). "Meşşâi Filozofların Devlet Anlayışları ve Demokrasi Hakkındaki Görüşleri". *Bilimname Dergisi*, 153-175 .
- Türkmen, İ. (2019). "The times Gazetesine Göre Hatay'ın Anavatana Katılması (1938-1939)". *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 352-363.
- Uzun, T. (2002). "Atatürk Dönemi Muhalefet Hareketleri". H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (ed.), *Türkler (Cumhuriyet)* (Cilt 16, s. 569-578). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ünal Çınar, R. (2019). *"Yeni Türkiye" Söyleminde Bellek ve İktidar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Üngör, U. Ü. (2016). *Modern Türkiye'nin İnşası [Doğu Anadolu'da Ulus, Devlet ve Şiddet (1913-1950)]*. A. İ. Dalgıç (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnandım, A. (Prodüktör), ve Ünlü, M. (Yöneten). (1998). *12 Eylül Belgeseli* [Sinema Filmi]. Cine 5.

- İnandım, A. (Prodüktör), ve Ünlü, M. (Yöneten). (1998). *12 Eylül Belgeseli* [Sinema Filmi].
- Üstel, F. (2008). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- van Dijk, T. (2008). *Discourse and Context: A sociocognitive approach*. New York: Cambridge University Press.
- van Dijk, T. A. (2005). *Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları*. M. Küçük (ed.), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. L. Boyacı (çev.), İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2017). *Sosyoloji Yazıları*. H. H. Gerth, C. W. Mills (ed.), T. Parla (çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Wodak, R. (2009). *The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (2011). *The Discourse of Politics in Action (Politics as Usual)*. London: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (2011). *The Discourse of Politics in Action (Politics as Usual)*. London: Palgrave Macmillan.
- Wodak, R. (2014). *The Discourse Studies Reader*. Amsterdam Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear*. London: Sage Publications.
- Wodak, R., ve Meyer, M. (2009). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage Publications.
- Yabancı, B. (2016). "Populism as the problem child of democracy: the AKP's enduring appeal and the use of meso-level actors". *Southeast European and Black Sea Studies*, 591-617.
- Yalçın, H. B. (2019). *Bir beka sorunu olarak muhalefet*. Erişim: 22 Aralık 2021, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hasan-basri-yalcin/2019/03/07/bir-beka-sorunu-olarak-muhalefet>
- Yalçın, S. (2019a) *AKP-CHP İttifakı*. Erişim: 21 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/soner-yalcin/akp-chp-ittifaki-4569935/>
- Yalçın, S. (2019b) *Şamar Oğlanı*. Erişim: 22 Kasım 2021, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/soner-yalcin/samar-oglani-2-4012644/>
- Yaman, A. (2014). "AKP Dönemi Dış Politika Ekseninde Mezhep Meselesi". R. Ö. Dönmez (ed.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyo Politiği* (s. 163-215). Bursa: Dora Yayınevi.
- Yapıcı, M. İ., ve Yapıcı, U. (2014). "Türk ve Rus Dış Politikalarını Etkileyen Doktrinler". R. Ö. Dönmez (ed.), *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası* (s. 79-161). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Yayla, A. (2005). "Özal, Özal Reformları ve Liberalizm". T. Bora, ve M. Gültekinil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (7. Cilt), (s. 584-589). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yayla, A. (2018). "Gezi Üzerine Analizler". *Liberal Düşünce Dergisi*, 171-180.
- Yaylagül, L. (2019). "31 Mart 2019 Mahallî İdareler Seçiminin Sabah Ve Sözcü Gazetelerindeki Sunumunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi". *Akdeniz İletişim Dergisi*, 324-325.
- Yıldırım, N. (2012). *24 Ocak 1980 Kararları ve Sosyal Yaşama Etkisi*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldız, N. (1996). "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 481-505.
- Yılmaz, M. (2005). "Tek-Parti CHP Kemalizm ve Liberalizm". T. Bora, ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm* (7. Cilt), (s. 189- 197). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2018). *Yeni Türkiye'nin Ruhu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yokuş, S. (2020). "Özgürlükler Bağlamında 1982 Anayasası'nın Evrimi". *Anayasa Yargısı*, 37(2), 1-30.
- Yumuk, R. (1978). "İbn Haldun'da devlet görüşü (Birinci Kısım)". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 229-278.
- Yurdusev, A. N. (2006). "Uluslararası İlişkiler' Öncesi". İ. D. Dağı (ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yüceer, S. (2002). "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası". H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (ed.), *Türkler (Cumhuriyet)* (Cilt 16, s. 534-545). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yücel, M. S. (2002). "Menderes Dönemi (1950-1960)". H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (ed.), *Türkler (Cumhuriyet)* (Cilt 16, s. 835-854). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Zeyrek, D. (2019) *Kılıçdaroğlu'nu kim yanılttı?* Erişim: 7 Haziran 2021, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/17-aralik-fetonun-yargi-yoluyla-darbe-girisimi-447035.html>
- Zürcher, E. J. (1987). *Milli Mücadelede İttihatçılar*. N. Salihoğlu (çev.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Y. S. Gönen (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Aslıgöl Altınır Bor Akın Gönen Anadolu Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünden 2018 yılında mezun oldu. 2018 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans programına girdi. Temel ilgi alanları siyaset, sosyal medya ve tarihtir.

İletişim Bilgileri

ORCID ID: 0000-0003-4154-1367